

A MECÉNÁS FŐVÁROS
A FŐVÁROSI KÉPTÁR

BUDAPEST, PATRON
CITY OF THE ARTS
THE MUNICIPAL GALLERY

Kiállítás | Exhibition
2014. 04. 04 – 2014. 08. 31.

A MECÉNÁS FŐVÁROS – A FŐVÁROSI KÉPTÁR
AZ ÚJ BUDAPEST GALÉRIA ÉS A FŐVÁROSI KÉPTÁR KIÁLLÍTÁSA

A MECÉNÁS FŐVÁROS
A FŐVÁROSI KÉPTÁR

BUDAPEST, PATRON
CITY OF THE ARTS
THE MUNICIPAL GALLERY

BUDAPEST, 2014

TARTALOM | CONTENTS:

FITZ PÉTER: A MECÉNÁS FŐVÁROS – A FŐVÁROSI KÉPTÁR	7
PÉTER FITZ: BUDAPEST, PATRON CITY OF THE ARTS – THE MUNICIPAL GALLERY.....	9
MATTYASOVSKY ZSOLNAY PÉTER: Földes Emília	12
FÖLDES EMÍLIA: A FŐVÁROSI KÉPTÁR TÖRTÉNETE	15
I. A FŐVÁROSI MŰPÁRTOLÁS ELSŐ ÉVTIZEDEI (1880–1900)	17
I.1. A fővárosi képzőművészeti műpártolás kialakulása	17
I.2. A fővárosi képzőművészeti műpártolás formái.....	20
I.2. A) Portrék	20
I.2. B) Az 1884–85. évi budapesti látképpályázat	23
I.2. C) A kiállítási megrendelések.....	26
I.2. D) A „rendhagyó” vásárlások.....	30
I.3. A „Ferencz József koronázási jubileum-díj”	31
I.4. A Fővárosi Múzeum megalakulása.....	32
I.5. Összegzés	36
II. A FŐVÁROSI MŰPÁRTOLÁS ÚTKERESÉSE (1900–1908).....	45
II.1. A „hivatali gyűjtemény” kialakulása	45
II.2. Pályázat Budavára 1849. évi visszavívása emlékére.....	48
II.3. Az arcképmegrendelések harmadik típusa	49
II.4. Összegzés.....	50
III. A FŐVÁROSI MŰPÁRTOLÁS „ÚJKORA” (1909–1918).....	53
III.1. A Bárczy-korszak néhány művelődéspolitikai eleme	53
III.2. A fővárosi műpártolás régi és új formái.....	55
III.3. Vita a városi múzeum mint múzeumtípus kérdésében	60
III.4. Konceptiók a fővárosi galéria létesítésére	66
III.5. Gyűjteménygyarapítás a tervezett fővárosi galéria számára	69
III.6. A „háborús Budapest”	72
IV. A SZÉKESFŐVÁROSI KÉPTÁR MEGALAKULÁSA (1920–1933)	79
IV.1. A fővárosi műpártolás válsága	79
IV.2. A fővárosi képzőművészeti gyűjtemények társadalmi nyilvánossága.....	82
IV.3. Műpártolás a képtáralapítás jegyében (1925–1932)	85
IV.4. A Fővárosi Képtár gyűjteményi koncepciója és a Károlyi-palota hasznosítási terve	90
IV.5. A Fővárosi Képtár megalakulása	94

V. A SZÉKESFŐVÁROSI KÉPTÁR (1933–1944)	99
V.1. A Székesfővárosi Képtár megnyitása	99
V.2. A képtári gyűjtemény kialakítása	104
V.3. A Székesfővárosi Képtár kiállításai.....	112
V.4. A hagyományos fővárosi műpártolás.....	112
V.5. A Fővárosi Képtár működése a háborús években	113
VI. A FŐVÁROSI KÉPTÁR TÖRTÉNETE (1945–1953).....	118
VI.1. Az újrakezdés évei (1945–1947).....	118
VI.2. A fordulat évei a Fővárosi Képtárban (1947–1949).....	123
VI.3. Törekvések a Nemzeti Galéria megteremtésére	131
VI.4. Kísérlet a Fővárosi Képtár elvételére.....	134
VI.5. A Fővárosi Képtár a „kultúrforradalom” idején (1950–1953)	137
VI.6. A Fővárosi Képtár és az Új Magyar Képtár egyesítése	142
FÜGGELÉK.....	150
F.1. A Képzőművészeti Bizottmány működési programja	150
F.2. Javaslat a „polgári arcképcsarnok” létesítése tárgyában	150
F.3. Az 1884–85. évi budapesti látképpályázat.....	151
F.4. Tanácsi határozat egy fővárosi múzeum létesítése iránt.....	152
F.5. Pályázati hirdetmény	153
F.6. Hirdetmény	155
F.7. Törvényhatósági tanácsi határozat a Fővárosi Képtár létesítésére	156
F.8. A Fővárosi Képtár szerepe a tanácsok működésében	156
F.9. A fővárosi képzőművészeti gyűjtemények katalógusai.....	158
HIVATKOZOTT FORRÁSOK ÉS IRODALOMJEGYZÉK.....	160
Források.....	160
Irodalomjegyzék	161
Lexikonok	165

A MECÉNÁS FŐVÁROS – A FŐVÁROSI KÉPTÁR

AZ ÚJ BUDAPEST GALÉRIA ÉS A FŐVÁROSI KÉPTÁR KIÁLLÍTÁSA

2014. április 4 – augusztus 31.

A Fővárosi Képtár és a Budapest Galéria a Tavaszi Fesztivál záróeseményeként megrendezi A mecénás főváros – A Fővárosi Képtár című kiállítását az Új Budapest Galériában, a Bálna épületében.

A kiállítás a fővárosi műpártolás történetét kívánja összefoglalni az 1880-as évektől máig. Bemutatja Budapest képzőművészeti gyűjteményének kialakulását és koncepcióinak módosulásait a kezdetektől napjainkig.

A történelem fordulataihoz kapcsolódó izgalmas gyűjteményi változások, intézményi átalakulások során létrejött kollektív bemutató az utolsó másfél évszázad magyar művészetéről ad átfogó, ugyanakkor egyedi képet.

A kiindulópont a város életében kiemelkedő szerepet játszó férfiak arcmásainak megőrzése volt, majd a XIX. század végén a dinamikus formálódó városkép festészeti megjelenítése állt a főváros – és a múzeum – művészeti érdeklődésének fókuszában. Az 1892-ben alapított Ferenc József koronázási jubileumi díj a fiatal alkotók támogatását tartotta legfőbb céljának, s így a kortársak művészetét támogatta.

A századfordulótól kezdve – Bárczy István főpolgármester elképzeléseinek megfelelően – a vásárlásoknak nemcsak a száma növekedett meg, hanem koncepciója is megváltozott: a képek tárgya (a portré és a városkép) helyett esztétikai és művészettörténeti szempontok kerültek a mecenatúra középpontjába.

A két világháború közötti időszakban a Károlyi-palota épületében a Fővárosi Képtár fokozatosan a legnagyobb magyar művészeti gyűjteménnyé vált, Csánky Dénes elképzelése szerint a három pillérre épülő „fővárosi gyűjtés a modern mesterekre, egy modern grafikai gyűjteményre és a régi pest-budai művészekre bővült.”

Az 1940-es évek végére a Fővárosi Képtár az utolsó másfél évszázad képzőművészetének legjobb darabjait gyűjtötte össze. Ebből következett, hogy az ötvenes években a fővárosi gyűjteményt a Szépművészeti Múzeum Modern Képtárával való egyesítés után Nemzeti Galériává alakították.

A fővárosi gyűjtés az 1960-as években indult újra, immár a Kiscelli Múzeum épületében, a Budapest Történeti Múzeum keretei között. Az első időszakban az eredeti gyűjtemény fő

gyűjtési irányainak megtartásával kezdődött, majd fokozatosan a hangsúly megint a jelen művészetének támogatására került. A főváros képzőművészeti gyűjteménye 1988-ban kapta vissza a Fővárosi Képtár nevet. Ma is a kortárs magyar képzőművészet egyik legjelentősebb gyűjteménye.

A kiállítás nyomon követi Budapest műpártolását, ezért a ma már a Nemzeti Galériában lévő alkotásokat a mai Fővárosi Képtár műtárgyaival együtt mutatjuk be.

A könyv szerzője, Földes Emília művészettörténész egész pályafutása a Fővárosi Képtárhoz kötődik. Amikor pályakezdőként a Kiscelli Múzeumban kezdett dolgozni, a képzőművészeti gyűjtés újraindulása alig több, mint egy évtizedre tekinthetett vissza. Művészettörténészként – osztályvezetőként, majd igazgatóként, igazgatóhelyettesként – jelentősen hozzájárult a gyűjtemény mai állapotának kialakításához. A 2000-ben befejezett doktori (PhD) disszertációjának témaköre a fővárosi mecenatúra története volt, mostanáig kéziratban.

FITZ PÉTER

BUDAPEST, PATRON CITY OF THE ARTS – THE MUNICIPAL GALLERY

AN EXHIBITION OF THE NEW BUDAPEST GALLERY AND THE MUNICIPAL GALLERY

4 April – 31 August, 2014

As the concluding event of the Budapest Spring Festival, the Municipal Gallery and the Budapest Gallery opened the exhibition entitled *Budapest, Patron City of the Arts – The Municipal Gallery* in the New Budapest Gallery, located in Bálna.

The exhibition surveys the history of Budapest's patronage of the arts from the 1880s to the present day. It presents the evolution of the art collection of the capital city, as well as the changes that have taken place in the underlying conception of the collection since the time of its inception. This assembly of works is the result of numerous momentous changes in the life of the collection, changes that are linked to historical turning points and junctures, as well as the institutional transformations that have taken place. The presentation offers a comprehensive, yet simultaneously a unique picture of the Hungarian art of the past century-and-a-half.

Initially, acquiring portraits of men who had played important roles in the life of the city was the primary objective. Then, towards the end of the 19th century, painterly depictions of the dynamically developing cityscape became the focus of the capital's – and the museum's – interests. The main goal of the Franz Joseph Coronation Jubilee Award, established in 1892, was to provide funding for young artists and thereby support for contemporary art.

From the turn of the century – in accordance with the vision of mayor István Bárczy, the number of acquisitions increased, but more importantly the fundamental conception underwent a transformation: instead of the subject matter of the works (portraits, cityscapes), aesthetic and art historical considerations became the determining factors.

In the interwar period, the Municipal Gallery, which at the time was housed in the Károlyi Palace, gradually grew into the largest collection of Hungarian art. In accordance with the vision of Dénes Csánky, the capital's art collection, which was founded on three pillars, “added works of modern masters, a collection of modern works on paper, and works by artists of old Pest-Buda”.

By the end of the 1940s the Municipal Gallery had accrued the finest works of Hungarian art of the past 150 years. It is thus not surprising that in the 1950s, following the unification

with the Modern Collection of the Museum of Fine Arts, the city's collection was made into the National Gallery.

Acquisitions by the capital commenced again in the 1960s, by then the new collection was located in the building of the Museum Kiscell as part of the Budapest History Museum. In the first period the work was begun by preserving the main directions of the original collections. Later emphasis again fell on supporting contemporary art. In 1988 the art collection was again named the Municipal Gallery. Today it is again one of the most significant collections of contemporary Hungarian art.

The exhibition examines Budapest's patronage of the arts. Works of art that have been kept at the National Gallery for the past half-century will be presented together with works from the Municipal Gallery. Thus for the first time visitors will have an opportunity to see the results of museum acquisitions of the past and the present in a joint exhibition.

PÉTER FITZ

FÖLDES EMÍLIA PORTRÉJA • FOTÓ: BAKOS ÁGNES

FÖLDES EMÍLIA

művészettörténész

(Százard, 1946 – Budapest, 2002)

Egyetemi tanulmányait 1965–1970 között folytatta az ELTE BTK történelem és művészettörténet szakán. Először a Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalatnál kezdett dolgozni mint kézirat-előkészítő, 1971 őszétől a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa lett. Kezdetben az éremtárat és az ezüstgyűjteményt gondozta, majd 1974-től a festészeti, 1980-tól pedig a szobrászati anyagot is. 1980-tól 1994-ig a múzeum Képzőművészeti Osztálya Fővárosi Képtárának osztályvezetője, 1989-től igazgatója, 1994-től haláláig igazgatóhelyettese.

Elismeréseként megkapta 1977-ben a főváros nívódíját (megosztva), 1981-ben a Művelődési Minisztérium nívódíját (megosztva) és 2001-ben a Móra Ferenc-díjat.

Folytatva elődei – elsősorban dr. Bertalan Vilmos – képtárépítő tevékenységét, ha darabszámra nem is, de kvalitásában mindenképpen az ország egyik legjelentősebb képzőművészeti gyűjteményét hozta létre munkatársaival. A gyűjtőmunka során egyrészt a már korábban bekerült életművek bővítése folyt olyan főművek megszerzésével, mint egy-egy Rippl-Rónai, Mednyánszky, Egry, Márffy stb., másrészt a történeti anyag hiányait pótolandó a Gödöllői Iskola, Kövesházi Kalmár Elza, Mattis Teutsch János, Nemes Lampérth, Patkó, Aba-Novák, Gadányi, vagy az Európai Iskola alkotásai kerültek a múzeum tulajdonába. Időben kiterjesztve a gyűjtemény határait ez időszak alatt kerültek be a 60-as években jelentkező fiatal avantgárd nemzedék munkái, később a 80-as években született művekkel gazdagította a képtár anyagát (Deim, Hencze, Keserü, Jovánovics, Tót Endre, Altorjai, Konkoly, Frey, Csáji, Melocco, Fehér László, Birkás Ákos, Bukta, Swierkiewicz stb.).

Az évek során nemcsak a műtárgyak begyűjtése, restauráltatása, katalogizálása, kutatása és az egyéb hozzájuk kapcsolódó muzeológiai munkák elvégzése adott számára megoldandó feladatokat, hanem a Kiscelli Múzeum épületének folyamatos karbantartatása és a lehetőségek szerint egy-egy újabb részének renováltatása is. Múzeumépítő tevékenységét koronázta meg az egykori kolostor romos templomának felújítása és Közép-Európa egyik legszebb kiállítási tereként való megnyitása, működtetése.

Mindezek mellett jelentős munkát végzett a különféle témájú és irányultságú kiállítások rendezésével itthon és külföldön egyaránt. A szakmai közvélemény elismerése nyomon követhető e kiállításokról megjelent kritikák olvasása során.

JELENTŐSEBB KIÁLLÍTÁSRENDEZÉSEI:

„Képek, szobrok a harminc év magyar művészetéből”, Budavári Palota, 1977

(társrendező: Tőkei Ferencné, Mattyasovszky Zs. Péter)

Szentpéteri József kiállítása, Budavári Palota, 1981 (társrendező: Mattyasovszky Zsolnay Péter)

„Buda-Pest” művészete 1683–1983, Kiscelli Múzeum, 1983 (társrendező: Mattyasovszky Zsolnay Péter)

„Temp-rom-tér”, Kiscelli Múzeum 1988 (társrendező: Mattyasovszky Zs. Péter)

Meisterwerke der ungarischen Moderne, Schloss Plankenwarth bei Graz (Ausztria), 1989

(társrendező: Mattyasovszky Zsolnay Péter)

Liszt István kiállítása, Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, 1994

Vojnich Erzsébet kiállítása, Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, 1997

„Leletek”, Gellér B. István kiállítása, Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, 1998

„Járás egy áldás nélküli térben”, Bukta Imre kiállítása, Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, 1998

ÍRÁSAI:

A Budapesti Történeti Múzeum ötvösgyűjteménye (állagkatalógus). BTM, 1978

Szentpéteri József 1781–1862. BTM, 1981

A Fővárosi Képtár gyűjteménye 1890–1945, BTM 1999

Az egykori Fővárosi Képtár története (PhD-dolgozat).

MATTYASOVSZKY ZSOLNAY PÉTER

A FŐVÁROSI KÉPTÁR TÖRTÉNETE

A magyar múzeumtörténet egyik fényes, ám igen rövid epizódja az önálló Fővárosi Képtár fennállása volt. Az ígéretesen fejlődő intézmény előkelő helyet foglalt el a hazai művészet gyűjtésére hivatott közgyűjtemények sorában, s fontos szerepet játszott a XIX. és XX. századi magyar képzőművészet közkinccsé tételében annak ellenére, hogy mindösszesen két évtizedig működött. 1933-ban alakult meg, és 1953-ban már meg is szűnt, illetve gyűjteménye beolvadt előbb az Országos Szépművészeti Múzeum anyagába, majd a Magyar Nemzeti Galéria megalakulását követően, 1957-ben, e közgyűjtemény része lett.

A szakirodalom – a Fővárosi Képtár ismertsége s elismertsége ellenére – napjainkig adós maradt az intézmény- és gyűjteménytörténet megírásával. Írásom az alapítás körülményeinek tisztázásával, a gyűjteménygyarapítás ismertetésével, a képtári kiállítások bemutatásával s a korabeli kritikai fogadtatás felidézésével ezt a hiányt kísérli meg részben pótolni. Az intézménytörténeti részt megelőzően azonban rövid, korántsem teljes áttekintést ad a fővárosi képzőművészeti műpártolás kialakulásáról, a megbízások néhány jellemző típusáról, a képzőművészeti mecénatúra változó koncepcióiról s az ezek nyomán kialakult fővárosi képzőművészeti gyűjteményről általában is, mivel maga a gyűjtés – megelőzve a képtárteremtés szándékát s különösen lehetőségét – jóval korábban elkezdődött, s a Budapest Székesfővárosi Képtár megalapításakor már fél évszázados múlttra tekintett vissza.

I. A FŐVÁROSI MŰPÁRTOLÁS ELSŐ ÉVTIZEDEI (1880–1900)

A kiegyezés megteremtette az ország önálló, alkotmányos rendjét, s ebben a politikai légkörben ismét felmerülhetett – az ország közjogi helyzetéhez méltó – főváros eszméje.¹ A három testvér-város – Pest, Buda és Óbuda – egyesítését kimondó 1872. évi XXXVI. törvénycikk e lehetőséget biztosította. A következő évtizedek előrelátó, szervezett s megfeszített munkájának köszönhetően, emelkedett Budapest „a világvárosok sorába”, s lett „a hazának egyik legfőbb büszkesége s kincse”, miként a főváros első főpolgármestere, Ráth Károly, a korabeli városi vezetés célkitűzését összegezte.² Budapest anyagi és szellemi felvirágzásán a városi és az állami vezetés harmonikusan, karöltve dolgozott, mégis „nemzeti metropolisszá” formálásában a vezető szerepet az állam játszotta.³ A következő évtizedekben az ő intézkedései, beruházásai alapozták és határozták meg a főváros gazdasági, társadalmi, kulturális felemelkedését. E folyamatban a városigazgatás általában nem kezdeményezőként, hanem hatóságként, „reaktív – szabályozó” módon vett csak részt.⁴ Választott témám szempontjából különösen szerencsés, hogy a kivételezett területek egyike épp a képzőművészet volt, ahol az állami intézkedések hatékony támogatásán túl s a kialakuló állami műpártolás formái mellett, individuumként, szerepet vállalt a főváros is. Előbb közvetlenül reprezentációja kapcsán, annak hagyományos igényeit kielégítve, illetve gyökeresen új formáit megteremtve, utóbb ennél általánosabb formában, ha úgy tetszik, a művészetpolitika szintjén, amikor részt vállalt „a honi képzőművészetek felvirágoztatásában”.

I.1. A fővárosi képzőművészeti műpártolás kialakulása

A főváros első képzőművészeti megrendelésére már néhány hónappal az egyesítést követően sor került. Budapest főváros törvényhatósági bizottságának közgyűlése (a továbbiakban: közgyűlés) az 1874. február 4-én, illetve február 18-én tartott ülésén kifejezte,⁵ hogy „Budapest főváros közönsége Deák Ferencz nagy hazánk fiának életnagyságú olajfestésű arcképét tanácskozási termei egyikében megörökíteni kívánja”.⁶ A jelen lévő városatyák Deákban, kortársaikhoz hasonlóan, tisztelték az „országos érdemű hazafit”, s becsülték a város fejlődését közvetlenül, tevőlegesen támogató politikust. Előbbit országgyűlési képviselővé választásával,⁷ utóbbit e festmény megrendelésével bizonyították, melyre feltehetőleg közvetlen például szolgálhatott az a néhány, közelmúltban készült arckép is, mely a régi városháza tanácstermét díszítette, felidézve a város történetében meghatározó szerepet játszó személyiségek alakját.⁸

A Deák-festmény elkészíttetésére – a kor szokásainak megfelelően – a közgyűlés bizottságot alakított,⁹ feladatául téve a művész kiválasztását, a mű formai megjelenítésének kimunkálását, a tiszteletdíj megállapítását.¹⁰ A kép megfestésével a kor egyik legismertebb mesterét, Than Mórt bízták meg. Eközben a város vezetése megszerezte, az egyébként már súlyos beteg, Deák Ferenc hozzájárulását is, hogy kész legyen „egy hazai művész ecsete számára ülni”.¹¹ A kiküldött bizottság a festményt – a legnagyobb meglepedettséggel – az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat (továbbiakban: OMKT) kiállítási helyiségében vette át 1875. április 4-én.¹² „Közmegeztélhetés végett” ugyanis itt mutatták be az arcképet,¹³ majd végleges

helyére, az Új Városháza közgyűlési termébe került, hogy „példányképül” szolgálhasson a fővárosi törvényhatósági bizottság tagjai számára.¹⁴ Az arckép azon kevés mű közé tartozik, mely máig megőrizte korabeli funkcióját, s napjainkban is eredeti helyén látható.^{15, 16}

Az első évek megbízásai közt tallózva kell megemlítenem a polgári erények megbecsülésének korábbi példa nélküli s ezekben az évtizedekben is egyedülálló esetét, talán nem túlzás, dicsőítését. A főváros 1876. augusztus 21-én ünnepelte Staffenberger István köztevékenységének 50. évfordulóját. Az ünnepi beszédet mondó Királyi Pál, az egyén életútján keresztül, a polgárt méltatta, aki képes kedvezőtlen történelmi viszonyok közt is a közjó érdekét szolgáló cselekvés lehetőségét felismerni, s kitartó munkával képes a vállalt feladatot meg is valósítani. Staffenberger „legkimagaslóbb alkotása, látszólag nem nagy, a körülményeket tekintve azonban értékes alkotás” az 1843. március 19-én megnyílt Josephinum volt, mely tizenkét pesti árva számára biztosított hajlékot.¹⁷ A jubileum alkalmából az ünnepeltet – az általános gyakorlatnak megfelelően – kitüntették, ettől eltérően azonban megrendelték Vastagh Györgytől „a tiszteletreméltó élő ember hű képmását” is,¹⁸ melyet „örök emlékül” a város „jelesei” közé helyeztek.¹⁹

A fővárosi vezetés természetesen nem elégedhetett meg az előbbi megrendelésekhez hasonló eseti, egyszeri megbízásokkal. Ennél átgondoltabb, mindenképp rendszeresebb, s egyben rangját is reprezentáló gyakorlatot kellett kialakítania. A törvényhatósági bizottság tagjai körében hamarosan meg is fogalmazódott a hatósági szerepvállalás igénye, s röviddel ezután kialakult ennek önkormányzati formája is. Úgy vélték, hogy „a magyar képzőművészet felvirágzása hazánk kulturális fejlődésének egyik alapfeltétele”, s mint ilyen „valóságos fokmérője [...] valamely nemzet civilizációjának”.²⁰ E felismerés nyomán megállapították, hogy „a képzőművészetek meghonosítása általános nemzeti feladat, melynek teljes mérvű megvalósításához az állam hathatós támogatása és a törvényhatóságok és testületek versenyző részvétele is megkívánatik. A főváros tehát, mely, mint a nemzeti kultúránk székhelye és a hazai műipar központja első sorban van e tekintetben érdekelve”.²¹

A városatyák indítványukat a „honi képzőművészetek támogatása ügyében” 1880. január 28-án nyújtották be a közgyűlésnek.²² A benyújtott indítvány a következőket tartalmazta: a közgyűlés a tárgyévben szavazzon meg „hazai képzőművészeti célokra” 4000 forintot, ugyanakkor határozza el, hogy költségvetésében a jövőben minden évben legalább ekkora összeget biztosít, mely „kizárólag hazai művészek által készítendő és kizárólag a főváros területén elhelyezendő” művek támogatását szolgálja. Az indítvány szerint a megszavazott összeg felhasználására, a képzőművészeti ügyek kezelésére, a szükséges intézkedések előkészítésére a közgyűlés küldjön ki egy bizottságot, mely – szakértőkkel kiegészítve s a tanáccsal egyetértve – gondozza a képzőművészeti ügyeket. Beadványukban a városatyák a honi képzőművészetek támogatásában nemcsak a főváros hathatósabb és szakszerűbb szerepvállalását szorgalmazták, de egy „általános mozgalom” elindítását is kezdeményezték, emlékeztetve az egykori Pesti Műegyletre, a Nemzeti Képcsarnok Egyletre és az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatra.

A közgyűlés 1880. március 3-án elfogadta az indítványt, biztosította a kért összeget, s megalakította a Fővárosi Képzőművészeti Bizottmányt.²³ Ugyanekkor – a „mozgalom” országossá tétele ügyében – felirattal fordult a kormányhoz, s megkeresést intézett a vidéki törvényhatóságokhoz.²⁴ Ezzel a határozattal útjára indult a fővárosi műpártolás, s Budapest a kortársművészet mecénásává vált.²⁵

A megalakított Képzőművészeti Bizottmány a fővárosi törvényhatósági bizottság egyik állandó bizottsága volt, melynek működését természetesen az ilyen típusú testületek általános szabályzata határozta meg. Ezekhez a bizottságokhoz a törvény- és szabályrendeletekben meghatározott vagy a közgyűlés, illetőleg a tanács által utasított ügyek tartoztak. Feladatuk a közgyűlés határozatainak előkészítése volt. Hatáskörük csak a hozzájuk tartozó ügyek véleményezésére terjedt ki. Állásfoglalásukról kötelesek voltak – jelentések útján – tájékoztatni a tanácsot, melyeket a tanács, saját véleménye kíséretében, terjesztett a közgyűlés elé. Korlátozott hatáskörük ellenére a közgyűlés döntéseiben az állandó bizottságok véleménye mértékadó volt. A bizottságokat 3 évenként választották újjá. A bizottsági elnök az illetékes ügyosztályt irányító alpolgármester, az alelnök az ügyosztály vezetője volt. A tagokat a törvényhatósági testület képviselői közül választották, számukat a közgyűlés határozta meg. A bizottságok állásfoglalásai a jelen lévő tagok többségi szavazata alapján születtek. A döntésekkel egyet nem értő képviselőknek jogukban állt különvéleményüket az ülésekről készített jegyzőkönyvekben, illetve a jelentésekben rögzíttetni. A delegált tanácsi tisztviselők és hivatalnokok nem rendelkeztek szavazati joggal. Az egyes bizottságok – esetenként, avagy állandóan – tagjaikat szakértőkkel kiegészíthették, de a meghívott szakemberek szavazati joggal nem rendelkeztek.

A Képzőművészeti Bizottmány feladatát, létszámát az említett közgyűlési határozat állapította meg.²⁶ Ennek értelmében, a testület elnökből, alelnökből és 10 tagból állt.²⁷ Elnöke a hivatalból illetékes I. alpolgármester, Gerlóczy Károly lett.²⁸ Alelnöke és jegyzője a Közoktatási Ügyosztály vezetője, illetve jegyzője volt. A bizottmány szakértőket is foglalkoztathatott, akik – ellentétben az általános szabállyal – rendelkeztek szavazati joggal is.²⁹

Az új testület első intézkedéseként háromtagú albizottságot alakított³⁰ azzal a felkéréssel, hogy szakértők bevonásával dolgozza ki a bizottmány működési elveit. Szakértőként építésze- ket, szobrászokat, festőket és „rajzművészeket” hívtak meg, továbbá felkérték az Országos Rajztanodát és az OMKT-t, hogy delegáljanak küldöttet az albizottságba.³¹ Az albizottság hatásköri javaslatát a bizottmány teljes egészében elfogadta, s azt működési programjaként deklarálta.³² (Függelék 1.) Eszerint: a bizottmány feladatának tekintette a képzőművészetek direkt támogatására költségvetésileg biztosított keret átgondolt felhasználását; a hazai művészeti események folyamatos figyelemmel kísérését, ha szükséges, intézkedések javaslatát; véleményt nyilvánító közreműködést a főváros területén megvalósuló köztéri szobrok, díszművek helyének kijelölésében s szakmai felügyeletet a képzőművészetek körébe vágó létesítmények felett.

E dolgozat témaválasztásán túlmutat a Képzőművészeti Bizottmány szerteágazó tevékenysége, vagyis a fővárosi mecénatúra teljes körű bemutatása.³³ A továbbiakban csak „a képzőművészetek direkt támogatása” körébe tartozó megrendelésekkel foglalkozom, illetve e kört tovább szűkítve a majdan megalakuló gyűjtemények – előbb a Fővárosi Múzeum, később a Fővárosi Képtár – képzőművészeti anyagát kisebb-nagyobb mértékben befolyásoló intézkedésekkel.³⁴ Ebben a korszakban természetesen erről a hatásról csupán feltételeken beszélhetünk, hisz ekkor senkiben sem fogalmazódott még meg a gyűjteményteremtés gondolata. A városatyák a főváros reprezentációs kötelezettsége, igénye okán rendeltek meg, illetve vásároltak műtárgyakat, melyek arra voltak hivatva, hogy kifejezzék a főváros közéletben elfoglalt helyét, emeljék rangját s bizonyítsák művészetpártoló gyakorlatát. Fontosnak tartom e rendeltetés kiemelését s a „díszítő funkciótól” történő megkülönböztetését, mely már a kortársak körében, s utóbb is, számos félreértést szült.³⁵ A műtárgyak ugyanis valóban a tanács különböző szintű

hivatali helyiségeibe kerültek, olykor „illő” helyre, mint például a közgyűlési terembe, olykor „csak” hivatalokba, de hangsúlyozni kívánom, hogy – ezekben az évtizedekben – mindkét esetben a művek e szándék „hírvivői” voltak. Vásároltak képeket „berendezési tárgyként” is, de akkor olajnyomatot vettek.³⁶

I.2. A fővárosi képzőművészeti műpártolás formái

I.2.A) PORTRÉK

A főváros reprezentációs törekvését talán legközvetlenebbül a megrendelt arcképek fejezik ki. Ezekben az évtizedekben, funkciójuk szerint, e műfajban két csoportot különböztethetünk meg:

1. a főváros érdekében is cselekvő, „országos érdemű férfiakra” készült festmények,
2. az úgynevezett „polgári arcképcsarnok” mellképei.

Az első csoportba tartozó egész alakos arcképek „a főváros közönségének” politikai megbecsülését, megkülönböztetett tiszteletét, rokonszenvét voltak hivatva kifejezni. Természetes, hogy e megrendelések száma igen csekély volt. Az első ilyen típusú megbízás – a már említett – Deák Ferenc-kép volt.³⁷ E reprezentatív kép „párdarabjaként” készült – immár a Képzőművészeti Bizottmány közreműködésével – a Csengery Antalt ábrázoló festmény. A bizottmányi tagok ismét olyan politikust választottak, aki országos érdemei mellett a főváros fejlődését is jelentősen befolyásoló személyiség volt. Csengery, mint Deák híve és bizalmasa s mint a Deák-párt egyik meghatározó személyisége, kitüntetett szerepet játszott az egyesítés előkészítésében, végrehajtásában, s múlhatatlan érdemeket szerzett olyan előrelátó intézkedésekkel, mint például a Székesfővárosi Közmunkák Tanácsának megszervezése. A képmás megfestetését Zichy Antal bizottmányi tag kezdeményezte 1881-ben, indítványát a közgyűlés a következő évben fogadta el. A megrendelést – 1000 forint tiszteletdíj ellenében – Vastagh György kapta meg.³⁸ A festmény 1885 februárjára készült el,³⁹ s néhány hónap múlva került végleges helyére, az Új Városháza közgyűlési termébe, a Deák Ferencet ábrázoló képpel szemben.⁴⁰ A késedelmes elhelyezést egyébként a képkerettel kapcsolatos, elsősorban anyagi természetű problémák okozták.⁴¹ Érdemes megjegyezni, hogy ezekben az évtizedekben mily gonddal foglalkoztak még a műtárgyak illő installálásával, a képkeretekkel és szoborállványokkal. Az Új Városháza közgyűlési termébe kerülő festmények kereteit s a szobrok talapzatát például Steindl Imrével, az épület építészével terveztették meg.⁴²

Széchenyi István születésének 100. évfordulója készítette a fővárost, hogy a politikus „a fővárosi tanácsterem részére életnagyságban lefestessék”.⁴³ A megrendelést – a korábbihoz hasonlóan – a Képzőművészeti Bizottmány kezdeményezte, s felterjesztésében nem mulasztotta el megjegyezni, hogy Széchenyit ábrázoló festmény egyébként sincs még a főváros tulajdonában.⁴⁴ Az arckép megfestésére ismét Vastagh Györgyöt jelölték ki. Az őt felkérő levélből már konkrét információkat kapunk a tanács elvárásáról s a kép tervezett helyéről is: „Ezen arczkép a régi városház tanácstermében levő József nádor arczképének nagyságában készítendő, és ezen kép ráamájához hasonló arany kerettel látandó el”.⁴⁵ A bizottmány eredetileg szerette volna, ha a festmény az évfordulóra elkészül, de ez teljesen lehetetlen volt. A megbízás aláírására ugyanis 11 nappal korábban került csak sor. Az arcképet Vastagh György 1892 januárjában fejezte be.⁴⁶ Röviddel ezután a régi városháza tanácstermébe helyezték el.⁴⁷

Az eddig ismert levéltári adatok s a két fővárosi közgyűjtemény leltárkönyvei alapján úgy tűnik, ilyen horderejű megbízásokra többé nem került sor. Természetesen volt több olyan politikai indíttatású fővárosi megrendelés vagy vásárlás, melyet a hivatal „dekorációs kötelezettsége” indokolt, de ezek egyfelől nem „a választás” körébe tartoztak, másfelől beszerzésüket a korábbi megbízásoknál jóval szerényebb gyakorlat jellemezte, mint például kisebb tiszteletdíjért is dolgozó festők foglalkoztatása, másolatok készíttetése vagy olajnyomatok megvétele.⁴⁸

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a portrék második csoportja, az úgynevezett „polgári arcképcsarnok”, melynek létesítését 1888. február 11-én báró Liphay Béla kezdeményezte. A Képzőművészeti Bizottmány támogatta az indítványt: „Több nagyvárosban szokásos, hogy a közügyek terén kiválóbb érdemeket szerzett egyének emlékeinek megörökítése céljából a hatóság azok arcképeit lefesteti. E kegyeletes szokás a hála lerovásán kívül az utódok buzdítására is rendkívül alkalmas; s annak követése nálunk is felette óhajtható”.⁴⁹ A közgyűlés elfogadta az előterjesztést, s ki is jelölte azokat a személyeket, akikről – a sorozat részeként – az első arcképeket megrendelték.⁵⁰

A „polgári arcképcsarnok” – az indítvány eredeti értelmében – azonban nem valósult meg. A Képzőművészeti Bizottmány ugyanis – megelőzni akarva a terméketlen vitákat s az arra valójában nem érdemes személyek esetleges bekerülését is – az arcképcsarnokba való felvétel módját közgyűlési szabályzatban kívánta rögzíteni. A közgyűlés e javaslattal egyet is értett,⁵¹ a belügyminiszter azonban nem engedélyezte.⁵² Nem kifogásolta az arra érdemes férfiak festményen történő megörökítését, ám kétségbe vonta a szabályzat szükségességét, s változatlanul az egyes arcképek „esetenkénti” engedélyeztetését kérte.⁵³ Utóbb a Képzőművészeti Bizottmány félreértésre hivatkozott, miszerint ők „belső” használatú szabályzatra gondoltak, melyet a közgyűlés tévesen értelmezett.⁵⁴ Tanácsi szabályrendeletre ugyanis nem lett volna szükség felsőbb hatósági engedélyre. Mindenesetre tanácsi határozat született, mely tartalmilag megismételte a belügyminiszteri leiratot.⁵⁵ Valójában ez mit sem változtatott azon, hogy „a közügyek terén kiválóbb érdemeket szerzett fővárosi egyének” mellképsorozata évről évre gyarapodott, csak hivatalosan nem „polgári arcképcsarnoknak” nevezték. A portrék, a később megrendeltekhez hasonlóan, az Új Városháza közgyűlési társalgójában, a pipatóriumban függtek.

Visszatérve a Képzőművészeti Bizottmány szabályzati javaslatára, ebből megismerhetjük a tervezett sorozat tartalmi és formai sajátosságait. (Függelék 2.) Az arcképcsarnokba csak elhunyt személyek portréi kerülhettek be. Az ábrázolás azonos kötelmei: „természetes nagyság, kéz nélkül”, az egyforma képméret: „vakkeret 69 1/2 cm széles, 88 cm magas” és az egységes keretek biztosították az arcképek sorozatként való megjelenését.⁵⁶ A szerényebb formát a sorozat „polgári” jellege indokolta, de valószínűleg az ismétlődő megrendelések anyagi következményei is befolyásolták: „ha az arckép élő egyén után festetik a lefestés ára 200 frtban, ellenesetben pedig 150 frtban állapítatik meg, keretek nélkül”.⁵⁷ A városatyák, előrelátását bizonyítja, hogy még ugyanebben az évben egy újabb kép megrendelésére is sor került.⁵⁸

Az olajfestésű arcképek köréhez közvetlenül kapcsolódik az a mellszoborsorozat, mely ugyancsak „a főváros művelődése és fejlődése körül kiváló érdemeket szerzett jeles férfiak” megörökítésére volt hivatott.⁵⁹ A Képzőművészeti Bizottmány e javaslatát azzal indokolta, hogy „a festészet mellett a képzőművészet egy másik ága, a szobrászat is némi direkt támogatásban

részesítessék”,⁶⁰ ám a városatyák kezdeményezését – jó szándékú törekvésük mellett – bizonyára az is motiválta, hogy az Új Városháza közgyűlési nagytermében a már említett reprezentatív portrék szomszédságában⁶¹ „apró gipsz-szobrok” voltak, melyek valószínűleg igen szerénynek tűnhettek e környezetben.⁶²

A bizottmány az indítványozás évében még nem tudott megegyezni a szoborra érdekesültek névsorában, s kétségessé vált a szobrok „illősege” is a tanácssterembe, de a viták elültével kezdetét vette az életnagyságú, fehérmárványból készült, reprezentatív hatású mellszobrok megrendelése. Itt kell megjegyezni, hogy az anyagában is drága művek megrendelésekor a Képzőművészeti Bizottmány agyagvázlatokat kért előbb, minek alapján a főváros dönthetett a végleges megbízás felől, illetve kérhette a szükségesnek vélt változtatásokat. A sorozat első darabjaként 1882-ben Kiss György munkája készült el,⁶³ „alkotmányos közéletünk egyik kimagasló alakjának, a tudós és nagy hazafi, a fedhetetlen jellemű” Szentkirályi Mórnak, Pest városa egykori főpolgármesterének portréja.⁶⁴ Már a szobor vázlatát „az elhunythoz meglepően hasonlítóknak, nem csak arcvonásait, de tekintetét is híven visszatükrözőnek, szóval igen sikerültnak és így egyhangulag elfogadásra méltónak találta” a bizottmány.⁶⁵ A később megrendelt s ugyancsak a közgyűlési nagyteremben elhelyezett mellszobrok mintájára ez a mű szolgált. A határozatok, a megbízó levelek tanúsága szerint ezt a példát kellett követnie Senyei Károlynak Röck Szilárdról készített portréjánál^{66, 67} és Kiss Györgynek Királyi Pált ábrázoló művénél is.^{68, 69} E két utóbbi megbízás volt egyébként az első, melyre utóbb több példát is találunk, hogy a polgári arcképcsarnok portréihoz egy-egy büszk megrendelése is társult.

A „polgári arcképcsarnok” eszméje s az ezzel párosuló mellszoborsorozat gondolati szinten a fővárosi műpártolás korai évtizedeinek valószínűleg legnemesebb törekvése volt, ugyanakkor e megbízások kapcsán kialakultak a fővárosi megrendelések azon klasszikus típusai, melyek többé-kevésbé e városi reprezentáció jellemző sajátosságai maradtak az őket megteremtő társadalom fennállásáig.

Megalapozottnak tűnhet a feltételezés, hogy a városatyák elképzelését országos minták befolyásolták. Akár a Nemzeti Múzeum előcsarnokában elhelyezett s a nemzeti panteon eszméjét idéző mellszobrokra,⁷⁰ akár a néhány évvel korábban – 1884-ben – megalapított Magyar Történelmi Képcsarnokra utalhatnánk, melynek anyaggyűjtésekor egyébként a fővárost is megkeresték.⁷¹ Bár e gondolat igaz mivolta sem kisebbítené a terv nagyszerűségét, mely a fiatal, épphogy megalakult főváros polgárainak öntudatos s egyben múltteremtő szándékának beszédes példája volt, mégsem tartom valószínűnek. Az elképzelés önállósága mellett szól egyébként a korábban említett Staffenberger-arckép is.⁷² Mindkét esetben az akarat, a polgári erények dicsőítésére irányult, legfeljebb a mostani törekvés „intézményesített” formáját ihlette az országos minta. A szándék másságát egyébként jelzi, hogy a városi vezetés, a Fővárosi Múzeum megalakulását követően, s az intézmény vezetőjének többszöri kérése ellenére sem volt hajlandó átengedni a múzeumnak a portrékat.⁷³ A város megalkotta a maga „polgári panteonját”, s ennek egyetlen elképzelhető helyszíne, a város első háza, a városháza volt.

Az arckép- s mellszoborsorozatok létrejötte – fővárosi reprezentációs rendeltetésüket tekintve – mindenképp sikeresnek mondható, ám a többségükben ma már funkciójukat veszített festmények művészi értéke kétségeket ébreszt. Ritka kivételtől eltekintve közepes vagy annál is gyengébb alkotások születtek, s ezért nemcsak a szerény, olykor még szerényebb képességű alkotók mesterségbeli felkészültsége tehető felelőssé, hanem a megrendelői gyakorlat is, mely

e kontraszelekciót eredményezte. Nem a „sorozat” természetéből fakadó kötöttségek okán, hanem „a hasonlóság”, a dokumentáló szándék kizárólagossága folytán, s azon szabályzat miatt, mely egyébként más szempontból érthető volt, hogy élő ember ne kerülhessenek az arcképcsarnokba. Ily módon az arcképek fényképek alapján készültek, s ez a művészek körét bizony leszűkítette.⁷⁴ Tanulságosak e szempontból Benczúr Gyula 1893-ban írt sorai: „tisztelettel értesítem a tekintetes képzőművészeti Bizottságot, hogy a vezetésem alatt álló festészeti mesteriskola hivatásán és hatáskörén kívül áll arczképeknek fényképek, vagy már meglévő arczképek után való megfestése. Amíg tehát a természet után való festésre vonatkozó megrendeléseket azon indokból, mivel ez által a mesteriskola növendékei tanulmányaikat hathatósan fejleszthetik, készséggel elfogadjuk; addig másrészt, sajnálattal vagyok kénytelen tekintetes képzőművészeti Bizottság előtt kijelenteni, hogy [...] becses átiratában kifejezett, azon kívánságának, miszerint, a néhai Királyi Pál bizottsági tag arczképét, egyik tehetségesebb tanítványom által egy már meglévő arczkép után megfestessem, eleget, nem tehetek”.⁷⁵ Árulkodók a bizottmányi tagok „javítási észrevételei” is, melyeket a vázlatok megtekintésekor tettek. Gyakran csak a maguk járatlanságát bizonyították, ám esetenként az alkotás valóságos kerékkötőjévé váltak. Az elmondottak hitelül néhány „bizottmányi kérést” idézek: a Királyi Pálról készült festményt elfogadják „azzal a megjegyzéssel, hogy a festő az arcot – mely nagyon halovány – kissé még színezzé”.⁷⁶ Senyei Károly Röck Szilárdról készített mellszobrát a bizottmány „általában sikerültnek és elfogadhatónak találta. A mellre nézve mindazon által némely észrevételek merültek fel [...] A mellre nézve a Szentkirályi szoborhoz jobban alkalmazkodni szíveskedjék”.⁷⁷ Nem lebecsülve a kezdeményezést, látnunk kell, hogy ezek a fővárosi megbízások – többségükben – csak a megrendelések számát növelték. Ez sem kevés, ám tevőlegesen egyáltalán nem befolyásolták a hazai képzőművészet alakulását.

I. 2. B) AZ 1884–85. ÉVI BUDAPESTI LÁTKÉPPÁLYÁZAT

Az egykorú állami képzőművészeti mecenatúra egyik kialakult s elfogadott formája a pályázatok meghirdetése volt, melybe értelemszerűen s várhatóan az önállóan jelentkező fővárosi műpártolás is bekapcsolódott. Speciális lehetőségeit keresve természetszerűleg olyan témával, mely klasszikusan városi indíttatású volt, mint az 1884–85. évi budapesti látképpályázat bizonyítja. Ugyanakkor a műpártolást formáló Képzőművészeti Bizottmány, mely megrendeléseivel igyekezett a képzőművészetek különböző ágairól gondoskodni, mint erre a mellszobrok kapcsán már utaltam,⁷⁸ e pályázat meghirdetésétől remélte egy kevésbé gyakorolt festészeti műfaj, a városkép megkedveltetését is. – A pályázat története egyébként a fővárosi mecenatúra azon kevés fejezete közé tartozik, melyet a szakirodalom feldolgozott. Gábor Eszter kitűnő tanulmányában – a levéltári forrásanyag, a pályaművek, illetve az azok nyomán megrendelt művek teljes körű feldolgozása alapján – publikálta e pályázat történetét.⁷⁹

Báró Kaas Ivor a Képzőművészeti Bizottmány 1883. október 27-i ülésén javasolta, hogy „kívánatos volna a főváros szebb pontjait és pedig nemcsak a kültelkeket, hanem és főleg a belső utcák egyes kiválóbb részleteit is olajfestményekben megörökíteni”.⁸⁰ A bizottmány támogatta a javaslatot, mivel egyrészt „érdekes történeti becsű képek” készültében bizakodott, melyek megvételével a főváros kitűnő kiállítási tárgyakhoz juthat; másrészt remélte, hogy „ez által némi lendület adatnék a festészet ezen kiváló és reális természetű fájának művelésére”.⁸¹ Az OMKT-hoz írott levelükben is ennek szellemében fogalmaztak: „örömmel karolta fel az eszmét [szerzői megj.: a Képzőművészeti Bizottmány], hogy a rendelkezésre álló évi dotáció

egy része a főváros szebb pontjainak távlati képekben, olajfestményekben leendő lefestésére fordítottassék, egyebek között azon célból is, hogy a távlati tájkép festésnek, melynek tudomásunkkal eddig művész hazánkiai közül alig volt művelője, szintén némileg nagyobb mérvben való művelésére alkalom nyújtassék azoknak, kik a festészet ezen ágában is dolgozni hajlammal és tehetséggel bírnak”.⁸² A bizottmány a társulathoz szakmai segítségért fordult. Indítványa célszerűsége felől érdeklődött, tanácsot kért a pályázat lebonyolításával kapcsolatban, s egy tervezetet a pályázati feltételekre vonatkozóan. A társulat a kért segítséget megadta, bár a pályázat sikerében kételkedett, mert „a feladattal jelenleg nem foglalkozik az olajfestészet”.⁸³

A Képzőművészeti Bizottmány 1884. május 6-án meghirdette – az OMKT javaslatai alapján, illetve azokkal kiegészítve – budapesti látképpályázatát 12 képből álló sorozat beszerzése céljából. (Függelék 3.) Utóbb – 1884. június 19-én – a pályázati kiírást kiegészítették, még pontosabbá téve a tanács elvárásait: „nem úgynevezett tájfestészetet (Landschaft-Malerei) kívánta támogatni, nem madártávlati képet kívánt szerezni – hanem az úgynevezett építészeti festészetet kívánja érvényre emelni, mely nemét az olajfestésnek ez idő szerint – bizonyára a megrendelések hiányában – elhanyagolva látja, és nevezetesebb pontjait a folyton fejlődő és változó városnak kívánja olajfestésű képekben a későbbi kor számára megörökíteni”.⁸⁴ Ez alkalomból 3 hónappal meghosszabbították a pályaművek beadási határidejét is.

A pályázati felhívást, majd a módosítást is 150 művésznak postázták. 1884. december 31-ig 18 művész 66 színvázlata érkezett meg.⁸⁵ A korábban kiküldött 9 tagú bíráló bizottság⁸⁶ jelen lévő 8 tagja⁸⁷ 1885. január 10-én ülésezett. A pályázati kiírástól való eltérés okán három résztvevőt kizártak.⁸⁸ Az első díjat – 500 forint – Nadler Róbertnek ítélték,^{89, 90} a másodikat – 300 forint – Schickedanz Albert kapta,⁹¹ a harmadikat – 200 forint – Molnár József nyerte el.⁹² A bírálók a nagyméretben megfestésre javasolt képek jegyzékét is összeállították.⁹³ Ajánlásuk egyébként több képre vonatkozott, mint a tervezett 12 darab.⁹⁴ A pályázati kiírás szerint e javaslatot a tanács azonban nem volt köteles elfogadni, mert a megrendelésekről saját hatáskörükben döntöttek.

A Képzőművészeti Bizottmánynak a nagyméretű képek megfestetésére ekkor 6000 forint állt rendelkezésére, mely elvileg 5 kép tiszteletdíjára lett volna elegendő. 1885. február 2-án tartott ülésükön azonban elhatározták, hogy csak három látképet rendelnek meg. A kiválasztott három kép a díjazott művészek egy-egy alkotása volt.^{95, 96} Választásukat ekként indokolták: „a főváros szebb és érdekesebb pontjai közül első sorban azokat örökítse meg, melyek a főváros természetes fejlődése folytán a közel jövőben változás alá fognak esni”.^{97, 98} Ugyanakkor – összesen 1100 forintért – megvásároltak még hét pályaművet is,⁹⁹ mivel „sok jó vázlat adatott be, amelyek már így is annyira jóknak mondhatók, hogy mint hivatalszobát díszítő képek, bárhol elhelyezhetők, és ha kellő alapunk volna a fedezetre, mind megszerzendők volnának; s hogy azok is, a kik pályadíjat nem nyertek, fáradozásaik némi jutalmazását élvezhessék”.¹⁰⁰ Döntésüket egyébként is méltányosnak tartották, hisz „a hazai képzőművészetek támogatására felvett évi 4000 frt-os dotatio természeténél fogva tehetségesebb kezdő, vagy megrendelésekkel kevésbé ellátott művészeknek lehetőleg direct támogatására fordítandó”.¹⁰¹ A keretösszeg fennmaradó részéből megvásárolták Bruck Lajos egy látképét, jóllehet ő részt sem vett a pályázaton.¹⁰² Levéltári források híján nem ismerjük e meglepő döntés okait, de az eljárás – a kiírás értelmében – jogszerű volt. A bizottmánynak később sikerült a pályázati anyagban szereplő Ligeti Antal-vázlatot is megvennie.¹⁰³

A látképsorozat folytatását Gerlóczy Károly mint elnök vetette fel a bizottmány 1889. december 15-i ülésén: „mert – mint az a bizottmány előtt tudva van – az ez irányban tartott

pályázat alkalmával a rendelkezésre állott összeg csekélyége folytán egyelőre csak 3 kép lett megrendelve, s többinek folytatólagos beszerzése pedig jövőre halasztatott”.¹⁰⁴ Ez alkalommal Nadler Róberttől és Schickedanz Alberttől rendeltek ismét egy-egy képet.¹⁰⁵ A Képzőművészeti Bizottmány e két megbízást követően – szándéka szerint – lezárta volna a látképpályázati sorozatot. Egy festményt azonban 1901-ben még megvásároltak. Schickedanz ugyanis – függetlenül a tényleges megrendeléstől – megfestette nagyméretben mind a négy vázlatát. A most vételre felajánlott mű egy volt ezek közül, s azt az Atheneum-házat ábrázolta, melyet épp akkor bontottak le az Erzsébet híd építéséhez kapcsolódó városrendezés során.¹⁰⁶ Gábor Eszter úgy véli, hogy ez volt talán az egyik első kép, melyet a tanács közvetlenül a múzeum számára vásárolt meg. Feltételezése egykorú alkotás vonatkozásában igaz, de „történeti” anyagot már korábban is vásároltak. Eddigi levéltári kutatásaim alapján az első, múzeumi dotáció terhére s közvetlenül a múzeum részére vásárolt kép egy József nádort ábrázoló festmény volt, melyet a Képzőművészeti Bizottmány „mint érdekes múzeumi tárgyat érdemesnek” tartott a megvételre.¹⁰⁷

A pályázat – a bíráló bizottság véleménye szerint – „nemcsak kvalitatív, hanem kvantitatív is sikerült”.¹⁰⁸ Valóban sikeres volt a pályázók s a pályaművek számát tekintve, s abból a szempontból, hogy a megvásárolt látképek „érdekes történeti becsű részletek” megörökítésével „mint érdekes kiállítási tárgyak is jó sikerekkel [...] érvényesíthetők”, még napjainkban is.¹⁰⁹ De egyet kell értenünk Gábor Eszterrel, aki e sikert csak fenntartásokkal ismeri el. A pályázók közt ugyanis csak egy tekintélyes művész, Ligeti Antal szerepelt, s mellette néhány, ekkor még kezdő festő, mint például Mednyánszky László, de eltekintve tőlük, a résztvevők „jócskán jelentéktelen nevek, szép számmal a műkedvelés határán mozgó rajztanárok” voltak.¹¹⁰ A pályázat valódi célja pedig egyáltalán nem valósult meg. Nem sikerült „a festészet ezen kiváló és reális természetű fájának művelésére”¹¹¹ megnyerni a művészeket, ugyanis mint az említett szerző megállapította, az „építészet festészet” valóban egészen más látásmódot, felkészültséget igényelt, mint a festészet általában, sőt igen távol állt ettől, s így érthető, hogy alig vonzotta a festőtársadalmat. A pályázat kapcsán ismertté és sikeressé vált Nadler Róbert és Schickedanz Albert is építészeti alapképzettségű, távlatfestői gyakorlattal rendelkező alkotó volt. Feltehetőleg e különbségre utalt az OMKT óvatos, már korábban idézett, megfogalmazása is, hogy „a feladattal jelenleg nem foglalkozik az olajfestészet”,¹¹² akárcsak az a tanácsuk, hogy sikertelen pályázat esetén próbálkozni lehetne „az építészeti felvételekre alkalmas vízfestéssel”.¹¹³ A következő évek vásárlásai alapján úgy tűnik, ezt a tanácsot a bizottmány egyébként meg is fogadta.¹¹⁴

A főváros nem hirdetett több olajfestésű látképpályázatot, bár esetenként természetesen később is megrendelt vagy vásárolt látképeket, különösen azokról a házakról, utcákról, melyek a városrendezések során eltűntek.¹¹⁵ Figyelemre méltó, hogy épp egy ilyen kép jogos bizottmányi bírálatára válaszolva fogalmazódik meg ismét az a probléma, melyre Gábor Eszter utalt az „építészet festészet” kapcsán. Rosenmayer Ferenc régi városházát ábrázoló vázlatán a bizottmány ugyanis kifogásolta a perspektívát. Az észrevételre adott válasz: „a távlat szigorú alkalmazását [...] a véglegesen megfestendő képen építész által szerkesztetném meg”.¹¹⁶ Kétségtelen, hogy Rosenmayer a kismesterek körébe tartozik, de észrevétele mégis tanulságos. Ezekről az „eseti”, olykor támogató célzatú megbízásoktól eltekintve, a városatyák Budapest „történeti becsű részleteit” a későbbiekben inkább Klösz György örökbecsű felvételein kívánták megőrizni, mint ezt a Képzőművészeti Bizottmány megrendelése is bizonyítja.¹¹⁷

I.2.C) A KIÁLLÍTÁSI MEGRENDELÉSEK

A fővárosi művészetpártolás történetében – a reprezentáció „intézményesített” formájaként – igen fontos szerepet játszottak a kiállítások, melyek lehetőséget biztosítottak mind Budapest múltjának, mind jelenkori „anyagi és szellemi előrehaladásának” bemutatására.¹¹⁸ A városi vezetés a „kiállítások fontosságának tudatától áthatva” igyekezett e tárlatokon minél sokrétűbb, árnyaltabb képet adni a városról, s e szándék természetes velejárója volt a képzőművészetek támogatása terén elért eredményeik bemutatása is, akár a rendezvényhez közvetlenül kapcsolódó megbízások kiadásával, akár a mecenatúra eredményeként született alkotások szerepeltetésével.¹¹⁹

A „világvárossá emelkedő fővárosnak” az 1885-ben Budapesten rendezett Országos Kiállítás volt az első olyan alkalom, hogy „magát a külföldnek bemutassa, hogy a haladást, a kulturai fejlődést feltüntesse”.¹²⁰ E tárlaton a főváros „mint kiállító, egyénileg, külön collectív kiállításban” vett részt. A kiállított tárgyakról külön katalógust jelentetett meg, mely részletesen ismertette a Képzőművészeti Bizottmány addigi munkáját is.^{121, 122} A Kauser József tervezte kiállítási épület középső, nagy termében mutatták be a város távlatát ábrázoló nagyméretű vízfestményt, melyet Rauscher Lajos műegyetemi tanártól valószínűleg erre az alkalomra rendeltek.¹²³ E feltételezést látszik bizonyítani, hogy a „közbejött akadályok folytán e kép csak július havától” volt kiállítva, s addig helyette Lotz Károly *Justitia* című olajvázlatát mutatták be, mely az Új Városháza közgyűlési termébe készült.¹²⁴ Több kép látható volt a főváros látképei közül is, úgymint Bruck Lajos *Budavár távlata* című festménye¹²⁵ és az 1884–85. évi látképpályázat anyagából megvásárolt Nadler-, Schickedanz- és Ligeti-vázlatok. A szobrászati megbízásokat – a pavilon fülkéiben – a Vigadó homlokzatán lévő hat szoborból kiválasztott négy mű mintája képviselte.¹²⁶

A főváros 1886-ban ünnepelte Buda törököktől való visszafoglalásának 200. évfordulóját. Budapest az „egész kereszténységre, de kiválóan a hazánkra, nemzetünkre s főleg fővárosunkra nézve örvendetes esemény”-ről méltó módon kívánt megemlékezni.¹²⁷ A közgyűlés, a Képzőművészeti Bizottmány előterjesztése nyomán 1884. január 9-én hozott határozatot a „magyar hősiesség és férfibátorság dicsőségének megünneplése céljából” tervezett ünnepségsorozatról.¹²⁸ A tíz pontba rögzített programtervezet – többek között – foglalkozott történelmi kiállítás rendezésével, történelmi monográfia megírásával és megjelentetésével, emlékérem veretésével, emléktábla elhelyezésével, szobrok és festmények megrendelésével. Az utóbbiakkal kapcsolatban a tervezet 6. pontja ekként határozta meg a Képzőművészeti Bizottmány feladatát: „Lotharingi Károlynak és Petneházy Dávidnak vagy egy más magyar hősnek arcképeit vagy mellszobraikat elkészítteti, esetleg azok helyett a nevezetes eseményt megörökítő más képet festet”.¹²⁹ A művek elkészíttetésének keretösszegét 4000 frt-ban jelölték meg.¹³⁰ A Képzőművészeti Bizottmány a feladat elvégzésére egy albizottságot hozott létre, amelynek több mint egy évet igénylő előkészítő munkáját – források hiányában – sajnos nem lehet rekonstruálni, ám bizonyítható, hogy elhatározásuk 1885 márciusára már megváltozott. E koncepcióváltás eredményeként kezdődött a fővárosi mecenatúra talán leghosszabb fejezete.¹³¹

Gerlőczy Károly alpolgármester, aki egy személyben volt a Képzőművészeti Bizottmány és a kiküldött albizottság elnöke is, 1885. március 3-án levelet írt Benczúr Gyulának, tájékoztatva, hogy a Buda visszafoglalásának 200. évfordulójára tervezett megemlékezések „egyik programpontját képezi a nagy fontosságú és messze kiható horderejű nevezetes eseményt

tárgyazó nagyobb szabású történeti festmény készíttetése”.¹³² Gerlóczy afelől érdeklődött, vajon Benczúr elfogadná-e a megbízást a kép megfestésére, s ha igen, milyen tiszteletdíj ellenében, és tudná-e vállalni, hogy 1886. július 1-jéig el is készítse, mivel a főváros a festményt az augusztusban nyíló kiállításán szeretné bemutatni. A levél tanúsága szerint magáról a kép témájáról a városatyáknak nem volt kialakult elképzelésük. Benczúrra bízták, hogy „mikép vélné a jelentékenyebb mű koncepcióját tervezendőnek” és tőle vártak – a megbízás elfogadása esetén – 8 napon belül „egy kis tájékoztató vázlatot”, ha nem is színezve, de legalább szénrajzban.¹³³ Benczúr néhány napon belül, március 10-én, válaszolt az alpolgármester levelére.¹³⁴ Jelezte, hogy a megfizető felkérést örömmel elfogadná; tiszteletdíjként legkevesebb 12 000 forintot kért, ám a határidőt teljesen tarthatatlannak vélte. Ennyi idő alatt a szükséges történelmi tanulmányokat elvégezni s egy ilyen méretű képet megfesteni lehetetlen. Elhárította a vázlat szűkre szabott, komolytalan határidejét is: „a kép alapjául a vázlat szolgál. A vázlatban van megállapítva a gondolat, az elrendezés, sőt a munka folyamának, a beszerzendő tárgyaknak, de még a teendő tanulmányoknak is sorrendje. [...] 8 nap még egy futólagos vázlat összehozatalára sem [...] elégséges.”¹³⁵ A történelmi kép koncepcióját azonban Benczúr néhány mondatban felvázolta: „Lotharingiai Károly [...] fényes kíséretétől környezve bevonulván az ép elfoglalta várba, színe elé hozzák az ellenség fogjul esett kiválóbb főbb személyeit; a zsákmányokat pedig e közben elébe rakják. Részben láthatók lennének az elestek és ezek közt Abdul basa holt teste is. A kiállítás természetesen az alárendeltebb mellékalakokkal s egyéb részletekkel együtt a történelmi adatok kellő felhasználása mellett lehetőleg korhű lenne.”¹³⁶ Benczúr kompromisszumot ajánlott: az „alkalmi” kiállításra fest egy kisebb léptékű képet, „mely is rajzban allegorikus felfogással egy csoportot ábrázolna s ennek főalakját a győztes Károly képezi. – Az eszme alapját képező győzedelmet így is, és pedig találóan ki lehetne fejezni.”¹³⁷

A levélváltást követően a Képzőművészeti Bizottmány – a tanács tájékoztatására – 1885. szeptember 27-i ülésén készítette el az új elképzelést rögzítő javaslatot: „az egyes hősök arczképeinek vagy mellszobrainak elkészíttetése eszméjét el kell ejteni, mert nem véve figyelembe azon körülményt, hogy 200 év előtt élt egyének arczképeit feltalálni, azokat megszerezni és azonosságukat constatálni – az egy Lotharingiai Károlyén kívül – nehéz, az csak az akorbéli képek másolata lehet, – vagy egy ideális arczkép vagy mellszobor –, aminek elkészítése az ünnepély díszével és a reá fordítandó költséggel nem áll helyes arányban”.¹³⁸ Ehelyett, magának a történelmi eseménynek a megörökítését kezdeményezték, „mely festményen az akkor szerepelt egyének fennmaradt arczképeik nyomán, szintén feltüntethetők”. Maga a kép témája és az ünnepélyes alkalom is azt indokolja, hogy „a festmény nagyobb szabású, nagyobb formájú legyen”, mely „a conceptioban gyakorlott művészi felfogást, a kivitelben erős művészi ecsetet igényel”, vagyis a festmény elkészíttetése „oly gyakorlott jeles művészre bízassék, akinek eddigi tevékenysége, elismert genialis tehetsége garantiát nyújt”. Az indítványtevők természetesen Benczúr Gyula megbízását javasolták. Elfogadták és támogatták a festő elképzelését a témával kapcsolatban is: „A kép tárgyára, illetve annak conceptiójára nézve a művész, általán helyeselt nézeteket nyilvánított, s ha a korhű jellemzés és kivitel szempontjából máris megkezdett tanulmányait az erre fölkért Szilágyi Sándor, Mailáth Béla, Thallóczy Lajos és Károlyi Árpád történészek támogatásával folytatja, meg lehetünk róla győződve, hogy a kép az eseményekhez és ünnepléshez méltó nagyszerű lesz”. Akár meggyőződésből, akár jól felfogott presztízből, de szembevetve a bizottmány Benczúr melletti elkötelezettségét, pedig igen válságos

helyzetben voltak. Egyfelől a megbízás fedezete, másfelől a festmény elkészítésének határideje miatt. Benczúr kért tiszteletdíja – 12 000 forint – és az eredeti – 4000 forint – költségkeret közti különbséget a már korábban megszavazott keret tartalékaiból, illetve a rendezvényekből származó jövedelmekből – a kiállítási belépődíj, a műtárgy-sokszorosítások engedélyezési díja – vélték finanszírozhatónak. Azzal érveltek, hogy épp a festmény bemutatása révén ezek a bevételek – a tervezetthez képest – jelentősen meg fognak emelkedni, megemlítve, ám szándékosan lebecsülve azt, hogy Benczúr elhárította a kép megfestését a kiállításra, s csak „nagyobb mérvű” vázlatának kidolgozását vállalta. A bizottmány elfogultságára utal az a határozott megfogalmazás is, amely a tanácsi, illetve közgyűlési döntés lehetséges alternatívájaként Benczúr megbízását, avagy a 6. programpont teljes elvetését javasolta, ugyanakkor figyelmeztetve a törvényhozási képviselőket, hogy „ez által az ünnepélyességek nagyszerűségén jelentékeny részt” ütnének. A fővárosi közgyűlés 1885. november 11-én elfogadta a bizottmány előterjesztését, s megszavazta a tiszteletdíjat is.¹³⁹ Ezzel a megrendeléssel a főváros is részesévé vált annak a néhány évtizeddel már korábban kialakult „társadalmi konszenzusnak”, hogy a történeti festészet műpártolása közfeladat.¹⁴⁰

Benczúr a közgyűlés döntéséről 1886. február 9-én tájékoztatták.¹⁴¹ Ez alkalomból kérték, hogy vázlatát július 1-jén mutassa be, mivel a kiállítás megnyitását, augusztus 15-re tervezték. A kép megtekintésére azonban nem került sor. A festő május végén ugyanis tájékoztatta a kiállítási bizottságot, hogy vázlatát a kiállításon nem lehet bemutatni.¹⁴² E bejelentés nyomán a bizottmány „készséggel elállott” kiállítási szándékától.¹⁴³ Így nem szerepelt Benczúr képvázlata az „alkalmi” kiállításon.

A levélfogalmazvány keserű hangvétele sokat elárul a városatyák csalódottságából, holott a kiállítási kudarc már a festő igen elkésett megbízásakor várható volt. Közrejátszott ebben a Képzőművészeti Bizottmány tapasztalatlansága, mely korábbi szerényebb megrendelése alapján nem tudta felmérni, valójában mennyi idő szükséges a kép megfestéséhez, s ezen csak rontott a rendkívül időigényes tanácsi ügymenet. De az okokat keresve számolnunk kell azzal is, hogy a felkészülés során Benczúr túllépett az eredeti elképzelésen, s maga a kompozíció is egyre monumentálisabbá vált. Erre utal Benczúr 1888 májusában írt levele, mely újabb kísérlet volt a kép befejezésére s a korábbi tiszteletdíj megduplázására is: „a cselekménynek önmagát megmagyarázó előtűntetése folytán, componálás közben majdnem kétakkorára nőtte ki magát, mint a minők az eredetileg 12000 frtnyi tiszteletdíjért hozzávetőleg feltételezve v. gondolva volt”.¹⁴⁴ A bizottmányi tagok május 28-án tekintették meg a vázlatot, ám – tetszésüktől függetlenül – a felemelt tiszteletdíj elfogadhatatlan volt a főváros számára: „a bizottmány bármennyire is méltányolja Benczúr kívánságait, még is azokat úgy amint előterjesztettek, a fennforgó anyagi nehézségek és egyéb körülmények folytán nem teljesítheti. Mert vannak körülmények, amelyeket figyelmen kívül hagyni lehetetlen. [...] Mindenek előtt szem előtt tartandó, hogy a képnek tiszteletdíját maga Benczúr állapította meg 12 ezer forintban, mit a hatóság minden észrevétel nélkül elfogadott. Semmi esetre sem hagyható továbbá figyelmen kívül, hogy a művész a fővárossal, tehát oly megrendelővel áll szemközt, mely minden kiadásánál csak az azokra budgesszerűleg előírányzott költség keretén belül mozoghat”.¹⁴⁵

A Benczúr-kép története, végül, a korszak legjelentősebb eseményéhez, az 1896-i ezredéves országos kiállításhoz kapcsolódva zárult le. A Képzőművészeti Bizottmány 1893. május 8-án tartott ülésén javasolta a kiállítás közgyűlésileg kiküldött bizottságának, hogy festessék meg

Benczúrral a már korábban megrendelt képet.¹⁴⁶ Néhány nappal később, május 17-én készült el e bizottság javaslata: „a nagy nemzeti ünnep fényének és sikerének érdekében, egyénileg, külön collectiv kiállításban és külön e célra emelendő pavillonban kell tárgyait bemutatni; továbbá, hogy a mennyre csak lehetséges különös súly volna fektetendő a történeti anyagra, hogy az egész kiállításnak retrospectív történeti jellege legyen. [...] E célból kívánatos volna a Benczúr kép.”¹⁴⁷ A beadványt a közgyűlés 1893. július 12-én fogadta el, s ugyanekkor megszavazták a 24 000 forint tiszteletdíjat is.¹⁴⁸ A korábbi rossz tapasztalatok készíthették az önkormányzatot s illetékes bizottságait, hogy a kép befejezésére egyértelmű, határozott ígéretet kapjanak a festőtől. Napjainkra is fennmaradt dokumentumok alapján az első ilyen értelmű felkérést 1893. október 12-én fogalmazták meg: „határozottan nyilatkozni szíveskedjék, vajjon tekintettel fenti célra, mely időpontra készül el teljesen a kép, úgy hogy azt mint befejezett festményt ki lehet állítani”.¹⁴⁹ Benczúr néhány hét múlva válaszolt: „Azon leszek, hogy Budavár visszavétele 1686-ban című festményemet a milleniumi kiállítás alkalmával, a megnyitás havában átadhassam”.¹⁵⁰ A kapott válasz nem nyugtatta meg a városatyákat. Következő levelükben, 1894. május 30-án, a Képzőművészeti Bizottmány és az Országos Kiállítás Fővárosi Bizottsága nevében ismét kérték a festőt, hogy „egész határozottan nyilatkozni szíveskedjék”, mert nekik „abszolút biztosnak” kell lenniük.¹⁵¹ Az újabb felszólításra válaszolva közölte Benczúr, hogy a kép biztosan bemutatható lesz a kiállításon.¹⁵² A több mint egy évtizede készülő művet Benczúr 1896 áprilisában fejezte be.¹⁵³ A festményt a főváros április 24-én vette át.^{154, 155} Az 1885. november 11-i keltezésű megbízás, a tiszteletdíj utolsó részletének 1896. júniusi utalványozásával, lezárult.¹⁵⁶

Bizonyos, hogy a megrendelő az ezredévi fővárosi kiállítás legjelentősebb látványosságának a Benczúr-képet szánta. Érthető, hogy a kiállítási bizottság igyekezett is a festmény bemutatására a lehető legideálisabb körülményeket biztosítani. Valószínűleg nem túlzás, hogy a fővárosi pavilont a képnek építették.¹⁵⁷ 1893-tól rendszeresen érdeklődtek Benczúrnál a kiállítási tér kívánalmairól. A feltett kérdésekre Benczúr a kép végleges méretének kialakulását követően – 1894. június 16-án – válaszolt: „a kép tényleges nagysága – hogy kellő művészi áttekintést nyerhessen a néző – körülbelül akkora termet igényel, mint a bpesti Képzőművészeti társ. Andrassy úti palotájának felülvilágított nagy terme; természetesen szintén felülvilágítással”.¹⁵⁸ A festő levelét Gerlóczy továbbította Lechner Lajosnak, a középítési igazgatónak, kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy „az abban foglaltakat a kiállítási pavillonnak ezen kép kiállítási helyiségének tervezésénél figyelembe venni és a tervezetet annak idején közölni szíveskedjék”.¹⁵⁹ Az ügy fontosságát jelzi, hogy a kép szempontjából ideális tér és világítás kialakítása 100 000 forint többletköltséget jelentett a fővárosnak.¹⁶⁰ Benczúrnak a kiállítási terem alaprajzát 1895 májusában küldték el, és újabb kérdésekre vártak választ.¹⁶¹ Milyen tárgyak állíthatók ki abban a teremben, illetve az előtérben, ahol a kép lesz? Milyen színűek legyenek a falak? Milyen dekorációt kapjon a terem és a kép? A feltett kérdéseket a festő csak részben tudta megválaszolni, s több probléma tisztázására helyszíni megbeszélést javasolt, hisz a kiállításra szánt művekről például semmiféle információval nem rendelkezett.¹⁶² Úgy tűnik, hogy a festmény bemutatásának legapróbb részletét is, Benczúrral együtt, a kiállítási térben alakították ki.

Az előkészületeknek megfelelően a kép az épület középső helyiségébe került. Ebben a térben, valamint az épület balszárnyában és az ebből nyíló mellékhelyiségben mutatták be a többi képzőművészeti alkotást is, számszerűen 74 festményt és szobrot.¹⁶³ A válogatás – a kiállítás jellegének megfelelően – historikus volt. Az eredeti elképzeléstől eltérően nem állították ki

maradéktalanul az 1880 után rendelt festményeket, ehelyett számos olyan mű szerepelt, egyébként kizárólag portrék, melyek az elmúlt évszázadokat idézték, s már a városegysítést megelőző időszakban is a három város valamelyikének tulajdonában voltak. Ez a mind számában, mind minőségében szerény kollekció azonban elég szűk válogatási lehetőséget biztosított a kiállítási bizottság számára.¹⁶⁴ A bemutatott 36 portrét megközelítőleg 50 műből kellett kiválasztaniuk, melyek művészi értékéről a Képzőművészeti Bizottmány elnöke, Gerlóczy Károly – néhány évvel korábban – elég lesújtóan nyilatkozott, miszerint kevés kivételtől eltekintve „különös műbecsrel alig bírnak”.¹⁶⁵ A fővárosi műpártolás közelmúltját néhány fővárosi megbízásra készült portré, a látképpályázat kapcsán megrendelt, illetve megvásárolt festmény¹⁶⁶ s az 1885. évi Országos Kiállítást megörökítő Nadler-sorozat képviselte.

I. 2. D) A „RENDRAGYÓ” VÁSÁRLÁSOK

A Képzőművészeti Bizottmány vásárlásai kapcsán többször kifejezte, hogy „csak is a főváros egyes pontjait ábrázoló, és a főváros történetére vonatkozó speciális jellegű festmények szereztessek be”.¹⁶⁷ Egy alkalommal az elvű városatyák még egy nem fővárosi témájú kép fővárosi változatát is megfestették.¹⁶⁸ Ám az egyes esetben „kiutat” jelentő kompromisszum természetesen nem válhatott általános gyakorlattá, s nem kínált példát a fővárosi mecenatúra eredeti elképzelése és a kortárs művészek mindennapi gyakorlata közt fennálló ellentét megoldására sem. Ugyanis miközben a főváros a hazai képzőművészet támogatásában tevéleges szerepet akart játszani, olyan műfajok meghonosítását, vagy életben tartását szorgalmazta, melyeken már túlhaladt az idő, és korántsem jellemezte a legtehetségesebbek munkásságát, miként a pályakezdőket sem, holott a bizottmány kitüntetésen támogatni kívánta a fiatal művészeket is.¹⁶⁹ E szándék természetes eszközével, az ösztöndíjjal a főváros ekkor még nem rendelkezett. Így a bizottság segítséget csak indirekt módon tudott nyújtani – tanulmányaik folytatásához – az alkotóknak „főleg tárgyuknál fogva el nem kelt jobb képek” megvételével, melyek többsége viszont – az előbb említett okból – tematikailag nem illett a gyűjtőkörbe.¹⁷⁰ A kialakult helyzetet jól tükrözi, hogy a bizottmány „a honi képzőművészetek támogatását” célzó összeget olykor szociális és tanulmányi alapként használta, más esetekben viszont feladta saját elveit, s eltekintett a megvásárolt művek fővárosi kötődésétől. A levéltári források mindkét helyzetre számos példával szolgálnak. A bizottmány a vásárlások indoklásában többször rögzítette is e megalkuvásait, mikor egy-egy mű megvételét korántsem műbecse, hanem az alkotó segélyezése okán javasolta.¹⁷¹ De arra is találunk példát, s már az 1880-as évek elején, hogy vettek néhány történeti¹⁷² és – korabeli szóhasználattal élve – genre-képet.¹⁷³

Az ellentmondás választásra készítette a városatyákat, s ők a valóságos szerepvállalás mellett döntöttek. Előbb megszületett – 1892-ben – a „Ferencz József koronázási jubileum-díj” alapítvány, mely már intézményesített formában biztosította a különböző foglalkozású, fiatal, tehetséges pályakezdők támogatását, köztük képzőművészekét is, majd lépésről lépésre, fokozatosan módosult a honi képzőművészetek támogatását célzó dotáció felhasználási elve, gyakorlata is.

A változás irányát jelzi, hogy Képzőművészeti Bizottság 1895-ben, Molnár József tíz képből álló kollekciója megvételekor, különbséget tett aszerint, hogy a megvásárolt képek fővárosi vonatkozásúak-e vagy a festő életművét reprezentáló műalkotások. Hasonló szempont alapján – ugyanekkor – gyűjtötték be Mészöly Géza „a lenyugvó nap hatását ábrázoló” tájképét,¹⁷⁴ s egy

évvel korábban Ligeti Antal két grafikáját.¹⁷⁵ Úgy vélem, hogy e vásárlások a gyűjtési elv fokozatos átalakulásának korai példái. Talán az sem véletlen, hogy a gyűjteményt épp a Molnár-képek vételi előterjesztésében említették először a főváros képtáráként.¹⁷⁶

I.3. A „Ferencz József koronázási jubileum-díj”

A közgyűlés a „Ferencz József koronázási jubileum-díj” alapítvány megtételét a király megkoronázásának 25. évfordulója alkalmából, annak méltó megünneplésére készülődve, 1892. április 20-án határozta el, Gerlóczy indítványa nyomán.¹⁷⁷ A belügyminiszter jóváhagyását, majd a király névhasználati engedélyét követően az alapítványi okiratot és a szabályzatot Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1894. június 6-i közgyűlésén fogadta el. Az alapító okiratra és szabályzatra a belügyminiszter válasza azonban fél évet váratott magára, s leiratában ekkor is számos módosítást javasolt, melyek megtárgyalása újabb közgyűlési, engedélyeztetésük pedig ismételt minisztériumi eljárást igényelt. Közel három évig elhúzódott az ügyintézés, melyet a fővárosi törvényhatóság szóvá is tett, mivel igen sérelmesnek tartotta a maga számára a köz szempontjából is. Ily módon, a főváros a „Ferencz József koronázási jubileum-díj” elnyerésére szolgáló nyílt pályázatát először 1897. május 13-án hirdethette meg.¹⁷⁸

A pályázat meghirdetésének módjáról, a nevezés feltételeiről, az elbírálás szempontjairól, az elnyerhető összeg megosztásáról az alapító okirathoz csatolt szabályzat rendelkezett, mely az egyes „szakok” sajátosságainak megfelelően más feltételeket szabott és más lehetőségeket biztosított. Képzőművészeti szakon az alapítványi díj 2000 forint volt, minden ötéves ciklus 2., 3., 4., 5. évében. Ezt az összeget két évig ugyanaz a művész kapta meg, vagyis pályázatot csak a 2., illetve 4. évben hirdettek. A díjat váltakozva szobrásznak, illetve festőnek ítélték. Azok a művészek pályázhattak, „kik az iskolai kiképzésen túl – érett művészi képességüknek és nagyobb szabású alkotásokra kiválóan hivatott tehetségüknek kétségtelen jeleit adták”.¹⁷⁹ Korhatárként 35 életévet határoztak meg. A pályázó – bizonyítványai mellett – köteles volt bemutatni néhány alkotását, terveiről pedig írásban kellett beszámolnia. A pályázatot elbíráló bizottság öttagú volt, melyből 2 főt a közgyűlés, 3 főt pedig az OMKT delegált. A nyertes a kétéves munkatervéről a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács ülésén számolt be, s ugyanitt kötelezettséget vállalt egy nagyobb mű vagy több komoly tanulmány elkészítésére is, melyekre a főváros elővásárlási jogát fenntartotta.

Képzőművészeti pályázatot először 1898. január 27-én írtak ki – a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács kérésére – szobrászok részére. A díjra kilenc művész pályázott. A kiküldött bíráló bizottság¹⁸⁰ két pályázót kizárt,¹⁸¹ a díjra – az érvényesnek minősített kérelmek közül – három ifjabb szobrászt – Markup Bélát, Nagy Kálmánt és Teltsch Edét – javasolt, mint akik „máris kétségtelen jelekben mutatkozó tehetségükkel a hazai szobrászat díszére foghatnak válni”.¹⁸² Ugyanekkor intézkedtek a három művész benyújtott műveinek bemutatásáról a közgyűlési társalgó teremben, hogy a törvényhatósági képviselők is tájékozottak lehessenek döntésükkor. A művészek egy része azonban sérelmesnek találta a bizottság előterjesztését, s kérték is a tanácsot, hogy hirdesse meg újból a pályázatot.¹⁸³ Érdekes, hogy nem a zsűri értékítéletét vonták kétségbe, hanem ennek indoklását, vagyis az alapítványi díj értelmezését, mely a gyakorolt formában nemcsak az ő művészi reputációjukat sértette, de szerintük

ellenkezett az alapító okirattal is. A bizottság ugyanis, mint Nagy Lajos megállapította, „az alapítvány intencióját (kiváló fiatal egyének tanulmányainak előmozdítása) abban látta, hogy ne már kész és megállapodott tehetségű művész kapja a díjat, hanem tehetséges kezdő, s ezért a díjat ösztöndíj jellegűnek minősítette, nem pedig pálya- vagy jutalomdíjnak”.¹⁸⁴ A vitában a tanács a bizottság, a közgyűlés azonban a művészek véleményét osztotta, miszerint a díj „nem ösztöndíjnak, hanem jutalomdíjnak tekintendő, amely nem művésznövendékeknek, hanem már kész művészeknek adományozandó”.¹⁸⁵ A közgyűlési állásfoglalást követően a pályázatot 1898. június 28-án hirdették meg ismét, de a bíráló bizottság összetételén ez alkalomból nem változtattak. Ekkor kilenc szobrász adta be kérelmét, közülük első helyre Szárnovszky Ferencet, másodikra Kallós Edét javasolták. A díjat a közgyűlés Kallósnak adományozta, „mint a pályázók között monumentális alkotásokra nézve legkitűnőbb művésznek”.¹⁸⁶

A második képzőművészeti pályázatot – a szabályzat értelmében festők részére – 1900. január 11-én írták ki. A bíráló bizottság¹⁸⁷ hat pályázó festő közül „az önálló egyéniségű, nagy inventiójú, és a színhatásban is érvényesülő kiváló tehetségű” Hegedűs László jutalmazását javasolta, mellyel a közgyűlés is egyetértett. A pályázat elbírálásakor egyébként a bizottság a korábban már elmarasztalt értelmezés alapján járt el, s a díjat ösztöndíjként adományozta. Ezért nem kezdeményezte egyfelől Dudits jutalmazását, aki a gyakran foglalkoztatott művészek körébe tartozott, de Fényes Adolfét sem, aki viszont „kész” művész volt.

A „Ferencz József koronázási-díj” minősítésében eltérő vélemények, melyek odaítélési gyakorlatában a képzőművészeti szakon is vitát, sőt a pályázat újbóli kiírását eredményezte, még nagyobb problémákat okozott a tudományos és a szépirodalmi szakon. E különböző értelmezési lehetőségek az alapító okirat bizonytalan, olykor pontatlan szövegezéséből eredtek, melyek szükségessé tették e dokumentum körültekintőbb megfogalmazását s – a megszerzett tapasztalatok alapján – átdolgozását.

I.4. A Fővárosi Múzeum megalakulása

A fővárosi műpártolás történetében új fejezetet nyitott a Fővárosi Múzeum megalakulása. Az intézményalapítás gondolatától megvalósításáig azonban két évtized telt el. Alapításáról az első elvi döntés ugyanis 1887-ben, az újabb határozat 1899-ben született meg, a múzeum kapuit azonban csak 1907-ben nyitotta meg.

A főváros vezetőségében a múzeumalapító szándék először az 1885. évi Országos Kiállítás kapcsán fogalmazódott meg. E tárlaton ugyanis a – már említett – képzőművészeti alkotások mellett, bemutatták – első alkalommal – az 1881-től fővárosi támogatással is folytatott óbudai régészeti ásatások leletanyagát, a „főváros nevezetesebb épületeinek mintái”-t,¹⁸⁸ s néhány olyan tárgyat is, melyek a közelmúlt várostörténeti eseményeit idézték fel, mint például a Ferencz József lovassági laktanya alapkőletételekor¹⁸⁹ a király által használt eszközök.¹⁹⁰ E tárgyak fővárosi tulajdonba kerülésekor – 1885. november 11-én – vetette fel Gerlóczy Károly alpolgármester, a kiállítás fővárosi bizottmányának elnöke „egy fővárosi múzeum létesítésének sürgős szükségességét”.¹⁹¹ Azonos értelmű megkeresés egyébként már korábban is érkezett a városi vezetőkhez, elsőként ugyanis Rómer Flóris indítványozta – még 1869-ben, a Történelmi Társulat ülésén – városi múzeumok létesítését, köztük Buda-Pest múzeumát is.¹⁹² A Társulat a javaslatot

„kellő pártolással” ekkor is támogatta, de anyagi eszközök hiányában csak két évvel később továbbította, hogy „a főváros közgyűlései is ezen eszmét magukévé tevén, az összes polgárság közt ezen terv felkarolását ajánlják, a begyülemző tárgyak számára alkalmas helyiséget kijelöljenek, és gondoskodjanak, hogy azok kellőleg számozottván jegyzőkönyvbe iktattassanak”.¹⁹³

Gerlóczy kezdeményezésével – tanácsi szinten – több alkalommal is foglalkoztak,¹⁹⁴ s e tárgyalások utolsó mozzanataként 1887. október 20-án meg is született egy tanácsi határozat, hogy „a tanács egy fővárosi muzeum felállítását szükségesnek tartván, e tekintetben javaslattal szándékozik járulni a közgyűlés elé”.¹⁹⁵ (Függelék 4.) A határozat megfogalmazta a leendő városi múzeum célját és gyűjtőkörét. A közgyűlési előterjesztés megtétele előtt, hogy a tanács „tisztá képet terjeszthessen elő”, Kamermayer Károly polgármester intézkedett a főváros tulajdonában lévő történeti és művészeti emlékek összeírásáról is, mivel a múzeumi gyűjtemény alapjául – a „különböző hivatalokban elszórva” – meglévő tárgyak szolgáltak volna.¹⁹⁶ Ugyanakkor Gerlóczy megbízta Vidéky Jánost, felső-iparrajziskolai igazgatót a „régiséggyűjtemény” összeállításával.

Az előkészületi munkák s a korabeli sajtó lelkes támogatása ellenére¹⁹⁷ a tanácsi állásfoglalást közgyűlési határozat nem követte.¹⁹⁸ Feltehetőleg a törvényhatósági képviselőket sem a tárgyak mennyisége, sem a minősége nem győzte meg az új intézmény szükségességéről, ugyanakkor a tervezet kivívta a szakmai közvélemény egyértelmű rosszallását, mely érveket legfeljebb egy régészeti múzeum megalapítására talált.¹⁹⁹ A fővárosban ugyanis – mint már említettem – 1875-ben, a Nemzeti Múzeum szakemberei vezetésével, elindultak az óbudai ásatások, ám a feltárt leletanyag – a törvényi rendelkezéseknek megfelelően – a nemzeti gyűjteménybe sorolódott.²⁰⁰

Úgy tűnik, a múzeumalapítás gondolata túl korán fogalmazódott meg, s bizonyosan nem átgondolt, megfontolt szakmai előkészítés után vagy a „főváros közönségének” igénye alapján, hanem csábító külföldi példa nyomán. Gerlóczy elképzelése s a bécsi várostörténeti múzeum alapítása közt ugyanis árulkodóan sok a hasonlóság.²⁰¹ Talán nem túlzás, ha feltételezzük, hogy az alpolgármester e mintán s az Országos Kiállítás sikerén felbuzdulva tette meg javaslatát, de kezdeményezése végrehajtására ekkor még valójában hiányzott a kellő akarat. Tervéből csak annyi valósult meg, hogy a főváros megvásárolta a múzeum ideiglenes helyszínül javasolt épületet, a városligeti Múcsarnokot, melynek egy része valóban az Országos Kiállításon bemutatott tárgyak raktárául szolgált, nagyobb részét viszont bérbe adták.

Törvényszerű volt, hogy a főváros első múzeumaként csakis a régészeti múzeum nyílhatott meg. E témakörben ugyanis adva volt a kellő színvonalú leletanyag, a szaktudás, a szakmai közvélemény támogatása és a törvényhatósági intenció egyaránt. Az óbudai ásatások irányítását 1888-ban átvevő Kuzsinszky Bálint, jóllehet a Nemzeti Múzeum munkatársa volt, mégis fővárosi alkalmazása első percétől – szakmai meggyőződésétől indítatva – előbb az akkor feltárt leletek helyszíni megőrzésén és állandó bemutatásán munkálkodott, majd a Kreml-malom „állandó régészeti kiállítását” követően e tárgyegyüttes kiegészítését szorgalmazta mind az itt korábban kiásott, de már elszállított, mind a másutt lelt, de innen származó emlékanyaggal.²⁰² A felkészült, céltudatos, kitűnő szakmai referenciával bíró fiatalembernek sikerült – a régésztársadalom és a városi vezetés hathatós támogatásával – e törekvését megvalósítania, s kialakítva a nemzeti gyűjteménnyel való együttműködés szabályait, elfogadtatnia a fővárosi gyűjtés lehetőségét. A célirányos munka eredményeként meg is született a közgyűlési határozat egy állandó múzeumi épület felépítésére, melyben 1894-ben megnyílt a főváros első múzeuma, az Aquincumi Múzeum.²⁰³

A „teljes fővárosi múzeum” ügyének újabb lendületet a millenniumi kiállításra összegyűjtött tárgyak megőrzési szándéka, illetve megszerzésének vágya adott. Az igény komolyságát jelzi, hogy a főváros vezetése most megtette azokat az intézkedéseket, melyek valóban biztosították az új intézmény megteremtésének lehetőségét. Felgyorsultak az események. 1896 márciusában rendelkeztek a műtárgyak ideiglenes raktározásáról olyképpen, hogy a következő évtől nem adták bérbe a városligeti Múcsarnok épületét,²⁰⁴ hogy „a fővárosi múzeum számára szánt, valamint a fővárosi kiállítási pavillonban lévő, s a városi múzeum számára megőrizendő kiállítási tárgyak a kiállítás után ideiglenesen elhelyeztessenek”.²⁰⁵ A szeptemberi közgyűlésen Rupp Zsigmond törvényhatósági képviselő, a Régészeti Szakbizottmány tagja, nyomatékosan felemlítette a tárlaton szereplő, de nem fővárosi tulajdonban lévő tárgyak megvételét, vagy ha ez nem lehetséges – a kor szokásainak megfelelően –, másolatok készíttetését.²⁰⁶ Az indítvány nyomán a tanács elkészítette a javaslati listát,²⁰⁷ melynek végrehajtását Toldy László főlevéltárnokra bízta, aki már korábban is foglalkozott várostörténeti vonatkozású tárgyak megvételével. Az intézkedést utólag a novemberi közgyűlés jóváhagyta, 4000 forintot biztosítva a vásárlások keretében.²⁰⁸ A Régészeti Szakbizottmány november 13-án ült össze. A tervezett intézmény jövője szempontjából lényeges javaslatokat tettek: „Minthogy pedig eddigelé a főváros egy fővárosi múzeum létesítése iránt tudomásunk szerint egyenesen nem határozott, – tisztelettel javasoljuk: méltóztassék a közgyűléshez oly irányú előterjesztést tenni, hogy egy speciális jellegű fővárosi múzeum létesítése kimondassék s egyúttal utasítsassék a Tekintetes Tanács, hogy a múzeum elhelyezése és szervezése iránt tegyen részletes javaslatot”.²⁰⁹ Szakemberként Kuzsinszky Bálintot ajánlották, aki „a fővárosnak régészeti ügyekben állandó szakközege volt s különben is ezen a téren általánosan ismert szakértelemmel bír”. Ennek szellemében a vásárlások Kuzsinszky irányításával folytatódtak, a korábban megbízott Toldy László főlevéltárnok a tárgyak elbírálásában vett részt.²¹⁰

A tanács Kuzsinszky Bálintot bízta meg a Fővárosi Múzeum és történeti könyvtár megszervezésére vonatkozó javaslat előkészítésével is, melyet 1898. augusztus 15-én nyújtott be.²¹¹ A tervezet minden szempontból a párizsi, prágai és bécsi várostörténeti múzeumok példáját követte. Kuzsinszky a fővárosi levéltártól független, önálló, egységes intézmény felállítását szorgalmazta, melynek mind könyvtári, mind múzeumi részlege speciális fővárosi gyűjtőkörrel rendelkezik. Ennek megfelelően a könyvtár történeti szakkönyvtár, mely „Budapest történetére vonatkozó okmányokat, kéziratokat, nyomtatványokat” gyűjt; a múzeum feladatának pedig azon tárgyak összegyűjtését, megvételét, megőrzését tekintette, melyek „a legrégebb kortól kezdve a mai napig” megjelenítik – a kortársak s az utókor számára egyaránt – a főváros történetét. Az intézmény szervezetét – követve a Régészeti Szakbizottmány 1896. november 13-i határozatát – két egységre tagolta: az egyik „a római, mely magában foglalja az aquincumi régiségeket”, a másik „hol Budapest ős-, közép- és újkori emlékei vannak, s a melyet kiegészít a mai, illetve mindenkori állapotokat feltűntető tárgyak gyűjteménye, a képtár s a történeti könyvtár”. Ez utóbbiak ideiglenes helyül teljesen megfelelőnek tartotta a városligeti Múcsarnok épületét. Kuzsinszky a javasolt működési szabályzat kapcsán egy új fővárosi törvényhatósági bizottság felállítását és néhány eddig működő testület megszüntetését, illetve átalakítását javasolta. Múzeumi Bizottság kiküldését szorgalmazta, mely átvinné a Régészeti Szakbizottmány és a Képzőművészeti Bizottmány hatáskörét, a Közoktatásügyi Bizottság feladataiból pedig a könyvtárügyeket.

A javaslat véleményezésére a tanács 1899. március 8-án „szaktanácskozmányt” hívott össze, mely részben vitával,²¹² részben kiegészítéssel,²¹³ de elfogadta Kuzsinszky tervezetét, s javasolta közgyűlési előterjesztését. A közgyűlés 1899. április 27-én határozta el „egy fővárosi múzeumnak és egy könyvtárnak” a létesítését, továbbá elrendelte, hogy „a múzeum és könyvtár egyesítendő és egységes vezetés alá lesz helyezendő”.²¹⁴ Az egyesítés kimondása azonban csak jelzésértékű, s lényegében csak a főváros szándékát jelezte.²¹⁵ A közgyűlés az egyesítéssel egy időben ugyanis kimondta az „ideiglenes különválasztás” tényét is, a meglévő adottságok tudomásulvétele okán. Megfelelő épület hiányában a könyvtár maradt akkori helyiségében a városházán, a múzeum most felállított részlege pedig – az 1896. évi 349. sz. határozatnak megfelelően – a műcsarnoki épületbe került. Elhalasztották az egységes vezetés megoldását is. Ehelyett – ideiglenes megbízással – a könyvtár vezetésére Toldy László főlevéltárnokot, a múzeum irányítására Kuzsinszky Bálintot kérték fel.²¹⁶ Elrendelték viszont „az egyes hivatali helyiségekben szétszórtan elhelyezett összes muzeális tárgyak” összeírását, s május elejére átszállításukat is az új épületbe, hogy megkezdődjön a múzeum berendezése. Míg a közgyűlési határozat a múzeum vonatkozásában – a „szaktanácskozmányi” kiegészítést figyelembe véve – lényegében Kuzsinszky elképzelését követte, a bizottságokkal kapcsolatos javaslatát csak részben támogatta. Létrehozta a Múzeum- és Könyvtár Bizottságot,²¹⁷ mely azután kooptálta az értelemszerűen megszüntetett Régészeti Szakbizottmány tagjait.²¹⁸ A Képzőművészeti Bizottmány helyzete viszont nem változott, ami gyakorlata szempontjából érthető is, hisz szerteágazó tevékenysége csak részben fedte a tervezett múzeum gyűjtési elveit. Egyébként is megmagyarázhatatlan, hogy Kuzsinszky – bécsi példára hivatkozva – miért kívánta a főváros valamennyi „művészeti ügyét” múzeumi hatáskörbe vonni. Szándékától eltérően a képzőművészeti vásárlások kialakult rendje csak annyiban módosult, hogy a várostörténeti vonatkozású műtárgyak kiválasztása átkerült múzeumi jogkörbe, de ezek megvételehez is kellett a Képzőművészeti Bizottmány támogatása, s természetesen a tanács, esetenként – az összegtől függően – a közgyűlés jóváhagyása is.

A Fővárosi Múzeum megalakulása alapvetően befolyásolta a tanács tulajdonában már meglévő műtárgyak helyzetét. Kuzsinszky és az önkormányzat is számolt „a főváros képzőművészeti bizottmánya által eddig megrendelt és ajándékba kapott festmények és szobrok, nyilvános pályázatoknál beérkezett szoborminták” átvételével.²¹⁹ Ám az átadás-átvétel aktusa ennek ellenére sem volt zökkenőmentes: a festmények egyik részét az önkormányzat nem kívánta átadni, néhány mű pedig nem illett az új intézmény gyarapítási koncepciójába. Az elfogadott program szerint a „múzeumi képtárba” ugyanis kizárólag fővárosi vonatkozású műtárgyak kerülhettek be: „a város egészét s egyes részeit, ú.m. tereit, utcáit, nevezetesebb köz- és magánépületeit, hidjait feltüntető” városképek;²²⁰ a város történetét, a fontosabb eseményeket (pl. Budavár visszafoglalását, az 1838. évi árvizet) megjelenítő ábrázolások;²²¹ a kiváló írók, művészek és „a főváros ügyében érdemeket szerzett férfiak (polgármesterek, tanácsnokok, bizottsági tagok, jótevők)” arcképei.²²² Ennek szellemében Kuzsinszky a korábban már említett genre-képeket nem vette át.²²³ Ezek a par excellence képzőművészeti alkotások változatlanul az önkormányzat tulajdonában és kezelésében maradtak a majdani „hivatali gyűjtemény” első műtárgyaiként. Ugyanakkor a városi vezetés a múzeumigazgató többszöri kérésére sem adta át a fővárosi polgárok arcképeit, függetlenül attól, hogy azok valójában az úgynevezett polgári arcképcsarnokhoz tartoztak-e, avagy sem, ami ismét e festmények – korábban már hangsúlyozott – reprezentációs indíttatását bizonyítja.

Hosszan elhúzódott az átadás folyamata is. A közgyűlési határozat nyomán a tanács ugyan elrendelte az ügyosztályokon lévő tárgyak összeírását,²²⁴ majd a következő évben fel is szólította az érintetteket az igényelt festmények átengedésére, mégis a legjelentősebbek átvételére többszöri unszolást követően²²⁵ csak 1906-ban kerülhetett sor.²²⁶ Itt kívánom megjegyezni, hogy ekkorra a látképek korábbi, reprezentációs funkciója teljesen feledésbe merült, ehelyett a díszítés került előtérbe. Ezt bizonyítja, hogy Kuzsinszkynek egy-egy átadási kérelménél az is szempont kellett, hogy legyen, hogy a festmény éppen hol függ,²²⁷ s amikor a múzeum megnyitása miatt nem lehetett a képek átadását tovább halogatni, akkor viszont a múzeumot felügyelő közoktatási ügyosztály felé megfogalmazódott a kérdés, hogy „az átszállított képek esetleg mely újonnan beszerzett, de tárgyuknál fogva a fővárosi múzeumot nem érdeklő képekkel cserélendők ki”.²²⁸

A múzeum késedelmes megnyitása mégsem ezen múlt, hanem részben szervezési, részben anyagi okokból, mert „a célra teljesen alkalmas épület” bizony most és később is, folyamatos javítást igényelt. Kuzsinszky már 1901. november 3-án három termet és három folyosót berendezett és be is mutatta a tanács jelen lévő képviselőinek és a Múzeumi és Könyvtár Bizottság tagjainak,²²⁹ majd 1904-ben ismét remélte a megnyitót, ám arra csak 1907. június 1-jén került sor. Ez alkalomból a kiállítást részletesen ismertető, egy-egy tárgy kapcsán várostörténeti ismeretéseket is tartalmazó, katalógus jelent meg.²³⁰

A múzeum vezetőjének 1900 márciusában készített jelentése alapján azonban úgy tűnik, hogy a többéves késés a kiállítás szempontjából még hasznosnak is mondható: „Sajnos, úgy tapasztaltam, hogy a pótlendő többszörösen nagyobb, mint az, mely ez idő szerint együtt van”.²³¹ Az összegyűjtött 3760 tárgyról néhány év múlva – a Fővárosi Múzeumi Bizottság ülésén²³² – még elmarasztalóbb szakmai véleményt mondott: „Darabszámra elég jelentékeny gyűjtemény került, így ugyan össze, de hiányossága, megdöbbentő módon nyilvánvalóvá tette, hogy hosszú évek sikeres gyűjtése és munkája kell még hozzá, míg egy fővárosi múzeumról lehet szó”.²³³ A „megnyert” évek lehetőséget biztosítottak e hiányok legalábbis részbeni pótlására. Az elvégzett munka nagyságáról fogalmat alkothatunk a jelentésben közölt adatok alapján. Eszerint ő maga – 1901 végéig – 1512 műtárgyat szerzett be. A következő évek hasonlóan eredményes s kitartó gyűjtőtevékenysége nyomán a műtárgyállomány 1904 októberére már 4986 darabra emelkedett.²³⁴

Jelentésében Kuzsinszky külön foglalkozik a „múzeumi képtár” gyarapodásával, mely számában és a ráfordított összeg tekintetében is figyelemre méltó. E műtárgyak részben olajfestmények, részben Kuzsinszky felkérésére készített s a fényképek kiváltására hivatott vízfestmények voltak, mivel nézete szerint „alig lévén [...] összeegyeztethető a főv. múzeum képzelt niveaujával, hogy falain fényképek legyenek – melyek különben sem tartósak – az a tervem, hogy azok idővel aquarellekkel pótolatnak”.²³⁵

1.5. Összegzés

Budapest törvényhatósági testülete 1880-ban elhatározta, hogy az állam mellett a főváros is tevőleges szerepet vállal a honi képzőművészetek támogatásában. Az ilyen értelmű közgyűlési határozatot követően a városatyák minden évben legkevesebb 4000 forintot elkülönítettek Budapest költségvetésében e célra. A közgyűlés – az összeg ész- és célszerű felhasználása érdekében – a törvényhatósági testület kiküldött tagjaiból felállította – az I. alpolgármester

elnökletével, állandó bizottságként – a Képzőművészeti Bizottmányt, melynek jogában állt – szavazati joggal is felruházott – szakértőket foglalkoztatni. A kiküldött testület feladata volt a fővárost érintő képzőművészeti ügyek figyelemmel kísérése, véleményezése s a képzőművészeti műpártolás elveinek meghatározása. A bizottság gyűjtését két alapvetés jellemezte. Egyrészt csak olyan műveket vásárolt vagy rendelt meg, melyek valamilyen módon kapcsolatban álltak a várossal, másrészt igyekezett a fiatal képzőművészeket is támogatni oly módon, hogy megvásárolta műveiket, gyakran saját elveit is feladva. Később, a „Ferencz József koronázási jubileum-díj” megalapítását követően, mely kifejezetten a pályakezdők támogatására volt hivatott, e kötelezettsége lényegében megszűnt. A bizottság kezdeményezésére a főváros látképpályázatot hirdetett, megszületett a „polgári arczképcsarnok”, megteremtve a következő évtizedek városi megrendeléseinek egyik típusát, s a kor szokásának és elvárásának megfelelően gazdája lett az egykorú történelmi témájú megbízások egyik legmonumentálisabb alkotásának. Munkájuk eredményeként kialakult egy olyan műtárgygyűttes, mely a műfajok szempontjából – arcképek, városképek, jelentős történelmi eseményt ábrázoló festmények – megfelelt egy klasszikus várostörténeti gyűjtemény elvárásainak. A gyarapodás mértékét érzékelteti, hogy míg a Képzőművészeti Bizottmány 1890. évi jelentésében összesen 36 festményről és 3 szoborról számolt be,²³⁶ addig az 1900-ban készült jegyzékben már 101 kép és 10 szobor szerepelt.²³⁷

A Fővárosi Múzeum megalakulása, a „múzeumi képtár” gyűjtőkörének kialakulása, alapjában érintette a fővárosi műpártolás műtárgyvásárlási gyakorlatát. Tekintettel arra, hogy a múzeum gyűjtőköre nyilvánvalóan „adott” volt, kérdésessé vált – ebből a szempontból – a Képzőművészeti Bizottmány további tevékenysége. Nem tudni, hogy a döntést nehezítette vagy könnyítette, de a műpártolási gyakorlat elbizonytalanodása személyi változással is társult. Ekkortájt vonult nyugdíjba – 1897-ben – az egykorú tanácsi vezetés „erős embere”, Gerlóczy Károly alpolgármester, aki megalakulásától a Képzőművészeti Bizottmány elnöke volt, s akinek kitaró munkával megvalósított elképzelései, tervei, egyértelműen meghatározták ezekben az években a képzőművészeti műpártolást is. Távozásával lényegében lezárult a fővárosi mecenatúra első korszaka.

JEGYZETEK:

- 1 Korábban, az 1849. június 24-i belügyminiszteri rendelet már kimondta Buda és Pest egyesítését, továbbá Óbuda bekebelezését, ám ez – az ismert történelmi események okán – nem valósult meg.
- 2 Gárdonyi, 1925, 9.
Részlet Ráth Károly főpolgármester beszédéből, melyet Kamer Mayer Károly újbóli polgármesterré választása alkalmából mondott.
- 3 Sipos, 1890–1914, 10.
- 4 Sipos, 1890–1914, 13.
- 5 BFL. IV. 1403. m. 1/874 cs. I. 1501/876.
Légrády Béla bizottmányi tag indítványozta, melyhez Királyi Pál módosító javaslatot nyújtott be.
- 6 Kgy. jkv. 1874. február 4. 67. sz. és 1874. február 17. 117. sz.
- 7 Deák a főváros egyik legelőkelőbb kerületének, a belvárosnak volt a képviselője.
- 8 A legutóbb készült festmények egyike Székely Bertalan Rottenbiller Lipótot ábrázoló képe volt.
- 9 BFL. IV. 1403. m. 1/874 cs. ikt. sz. nélkül ad I. 1501/876.
Jegyzőkönyv a kiküldött bizottmány 1874. március 14-én tartott üléséről. Az elnök: Ráth Károly főpolgármester; a tagok: Kamer Mayer Károly polgármester, Királyi Pál, Légrády Béla, Havas Sándor, Burián János, Házmán Ferencz, br. Podmaniczky Frigyes és Zichy Antal.
- 10 BFL. IV. 1403. m. 1/874 cs. ikt. sz. nélkül ad I. 1501/876.
Jegyzőkönyv a kiküldött bizottmány 1874. március 14-én tartott üléséről. A festő honorárium 1500 forint volt.

- 11 BFL. IV. 1403. m. 1/874 cs. ikt. sz. nélkül ad I. 1501/876.
Jegyzőkönyv a kiküldött bizottmány 1874. március 14-én tartott üléséről.
- 12 BFL. IV. 1403. m. 1/874 cs. I. 1501/876.
- 13 BFL. IV. 1403. m. 1/874 cs. ikt. sz. nélkül ad I. 1501/876.
Jegyzőkönyv a kiküldött bizottmány 1875. április 3-án, illetve 4-én készült üléséről.
- 14 Gárdonyi, 1925, 16.
- 15 Than Mór: Deák Ferenc, 1974 (FM gyarapodási naplósám: 110/919; FK leltári szám: 45.).
- 16 Than Mór e művét a művészről készült legutóbb megjelent monográfia (Cennerné Wilhelmb, 1982) sem tartja számon.
- 17 Gárdonyi, 1925, 36.
- 18 Vastagh György: Staffenberger István, 1876 (FM gyarapodási naplósám: 244/918, FK leltári szám: 24., ma: BTM).
- 19 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1898:265/kmb.
Az elhelyezésére vonatkozó adat 1898-ból származik. Eszerint a közgyűlés kistermében volt.
- 20 Jelentés, 1890, 3.
- 21 Jelentés, 1890, 6–7.
- 22 Jelentés, 1890, 5–6.
- 23 Kgy. jkv. 1880. március 3. 161. sz.
- 24 Jelentés, 1881,
A főváros képzőművészet-pártoló tevékenységéért az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1881. március 18-án kelt 580. számú levelében külön köszönetet mondott.
- 25 Lyka, 1910, 366.
- 26 Lásd 23. végjegyzet.
- 27 Első alkalommal a következő képviselőket választották a bizottmány tagjaivá: Busbach Péter, dr. Falk Miksa, Havas Sándor, Kaas Ivor báró, Királyi Pál, Liphay Béla báró, Pucher József, Zichy Antal.
- 28 Gerlóczy Károly (1835–1900): Budapest első alpolgármestere (1873–1897) volt. Jogi tanulmányait követően 1861-ben lépett Pest város szolgálatába, 1866-ban lett tanácsnok. Mint alpolgármester sokat tett a közművelődési és képzőművészeti intézmények támogatása terén.
- 29 A felkért, illetve delegált szakértők: Ybl Miklós, Vidéky János, Weber Antal.
- 30 A háromtagú albizottmány: báró Liphay Béla elnök, Zichy Antal és Vidéky János tagok.
- 31 Az albizottmányba bevont szakértők: báró Kaas Ivor, Ybl Miklós, Weber Antal. Steindl Imre, Lotz Károly, Than Mór, Vastagh György, Huszár Adolf, Vasady Ferencz, Székely Bertalan és Perlaky Kálmán.
- 32 Jelentés, 1890, 72–73.
- 33 Jelentés, 1890, 75.
Annak érzékeltetésére, hogy a fővárosi mecenatúra arányát tekintve mily kis részét érinti a dolgozat, közlöm az 1880–1890 között képzőművészeti célokra, illetve a műtárgyvásárlásra fordított összeg nagyságát. Az előbbi 420 000 forint volt, beleszámítva az epreskerti telek árát is, az utóbbi 26 430 forint, ebben nem szerepelnek az „épülettartozékként” értelmezhető, mint például az Új Városháza közgyűlési termébe megrendelt Lotz-művek tiszteletdíja.
- 34 Ezért nem foglalkozom például az Új Városháza közgyűlési termének díszítéséül szolgáló, Lotz Károly festette allegorikus falfestményekkel, míg az ugyanebben a teremben elhelyezett portrék, melyek később a Fővárosi Képtár gyűjteményébe kerültek, e feldolgozás részét képezik.
- 35 BFL. IV. 1403. m. 56/895. cs.
Spányi Béla levele. Részlet a levélből: „...a Város- és Zugliget pontjai a legigazobban festői pontok és leginkább volnának a városház falainak kidíszítésére hivatva.”
- 36 BFL. IV. 1403. m. 79/898 cs.67-887/képz. b.
A Légrády testvérektől vásároltak 10 db I. Ferenc Józsefet ábrázoló olajnyomatot.
- 37 Lásd I. fejezet 17. oldal.
- 38 Vastagh György: Csengery Antal, 1885 (FM gyarapodási naplósám: 11/919; FK leltári szám: 44.; ma: lappang).
- 39 BFL. 1403. m. 13/1882–1885 cs. 24/I. alp. 1885. febr. 11.
- 40 BFL. 1403. m. 13/1882–1885 cs. 95/I. alp. 1885. november 15.
- 41 BFL. 1403. m. 13/1882–1885 cs. 6/I. alp. 1883. jan. 9., 53250/883-III., 24/I. alp. 1885. febr. 11., 95/I. alp. 1885. nov. 15.
A problémák elsősorban anyagi természetűek voltak. A bizottmány ugyanis gondot fordított a már meglévő Deák-keret s az újonnan rendelt festmény keretének összhangjára, de ez utóbbi elkészíttetésére nem volt elegendő pénzük. Az elhúzódozó tárgyalás végül a Deák-kép keretének átalakítását eredményezte.
- 42 Jelentés, 1890, 42.
- 43 Kgy. jkv. 1891. július 8. 727. sz.
- 44 BFL. IV. 1403. sz. 30/891 cs. 8/1891/képzőműv. b.
A Képzőművészeti Bizottmány 1891. június 17-i ülésének jegyzőkönyve szerint a kép elkészíttetését Medvey Zsigmond bizottmányi tag indítványozta.
- 45 BFL. IV. 1403. m. 30/1891 cs. 16/891/képz. b.
- 46 Vastagh György: Széchenyi István gr., 1892 (FM gyarapodási naplósáma: 11/919., FK leltári szám: 56., ma: MNG).

- 47 BFL. IV. 1403. m. 30/1891 cs. 2/892/képz. biz.
- 48 1. BFL. IV. m. 79/898 cs. 142/I. alp. 1883. nov. 6.
A polgármesteri szoba részére rendeltek Innocent Ferenctől egy I. Ferenc József- és egy Erzsébet királyné-portrét, 400-400 forintért.
2. BFL. IV. 1403. m. 79/898 cs. 78/1895/ kmb.
Benczúr Gyula I. Ferenc Józsefről – természet után – festett képéről Stetka Gyula készített másolatot 500 forintért.
- 49 BFL. IV. 1403. m. 23/1889-1990 cs. 8-889/főv. képzőműv. biz. sz.
- 50 BFL. IV. 1403. m. 23/1889-1990 cs. 8-889/főv. képzőműv. biz. sz.
Kardos Gyula: Havas Ignác, 1889 (FM gyarapodási naplószáma: 246/918; FK leltári szám: 21., a II. világháborúban megsemmisült).
Stetka Gyula: Nemes Szilágyi István, 1889 (FM gyarapodási naplószáma: 221/918; FK leltári szám: 1., ma: lappang).
- 51 Kgy. jkv. 1889. 689. sz.
- 52 Sipos, 1890–1914, 22.
Az egyesített fővárost megteremtő 1872: XXXVI. törvénycikk rendelkezett az önkormányzat autonómiájáról is. Ennek értelmében a fővárosi közgyűlés fontosabb határozatai csak a felettes kormányzati szerv, adott esetben a Belügyminisztérium, jóváhagyását követően léptek érvénybe. A jóváhagyásra kötelezett és nem kötelezett ügyek törvényileg nem egyértelmű meghatározása következményeként az elkövetkező években az önkormányzat gyakran csak érdemlegesnek vélt ügyeit is felterjesztette a belügyminiszternek.
- 53 BFL. IV. 1403. m. 23/1889–1990 cs. ikt. szám nélkül az 1889. október 27-én kelt 65027. számú belügyminiszteri leirat.
- 54 BFL. IV. 1403. m. 23/1889–1990 cs. 40-889/főv. képzőműv. biz.
- 55 BFL. IV. 1403. m. 23/1889–1990 cs. 38136/889-VII.
- 56 BFL. IV. 1403. m. 23/1889–1990 cs. 8-889/főv. képzőműv. biz. sz.
- 57 BFL. IV. 1403. m. 23/1889–1990 cs. 8-889/főv. képzőműv. biz. sz.
- 58 BFL. IV. 1403. m. 23/1889–1990 cs. 8-889/főv. képzőműv. biz. sz.
Stetka Gyula: Röck Szilárd, 1890 (FM gyarapodási naplószáma: 246/918, FK leltári szám: 23., a II. világháborúban megsemmisült).
- 59 Jelentés, 1881.
- 60 Jelentés, 1890.
- 61 Lásd I. fejezet 17. és 18. oldal.
- 62 BFL. IV. 1403. m. 5/1882 cs. 10564/1882-III.
- 63 Kiss György: Szentkirályi Mór, 1882 (FM gyarapodási naplószáma: 253/918, FK leltári szám: 28., ma: lappang).
- 64 BFL. IV. 1403. m. 5/1882 cs. 10564/1882-III. sz.
- 65 BFL. IV. 1403. m. 5/1882 cs. 51520/1882-III. sz.
- 66 Kgy. jkv. 1888. december 18. 1067. sz. , BFL. IV. 1403. m. 24/1889 cs. 4-889/főv. képz. biz.
- 67 Senyei Károly: Röck Szilárd, 1889 (FM gyarapodási naplószáma: 247/918, FK leltári szám: 34., ma: MNG).
- 68 BFL. IV. 1403. m. 50/1892-94. cs. 3/892/képz. biz.
- 69 Kiss György: Királyi Pál, 1893 (FM gyarapodási naplószáma: 249/918, FK leltári szám: 31., ma: MNG).
- 70 Sinkó, 1995-1, 22.
- 71 Lásd 164. végjegyzet.
- 72 Lásd I. fejezet 18. oldal.
- 73 Lásd I. fejezet 36. oldal.
- 74 1. BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1899:328/kmb. II.
A bizottmány elnöke felkéri Kamer Mayer Károlynét, hogy adjon át Stetkának elhunyt férjéről „egy jól sikerült” fényképet, s rövid ideig díszmagyarját is.
2. BFL. IV. 1403. m. 24/1889 cs. 3-889/főv. képz. biz.
A bizottmányi elnök levele Stetka Gyulához Röck Szilárd arcképe kapcsán: „Végül van szerencsém értesíteni, hogy a mintául szolgáló arckép rövid úton tőlem vehető át”.
- 75 BFL. IV. 1403. m. 50/1892–94. cs. 3/kmb. 1893. január 21.
- 76 BFL. IV. 1403. m. 50/1892–94. cs. 20/1894/kmb.
- 77 BFL. IV. 1403. m. 246/1889 cs. 10-889/kmb.
- 78 Lásd I. fejezet 22. oldal.
- 79 Gábor, 1884–85, 193–206.
- 80 Jelentés, 1890, 21.
- 81 Jelentés, 1890, 23.
- 82 Gábor, 1884–85, 193.
- 83 Uo. 193.
- 84 Uo. 194.
- 85 Uo.
A pályázók névsora s beadott műveik száma: Gyöngyvirági Zseni és Molnár Géza 1-1; Aggházy Gyula, Böhm János, Ligeti

- Antal, Löschinger Zsigmond, Molnár József, Schandi Gyula, Tölgyessy Arthur 2-2; Györök Leó György, Irinyi Sándor, Mednyánszky László, Spányi Béla 3-3; Feszty Árpád 4; Balló Ede 5; Schickedanz Albert 7; Lechner Gyula 8; Nadler Róbert 14.
- 86 A bíráló bizottság összetétele: a Képzőművészeti Bizottmány részéről 5 tag (Havas Sándor, báró Kaas Ivor, báró Liphay Béla, Vidéky János, Zichy Antal); az OMKT részéről 2 tag (Kelety Gusztáv, Vastagh György); a Magyar Mérnök és Építész Egylet részéről 2 tag (Rauscher Lajos, Ybl Miklós).
- 87 Zichy Antal hiányzott.
- 88 Uo. 195
Gyöngyvirági Zseni és Molnár Géza kevés vázlatot adott be, Ligeti Antal pedig nem „építészet festészeti” alkotást, hanem madártávlati képet.
- 89 Uo.
„tekintettel különösen a várkert rakpartot felülről nézve, és a bombatért ábrázoló vázlataira Nadler Róbertnek”.
- 90 Valamennyi korabeli iratban, beleértve a festőművész saját leveleit is, nevét Nadlerként írja.
- 91 Uo.
„különös tekintettel a nagymező utcát és a várbeli Szt. Háromságterti tárgyaló vázlataira szintén egyhangúlag Schickedanz Albertnek”.
- 92 Uo.
„Molnár József, Aggházy Gyula és Feszty Árpád között 3 szavazás útján szavazattöbbséggel, s tekintettel a Calvin téri vázlatra Molnár Józsefnek ítélte”.
- 93 A megrendelt festmények mérete 100x140 cm volt. Egyébként a Képzőművészeti Bizottmány a későbbiek során megrendelt városképeknél is mindig ezt a méretet kérte.
- 94 15 vázlat nagyméretben történő megfestetését ajánlották: Nadler Róberttől 4 db, Schickedanz Alberttől 4 db, Feszty Árpádtól 2 db, Aggházy Gyulától, Balló Edétől, Molnár Józseftől és Tölgyessy Arthurtól 1-1 db.
- 95 Gábor 1884–85, 196.
„a.) Nadler Róbertnél a Bombatért és környékét tartalmazó látkép, b.) Schickedanz Albertnél a Torony- és Duna utcák sarkát feltüntető képeket, c.) Molnár Józseftől a Calvin-tért.”
- 96 1. Molnár József: Calvin tér, 1885 (BTM FK leltári szám: 1312);
2. Nadler Róbert: Bomba tér, 1887 (BTM FK leltári szám: 1304);
3. Schickedanz Albert: Haltér, a legrégebbi pesti ház, 1886 (BTM FK leltári szám: 1886).
- 97 Uo. 195–196.
- 98 Gábor Eszter megállapította, hogy nem ez volt a választások tényleges indoka. A döntés nem vette figyelembe a város-építés valóságos helyzetét.
- 99 A megvásárolt vázlatok. A képek címei a múzeumi leltárkönyv bejegyzését követik:
1. Balló Ede: Petőfi téri piac, 1884 (BTM FK leltári szám: 1135),
2. Feszty Árpád: Lánchíd, 1884 (BTM FK leltári szám: 1334),
3. Tölgyessy Arthur: Andrássy úti Körönd, 1884 (BTM FK leltári szám: 831),
4. Györök Leó György: Helyőrségi templom, 1884 (BTM FK leltári szám: 832),
5. Györök Leó György: Albrecht út, 1884 (BTM FK leltári szám: 13467),
6. Lechner Gyula: Rózsa tér, 1884 (BTM FK leltári szám: 591),
7. Lechner Gyula: Sebestyén tér, 1884 (BTM FK leltári szám: 592).
- 100 Uo. 196.
- 101 Uo.
- 102 Bruck Lajos: A Ferencz József rakpart, Petőfi tér és Várhegy.
- 103 Ligeti Antal: Budapest látképe (BTM FK leltári szám: 1303).
- 104 BFL. IV. 1403 m. 41/1893 cs. 3/l. alp. 1890. január 6.
A Képzőművészeti Bizottmány 1889. december 15-i ülésének jegyzőkönyvi kivonata.
- 105 1. Nadler Róbert: Tabán és várhegy, 1893 (BTM FK leltári szám: 1 309),
2. Schickedanz Albert: Szentháromság tér, 1892 (BTM FK leltári szám: 1 305).
- 106 Schickedanz Albert: Ferenciek-tere, 1887 (BTM FK leltári szám: 643).
107 BFL IV. 1403. m. 82/1898 cs. 291/1898/kmb.
- 108 Jelentés, 1890, 23.
- 109 Jelentés, 1890, 21–22.
- 110 Gábor, 1884–85, 197–198.
- 111 Jelentés, 1890, 21.
- 112 Lásd 83. végjegyzet.
- 113 Gábor, 1884–85, 193.
- 114 BFL. IV. 1403. m. 7/901/kmb. sz.
Kuzsinszky Bálint előterjesztésére megvásárolnak Hány Gyulától 5 db fővárosi vonatkozású vízfestményt.
- 115 BFL. IV. 1403. m. 40/1893 cs. 34391/1891-VII.; 90/1899 cs. 1899:326/kmb.
A megrendelt képek a pályázat nyomán megrendelt nagyméretű képek méretét – 100x150 cm – követték.

- 116 BFL. IV. 1403. m. 90/1899 cs. 1899:372/kmb.
 117 BFL. IV. 1403. m. 54/1892–96 cs.
 118 Főváros, 1885, V.
 119 Uo.
 120 Kiállítási Kalauz, 14.
 121 Főváros, 1885, VI.
 122 Uo. 128–130.
 123 Rauscher Lajos: Budapest nagy távlata, 1885.
 124 Főváros, 1885, 31.
 125 Bruck Lajos festménye azonos a korábban A Ferencz József rakpart, Petőfi tér és Várhegy címeken említett művel.
 126 Donáth Gyula: A pásztorsíp, Brestyánszky Béla: Lyra, Vasady Ferencz: Tybia, Stróbl Alajos: A réztányéros.
 127 Kgy. jkv. 1884. január 9. 14. sz.
 128 Uo.
 129 Uo.
 130 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. ikt. sz. nélkül.
 131 Földes, 1997, 211–220.
 132 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 31/I. alp. 85.
 133 Uo.
 134 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 1885. év 39/I. alp.
 135 Uo.
 136 Uo.
 137 Uo.
 138 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. ikt. sz. nélkül.
 139 Kgy. jkv. 1885. november 11. 95l. sz.
 140 Vö. Sinkó, 1995-1, 30.
 141 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 53-1886/ tört. kiáll.
 142 BFL. IV. m. 48/1894 cs. 132-1886/tört. kiáll.
 143 BFL. IV. m. 48/1894 cs. 132-1886/tört. kiáll.
 144 BFL. IV. m. 48/1894 cs. 8/kmb. 1888. május 17.
 145 BFL. IV. m. 48/1894 cs. 46/I. alp. 1888. november 19.
 146 BFL. IV. m. 48/1894 cs. 11 és 14/1893/kiállítás.
 147 Uo.
 148 Kgy. jkv. 1893. július 12. 809. sz.
 149 BFL. IV. 1403. m. 69-1896–98 cs. 84/1893 kmb.
 150 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 106/képz. b.
 151 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 106/kmb. sz.
 152 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 159/1894/kiáll.
 153 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 131/1896/kmb.
 154 Gárdonyi 1925, 64.
 155 Benczúr Gyula: Budavár visszavétele (FM leltári szám: 1252; FK leltári szám: 2367; ma: MNG).
 156 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 19563/1896/VII.
 157 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 120/1896/kmb.
 158 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 159/1894/kiáll. biz.
 159 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 159/1894/kiáll. biz.
 160 BFL. IV. 1403. m. 69/1896–98 cs. 120/1896/képz. biz.
 Részben erre a többletköltségre, részben arra hivatkozva, a fővárosi pavilont a képnek építették, tagadta meg a főváros az Ezredéves Országos Kiállítás Képzőművészeti Bizottságának kérését, hogy a kép kiállítási jogáról mondjon le az ő javukra.
 161 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 599/1895/kiáll. biz.
 162 BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 72/1895/kmb.
 163 Főváros 1896, 7–10., 26–28.
 164 E tárgyegyüttes nagyságát az első évtizedekben készített összeírásokból rekonstruálhatjuk.
 1. BFL. IV. 1403. m. 6/1883 cs. 95/I. alp. 1883.
 Az első jegyzéket 1883-ban a főváros gazdasági hivatala készítette, a „magyar történelmi képcsarnok” létesítését kezdeményező országos mozgalom kapcsán. A lista „egyházi, történelmi, katonai, irodalmi, művészeti vagy bármely más tekintetben hazánkra nézve nevezetességgel bíró egyének olajba festett, réz- fa- kőmetszetű vagy a graphikai művészet, bármely ágában előállított, vagy szobrászati kivitelű arcképeinek, szobrainak, vagy síremlékeinek, – továbbá városok, várak, csatateretek stb festményeinek, rajzainak, vagy térképeinek” körére vonatkozik. A jegyzékben 58 tétel szerepelt, ebből 55 személynév volt, akikről a főváros 24 olajfestménnyel, 2 szoborral, 10 kőmetszettel, illetve 19 fényképpel

- rendelkezett. Három esetben – I. Ferenc király, József nádor, Deák Ferenc – jelezték, hogy több olajfestésű portréval is rendelkeznek, de számukat nem közölték. Utóbb, pontosan eddig nem meghatározható időpontban, de az eredeti írástól jól megkülönböztethetően, a lajstromot újraszámozták, kihagytak 10 tételt, s hozzáírtak még kettőt. Eltekintve a fényképektől s a kőmetszetektől, bizonyos, hogy ekkor legkevesebb 24 olajfestésű portrét és két szobrot birtokoltak, melyek – kivéve egy szobrot – már 1880 előtt is a tulajdonukban voltak.
2. BFL. IV. 1403. m. 6/1883 cs.
Az 1888. augusztus 21-i állapotot rögzítő összeírás, melyet a fővárosi mérnöki hivatal készített – képfeliratok céljából – 67 művet tüntet fel. A IV. Arczúrák csoportban 40 tétel szerepel, ebből 24 darab 1880 előtti. Ebben a felsorolásban azonban 14 olyan kép szerepel, ugyancsak portrék, melyek hiányoztak az előző kimutatásból.
- 165 BFL. IV. 1403. m. 6/1883 cs. 95/I. alp. 1883.
- 166 1. Bruck Lajos: *Eskütéri rakpart* [kat. sz. 221.] (BTM FK leltári szám: 1301).
Ugyanannak a képnek különböző címeket adtak megvételekor: *A Ferencz József rakpart, Petőfi tér és Várhegy*, az 1885. évi Országos Általános Kiállításon: *Budavár távlata*.
2. Nadler Róbert: *Bomba-tér*, [kat. sz. 228.] (BTM FK leltári szám: 1304).
3. Schickedanz Róbert (sic!): *Budapest legrégebb háza* (Duna-utca és Torony-utca sarok), [kat. sz. 219.] (BTM FK leltári szám: 1311).
4. Nadler Róbert: *Budapest látképe* 1864-ben, [kat. sz. 220.] Feltételezésem szerint a katalógus közlése téves. Ez a kép nem Nadler Róbert műve, hanem Ligeti Antal: *Budapest távlata* 1864-ben című képével azonos (BTM FK leltári szám: 1300).
- 167 BFL. IV. 1403. m. 1896. évi 121/kmb. sz. Lakos Alfréd vételi kérelmére írt válaszevél részlete.
- 168 BFL. IV. 1403. m. 40/1893 cs. 137/891/kmb., 17/891 szept. 6. Skuteczky Dömének írt level, 4391/1891-VII.
Az OMKT tárlatán szerepelt Skuteczky Döme *Vásár Besztercebányán* című képét Szmracsányi Miklós, az OMKT titkára felajánlja megvételre a fővárosnak, emlékeztetve Gerlőczy Károly kiállításon tett szavaira. A bizottmány a vásárlást a kép témája miatt elhárítja, de „minthogy azonban a bizottmány arról győződött meg, hogy Nagyságod [ti. Skuteczky] magas fokon álló genre festőművész, ki a főváros egyes részeinek megfestésére hivatva volna: a főv. tanácscsal egyetértőleg a fővárosban a fővámháznál levő, s a fővárosi vásárcsarnokok felállításával megszüntetendő piacot ábrázoló képnek olajban való megfestésével” megbízzák.
- 169 Jelentés, 1881, 71.
- 170 Jelentés, 1881, 72.
- 171 1. BFL. IV. 1403. m. 83/898 cs. 1898:278/kmb.
Tull Ödön Szervita tér című képének megvételét például így indokolják: „*hogy nevezett fiatal képzőművész továbbképzését is elősegítse*”.
2. BFL. IV. 1403. m. 1899:293/kmb. sz.
Mervei Viktor Budapest perspektivikus látképe című művét „*műbecse*” miatt a bizottság nem javasolta volna megvételre, de a festőt egyébként tehetségesnek ítélik, aki „*művészi pályán magát tovább képezve reményhetőleg idővel műbecsű alkotású műveket lesz képes készíteni*”. A bizottság feladata pedig e fiatal tehetségek támogatása, ezért mégis megvették a képet.
- 172 BFL. IV. 1403 m. 3/1881 cs. 56372/1881-III. sz.
Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1881. évi őszi tárlatán vették Greguss Imre Honvédtábor című képét.
- 173 BFL. IV. 1403. m. 48373/1885-VII.
Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1885. évi kiállításán vették Baditz Ottó Angyalcsináló és Stetka Gyula Mindszentek előtt című képét.
- 174 BFL. IV. 1403. m. 56/895 cs. 59/képz. b. 1895. márc. 21., 1895. év 59-60/kmb., 84/1895/ kmb. sz.
A vételi előterjesztés 10 Molnár József-festményre és 1 Mészöly Géza-műre vonatkozott, melyből mind az utóbbi, mind Molnár három képe nem volt fővárosi vonatkozású.
- 175 BFL. IV. 1403. m. 4661894. cs. 13/1894/képz. biz.
176 BFL. IV. 1403. m. 56/895 cs. 59/képz. b. 1895. márc. 21., 1895. év 59-60/kmb. sz., 84/1895/ kmb. sz. „*A székesfővárosi képzőművészeti bizottság előterjesztése: a főváros képtárának magyar művészek műveivel leendő gyarapítása tárgyában.*”
- 177 Az alapítványi díj történetét Nagy Lajos A „*Ferencz József koronázási-díj*” című munkájában maradéktalanul feldolgozta. Ismertetése az ő munkáján alapszik.
- 178 Uo. 5.
- 179 Uo. 7.
- 180 Gerlőczy Károly nyugalmazott alpolgármester és báró Lipthay Béla a főváros, Fadrusz János, Lotz Károly és Stróbl Alajos az OMKT képviselőjében. A zsűri munkájában Fadrusz – betegsége miatt – nem tudott részt venni.
- 181 Hodl Lajost és Holló Barnabást. Utóbbi nem igazolta életkorát, előbbi pedig szobrásziparosnak minősült.
- 182 Nagy, 102.
- 183 A memorandumot Teltsch Ede, Holló Barnabás és Jankovits Gyula írta alá.
- 184 Nagy, 101.

- 185 Uo.
- 186 Nagy, 104.
- 187 A bizottság összetétele halálózás okán változott. Az elhunyt Liphay Béla helyére dr. Berzeviczy Albertet nevezték ki.
- 188 Kiállítási Kalauz, 210.
- 189 Ez volt a közös hadsereg és a honvédség beszállásolására vonatkozó 1879. évi XXXVI. törvénycikk nyomán épült első laktanya.
- 190 Az „eszközök” – tálca, kalapács, vakolókanál – ma is a BTM tulajdona, leltári szám: 750. 1–4.
- 191 K. Végh, 1988, 11.
- 192 Rómer, 1869, 192–193.
- 193 K. Végh, 1988, 9.
- 194 K. Végh, 1988, 11.
- 195 BFL. IV. 1407. b. 11358/1886-VII.
- 196 Lásd 164. végjegyzet.
- 197 K. Végh, 1988, 12–13.
A szerző több, a Vasárnapi Újságban megjelent, támogató értelmű cikk részletét idézi.
- 198 K. Végh, 1988, 12., FM 1907, 3.
A Fővárosi Múzeum megnyitása alkalmából megjelent katalógus előszavában Kuzsinszky s a BTM történetét feldolgozó K. Végh Katalin is az 1887. évi tanácsi határozatra úgy utal, mintha közgyűlési lenne. A két határozati forma közjogi különbsége okán az 1887-es tanácsi határozat csak „szándéknyilatkozatként” értékelhető, s nem tekinthető a fővárosi múzeum alapító határozatának.
- 199 X: „Fővárosi Múzeum”, *Archeológiai Értesítő*, 6 (1886), 280. [idézi K. Végh 1988, 13.].
„Mindazon fővárosi relikviák, tervek, kiállítási gipsz-minták és egyebek, melyek számára azt a költséges palotát meg akarják vásárolni, kevesebb költséggel is található helyet és azok kedvéért nem érdemes oly rengeteg feneket keríteni a dolognak. Végre is csak olyan letéti hivatal volna az, nem tudományos intézmény. Ezért nem is lelkesülhetünk e tervért. Ha a fővárosnak csakugyan oly tömörked pénz van, hogy múzeumra is jut, ám folytassa az aquincumi ásátásokat és csináljon egy aquincumi múzeumot.”
- 200 Lenkei, 1957, 496.
- 201 Deutschmann, 1987, 15–17.
- 202 Kuzsinszky Bálint (1864–1938): az egyetemen klasszikus filológiát tanult, de hallgatott római jogot, archeológiát, numizmatikát és epigráphiát. Tanulmányait kitűnő eredménnyel fejezte be. 1887–1901 között a Nemzeti Múzeumban dolgozott, eközben magántanárként oktatott az egyetemen 1892-től. 1901. november 10-én nevezték ki az ókori történeti tanszékre. 1907-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett. 1914-től az érem- és régiség-tani tanszék nyilvános rendes tanára volt. A magyarországi római kori emlékek nemzetközileg is elismert szaktekintélye volt. 1888-tól, múzeumi gyakornokként, ő vezette az aquincumi ásátásokat. Nevéhez fűződik előbb az Aquincumi, majd a Fővárosi Múzeum megalapítása. Mindkét intézményt ő is vezette nyugállományba vonulásáig, 1934 novemberéig, de az utóbbit 1899–1921 között csak megbízottként.
- 203 K. Végh, 1988, 21.
- 204 Kgy. jkv. 1896. 115. sz.
- 205 Kgy. jkv. 1896. 349. sz.
- 206 Kgy. jkv. 1896. 1097. sz.
- 207 BFL. IV. 1407. b. 4781/1896-VII.
- 208 Kgy. jkv. 1896. 1374. sz.
- 209 BFL. IV. 1407. b. 2628/1896-VII., 1046/1997-VII.
- 210 Kgy. jkv. 1896. 1374. sz.
- 211 BTM Adattára KMi 10/1898.
- 212 Kuzsinszky javaslatában is érezhető gyűjtő- és hatásköri feszültség a levéltárral. Ő ugyanis minden Budapest történetére vonatkozó régebbi okmányt a múzeum részére kívánt megszerezni. A „szaktanácskozmányi” vita is ebben a témakörben alakult ki. Néhányan ugyanis azt kezdeményezték, hogy a könyvtár ne a múzeumhoz, hanem a levéltárhoz tartozzon.
- 213 A „teljes Fővárosi Múzeum” gyűjtőkörét Szalay Imre természetrajzi témákkal kívánta bővíteni, melyet a „szaktanácskozmány” el is fogadott. A javasolt természetrajzi gyűjtemény egyébként sohasem valósult meg.
- 214 Kgy. jkv. 1899. április 27. 637. sz., BTM Adattára KMi. 16/1899, K. Végh 1988, 30.
- 215 Kgy. jkv. 1903. január 21. 89. sz.
A könyvtár és múzeum tervezett egyesítésétől a főváros 1903-ban eltekintett. Ekkorra új koncepció alakult ki a könyvtárral kapcsolatban.
- 216 BFL. IV. 1407. b. 32470/1899 t. sz., 2628/1899-VII.
Kuzsinszkyt 1899. május 1-jétől bízták meg.
- 217 Kgy. jkv. 1899. április 27. 637. sz.
A bizottmány összetétele: elnöke a VII. ügyosztály (közoktatási) vezetője, jegyzője ugyanezen ügyosztály jegyzője és 8 fő a törvényhatósági bizottmány tagjai sorából. Hivatalból tag a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, a főlevéltárnok és

- a múzeum ideiglenes igazgatója. A bizottságot külső szakértőkkel is kiegészítették. A bizottság 1903-ban szűnt meg (Kgy. jkv. 1903. április 15. 458. sz.) a fővárosi könyvtárral kapcsolatos tervek megváltozásakor.
- 218 Kgy. jkv. 1900. szeptember 27. 1227. sz.
- 219 BTM Adattára KMi 10/1898.
- 220 BTM Adattára KMi 10/1898 2. § II. pont.
- 221 Uo. 2. § IV. pont.
- 222 Uo. 2. § V–VI. pont.
- 223 Lásd I. fejezet 30. oldal.
- 224 BFL. IV. 1407. b. 11804/1899-VII. sz.
- 225 1. BFL. IV. 1407. b. 99988/1902-VII.
2. BFL. IV. 1407. b. 76790/1906
- 226 BFL. IV. 1407. b. 76790/1906-VII., 97524/1906-VII.
- 227 BFL. IV. 1407. b. 67210/1903-VII.
- 228 BFL. IV. 1407. b. 97524/1906-VII.
- 229 BFL. IV. 1407. b. 116432/1905-VII.
Kuzsinszky Bálint: Jelentés a régészeti ásatásokról, az aquincumi és fővárosi múzeumokról. Felolvasta a Fővárosi Múzeumi Bizottság 1904. évi október 29-én tartott ülésén.
- 230 FM 1907, 1–136.
- 231 BFL. IV. 1407. b. 2628/1896-VII.
Kuzsinszky Bálint: Jelentés a fővárosi múzeum állapotáról 1900. március 3-án.
- 232 Az 1903-ban megszüntetett Múzeumi és Könyvtári Bizottság (lásd 24. végjegyzet) feladatait a Könyvtári (Kgy. jkv. 1903. január 21. 89. sz.) és a Múzeumi Bizottság vette át. Előbbi 1903. március 20-án (BFL. IV. 1407. b. 68202/1903-VII.), utóbbi 1904. április 28-án (BFL. IV. 1407. b. 96615/1904-VII.) alakult meg.
- 233 BFL. IV. 1407. b. 116432/1905-VII.
Kuzsinszky Bálint: Jelentés a régészeti ásatásokról, az aquincumi és fővárosi múzeumokról. Felolvasta a Fővárosi Múzeumi Bizottság 1904. évi október 29-én tartott ülésén.
- 234 BFL. IV. 1407. b. 116432/1905-VII.
Kuzsinszky Bálint: Jelentés a régészeti ásatásokról, az aquincumi és fővárosi múzeumokról. A gyarapodás 1902-ben: 106 darab, 1903-ban 329 darab, 1904-ben – a jelentés elkészítésének időpontjáig – 359 darab volt.
- 235 BFL. IV. 1407. b. 2628/1896-VII.
Kuzsinszky Bálint: Jelentés a fővárosi múzeum állapotáról 1900. március 3-án.
- 236 Jelentés, 1890, 76.
- 237 BFL. IV. 1403. m.
Heuffel Adolf középítési igazgató 1900. december 15-én lezárta „A székesfőváros tulajdonában lévő képek és szobrok jegyzéke 1900” című munkája alapján. A jegyzék a 11804/99-VII. számú határozat, valamint a Képzőművészeti Bizottság 1900. október 15-én kelt 30/900. számú felhívására készült.

II. A FŐVÁROSI MŰPÁRTOLÁS ÚTKERESÉSE (1900–1908)

II.1. A „hivatali gyűjtemény” kialakulása

A Fővárosi Múzeum megalakulását, illetve a „múzeumi képtár” gyűjtőkörének meghatározását követően az önkormányzat közvetlen tulajdonában maradt – a városi vezetés döntése nyomán – az egyesítést megelőző időkből származó festmények közül több portré és a „polgári arcképcsarnok”, a hozzákapcsolódó mellszobrokkal, továbbá – a múzeum állásfoglalása okán – néhány történeti és zsánerkép; s végül „az alkotó munkásságát jól jellemző” festmények szerény csoportja. E két utóbbi „kategóriába” sorolt alkotások képezték a „hivatali gyűjteményként” ismertté vált kollekciónak első műtárgyait, melyek ekkor egyértelműen csak a hivatali szobák díszítését szolgálták. Az elnevezés is ezzel magyarázható, bár a „gyűjtemény” szó használata, klasszikus értelemben, ekkor tulajdonképpen még helytelen.

E tárgycsoport a következő években folyamatosan gyarapodott, mivel a Fővárosi Múzeum megalapítása nem érintette a „honi képzőművészetek támogatását” célzó dotáció létét, s nem befolyásolta e keretösszeg nagyságát sem, egyértelműen kifejezve a főváros akaratát, hogy folytatni kívánja műpártolási gyakorlatát. Ezekben az években Budapest mecénatúrája egyébként nemzetközi és állami elismerésben is részesült. Az 1900-ban rendezett párizsi világkiállítás egyetlen magyar festészeti Grand Prix díját ugyanis Benczúr Gyula kapta meg, a főváros megrendelésére készült, Budavár visszavételét ábrázoló festményéért.¹ A fővárosi mecénatúra reputációját jelezte az is, hogy 1901-től Budapest képviselője a Magyar Országos Képzőművészeti Tanácsnak is állandó tagja lett.² Változatlan feltételek között működött tovább az önkormányzati testület, a Képzőművészeti Bizottmány is, csak az elnök személye változott. Gerlóczyt követően e tisztet Matuska Alajos alpolgármester, „a régi, kipróbált, szorgalmas városházi hivatalnokok” egyike töltötte be, aki feladatát e téren is megbízhatóan, körültekintően végezte, de „az adott szisztémába belesimuló” alkatként kevésbé volt invenciózus személyiség, mint elődje.³

Az új struktúrában ugyanakkor elkerülhetetlenné vált a műpártolási koncepció újbóli átgondolása, illetve a kialakult véleménytől függően, részbeni vagy teljes módosítása. Természetes, hogy voltak olyan megrendelési típusok, melyeket a korábban megfogalmazott elvek mentén lehetett folytatni, mint például „a fővárosonál érdemeket szerzett férfiak” megörökítését szolgáló arckép- és mellszobormegbízások. Az alapvető kérdés az volt, hogy az e kategórián kívüli esetekben a főváros elvi szinten meg kívánja-e különböztetni saját megrendeléseit, vásárlásait a múzeumétól, s ha igen, akkor milyen módon. A „speciális” gyűjtőkör teljes feladásával, avagy ennek megtartása mellett, egyéb kritériumok alapján tér el a Kuzsinszky-féle gyűjtési elvektől. Értelemszerűen a mostani döntés függvénye volt a már előzőleg jelzett ellentét, mely a mecénás eredeti elképzelése és a korabeli festészet valós gyakorlata közt feszült, s természetesen velejárója a kialakult vásárlási gyakorlat felülvizsgálata is.

Mindkét szempontból az első korrekciós előterjesztés a Képzőművészeti Bizottmány 1900. február 3-án tartott ülésén hangzott el. Ekkor javasolta Wagner Géza, hogy „évenként előre állapítson meg a bizottság egy bizonyos összeget, melyet képek vásárlására kíván fordítani, határozza meg, hogy mily tárgyú képet óhajtana esetleg megvenni és mondja ki, hogy eltérőleg az eddigi rendszertől, a képeket az orsz. képzőművészeti társulat tárlatain kiállított

festmények közül fogja megvásárolni”.⁴ Kezdeményezését Wagner azzal indokolta, hogy „több esetben csalódott már a főváros, a mikor művészeknél képeket rendelt meg, mert egyes művészek megrendelésre dolgozva nem mindig a kellő gondossággal, ambícióval és a művészi igényeknek, valamint hírnevüknek megfelelőleg készítették el a megrendelt festményeket, úgy hogy a főváros egyes esetekben kevésbé (sic!) jó képeket kapott”.⁵ Az új eljárás gyakorlati kivitelezéseként azt javasolta, hogy állásfoglalásukról értesítsék az OMKT-t is, hogy az „a művészek figyelmét a főváros óhajára felhívhatta”.⁶ Wagner ezzel lehetőséget kívánt biztosítani egyfelől az alkotóknak a művek elkészítésére, másfelől önmaguknak, hogy valóban legyen is olyan festmény, szobor a társulat kiállításán, mely a főváros elvárásainak megfelel. A bizottság a javaslatot – „egész terjedelmében” – a következő ülésén, június 25-én hagyta jóvá.

A tanács egyetértő nyilatkozatát követően a Képzőművészeti Bizottmány külön albizottságot küldött ki a „vásárlási program” összeállítására. A szándék komolyságát jelezte, hogy ez alkalmából a bizottsági elnök bekérette a főváros tulajdonában lévő műtárgyak 1899-ben készült jegyzékét⁷ s Kuzsinszky jelentését a Fővárosi Múzeum tulajdonában lévő olajfestményekről egyaránt.⁹ Az albizottsági javaslat 1901. március 4-re készült el.¹⁰ Ebben – a tárgyév még meglévő s a következő esztendő kerete terhére – egy „nagyobb szabású” történeti festmény, két látkép és egy köztérre kihelyezhető kisebb szobor megvételét indítványozták.¹¹ Az albizottság javaslatot tett a látképek témáira, a kedvezményezett méretre,¹² s meghatározta a történeti kép tárgyát is, Buda várának 1849-ben történt visszavívását. Az albizottsági indítványt a Képzőművészeti Bizottmány részben módosította. A történeti kép elkészültét ugyanis csak úgy vélte biztosítottnak, ha ennek vázlatára a főváros nyílt pályázatot hirdet, s a pályázati anyagból a főváros majd kiválaszthatja azt a művet, melyet nagy méretben meg is rendel.¹³ Ugyanekkor a látképek kötöttségét enyhítve eltekintett a nézőpontok meghatározásától, nagyobb művészi szabadságot adva az alkotóknak.

Vissza kell térnünk az előkészítő munka egyik mozzanatára. Mint említettem, a bizottmány elnöke bekérette Kuzsinszky jelentését, nyilvánvalóan azért, hogy a tervezet összeállításakor figyelembe vegyék a múzeumi gyűjteményt, vagyis vásárlásaikkal gyarapítani szándékoztak a meglévőt. A Wagner-féle indítvány ugyanis nem koncepcionális, hanem gyakorlati módosítást javasolt. Háttérben egy konkrét ügy rossz tapasztalata rejlett, melyre a főváros a párizsi világkiállításra megrendelt, ám minőségi okok miatt át nem vett képek kapcsán tett szert. Erre utal, hogy Wagner „kész” művek megvételét szorgalmazta. Ehhez képest az albizottsági előterjesztésben már nyilvánvaló a műpártolási koncepció részbeni módosítása, mely alapvetően s elvi szinten különbözött részint a bizottmány saját, korábbi felfogásától, részint a múzeum gyűjteménygyarapítási elképzeléseitől. Vélhetően ugyanis ekkorra egyértelművé vált a főváros szándéka, hogy fenntartja önálló műpártolási gyakorlatát, s itt a jelzők közül az önálló a hangsúlyos. E feltételezést látszik bizonyítani, hogy a közgyűlés ekkoriban a honi képzőművészetek támogatása ügyében újabb határozatot is hozott, mely csak a támogatás tényét rögzíti, s éppen ezért jelzésértékű az akarat szempontjából. Természetesen ebben a szakaszban még nem lehet egy minden vonatkozásában tisztázott elgondolást feltételeznünk, miként az elfogadott program is egyfajta kettősséget mutat. A közelmúltat idézi a történeti téma felelevenítése s igen hangsúlyos szerepeltetése, akárcsak a látképek gondosan kidolgozott tematikai előírásai, bár ez utóbbi, vagyis a speciális gyűjtőkör megtartása, árnyaltabb megközelítést igényel.

A „fővárosi vonatkozás” sem ugyanazt jelentette most, mint korábban. Az albizottság ugyanis kifejezetten elhatárolódott a „dokumentáló jellegű” látképektől: „A képeknek nem szabad

egyszerű reprodukcióknak lenni, hanem határozott művészi alkotást várunk, még pedig olyat, amelyen a hangulatra különös suly van fektetve”,¹⁴ vagyis a vásárlási szempontok sorában jelen volt a tematikai elvárás is, de első helyen már az alkotás művészi értéke szerepelt. S ez döntően új motívum! Ez az állásfoglalás a „múzeumi képtár” gyarapítási elveitől eltérő, annál tágabb vásárlási gyakorlatot eredményezett, utat keresve a saját arculat megteremtésére, s egyben feloldva a bizottmány elvei és a kortárművészet gyakorlata közti feszültséget is. E kapcsolat átalakulását jól jellemzi, hogy az OMKT egykorú tájképi pályázati hirdetményében hasonlóan kiemelt elvárás volt, hogy a festmény „kellemes hangulatot árásszon”.¹⁵ Úgy vélem, épp ezért tekinthettek el a látképek esetében „egyelőre” a kiválasztott témák meghirdetésétől, vagyis a társulat értesítésétől – egyébként Matuska Alajos alpolgármester, a bizottmány elnöke kérésére –, és a látképek programszerű vásárlásától is, melyre – tudomásom szerint – utóbb sem volt példa.¹⁶ E feltételezést látszik bizonyítani, hogy az elnök kérésével egyidejűleg, s ugyancsak az ő kezdeményezésére, az OMKT tavaszi tárlatán a főváros megvásárolt két látképet.¹⁷ Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a fővárosi műpártolás jövője szempontjából a „vásárlási program” kulcsfontosságú dokumentum volt, s a bizottság megtette az első lépést a koncepcióváltás ügyében.

A módosítás s az új vásárlási gyakorlat egyébiránt ki is váltotta a múzeumi vezető rosszallását. Bizonyításul néhány mondatot idézek, az 1903-ban keltezett, s a fővárosnál lévő festmények mielőbbi átadása ügyében fogalmazott Kuzsinszky-levélből: „két év óta a képzőművészeti dotációból történt vásárlásokból sem kapott egyetlen képet a fővárosi múzeum. [...] Mert újabban a főváros ismét a Tahi-féle képekből vásárolt egy csomót, úgy hogy a főv. múzeumba való képek közül igen sok már ezek által könnyen pótolható lenne”.¹⁸ A levél hangneméből érezhető, hogy a múzeum vezetője korántsem értett egyet ezekkel a vásárlásokkal. S tette ezt – az intézmény szempontjából – joggal, mert pénzügyi kerete valóban túl szűkös volt saját kezdeményezésű, nagyobb költségigényű képzőművészeti vásárlások finanszírozására, a módosított fővárosi koncepció nyomán beszerzett festmények viszont elfogadhatatlanok voltak az ő nézőpontjából, mivel a bizottmány épp attól a „dokumentáló” jellegtől határolódott el, mely a történeti szemléletű Kuzsinszky számára az egyetlen indok volt, mely alapján kortárművészeti alkotások bekerülhettek a „múzeumi képtárba”.

Ily módon a főváros fennhatósága alatt idővel valóban két képzőművészeti gyűjtemény jött létre. Az egyik, az alapjaiban már meglévő, a „múzeumi képtár”, a másik, a most induló, a „hivatali”. Az előbbi klasszikus várostörténeti jellegű, az utóbbi is – ebben az „átmeneti szakaszban” – tematikailag fővárosi vonatkozású, szándékaiban azonban már művészeti gyűjtemény. Annak bizonyításául, hogy e különbségtétel mennyire egyértelmű volt a kortársak számára, néhány példát idézek: az említett Tahi-képekből például három festmény átkerült a múzeumi gyűjteménybe, hat mű pedig maradt az önkormányzat kezelésében. A következő néhány év vásárlásaiban tallózva úgy tűnik, ez a gyakorlat vált általánossá. A képzőművészeti dotáció keretéből vásárolt képek egy része bekerült a múzeumi képtárba, s a múzeum részére megvásárolt magángyűjteményekből is kiemelték az „oda nem illő darabokat”, melyeket átadtak a fővárosnak.

Esetenként arra is lehet példát találni, hogy a bizottság, eleve a múzeumi gyűjtemény gyarapítását szem előtt tartva, tette meg javaslatát, mint ebben a „vásárlási programban” a történeti festmény elkészíttetésére. Egyébként e téma mostani felbukkanásának egyik indoka valóban ez lehetett, mint a bizottság állította, de magyarázatául ennél súlyosabb érveket is fel lehet említeni. Legvalószínűbb a főváros reprezentációs igénye, illetve reménye, melyet a

Benczúr-festmény sikere táplált. De az önálló, független műpártolás kifejezése szempontjából is figyelemre méltó lehetőség, hisz egy pályázat meghirdetése mindig nagyobb nyilvánosságot biztosít, mint egy-egy mű megvétele, s erre jó alkalom volt, hogy a főváros a szabadságharc 50. évfordulója alkalmából nem rendelt meg festményt, mint tette ezt a török alóli felszabadulás 200. évfordulója kapcsán.

II.2. Pályázat Budavára 1849. évi visszavívása emlékére

A pályázati felhívás tervezetét a kiküldött albizottság¹⁹ – Bárczy István, Benczúr Gyula, Berzeviczy Albert, Heuffel Adolf, Stróbl Alajos – 1902. október 27-re készítette el.²⁰ A tanács 1903. január 25-én foglalkozott a pályázattal,²¹ a közgyűlés 1903. május 13-i ülésén tárgyalta az előterjesztést s hozta meg határozatát, hogy „Budavárának 1849-ben történt visszavívását megörökítő nagyszabású történeti festmény megfestése céljából a festmény színes vázlatára pályázat hirdessék”.²² A pályázati kiírás (Függelék 5.) a tanács 1903. június 25-i ülésén nyerte el végleges formáját,²³ de ismerjük az albizottság tervezetét s a Képzőművészeti Bizottmány módosított javaslatát is.²⁴

A meghirdetett pályázat nyilvános volt, melyen minden magyar állampolgár részt vehetett. A választott téma támogatott megjelenítésére különböző tervezetekben más-más variációk születtek. Az albizottság a várostrom „lehetőleg a maga teljességében” való ábrázolását, a bizottság „az esemény történeti jelentőségét hathatósan” kifejező „nagyobb szabású történeti festmény” elkészítését, a végleges kiírás pedig az előző elvárások mellett a „helyi vonatkozások” jellemző és kellő hatású kidomborítását javasolta. A művészeknek olajvázlatot kellett benyújtaniuk, s írásban kellett nyilatkozniuk a végleges mű kivitelezésének tiszteletdíjáról. A pályázati vázlat nagysága folyamatosan csökkent: előbb 1/4, majd 1/8, végül 1/9 nagyságúra. A pályaművek elkészítésére lényegében egy évet biztosítottak. Három pályadíjat tűztek ki. A jutalomdíjakat az albizottsági javaslatához – 4000, 2500 és 1500 korona – képest a bizottság 5000, 3000 és 2000 koronára emelte, melyet a tanács is méltányosnak tartott. Az első díjat azonban csak olyan vázlat kaphatta meg, melyet a bíráló bizottság kivitelezésre is alkalmasnak talált. A tanács ugyanakkor fenntartotta a jogot, hogy a díjazástól függetlenül rendelje meg – a kivitelezésre alkalmasnak ítélt művek köréből – a nagyméretű festményt, miként bármelyik pályaművet meg is vásárolhatta. Foglalkoztak a sokszorosítási joggal is, melyet egyedül a kivitelezésre javasolt vázlat esetében kötöttek tanácsi engedélyhez. A bíráló bizottság egy elnökből és nyolc tagból állt, akik közül legalább négynek gyakorló művésznek kellett lennie a kiírás értelmében. Az elnök és alelnök személye – Matuska Alajos és Bárczy István – megegyezett a Képzőművészeti Bizottmány elnökével, illetve alelnökével, s további három tagot is e testületből jelöltek. Négy személyt viszont – a bizottmány javaslata alapján – a tanács delegált. Részletesen szabályozták a zsűri működését s a szavazások módját is. A díjak odaítélésében titkosan, minden egyéb kérdésben nyíltan szavaztak, döntésre a jelen lévők általános szótöbbsége alapján került sor.

A pályázati felhívás a Fővárosi Közlöny három egymást követő számában megjelent, s a hirdetmény egy-egy példányát eljuttatták az OMKT-hoz és a Magyar Képzőművészek Egyesületéhez is.²⁵ Érdekesként említem meg, hogy maga Bárczy 50 példányt kért „saját terjesztésre”.²⁶ Ezen intézkedések ellenére 1904. szeptember 15-ig a tanács VII. közoktatási ügyosztályára mindössze

kilenc pályázó küldte be vázlatát s írásbeli nyilatkozatát: Atzél Zsigmond, Belloni László, Dudits Andor, Glock Tivadar, Gulyás Károly, Hegedűs László, Krutsay Ferenc, Pataky László és Márk Lajos.²⁷ Közülük Márk és Pataky két-két művel vett részt a pályázaton. A beküldött vázlatokat Budapest közönsége 1904. október 14-ig, a Múcsarnokban tekinthette meg.²⁸

A pályázók, akárcsak a látképpályázat esetében, most is meglehetősen különböző felkészültségűek voltak. Az akadémikus iskolázottságúak mellett részt vett műkedvelő, mint Glock Tivadar, a 38. gyalogezred főhadnagya. Feltételezem, hogy szerényebb képzettségű lehetett a Nagyváradon élő rajztanár, Atzél Zsigmond is. Foglalkoztatott, s a kortársaktól történeti festőként becsült, művész volt Pataki és Dudits. Hegedűst ígéretes tehetségként tartották számon. 1900-ban ő nyerte el például a „Ferencz József koronázási jubileumi” díjat is. Az ismert festők sorába tartozott Márk is, bár ő nem történelmi kompozíciói révén vált híressé.

Sajnos a bíráló bizottság névsorát nem, de a pályázat eredményét a bizottsági elnök, Matuska Alajos alpolgármester tanácsához írt jelentéséből – 1904. október 10. – ismerjük.²⁹ A pályaművek közül kivitelre egyik vázlatot sem találták alkalmasnak, így – a pályázati kiírásnak megfelelően – az I. díjat nem adták ki.³⁰ A II. díjat Hegedűs László, a III. díjat Dudits Andor munkájának ítélték. A nem díjazott művek közül megvételre javasolták Glock Tivadar vázlatát és Pataky László nagyobb méretű munkáját. A bíráló bizottság ajánlását az ügyosztály véleményezte, majd a tanács kezdeményezte a művek megvételét: Glock munkáját 500 koronáért, Pataky vázlatát pedig nem a javasolt 1500, hanem csak 1000 koronáért.³¹ A festő hozzájárult a tiszteletdíj csökkentéséhez.³² A díjazott és megvásárolt művek a főváros tulajdonába, majd a Képzőművészeti Bizottság eredeti elképzelésének megfelelően a Fővárosi Múzeumba kerültek.³³ Néhány évtizeddel később, 1930-ban, a művész családjától megvásárolta a főváros a pályázaton szereplő másik vázlatot is.³⁴ Utóbb, 1905-ben, a főváros megvásárolta Márk Lajos egyik vázlatát is.³⁵ Ez utóbbi alkotást azonban, akárcsak később Pataky művét, nem adták át a múzeumnak. A sikertelen pályázatot követően a Budavár 1849-i visszavívását megörökítő nagyméretű történelmi kompozíciót a főváros 1909-ben Vágó Pál festőművésztől rendelte meg.³⁶

II.3. Az arcképmegrendelések harmadik típusa

Ebben az „átmeneti” korszakban, a bizottság munkájában a „folytonosság”, melyet a koncepciómódosítás nem érintett, a polgári arcképcsarnok egy-egy újabb darabjának megrendelése volt. Ugyanakkor ezekben az években került sor első alkalommal egy elhunyt polgármester portréjának elkészíttetésére is, mely e műfajban megteremtette a fővárosi megrendelések harmadik típusát, mely a néhai főpolgármestereket, polgármestereket és helyetteseiket ábrázoló arcképsorozat lett. Jóllehet ilyen megbízásra a bizottság gyakorlatában eddig nem volt példa, mégsem értékelném gyökeresen új kezdeményezésnek, inkább egy korábbi városi minta követésének, mely az ember mulandósága folytán az elkövetkező években újra és újra aktuálissá is vált. Az ebbe a típusba tartozó festmények egyébként törvényszerűen nagyobb méretűek voltak, mint a bizottsági tagokról megrendeltek, s „illőbb” helyre is kerültek, mint azok, a központi városház tanácstermébe.

1897. június 8-án hunyt el az egyesített főváros első polgármestere, Kamermayer Károly. A közgyűlés két év múlva elhatározta, hogy a nagyra becsült köztisztviselő emlékét arcképpel kívánja megörökíttetni.³⁷ A képmás mintájául előbb „a közgyűlés kistermében függő

Staffenberger István képet” választották,^{38, 39} majd a példa, a régi városháza tanácstermében lévő – Székely Bertalan festette – Rottenbiller Lipótot ábrázoló festmény lett.⁴⁰ A néhai polgármestert „természetes nagyságban, egész alakjában állva és magyar díszruhában” festették meg.⁴¹ A megbízás fontolgatásakor alkotóként Horovitz Lipót, Stetka Gyula, László Fülöp és Balló Ede jött szóba.⁴² A megrendelést végül – 1899-ben – Stetka kapta,⁴³ miután Horovitz elhárította a felkérést,⁴⁴ László Fülöpöt és Ballót pedig valószínűleg fel sem keresték ajánlatukkal. Még ebben az évben elkészült a Kamermayer-arckép,⁴⁵ s a következő év elején elhelyezték a tanácsteremben.⁴⁶

1897-ben meghalt Ráth Károly főpolgármester is. Arcképe – a sorozat második darabjaként – 1903-ban készült el.⁴⁷ A Képzőművészeti Bizottság – a közgyűlési határozatot követően⁴⁸ – Balló Edétől kért költségvetést. Ismerve addigi munkásságát, őt találta méltónak e feladatra, ugyanakkor szempontként szerepelt az is, hogy „a főváros birtokában nincsen még a kitűnő művésztől semmi”.⁴⁹ A felkérés szerint Ballónak formailag a Kamermayer-portrét kellett volna követnie,⁵⁰ ám a festő tiltakozása eredményeként eltekintettek ettől, s elfogadták az általa javasolt térdkép megoldást.⁵¹ Úgy tűnik, e forma mégsem nyerte el a tanács tetszését, bár korábban Matuska alpolgármester is egyetértett a festővel,⁵² mert a sorozat következő darabjánál – Gerlóczy Károly portréjánál⁵³ – ismét a Kamermayer-képet állítják példaként.⁵⁴ A megbízást ekkor Both Menyhért nyerte el,⁵⁵ de a megrendelést néhány évvel később megismételték. Az újabb közgyűlési határozatot követően⁵⁶ az alpolgármester arcképét Stetka Gyula festette meg.⁵⁷ A történet egyébként mindenképp talányos, ugyanis Both műve is elkészült.⁵⁸ Az ismételt megrendelés okait azonban nem lehet pontosítani. Bizonyos, hogy Both képét 1906-ban beszállították a Műcsarnokból,⁵⁹ majd a következő évben átalakításokat kértek a festményen. Az erre vonatkozó irattári anyag azonban lappang,⁶⁰ a későbbi történetekre pedig egyáltalán nem találtam utalást.

Az arcképek mellett, akárcsak a polgári arcképcsarnok esetében, márvány mellszobrok is készültek. Ráth Károly mellszobrát például Kallós Ede faragta meg,^{61, 62} Királyi Pál mellszobrát követve. A büsztöket, az arcképekhez hasonlóan, a központi városháza tanácstermébe helyezték el. Mindkét sorozat az elkövetkező években is folytatódott, lényegében változatlan formában.

Az arcképeknél a „folytonosság” nemcsak az ismétlődő megbízásokat jellemezte, hanem a megrendelő „művészi” elvárásait. A főváros ugyanis a korábban már kárhoztatott s változatlanul kétségeket ébresztő gyakorlatát követte, a „dokumentálást”. E felfogás kapcsán talán a legszigorúbb kritikát a kortárs Balló Ede fogalmazta meg, aki a Ráth-arckép megbízottjaként küzdött az önmaga számára is elfogadható megoldásért: „Beh kár, hogy a város érdemeket szerzett kiválóit nem életben és kevésbé convencionális alakban festeti. Oly módon a város esetleg művészeti becsú képek birtokába kerülhetne, ellenben így aránylag rövid idő alatt óriási fénykép utáni többé-kevésbé jó tákolmánnyal fogja megtölteni termeit, melyeknek még azon érdemek sincsen, hogy autentikusok”.⁶³

II.4. Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy az 1900-as évek elején – a Képzőművészeti Bizottmány kezdeményezésére s a tanács egyetértésével – a fővárosi műpártolás koncepciója részben módosult. Elfogadva a kortárművészeti gyakorlatot, a látképet immár nem „dokumentumnak” tekintették, hanem

önmaga értékeiért becsülték, vagyis a speciális gyűjtőkör megtartása mellett vásárlásaik meghatározó indokává az alkotás művészi értéke vált. E döntés eredményeként vette kezdetét a „műzeumi képtártól” eltérő arculatú „hivatali gyűjtemény” kialakulása. A budapesti képzőművészeti mecenatúra történetében azonban ez az időszak csak „átmenetinek” tekinthető. A műpártolási elvek lényegi megváltoztatása, a „sorsfordító” koncepció kialakítása – részeként egy új város- s ezen belül egy új művelődéspolitikának – Bárczy István polgármester, illetve közvetlen munkatársai tevékenységéhez fűződik. Ekkor a gyűjtési elv, már nem tematikai kötöttségeken, hanem a „fővárosi vonatkozás” tartalmi meghatározásán alapult.

Közvetlenül a Fővárosi Múzeum megnyitása előtt egyébként a főváros tulajdonát képező műtárgyak szokásosnál teljesebb és szakszerűbb összeírását 1905-ben a tanács Bárczy kezdeményezésére elkészíttette.⁶⁴ Az utasítás szerint az összeírás valamennyi „régii” tárgyra vonatkozott, a modern tárgyak közül csak azokra, „a melyeknek különösebb művészeti vagy anyagi értéke van”. A leltár elkészítésére dr. Éber László egyetemi magántanárt, a Műemlékek Országos Titkárságának előadóját kérték fel, aki 1906. június 8-án adta át a lajstromot,⁶⁵ melynek további gondozását, karbantartását a tanács az indítványozóra, a Közoktatási Ügyosztályra bízta. Sajnos kutatásaim során e leltárt nem sikerült megtalálnom.

JEGYZETEK:

- 1 Sinkó, 1995-2, 367–368., Bellák 1995, 381.
- 2 Sinkó, 1995-2, 367–368.
- 3 Sipos, 40–41.
- 4 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 1900:7/kmb.
- 5 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 1900:7/kmb.
- 6 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 1900:7/kmb.
- 7 Lásd I. fejezet 206. végjegyzet.
- 8 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 17085/1900 m. h. (Mérnöki Hivatal).
- 9 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. ikt. sz. nélkül. 1901. január 11-i keltezésű. A jelentés a „jobb minőségű akvarelleket” is tartalmazza.
- 10 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 13/K. m. b./1901. melléklete ikt. sz. nélkül. Az albizottság összetétele: elnök: Matuska Alajos alpolgármester, tagok: Wagner Géza, Heuffel Adolf.
- 11 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 13/K. m. b./1901. melléklete ikt. sz. nélkül. A felhasználható összeg: 24 000 korona (tárgyévben 16 000 + a következő év 8000) volt. Ebből e célra 20 000 koronát kívántak felhasználni. Az albizottság a történeti festményre 12 000, a két látképre 5000, a szoborra 3000 korona vételárat javasolt.
- 12 Ez megegyezett az 1884–85. évi látképpályázat nyomán megrendelt festmények méreteivel.
- 13 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 13/K. m. b. sz./1901.
- 14 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 13/K. m. b./1901. melléklete ikt. sz. nélkül.
- 15 Gergelyné Baktai, 1979, 290. Pályázati hirdetés tájképekre. OMKT közleményei.
- 16 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 30/kmb. sz./1901. A Képzőművészeti Bizottság 1901. november 25-én tartott ülése. A korábbi 12 000 korona helyett 10 000 koronára.
- 17 1. Tahi Antal: Kútvolgyi részlet,
2. Edvi Illés Aladár: Vihar előtt.
- 18 BFL. IV. 1407. b. 67210/1903-VII.
- 19 Uo.
- 20 BFL. IV. 1403. m. 109/1901. cs. 59/kmb. sz./1901.
- 21 BFL. IV. 1407. b. 112725/1903-VII.
- 22 Kgy. jkv. 1903. május 13. 608. sz.
- 23 BFL. IV. 1407. b. 112725/1903-VII.
- 24 BFL. IV. 1404. b. 2821/1901-VII. Berzeviczy Albert válaszelevele.

- Az albizottsági tervezetet megkapták véleményezésre a Képzőművészeti Bizottság tagjai, s ezek alapján alakult ki az albizottság javaslata.
- 25 BFL. IV. 1407. b. 112725/1904-VII.
- 26 BFL. IV. 1407. b. 112725/1903-VII.
- 27 Mind a 9 nyilatkozatot ismerjük a tanács készítette „összesítőből”, maguknak a pályázóknak a leveleiből csak hét darabot őriz a levéltár. A hiányzó kettő: Gulyás Károlyé és Márk Lajosé.
- 28 BFL. IV. 1407. b. ikt. sz. nélkül ad 112725/1904-VII.
- 29 BFL. IV. 1407. b. ikt. sz. nélkül ad 112725/1904-VII.
- 30 BFL. IV. 1407. b. 230633/1904-VII.
A jutalomdíjak átutalása 1904. október 13-án megtörtént.
- 31 BFL. IV. 1407. b. 281417/1904-VII.
- 32 BFL. IV. 1407. b. 281417/1904-VII.
- 33 1. Hegedűs László: Budavár 1849. évi ostroma (FK leltári szám: 1658; FM leltári szám: 1198; ma: BTM).
2. Dudits Andor: Budavár 1849. évi ostroma (FK leltári szám: 1659; FM leltári szám: 1197; ma: MNG).
3. Glock Tivadar: Budavár 1849. évi ostroma (FK leltári szám: 1660; FM leltári szám: 1990; ma: lappang).
4. Pataky László: Budavár 1849. évi ostroma (FK leltári szám: 550; FM leltári szám: 1196; ma: BTM).
- 34 Pataky László: Vázlat Budavár 1849. évi ostromához (FK. leltári szám: 2098, ma: BTM).
- 35 Márk Lajos: Vázlat Budavár 1849. évi ostromához (FK. 509., a II. világháború alatt megsemmisült).
- 36 Kgy. jk. 1909. március 19. 639. sz.
- 37 Kgy. jk. 1899. április 12. 599. sz.
- 38 Lásd 18. lábjegyzet
- 39 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1898:265/kmb. sz.
- 40 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1899:328/kmb. sz.
- 41 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1899:328/kmb. sz.
- 42 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1898:265/kmb. sz.
- 43 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1899:296/kmb. sz.
- 44 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1898:290/kmb. sz.
- 45 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1899:370/kmb. sz.
- 46 BFL. IV. 1403. m. 98/1900 cs. 1899:370/kmb. sz.
- 47 Balló Ede: Ráth Károly, 1903 (FM gyarapodási naplószáma: 238/918, FK leltári száma: 14., ma: BTM).
- 48 Kgy. jkv. 1899. november 22. 1582. sz.
- 49 BFL. IV. 1403 m. 101/1900 cs. 199/371/kmb. sz.
- 50 BFL. IV. 1403 m. 101/1900 cs.
Balló Ede 1901. IV. 23-án kelt levele.
- 51 BFL. IV. 1403 m. 101/1900 cs. 21/901/kmb. sz.
- 52 BFL. IV. 1403 m. 101/1900 cs.
Balló Ede 1901. IV. 23-án kelt levelén Matuska Alajos kézírásos megjegyzése.
- 53 Kgy. jkv. 1900. 1786. sz.
- 54 BFL. IV. 1403 m. 105/1901 cs. 3/kmb. sz. 1901.
- 55 BFL. IV. 1403 m. 105/1901 cs. 14/1901-kmb. sz., 160990/1903 t.
- 56 Kgy. jkv. 1909. március 31. 718. sz.
- 57 BFL. IV. 1407. b. 1107/1909-VII., 97115/1909-eln. sz.
- 58 Both Menyhért: Gerlóczy Károly, 1901 (FK leltári szám: 1395; a II. világháború alatt megsemmisült).
- 59 BFL. IV. 1407. b. 180523/1906-VII.
- 60 BFL. IV. 1407. b. 134498/1907-VII., 203729/1907-VII., 257247/1907-VII. – valamennyi lappang.
- 61 BFL. IV. 1403. m. 101/1900 cs. 27/900/kmb.
- 62 Kallós Ede: Ráth Károly, 1904 (FM gyarapodási naplószáma: 251/918; FK leltári szám: 32; ma: MNG).
- 63 BFL. IV. 1403. m. 101/1900 cs. ikt. sz. nélkül.
Balló Ede 1901. január 16-án kelt levele.
- 64 BFL. IV. 1407. b. 166085/1905-VII.
Az ügyben született 1905. augusztus 17-i tanácsi határozat szerint „a székesfőváros összes hivatalaiban, intézeteiben, valamint a főváros kegyurasága alá tartozó templomokban lévő szobrokról, festményekről, felszerelési tárgyokról”.
- 65 BFL. IV. 1407. b. Éber László levele ad 116120/1906-VII.

III. A FŐVÁROSI MŰPÁRTOLÁS „ÚJKORA” (1909–1918)

III.1. A Bárczy-korszak néhány művelődéspolitikai eleme

Az egykori kortárs szavát kölcsönözve, az úgynevezett Bárczy-korszak a fővárosi műpártolás történetében, akárcsak Budapest fejlődésében, az újkornak tekinthető.¹ A város vezetése ekkor alakította ki a tisztán esztétikai szempontokon alapuló gyűjtési koncepcióját, s ekkor született meg az önálló Fővárosi Képtár eszméje is. Mindez szerves részét képezte azon várospolitikának, mely valamennyi területén az előző korszaktól alapvetően különböző nézeteket vallott s attól eltérő gyakorlatot folytatott. A változás részint a város rohamos fejlődésének természetes következményeként értékelhető, s mint ilyen párhuzamba állítható más nagyvárosok hasonló fejlődési periódusával, részint viszont – azoktól eltérően – azzal magyarázható, hogy a tanácsi vezetésben – e korszak sajátjaként – meghatározó szerepet játszott egy radikális demokrata, illetve radikális szociálreformer nézeteket valló értelmiségi csoport.² Jellemző példa, hogy Bárczy szociális intézkedéseinek előkészítésekor valóságos „tudományos háttérintézményre” támaszkodhatott, mely a Szabó Ervin vezette Fővárosi Könyvtárban működött olyan munkatársakkal, mint Madzsar József, Basch Imre, Dienes László, Braun Róbert.³

Bárczy Istvánt⁴ – egy akut politikai krízist követően – 1906-ban választották polgármesterre, amikor a városgazdálkodást egy több éve húzódó s még mindig tartó gazdasági válság jellemezte, s érezhetően nőtt a szociális feszültség is az elmúlt húsz év során kilencszeresére nőtt városi lakosság megoldatlan életkörülményei folytán. A kialakult helyzeten a főváros akkori képviselő-testülete, egységes várospolitikai elképzelések híján, nem tudott úrrá lenni, s a jelentkező problémák megoldásához a városigazgatás addigi eszköztára sem volt elégséges. Ezekben az években jutott a képviselő-testületben meghatározó szerephez Vázsonyi Vilmos, illetve a köré szerveződő párt jellegű csoport. Bárczy az ő támogatásukkal lett a város első polgára. Programja, mely a korábban érvényes liberális elveket demokratikus irányba fejlesztette tovább, Vázsonyi politikai elképzelésein alapult, s miként megválasztásakor, úgy polgármestersége első éveiben is ő, illetve pártja biztosította a szükséges politikai háttért. A különböző érdekek összehangolása azonban csak átmenetileg sikerült, s a megalakult Polgári Demokrata Községi Párt egyéves fennállását követően meg is szűnt. Ekkortól érvényesült valójában Bárczy taktikus személyisége, s jóllehet a „nagy politika” szintjén nem változott a főváros helyzete, nem született meg az új fővárosi törvény, mégis „városi szinten” a polgármester megteremtette azokat a lehetőségeket, melyek biztosították nagystílusú programja megvalósítását. Tervei végrehajtásához sikerült a közgyűlés egyfajta „jóindulatú” együttműködését olyképpen biztosítani, hogy tiszteletben tartotta a nagypolgárság, a meghatározó „klikkek” alapvető érdekeit, miközben valójában nem a képviselő-testületre, hanem az általa kiválasztott és irányított tanácsi bürokráciára támaszkodott, mely ezekben az években a testülettel szemben meg is szerezte a vezető szerepet.⁵ Az elvileg döntéshozó, választott képviselő és a végrehajtó, tanácsi bürokrácia e szerepváltása szolgál magyarázatul arra, hogy lényegében változatlan közgyűlési összetétel mellett miként valósíthatta meg saját elképzeléseit egyfelől, s válhatott a főváros várospolitikájában a már említett értelmiségi csoport meghatározó elemmé másfelől.

Bárczy szakított elődei „reaktív-szabályozó” városigazgatási felfogásával, s az „aktív-beavatkozó” politika szellemében tevőleges részt vállalt Budapest gazdasági, társadalmi életének szervezésében.⁶ A szolgáltatások községezésével a főváros önmaga is vállalkozó lett, s ezzel nemcsak a városgazdálkodás egyensúlyát sikerült biztosítani, de azokat az anyagi eszközöket is, hitelek formájában, melyek nélkülözhetetlenek voltak a város infrastruktúrájának kiépítéséhez s a lakosság életfeltételeinek javítását szolgáló szociális és közművelődési intézkedések megtételéhez.⁷ Bárczy városépítő programja 15 évre készült, 5 év alatt azonban – 1909 és 1914 között – lényegében végrehajtották.

Az imponálóan hatékony munkában jelentős szerepet játszott a polgármester sajátos munkastílusa, a „személyes ügyintézés” is.⁸ Bárczy ugyanis nem követte a tanácsi ügyintézés szokásos rendjét sem, kihasználva a polgármesteri hatáskör személyi és munkamegosztási kérdésekben önálló döntési lehetőségeit.⁹ Erre kétféle technikát alkalmazott: vagy az ügyosztályok hatásköri átszervezése révén a polgármester közvetlen irányítása alá tartozó elnöki ügyosztályhoz sorolta a számára fontos területet, vagy a saját, jól képzett szakembereit helyezte ki az osztályokra, s velük közvetlenül, esetenként akár az ügyosztályvezető megkerülésével intézte az ügyeket. Ily módon közvetlenül érvényesülhettek az ő, illetve az általa kiválasztott munkatársak elképzelései. Tanulságos példa erre a gyakorlatra Wildner Ödön pályafutása, aki témaválasztásom okán érdemel megkülönböztetett figyelmet, hisz meghatározó szerepet játszott a fővárosi képzőművészeti műpártolás történetében is.¹⁰ Bárczy – közvetlen befolyása biztosítására – 1909-ben kiemelte a VII. ügyosztály hatásköréből a közművelődési feladatokat, s az elnöki ügyosztályon belül megalakult, Wildner vezette alosztályra bízta.¹¹ Az újabb átszervezéskor, 1911-ben, az elnöki alosztályból megalakult, ugyancsak Wildner vezetésével, a XIV. szociálpolitikai és közművelődési ügyosztály, melynek kibővített hatáskörébe sorolták – többek között – a képzőművészeti ügyeket s a fővárosi intézeteket, köztük a Fővárosi Múzeumot is. Két évvel később, a hatékonyabb közművelődési munka reményében, Bárczy szűkítette az ügyosztály hatáskörét, s az iskolaügyek visszakerültek a VII. ügyosztályra,¹² újabb két év múlva azonban ide sorolta a főváros kulturális intézményeit, a képzőművészeti és régészeti ügyeit is.¹³ Ekkor Wildner átvette a VII. ügyosztály vezetését. Ebben a korszakban az utolsó módosításra 1918-ban került sor, amikor lényegében visszatértek a két ügyosztály között 1911-ben megállapított munkamegosztásra.¹⁴ Az átszervezések rendre érintették a különböző bizottságokat is, többet közt oly módon, hogy a polgármester személyes érdeklődési körébe tartozóknál az elnöki tisztséget ő, illetve munkatársai töltötték be. Már az 1911-ben hozott szabályzat úgy rendelkezett, hogy „a polgármester az állandó bizottságok ülésén bármikor elnökölhet, sőt bármelyik állandó bizottságban való elnöklést általában is fenntartja magának”.¹⁵ Ezzel az előkészítés, az irányítás teljes egészében Bárczy és közvetlen munkatársai kezében összpontosult.

Ezekben az években a községi politika lényegi elemévé vált a művelődéspolitikai, s ennek részeként az intézmény- és művészetpolitika is. Bárczy már „polgármesteri beköszöntőjében” kiemelt fontosságot tulajdonított e területnek: „a főváros, sőt az egész nemzet jövője boldogsága, fennállása elsősorban attól függ, hogy miképpen tudja a nép legszélesebb rétegeit a magyar nemzeti művelődés eszközeivel megmunkálni, azokat erős szociális érzésekre és intenzív, jól szervezett gazdasági tevékenységre nevelni”.¹⁶ Az indíttatás természetét jól jellemzi 1907. évi költségvetési beszéde: „a mikor az egész ország az előtt áll, hogy az általános választói jog megvalósul és az egész nép bevonul az ún. alkotmányosánczok közé, [...] akkor elsőrangú feladata

az egész országnak és első sorban a fővárosnak, hogy igyekezzék azokkal a kulturális eszközökkel, azokkal a kulturális fegyverekkel ellátni a polgárokat, a melyekkel képesek lesznek ezeket a fontos közösségi célokat helyesen elbírálni és olyan országos és községi politikát inaugurálni, a mely csakugyan az ország és a főváros javára fog szolgálni [...] nekünk törődnünk kell azzal, hogy az a gyermek, a ki az iskolából kikerült, azontúl is művelhesse magát, a kultúra eszközeit rendelkezésére kell bocsájtani az egész népnek”.¹⁷ Mint már említettem, a választási törvény nem született meg, a város vezetése mégis megőrizte szociális és kulturális küldetéstudatát, és mind nagyobb figyelmet fordított a városi kultúra emelésére. Ebben a szellemben a főváros nemcsak 55 iskolát, 24 óvodát épített, de meglévő kulturális intézményeinek átalakításával, illetve új intézmények létesítésével is foglalkozott. Utóbbira – Szabó Ervin koncepciója alapján¹⁸ – a fiókhálózáttal tervezett községi nyilvános könyvtár szolgál például, előbbire a városi múzeumnak mint múzeumtípusnak az értelmezése, céljának, feladatkörének újragondolása. E program keretében – mint a kortárs művészettörténész is megállapította – a főváros vezetése „céltudatosan és többféle eszköz igénybevetelével ragadta kezébe a publikum művészi nevelését” is.¹⁹ Az előző korszakban is a művészek támogatásának egyik lehetséges formája a városi építkezésekhez kapcsolódó megrendelések voltak. Korábban azonban a képzőművészeti alkotások a reprezentatív építkezések természetes velejárói voltak, most ugyanezek az épülő oktatási, szociális intézmények részévé váltak. S e változás nemcsak a beruházások másságával, hanem a megbízó alapvetően eltérő céljával magyarázható: ebben is a nevelő szándék nyilvánult meg, mely a lakosság oly különböző műveltségi szintű rétegeinek a közelítésére törekedett, az ízlésformálás, a tömegnevelés reményében. A nagy ívű program része volt mind a rajzoktatási reform, mely „a művészet megértésére való nevelés első és legfontosabb eszköze”,²⁰ mind a gyermekek artisztikus iskolai környezetének megteremtése, ahol a nagyobb horderejű képzőművészeti megbízások mellett figyelmük még a tantermi padok tervezésére is kiterjedt.²¹ Igényességüket jelzi a tanerők és a „szemléltető eszközök” kiválasztása is. A városi vezetésnek gondja volt arra, hogy tudományos képzettségű hivatalnokai részt vegyenek az oktatói munkában is. Így tanított a Községi Iparrajziskolában Fülep Lajos²² és Feleky Géza²³ olyan kollégák mellett, mint például Lyka Károly, Meller Simon, Jaschik Álmos, hogy csak szakmabelieket említek.²⁴ Ugyanekkor az iskola üvegfestési tanfolyama részére mintául Kernstok Károly négy kartonját vásárolták meg.²⁵ A fővárosi mecenatúra e területe, akárcsak az előző korszakban, most sem tartozik dolgozatom szorosan vett témájához, miként a fővárosi beruházási programjában megépült műteremlakásokból álló művésztelep sem. Mégis utalni kívántam rá, mert mindennél jobban kifejezik a Bárczy-korszak művészetpolitikáját, s alapvetően befolyásolták a városi vezetés és a kortárművészet kapcsolatát is.

III.2. A fővárosi műpártolás régi és új formái

A korszak műpártolási gyakorlatának bemutatásakor néhány alapvető jellegzetességre kell felfigyelnünk. E kor sajátja volt a polgármester személyes figyelme. Kitüntetett érdeklődését jelzi, hogy a már ismerős ügyosztályi átszervezéssel – 1909-ben – saját hatáskörébe vonta a közművelődési, köztük a képzőművészeti és múzeumi ügyeket. Bárczy egyébként tájékozott volt e területen, tanácsi múltja és egyéni érdeklődése okán egyaránt. Mint tudjuk, 1901-től

ő vezette az illetékes községi ügyosztályt, s mint a szakirodalom megjegyzi, közvetlen baráti társaságához több képzőművész is tartozott.²⁶ Ismereteit, kapcsolatait az 1909-től meginduló fővárosi beruházások kortárművészeti megbízásai nyilvánvalóan csak gazdagították. Személyes felkészültségéhez társult az a polgármesteri gyakorlata, hogy szakszerűsége törekedve igyekezett minden fontos beosztásban kiváló, jól képzett szakembereket alkalmazni. A korábbi tanácsi bürokrácia végrehajtó gyakorlatával szemben ezeknek az embereknek – például Wildner Ödönnek, Feleky Gézának²⁷ – önálló, határozott elképzeléseik voltak, melyeket – a hasonló nézeteket valló polgármester támogatásával – végre is hajtottak, olykor a törvényhozási testület akarától függetlenül.

Mielőtt a korszak műpártolásával foglalkoznánk, talán hasznos egy olyan adminisztrációs intézkedést felidézni, mely jól jellemzi az új tanácsi vezetés stílusát, szakszerűségét s szemléletváltását. Bárczy még ügyosztály-vezetői tanácsnokként kezdeményezte a főváros tulajdonát képező műtárgyállomány szakszerű összeírását, s már polgármesterként intézkedett a lajstrom karbantartásáról. Most, 1908-ban pedig a tanács e leltárt alapul véve határozta el a főváros tulajdonában lévő művészeti tárgyak, a „hivatali gyűjtemény” egységes nyilvántartását, a műtárgyak rendszeres felügyeletét és állapotvédelmét.²⁸ Ez utóbbi intézkedés szellemében teljesen új nézőpontról tanúskodik. A nyilvántartás naprakész vezetéséért a közoktatási ügyosztály felelt, a művészeti tárgyak rendszeres és szakszerű felügyeletével pedig Márffy Ödönt bízták meg.^{29, 30} A „fővárosi műtárgyak gondozójaként” foglalkoztatott festőművész komolyan is vette feladatát. Már 1910-ben megnyerte a tanács hozzájárulását 34 régi arckép restaurálásához.³¹ A következő években pedig ő maga „intézményesült”, ugyanis a tanács minden olyan vásárlás esetén, mely a „hazai művészetek támogatását célzó” keret terhére történt, elrendelte Márffy értesítését, vagyis feltehetőleg átvette a nyilvántartás vezetését is.

Visszatérve a szorosán vett műpártolás történetéhez, természetesen ezekben az években is jelen voltak az előző korszakban kialakult, majd általánossá vált megrendelési típusok. További portrékkal gazdagodott például a polgári arcképcsarnok s a polgármesterek, alpolgármesterek galériája. Ekkor bízták meg Vágó Pált nagyméretű képe megfestésével is a Budavár 1849-ben történt felszabadítása emlékére hirdetett s lényegében eredménytelen pályázat lezárásaként.

Források hiányában bizonyosan nem tudjuk, hogy az ügyosztály vagy a Képzőművészeti Bizottság kezdeményezte-e Vágó megbízását, de mindenképpen Bárczy, illetve Wildner személyéhez köthető. Egyértelműen erre utal több megjegyzés is abban az iratanyagban, mely e tárgykörhöz kapcsolódik. Tényként igazolható, hogy 1906. október végén tárgyalt a festő Bárczyval a témáról. A következő év májusában keltezett s a polgármesternek címzett levelében írta Vágó: „Örömmel hozom Nagyságod becses tudomására, hogy Budavárának 1849-i bevételét ábrázoló vázlatom, melyet dr. Wildner Ödön h. tanácsjegyző felszólítása után Nagyságoddal m. é. oct. 25-ike körül megbeszélt tárgyalás alapján fejlesztettem – egy erőteljes művészi alkotás”.³² A festő részletesen tájékoztatta a polgármestert a mű koncepciójáról is. Arról, hogy a témát, mint művészi feladatot, miért nem történelmi, hanem csatakép formájában véli megörökíthetőnek: „ezzel a kiválóan hazafias feladattal szemben félre kell tenni a sablonok stilizálását, ennél a feladatnál szabadulni akarok a régi mesterek felfogásától és mindazon dekoratív törvényektől, a melyeknek a mesterek nyomdokain a történelmi festők hódolnak, és hű akarok lenni magamhoz, a tárgyhoz, az én átlag emberi érzésemhez és hiszem, hogy ez úton találkozom azoknak ízlésével a kiknek e munkát festeni akarom, az átlagemberek és a modern

művészek ízlésével”.³³ Ugyanebben a levélben Vágó szakértő tanácsadó testület kiküldését is kérte, megemlítve néhány kolléga nevét is, köztük Székely Bertalant, Benczúr Gyulát, Szinyei Merse Pált, Zala Györgyöt, Stróbl Alajost. Az elkészült vázlatot azonban nem a kért, művészekből álló zsűri, hanem a Képzőművészeti Bizottság tekintette meg, mint azt 1907. június 12-i ülésük jegyzőkönyvi kivonata bizonyítja.³⁴ Ezt olvasva igazolódni látszik korábbi feltételezésünk, hogy a vázlat elkészítését az ügyosztály, illetve Bárczy szorgalmazta: „megszemléltük Vágó Pálnak a közoktatási ügyosztállyal folytatott tárgyalásai alapján Budavár 1849-iki bevételéről festett vázlatát”. A kép megfestetésére azonban a tanács ekkor nem rendelkezett megfelelő kerettel, ezért javasolta a bizottság, hogy legalább a vázlatot vegyék meg a Fővárosi Múzeum részére. Erre nem került sor, de Vágónak kiutaltak 2000 koronát,³⁵ s a főváros továbbra is foglalkozott a festmény megrendelésével. Végül 1908. november 9-én egy művészekből és nem művészekből álló bizottság megtekintette Vágó vázlatát,³⁶ s az előbbieket szakmai észrevételeiket írásba is foglalták.³⁷ Elfogadták a mű koncepcióját, melyben „a történeti hűség kifejezésre jut”, de néhány szakmai kifogást is megfogalmaztak, mint például az előtér „epizódyszerű” megoldását. A vázlaton ugyanis „a rohanó honvédek összefüggő nagy láncban özönlenek fel az elfoglalt bástyafokokra”, mellyel Vágó a harc hevét kívánta megjeleníteni, ám a művésztársak többsége, ezt „massza-szerűnek” érezte. Nem találták elég sejtelmesnek a kora hajnali hangulat megfestését sem, pedig maga a téma – véleményük szerint – ezt is megkívánná. Stróbl fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a képről hiányoznak a „néma ágyúk”, melyek elhelyezését feltétlenül szükségesnek vélte. Zala is különvéleménnyel élt: „Nem kívánom a művész gondolatának szabad szárnyalását kritikával korlátozni, miután egyénileg nagyot csak az egyéni talentum alkot”. A szakértői szemlélet követően a Képzőművészeti Bizottság javasolta a mű megrendelését.³⁸ Ekkor – 1909. január 14-én – a tanács, a szükséges költségvetési keret jóváhagyása céljából, kidolgozta a közgyűlési előterjesztést.³⁹ A beadványban meghatározták a festmény méretét,⁴⁰ megállapították a tiszteletdíjat,⁴¹ még az év folyamán kérték „a tett észrevételek lehető figyelembevételével módosított színvázlatot”, s kitzúzták a mű elkészültének határidejét is.⁴² A közgyűlés mindezek alapján hagyta jóvá a megrendelést s biztosította a kivitelezés anyagi feltételeit.⁴³ A tiszteletdíj részleteinek átutalása alapján – fenntartva a tanács késedelmes ügyintézésének lehetőségét is – úgy tűnik, hogy a módosított színvázlat 1910-ben, maga a mű pedig csak 1916-ban készült el.⁴⁴

A fővárosi mecénatúra hagyományt követő gyakorlatába tartozik a „Ferencz József koronázási jubileumi-díj” is, bár ennek alapszabályait rövidebbel ezelőtt, az általam „átmene-tinek” nevezett években – 1902-ben – módosították. Tárgyalását mégis itt látom indokoltnak, mert egyrészt a szabályzat átdolgozása Bárczy István tanácsnok legelső fontos megbízatása volt, másrészt a szabályzattal egységesített okirat belügyminiszteri jóváhagyása évekig húzódo vitához vezetett, minek „eredményeként” a következő képzőművészeti pályázatot a tanács csak 1905-ben írhatta ki.

A módosított alapító okiratban egyértelművé vált a díj minősítése: „az alapítványi jutalom-díjakkal a székesfőváros nem a bevezetett tehetségeket akarja megkoszorúzni, hanem támogatni kívánja azokat, a kik a magyar tudományos irodalom, szépirodalom, művészet (festőművészet, szobrászat, műépítés, zene), valamint a kereskedelem és ipar terén rátermettséjüknek már nyilvánvaló jelét adták, s a kikről méltán feltehető, hogy evvel az anyagi támogatással tehetségüket, képességeiket és ismereteiket teljesebben ki fogják fejleszteni, s ez által a magyar tudomány, szépirodalom, művészet, ipar vagy kereskedelem felvirágoztatását fogják elősegíteni”.⁴⁵

Megváltozott a bizottságok összetétele s hatásköre is. A pályázatokat elbíráló 10 fős testületet esetenként a közgyűlés küldte ki, s kizárólag törvényhatósági képviselőkből állt, akik ha szükségesnek vélték, kikérhették szakértők véleményét is.⁴⁶ Ugyanakkor a bizottságoknak nemcsak javaslati, hanem határozati joguk volt, melyet a közgyűlés csak akkor bírálhatott felül, ha a döntés – valamilyen módon – megsértette az alapító okiratot. Képzőművészeti szakon a további alapvető módosításokra került sor: a korhatár, a korábbi 35 év helyett 40 évre emelkedett; egy művész csak kivételes esetben kaphatta meg két évre a díjat; az év végén – igazolásul – bemutatott munkára pedig a fővárosnak nem elővásárlási joga volt, hanem automatikusan a főváros tulajdonát képezte.

A képzőművészeti díjat 1900–1905 között nem írták ki. Ezért a módosítás elfogadását követően a tanács úgy határozott, hogy az elmaradt pályázatokat gyors egymásutánban kiírja, vagyis minden évben, hogy mielőbb visszatérhessen – a most is megerősített – eredeti sorrendhez. 1905-ben festők és szobrászok is, a következő évben csak festők, majd 1907-ben csak szobrászok pályázhattak. A bizottság a díjat 1905-ben Nagy Zsigmond festőművésznek és Radnai Béla szobrászművésznek, 1906-ban Márffy Ödönnek, 1907-ben Lányi I. Dezsőnek ítélte.⁴⁷ Ily módon, az eredeti rendszert követve⁴⁸ 1908-ban festők részére hirdették meg a díjat. A pályázaton 13 művész vett részt 85 művel. A bíráló bizottság egyhangúlag Gulácsy Lajost javasolta.⁴⁹ A következő évben a szobrászati jutalmat 17 pályázó közül Vedres Márk nyerte el.⁵⁰ Az 1910-ben kiírt festészeti díjat Góth Móricz kapta, ami a pályázók névsorában tallózva – mai szemmel – kissé meglepő választás, ugyanis Czigány Dezső és Pór Bertalan kérvénye valóban későn érkezett, ám Nemes Lampérth József pályázata érvényes volt például.⁵¹ A kortársak azonban másként ítélték, amit nemcsak e pályázat bizonyít, hanem a Nemzeti Szalon ezüst érme is, melyet a következő évben ugyancsak Góth Móricz nyert el.⁵² 1911-ben a szobrászati díj nyertese Moiret Ödön volt.⁵³ 1913-ban festészeti, a rákövetkező évben szobrászati pályázatot írtak ki, előbbi Kövér Gyula, utóbbit Pásztor János kapta meg.⁵⁴ E két pályázat résztvevőinek névsorát a tanulmány írójának, Nagy Lajosnak a levéltári források alapján nem sikerült rekonstruálnia. Éppen ezért érdekes adalékul szolgálhat a „Ferencz József koronázási jubileumi-díj” történetéhez, hogy a pályázók egyike bizonyosan Czigány Dezső volt, ugyanis egyik művét, a díj odaítélési eljárásához tartozó kiállításon látta a kiküldött bizottság, s ennek alapján javasolta megvételét.⁵⁵ A következő évben talán a háború okán, de megtört a szokásos eljárás, s csak 1918 márciusában hirdették meg az 1915. és 1916. évi festészeti és szobrászati pályázatokat, melyet Márton Ferenc festő, illetve Orbán Antal szobrász kapott meg. A szeptemberben kiírt „rendes” festészeti pályázatot pedig már teljes érdektelenség fogadta.⁵⁶

Az ambiciózus városi vezetés azonban aligha elégedhetett meg az eddig vázolt szerepvállalással, a fővárosi mecenatúra hagyományos gyakorlatával, s a fiatal tehetségek támogatása mellett nyilvánvalóan törekedett egyfajta kapcsolatteremtésre a „beérkezett”, elfogadott művészekkel is. A képzőművészeti műfajok egy meghatározott körében e szándék megvalósult a fővárosi beruházásokhoz kapcsolódóan, ám egyéb műfajok esetében, mint például a táblakép, más megoldást kellett keresniük. Természetes lehetőségként a „hazai képzőművészetek támogatását” célzó keret kínálkozott, melynek felhasználása már az előző években is módosult, most pedig a fővárosi műpártolás koncepcióváltásának színterévé vált.

Ebből a szempontból a korszak két, jól megkülönböztethető szakaszra bontható. Az első éveket a hagyományos gyakorlat jellemezte, s a képzőművészeti vásárlások kezdeményezése,

véleményezése változatlanul a Képzőművészeti Bizottság kompetenciája volt. Formailag az 1909. évi átszervezés után sem változott a helyzet⁵⁷ annak ellenére, hogy feltehetőleg a konszolidálódott gazdasági lehetőségek folytán, ekkortól már érezhető a megélenkült tanácsi vásárlási kedv, de a bekerült műtárgyak döntő többsége még besorolható a hagyományos fővárosi gyűjtőkörbe. Határozott irányváltásra 1912-ben került sor. A következő két, három évben a fővárosi műpártolást valójában nem a Képzőművészeti Bizottság, hanem a Wildner vezette ügyosztály szakapparátusa gyakorolta.⁵⁸ Ezekben az években a fővárosi mecenatúra arculatát – hivatalosan felkért szakértők nélkül⁵⁹ – kizárólag a polgármester és az ő elképzeléseik formálták, miközben a felemelt „hazai képzőművészetek támogatását” célzó költségvetési összeg, különösen a „múzeumi vásárlási kerettel” együtt kezelve, melyre utóbb adok kellő magyarázatot, a korábbinál jóval nagyobb lehetőségeket biztosított számukra.⁶⁰ A tanácsi vásárlásoknál megszűnt a topográfiai vagy várostörténeti szempontok kizárólagossága. Megtörtént a koncepcióváltás „abban az irányban, hogy a vásárlásoknál a képek tárgya helyett tiszta esztétikai szempontok” lettek irányadók.⁶¹ A kortárs képzőművészet műpártolási gyakorlata ezzel az elhatározással egyértelművé vált. Elsősorban par excellence képzőművészeti alkotások megszerzésére törekedtek, természetesen az adott lehetőségek között, hisz a főváros a rászorulókat támogatásáról, teljes egészében, ekkor sem mondhatott le. Az indítás remekül sikerült! Elsőként Rippl-Rónai József Apám-Anyám című festményét vásárolták meg, melyet oly művek követtek, mint például Ferenczy Károly Józsefet eladják testvérei⁶² vagy Iványi Grünwald Béla Cigánytábor című képe.

Úgy vélem, a műpártolás tartalmi átalakulására magyarázatul az említett indok, hogy a főváros a már elismert művészekkel is kapcsolatot kívánt teremteni, nem elégséges. E sorsdöntő elhatározás háttérében valószínűleg jelentős szerepet játszott Bárczy koncepciózus akarata, hogy ne csak szereplője, hanem formálója is legyen Budapest művészeti életének. Az önálló várospolitikát gyakorló polgármester egyidejűleg törekedett egy, az állami kultúrpolitikától függetlenül megjelenő, határozott, tipikusan városi művészetpolitika kialakítására, melynek a mecenatúra korábbi felfogása része lehetett, de csak egyik eleme, s ezek közt sem a legfontosabb. Új lehetőséget kínált az örökül kapott s 1911-ben már jogilag is tisztázott helyzetű Zichy-gyűjtemény tulajdonlása.⁶³ A több száz darabból álló,⁶⁴ heterogén műgyűjtemény tárolása,⁶⁵ gondozása⁶⁶ pillanatnyilag ugyan komoly tehertételt jelentett, de tekintélyes képzőművészeti anyaga nem remélt esélyt kínált a fővárosi ambíciók intézményesítésére. Feltételezésem igazolja, hogy Bárczy ekkor kezdte el keresni azt a megoldást, mely a főváros két meglévő képzőművészeti gyűjteményét és várostörténeti múzeumát szerves egészként képes kezelni, intézményi háttérét megteremteni s az anyagi erőforrások összevonását biztosítani. Ugyanakkor a polgármester ettől a koncepciótól remélte a fővárosi műpártolás – kultúrpolitikai elképzeléseinek is megfelelő – egységes arculatának kialakítását is. Feltehetőleg e szándék jegyében kérte fel néhány munkatársát, hogy foglalkozzon a Fővárosi Múzeum és a fővárosi képzőművészeti gyűjtemények lehetséges jövőjével.⁶⁷ Az elkészült tanulmányok a Városi Szemle 1913. és 1914. évi köteteiben jelentek meg.

III.3. Vita a városi múzeum mint múzeumtípus kérdésében

A Fővárosi Múzeum helyzetét a város új vezetése, függetlenül a műpártolás koncepcióváltásától, nem tekinthette megoldottnak részint elhelyezése, részint vezetése okán. Mint tudjuk, a városligeti épületet az intézmény ideiglenes helyül szánták, s már megnyitáskor egyértelmű volt, hogy építészeti adottságai miatt alkalmatlan mind a várostörténeti kiállítás, mind a gyűjtemények raktározása szempontjából. A kialakult helyzetet csak súlyosbította, hogy a meglévő kiállítás rendezői szemlélete ezekben az években már elavult, ami feltehetőleg kivítva a tanácsi vezetés elégedetlenségét is. E feltételezésemet látszik bizonyítani, hogy 1910-ben ilyen értelmű tanulmányt jelentetett meg a főváros folyóirata, a Városi Szemle Csánki Dénes tollából.⁶⁸ A cikk indíttatására vonatkozó adatot sajnos nem találtam, holott e speciális témájú dolgozat, tekintettel a szerző személyére, feltétlenül magyarázatra szorulna. Annyi bizonyos, hogy Csánki fővárosi alkalmazott csak e tanulmányutat követően lett. Mégsem vethető el az a feltételezés, hogy a publikáció esetleg felkérésre készült, avagy közvetett módon megfogalmazott elvárásra, amit csak megerősít néhány olyan megjegyzés, mely egyértelmű utalásnak tűnik a meglévő Fővárosi Múzeum állapotára. Ilyennek vélem például a fűthetőség kérdését, s a rendezésre vonatkozó kitételeket. Csánki a prágai, valamint közel harminc német, illetve németalföldi-flamand illetékességű városi múzeum megtekintése nyomán fogalmazta meg „a modern városi múzeumról” alkotott véleményét, különös hangsúlyt adva a modern jelzőnek. Eszerint az intézménynek az adott város első házának kell lennie, melynek milieuszerűen rendezett kiállításában a látogatók, vagyis a város lakói – konkrét élményeik alapján – részesévé válhatnak a város múltjának és jelenének,⁶⁹ s az ily módon rendezett kiállítás például szolgálhat, vagyis ízlésformáló szerepet is vállalhat.⁷⁰

Mint korábban említettem, problematikus volt a múzeum vezetése is, nem szakértelem, hanem elfoglaltság okán. A múzeum és a könyvtár egységes megalakításakor, átmeneti intézkedésként, mindkét intézmény élére ideiglenes vezetőt neveztek ki. A levelezések alapján úgy tűnik, hogy a két intézmény elválasztását követően – 1903 – már nem használták e beszédes jelzőt, de arra vonatkozó adatokat nem találtam, hogy hivatalosan kinevezték volna Kuzsinszkyt a Fővárosi Múzeum vezetőjévé. Ő ugyanis – a szó klasszikus értelmében – nem volt fővárosi alkalmazott, hanem „tiszteletbeli állást betöltő vezető”, aki tekintettel egyéb elfoglaltságaira, nem volt sem helyhez, sem időhöz kötve.⁷¹ Ezért kérte Kuzsinszky már 1906-ban, hogy küldjön ki a tanács egy esküt tett állandó fővárosi alkalmazottat, aki helyettesítheti őt távollétében. A kirendelt tisztviselő Schindelmann Ferenc kezelőtiszt volt,⁷² aki ugyan nem volt szakember, mégis több mint tíz évig egyszemélyű leltári felelősséggel tartozott a múzeum műtárgyaiért. Szakmai segítséget rövid ideig Schöpflin Aladár szakdíjnoki alkalmazása jelentett,⁷³ két év után ő azonban felmondott.⁷⁴ Vagyis az intézmény valóban munkaerőhiánnyal küszködött. E probléma „megoldására” került sor 1912-ben, ám korántsem szokványos körülmények között.

Ezúttal a Fővárosi Múzeum a XIV. ügyosztály megalakulását követően került az érdeklődés homlokterébe, melyben jelentős szerepet játszott az új ügyosztályvezető, Wildner Ödön, aki határozott elképzelései alapján nemcsak a múzeumot, hanem a főváros más intézményeit is igyekezett korszerűsíteni, átszervezni, mint a Fővárosi Levéltárat például. Természetes, hogy Bárczyval egyetértésben intézkedett, s mint ebben az esetben is, tervei kétségkívül illeszkedtek a polgármester kulturális törekvéseibe. Sajnos levéltári adatok alapján a tanács múzeummal

kapcsolatos elképzelései alig vagy egyáltalán nem rekonstruálhatók, feltételezésem szerint leginkább a meghonosított „személyes ügyintézés” okán. Megbízható, ellenőrizhető adatok hiányában is – a megvalósított személyi változás alapján – azonban feltételezhetjük, hogy valamilyen átalakítást, átszervezést a tanácsi vezetés fontolgatott. Néhány sajtóközlemény is ezt látszik bizonyítani. Lyka Károly jegyezte meg egyik cikkében, hogy a főváros a tervezett, új városházában fogja elhelyezni a városligeti múzeumot is. Ugyancsak sajtóból származó hír szerint a tanács tervezte az Aquincumi és a Városi Múzeum szétválasztását, s az utóbbi vezetésével „egy fiatal, tudományos körökben előnyösen ismert levéltáros”-t kívánt megbízni.⁷⁵ Viszonylag egyszerű a múzeum költöztetésére vonatkozó értesítéseket megcáfolni. Ha a tanács ugyanis valóban foglalkozott a múzeum városházi elhelyezésével, akkor sem lehetett ez egy felvillanó ötletnél több, mert az új városházépítés gondolatát, mely az Erzsébet körút rendezése kapcsán 1912-ben merült fel, ugyanabban az évben a törvényhozási testület középítési bizottsága el is vetette, s a határozatot Bárczynak később sem sikerült módosíttatnia.⁷⁶ A személyi ügyek kérdésében azonban tanácstalanabbak vagyunk. Ki lehetett a „fiatal levéltáros”, aki az önálló Fővárosi Múzeum igazgatói állásának várományosa volt? Az eddig publikált múzeumtörténeti dolgozatok nem adtak feleletet e kérdésre. Kutatásom során azonban sikerült megtalálnom egy olyan adatot, mely alapján úgy feltételezem, hogy ez a személy Felek Gyéza volt. Ő ugyanis valóban „előnyösen ismert volt tudományos körökben”, s levéltárosként is említhették, mivel 1916. február 25-én letette „az országos levéltári kezelő szakvizsgát”.⁷⁷ Véleményem igazolását látom abban is, hogy az utóbb ismertetett s a múzeum gyűjtési koncepciójával foglalkozó tanulmányában olyan gyakorlati kérdésekkel, mint például a metszetvitrinek kialakítása, is foglalkozott, mely érdeklődés egy elméleti szakembertől mindenképp szokatlan s magyarázatra szorul. Ellenőrizhetetlen az az újsághír is, hogy a főváros dr. Csánki Dezsővel, az Országos Levéltár munkatársával, a Fővárosi Múzeum vezetése ügyében, mely felkérését azonban ő elhárított.

Tény viszont, hogy Wildner Ödön kérésére 1912 februárjában a tanács engedélyezett egy ideiglenes hivatalnoki állást, a „fővárosi múzeum vezetőhelyettesi tennivalóinak ellátására”.⁷⁸ Néhány nappal később pedig Csánki Dénest⁷⁹ alkalmazták,⁸⁰ majd április 1-jei hatállyal kirendelték a „Fővárosi Múzeum vezetőjének állandó helyetteséül”.⁸¹ A döntést ekként indokolták: „Ezt a megbízást az teszi szükségessé, hogy dr. Kuzsinszky Bálint múzeumi vezető úrnak egyetemi tanári nagymérvű elfoglaltsága miatt nélkülözhetetlen az ő távolléte esetére egy szakszerűen kiképzett és a múzeum fejlesztésére nézve a szükséges programot is a vezetővel egyetértésben kidolgozza”.⁸² Az elfogadhatónak tűnő érvelés ellenére a kortársakban visszataszítást keltett – a korabeli sajtó tanúsága szerint – a huszonhat éves fiatalember kinevezése a nagy tekintélyű, jelentős tudományos múlttal bíró Kuzsinszky helyére.⁸³ Csánki megbízását napjainkig ez a megítélés jellemzi, különösen ha elfogadjuk azt az állítást is, hogy a következő években valójában nem „helyettesi”, hanem „igazgatói” teendőket látott el. Szakmai érveket a jogi végzettségű, ám legfeljebb festőként ismert Csánki helyettesi kirendelésére lehetetlen is találni, legfeljebb egy idejétmúlt, XIX. századi gyakorlatot idéz, ám az akkori restaurálási kötelezettség előírása nélkül, vagyis valószínűnek tűnik, hogy Bárczy valóban Thallóczy Lajos kérésére alkalmazta őt. Kideríteni egyértelműen a kinevezés hátterét lehetetlen, de említésre érdemes, hogy a sajtóban szereplő támogató mellett, avagy helyett, létezett egy közvetlenebb kapcsolat is. Wildner ugyanis ekkor az édesapával, dr. Csánki Dezsővel együtt dolgozta ki a Fővárosi Levéltár tudományos munkatervét. A Fővárosi Múzeumhoz helyettesnek kirendelt

Csánki Dénes egyébként igazgatói hatáskörrel nem rendelkezett, s az 1910-es években mindvégig ideiglenes hivatalnokként alkalmazták. Nagyobb horderejű ügyekben múzeumi vezetőként változatlanul Kuzsinszky Bálint szerepelt.⁸⁴ Maga Csánki egyébként egy felterjesztésében 1915-ben úgy fogalmazott, hogy a tanács alkalmazta helyettesként, s maga Kuzsinszky hatalmazta őt fel „teljes cselekvési szabadsággal”.⁸⁵

Ennek ellenére magyarázatra szorul a tanács intézkedése, túl a feltételezett protekción. Úgy gondolom, hogy az események valós okait Kuzsinszky és a polgármester, illetve a művelődéspolitikai alakításában vezető szerepet játszó értelmiségiek nézeteinek alapvető ellentétében leljük meg. Egyikük a múzeumot a főváros történeti múltját dokumentálni hivatott tudományos jellegű intézménynek tekintette, másikuk a gyűjtemény jellegéből, lehetőségeiből fakadóan nem tudományos, hanem oktató, szemléltető feladatkör ellátására hivatottnak vélte, s mint ilyent szervesen beilleszthetőnek tartotta az új művelődési programba. Ez utóbbi természetesen velejárája volt a gyűjtőkör újraértelmezése s a kiállítási mód megváltoztatása, vagyis demokratikus szellemű átalakítása, mely a tömegek, s nem a szakemberek érdekeit szolgálta volna. A rendezésbeli felfogás átalakulása egyébként, mint nemzetközi példák bizonyítják, általános jellemzője a korszaknak, esetünkben azonban egy szemléletváltás elsődleges megjelenési formájává vált, melyet – feltételezésem szerint – egy létező generációs ellentét csak még súlyosbított. A városi vezetéshez közelálló elképzelések alaposabb megismerését a polgármester felkérésére készült s a Városi Szemlében megjelent tanulmányok lehetővé teszik, ám a kialakult vitában a legérintettebb szakember, Kuzsinszky Bálint nem szólalt meg, s e tényt jelzésértékűnek tartom.

A városi múzeumok céljával, rendeltetésével, gyűjtőkörével foglalkozó három tanulmány lényegében két, egymástól alapvetően eltérő álláspontot képviselt. Viszonylag hasonló nézeteket vallott a múzeum fiatal munkatársa, Kremmer Dezső⁸⁶ és a Fővárosi Nyilvános Könyvtár vezetője, Szabó Ervin.⁸⁷ Mindketten a városi múzeumot, mint típust, történeti jellegűnek tekintették. Véleményük ellenpontját Feleky Géza alapvetése képviselte.

Elsőként Kremmer dolgozata jelent meg 1913 első hónapjaiban, felső-olaszországi tanulmányútját követően.⁸⁸ Munkája a Fővárosi Múzeum átalakításának konkrét tervezetként értelmezhető. Foglalkozott a gyűjtőkörrel, a gyűjtés lehetőségeivel, az állandó kiállítás jellegével, a sorozatként megrendezett időszakos kiállítások szükségességével, az intézmény szakszerű működését biztosító segédgyűjteményekkel, úgymint a szakkönyvtárral például, s a népszerűsítés kérdéseivel. Kremmer a várostörténeti múzeum elsőrendű feladatának a városi polgárság identitásformálását tekintette, s az intézmény „tömegnevelő erejét” hangsúlyozta.⁸⁹

Néhány hónappal később publikálta Szabó Ervin tanulmányát.⁹⁰ Véleménye főbb vonásaiban megegyezett az előző szerzőével. Az intézmény fő céljának ő is az oktatást tartotta, s e szempont jegyében születtek gyűjteményi és kiállítási javaslatok, úgymint a tanulmányi raktár kialakítása vagy a látvány érdekében a hamisításoktól sem tartózkodó kiállítási stílus helyett a korhű, autentikus megoldások szorgalmazása. Érdekes, hogy ugyanakkor – szemben Kremmerrel – a tárgyak kulturális és művészeti értékét egyaránt fontosnak tartotta.⁹¹ Demokratikus szellemiségének megfelelően foglalkozott a múzeumi gyűjtemények „népszerűsítésének” kérdésével is, felvetve – könyvtári analógiaként – „fiókmúzeumok” létesítését. Az ötlet nyomán dolgozta ki Kremmer, muzeológiai szempontból alapos kétséget ébresztő, „városi fiókmúzeumok” létesítését célzó tervezetét.⁹²

Az előbbi két szerzővel szemben Feleky Géza általában a várostörténeti múzeum mint múzeumtípus jogosultságát kérdőjelezte meg. Úgy vélte, hogy ez a fajta intézmény nem „szabad és elfogulatlan tudományos megfontolás konzekvenciája gyanánt alakult ki”,⁹³ hanem a kegyeleti érzés bűvkörében, s lényegében érdektelen „tucatemlékek” tárháza, melyek eleve kiszorulnának a nagy állami múzeumok gyűjteményeiből.⁹⁴ Véleménye szerint e teljességre törekvő, de valójában silány gyűjtemények érdektelenek a tudomány számára, s haszontalanok a közönség szempontjából is, hisz nem teljesítik a múzeum legfőbb feladatát, a szemléltető oktatást. Létezésüket egyetlen esetben tartotta indokoltnak, ha az általuk képviselt helyi kulturális múlt valóban speciális, individuális értékeket képviselt. Ellenkező esetben feleslegesnek s költségesnek ítélte egy külön intézmény működtetését. Az ereklyék megőrzésére – tekintettel a kegyeleti érzésekre – elégségesnek gondolta a városházakon egy-egy emlékszoba fenntartását, „a várostörténet nagy napjainak emlékei s a város nyugovóra tért nagy férfiai pedig pillantsanak le a közgyűlési terem falairól”.⁹⁵ A metszeteket, térképeket megőrizhetik a városi könyvtárak, a régi szobor- és köemlékek pedig díszül szolgálhatnak a városház udvarának és a parkoknak.

Mindezek alapján a Fővárosi Múzeum jövőjeként két alternatívát kínált. Az egyik, hogy az intézmény tudatosítja önmagában, hogy Budapest individuális kultúrája csak a XIX. század fordulóján alakult ki, s ennek szellemében a továbbiakban alig több mint száz év kultúrtörténeti emlékeit gyűjtse, de ebben az időszakban „feltétlen kötelessége első csírájától kezdve feltárni a szerves fejlődést, az autochton városi kultúra első nyomaitól végigkísérni a mai Budapest kialakulásának folyamatát”.⁹⁶ Ebben az esetben az önkorlátozó, de tudatos, szisztematikus gyűjtés s a meglévő anyag szigorú selejtezése eredményeként kialakulhatna egy kisebb, de mindeképp tartalmasabb várostörténeti gyűjtemény, a főváros pedig gazdagabbá válhatna „egy elég értékes s feltétlenül tartalmas, különleges múzeum individuummal”.⁹⁷ Kétséges azonban, hogy egy ilyen epizód-múzeum méltó-e a főváros rangjához. Merész s a szerzőnek mindeképp vonzóbb a másik lehetőség, egy olyan művelődéstörténeti intézmény létesítése, mely nem egy város, hanem a város kialakulásának, különböző fejlődési szakaszainak, kulturális sajátosságainak bemutatására vállalkozna. Feleky meggyőződése, hogy Budapest minden más városnál sokkal hivatottabb e múzeum megteremtésére, mert speciális történeti adottságai révén a városalakulat minden típusát megőrizte, a római castrumtól a világvárosig, ugyanakkor e koncepció nyomán a Fővárosi Múzeum meglévő, ám nehezen áttekinthető, heterogén gyűjteményének minden egyes darabja értelmes funkcióra is lelhetne.

A várostörténeti múzeum rendeltetését, működését tisztázó vitával egy időben, 1913 júniusában, Csánki Dénes is benyújtotta Budapest Székesfőváros Múzeumának átépítési programját.⁹⁸ Bizonyos, hogy felkérésének megfelelően,⁹⁹ Kuzsinszkyval egyeztetve készítette el a tervezetet.¹⁰⁰ Csánki megőrizte részint a múzeumalapító Kuzsinszky koncepcióját, részint a maga elképzeléseit, melyeket az 1910-ben publikált tanulmányából ismerünk. A városi múzeumot mint múzeumtípust egyértelműen történeti – archeológiai jellegű intézménynek tekintette. Fontosnak tartotta e szempont hangsúlyozását, „midőn a történelmi eszme rovására más, általános művészi és esztétikai áramlatok uralkodnak és hoznak a történelmi múzeumra nézve esetleg tévedéseket is magukkal”.¹⁰¹ Alapvetése szellemében egyetértett a már kialakult gyarapítási elvekkel, a város életét bemutató tipikus jellegű, kultúrhistoriai értékű tárgyak begyűjtésével, vagyis az intézménynek „a művészi kérdést második helyre kell tennie, mert ha csupán művészt vesz, említett célját, a fejlődés e rendszeres tipikus bemutatását, csak

művészi szép tárgyakkal soha, semmi körülmények között el nem érheti”.¹⁰² Támogatja a hiányzó emlékek „képes ábrázolatokkal” történő pótlását, mely meghatározó eleme a már meglévő gyűjteménynek is.¹⁰³ Változtatást egyfelől a műtárgyak megszerzésének módjában, másfelől a kiállítás rendszerében javasolt. A műtárgycseréket szorgalmazta, mely az eddigi gyarapítási gyakorlatot egyáltalán nem jellemezte. A múzeum jelenlegi hibájaként – kiállítási szinten – „a megfelelő csoportosítási rendszer” hiányát említette, ám ezért elsősorban az épület adottságait tette felelőssé.¹⁰⁴ A műtárgyak ideális bemutatási módjaként, akárcsak korábban, a miliószerű elrendezést, vagyis „a zárt interieurokban megnyilvánuló kiállítási modor” követését javasolta, elvetve a korábbi „raktárszerű” és az akkor divatos „atelier-stíl”-t egyaránt.¹⁰⁵

Választott témám szempontjából megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a képzőművészeti gyűjtés kérdésében megfogalmazott vélemények, s elsősorban nem a Zichy-gyűjtemény elhelyezése, besorolása, hanem a fővárosi műpártolás alapvetően új koncepciója okán. A probléma időszerűségét bizonyítja, hogy a néhány évvel korábban megjelent Csánki-tanulmányban e témakör alig szerepelt. Megemlítette ugyan, hogy néhány városi múzeumnak nevezett intézmény lényegében nem egyéb, mint képzőművészeti múzeum, mely a városra hagyományozott műtárgyaknak ad otthont, de ezeket – joggal – nem tekintette specifikusan városi gyűjteményeknek. Számára – ideális esetben – egy várostörténeti múzeum képtára csak a városhoz tematikailag is köthető képzőművészeti műtárgyak őrzési helye. Ugyanakkor e gyűjtemény egyfajta különállóságát kiemelte, főleg a kiállítások szintjén, mivel elvetette dokumentumként való hasznosításukat éppúgy, mint a festői hatással visszaélő bemutatásukat.

A mostani disputában viszont jelentős hangsúllyal szerepelt e problémakör. Árulkodó Kremmer állásfoglalása, aki a műtárgyvédelem kapcsán foglalkozott képzőművészeti tárgyakkal, s Kuzsinszky felfogása ellenpontjaként akvarellek helyett inkább fényképek készíttetését javasolta, ugyanakkor viszont kifejti véleményét a városi múzeum és a modern művészet viszonyáról is: „a tisztán történeti jellegű múzeum az alakuló, fejlődő, forrongó művészeti törekvésekkel nem törődhetik. A jelen anyagából a neki megfelelőt csak akkor választja ki, amikor ennek a jelennek anyaga leszűrt művészeti eredményekké kristályosodik. A stílusfejlődéstől távol áll, azokra erkölcsi súlyával irányító benyomást nem gyakorol. Ez a művészeti múzeumok, időszakos kiállítások s közelebbről a Szépművészeti Múzeum feladata”.¹⁰⁶ Mindenképp magyarázatra szorul Kremmer e határozott véleménye tekintettel arra, hogy tanulmányában kevésbé ideologikus alapon foglalkozott a témával, sokkal inkább konkrét cselekvési programot fogalmazott meg, ami arra enged következtetni, hogy ebben az időszakban ez konkrét problémaként jelentkezhetett a múzeum életében.

Feltételezésünket Csánki referátuma csak megerősíti. Ő már egyértelműbben fogalmazott. Véleménye szerint „egy várostörténeti múzeum csupán kimondottan helyinek nevezett művészi iskolák létezése esetén kötelezhető képzőművészeti feladatok betöltésére, csupán a múltban létező ily iskolák munkáihoz mint alaphoz fűzheti modern képzőművészeti alkotások (melyek legyenek bár helyiek, egy városi történelmi múzeum hivatásán kívül esnek) rendszeres gyűjtését”.¹⁰⁷ De túllépve a múzeum keretein sem tekintette kitüntetetten városi feladatnak a modern művészet gyűjtését, különösen ott nem, ahol nem volt helyi iskola, viszont jelen vannak a nagy nemzeti gyűjtemények. Úgy vélte, hogy „a nagy városoknak (fővárosoknak) a művészi életre feltétlenül nagy hatást gyakorló centralis helyzetéből” sem kötelezettség, sem jog nem származtatható.¹⁰⁸ Ehelyett a főváros képzőművészeti hivatásául a már ismert gyűjtési

lehetőségeket kínálta, melyek illők és besorolhatók a történeti-archeológiai jellegű városi múzeumba.¹⁰⁹ Egyértelműen elhatárolódott a Zichy-gyűjtemény múzeumi besorolásától is, melyet egyenesen „végzetes hibának” tartott volna az adott körülmények között.¹¹⁰

A vélelmezett probléma valóságát a korabeli múzeumi leltárkönyvek, gyarapodási naplók bizonyítják. Számos olyan műtárggyal találkozhatunk, mely korántsem illik abba a klasszikus várostörténeti koncepcióba, melyet Kuzsinszky neve fémjelzett, s lényegében Csánki és Kremmer is megismételt. 1909-től a tanács ugyanis felemelte a múzeumi költségvetés keretösszegét, de ezzel párhuzamosan előbb részben, majd teljes egészében hatáskörébe vonta a gyarapítást. E törekvésnek nem szabott határt a Múzeumi Bizottság sem, melynek 1910-től Bárczy volt az elnöke. 1912-től egyértelműen az ügyosztály rendelkezett a múzeumi műtárgyvásárlásra fordítható összeg felett is,¹¹¹ s felhasználása szempontjai gyakran nem különböztek a saját hatáskörébe tartozó „hazai képzőművészetek támogatását” célzó keretétől. A különbség csak annyi volt, hogy mikor, melyik rovatra könyveltették a vételárakat, illetve „múzeumi” vásárlás esetén mindig értesítették Csánkit is, utólag. Egyébként műtárgylistát küldtek, kérve a tárgyak beletárolását.¹¹² E mindenképp különös gyakorlat a múzeumi vezetésben megvalósított személyi változást is indokolhatja. Valószínű, hogy a tanács Kuzsinszkyknál készségesebb, rugalmasabb partnert keresett s talált Csánki személyében, akit – szakmai tekintély híján – nem tartottak ellenfélnek. A megválaszolhatatlan kérdések egyike maradt, vajon kinevezésekor partnerként számítottak-e rá, s csak később szorult háttérbe a képzőművészeti gyűjtés kapcsán kifejtett ellenvéleménye és a fővárosi galéria eszméjét elutasító magatartása okán?

Értékes adatul szolgál az ügyosztály és a múzeumi vezetés viszonyához, s különösen ez utóbbi megbecsüléséhez, Feleky – tanulmányában elejtett – néhány megjegyzése. Többször is utalt Kremmer, illetve Szabó munkájára, vitatva nézeteiket, ugyanakkor egyáltalán nem említette Csánki programját, holott feltehetőleg olvasta az ügyosztályon. A szokottnál is különösebbnek tűnik ez, mivel szakmai kérdésekben eltérő volt az álláspontjuk. Míg Csánki tagadta helyi festőiskola létezését, addig Feleky hosszan elemzi a pesti arcképfestő-iskola kialakulását, sőt e művek minél teljesebb összegyűjtésétől s bemutatásától reméli a múzeum tudományos rangjának emelkedését. Majd örömmel nyugtázta, hogy néhány hónapja már a múzeum irányadói is méltányolják a pesti arcképfestő-iskola jelentőségét, s ily módon sikerült is néhány művet megvenni – az ő közreműködésével – a múzeum számára, úgymint Marastoni, Borsos, Weber, Barabás, Kovács, Györgyi több portréját, s Dunaiszky néhány jelentékeny szobrát.¹¹³ Hasonló büszkeséggel említi a saját tervezésű vitrint is, mellyel megoldotta vitrinenként 30 metszet kiállítását olyképpen, hogy bemutatásuk nem raktár jellegű.¹¹⁴

Visszatérve a fővárosi képzőművészeti gyűjtés ügyében kialakult vitára, Szabó Ervin az eddig ismertett két múzeumi alkalmazott véleményétől alapvetően eltérő nézeteket vallott. Ő általános értelemben támogatta, hogy a városok a történeti mellett más típusú múzeumok alapításával is foglalkozzanak. Különösen hasznosnak vélte ezt a törekvést olyan városok esetében, ahol különböző okokból ugyan, de szerény a történelmi múlt emlékanyaga, mint például Budapesten is. Ebben az esetben kifejezetten pártfogolta modern művészeti múzeum létesítését, melyet kitüntetetten városi feladatnak tartott. Különösen figyelemre méltó Szabó javaslata, aki mint Bárczy egyik közeli munkatársa indítványával bizonyos a tanács már formálódó, új elképzelését interpretálta. Véleményét egyébként osztotta Feleky Géza is: „a l'art pour l'art művészet, a modern művészet alkotásainak gyűjtése par excellence feladata a város muzeális

tevékenységének”.¹¹⁵ De mint látni fogjuk, ők ketten is különböző koncepció alapján gondolták a főváros új művészeti intézményének létesítését.

Természetesen a különböző elképzelések más-más megoldást kínáltak a Fővárosi Múzeum épületéből fakadó problémákra is. Csánki nem számolt új épülettel, sem önállóan a múzeumi gyűjtemény elhelyezése kapcsán, mert ezt mértéktévesztésnek érezte, sem a három fővárosi gyűjtemény egyesítése okán, ugyanis az építkezést, mint jövőt, bizonytalannak vélte. Ehelyett a városligeti épület részbeni átépítését, illetve korszerűsítését javasolta, melyre egyébként a kapott költségvetés alapján – 208 706,80 korona – reális lehetőséget látott.¹¹⁶ Szabó viszont két intézmény együttes elhelyezését javasolta. Nyilvánvalónak tekintette, hogy a Fővárosi Múzeum meglévő épülete egy korszerű várostörténeti kiállítás megrendezésére alkalmatlan, ugyanakkor megítélése szerint kétségeket ébreszt a múzeum elhelyezése olyan épületben is, akár új, akár régi, mely nem kifejezetten e célra épült. Konkrét számításokkal igazolta, hogy nem igényelne különösen nagy befektetést a fővárostól egy olyan épület megépíttetése sem, melynek földszintjén a várostörténeti múzeumot, emeletén pedig a modern galériát helyeznék el. E megoldásnál azonban még hasznosabbnak gondolta, ha olyan rokonintézménnyel társítanák a múzeumot és a galériát, mely biztosítani tudja „tömeggyönyörködtető és tömegnevelő” hatásuk kiteljesedését.¹¹⁷ Elképzelése szerint a Városi Nyilvános Könyvtárral és Szabad Főiskolával együtt olyan községi kultúrcentrumot kellene kialakítani, melynek propagandisztikus ereje biztosítaná a várt népművelő hatást, ugyanakkor az intézmények egy épületbe történő elhelyezése gazdaságos és hatékony megoldást kínál, miközben egyikük autonómiáját sem sértené. Szabó nem titkolta, hogy e megoldástól reméli a több éve húzódó könyvtár és népfőiskola épületének ügyében való döntést is.

III.4. Koncepciók a fővárosi galéria létesítésére

A tervezett, új fővárosi művészeti múzeum koncepcióit is csak a megjelent publikációkból, Feleky Géza- és Szabó Ervin-tanulmányokból ismerjük. A két szerző részben azonos nézeteket vallott. Egyetértettek abban, hogy a modern művészet gyűjtése kitüntetően városi feladat. Korábban már idéztem Feleky véleményét, most Szabó szavaira hivatkozom: „a modern művészettel szemben a mozgékonyabb, lelkükben fiatalabb városokra vár a múzeális megóvás hivatása. A helyi és a városra vonatkozó művészet ápolása mellett a modern művészet gondozása kiválóan városi feladat”.¹¹⁸ Általános meggyőződésüket a helyi viszonyok ismerete csak megerősítette, hisz országos szinten, a Szépművészeti Múzeum gyakorlata alapján, mindketten megoldatlannak tartották e korszak múzeumi képviselőjét. A konkrét helyzet elemzése s különböző megítélése okán azonban mégis más-más gyűjtőkörű galéria létesítését szorgalmazták.

Szabó Ervin a modern galéria gyűjtőkörét a XIX–XX. századra korlátozta, melyre nemcsak elvi meggyőződése készítette, de Budapest történeti múltja is. Felfogása szerint miként a város a XIX. század szülöttje, úgy tervezett művészeti múzeuma is – értelemszerűen – e korszak képviselőjére hivatott: „Ennek a városnak kibontakozása mai nagyságára és jelentőségére a 19. század műve. Ebben az időben lett Budapest nemcsak Magyarország kulturális életének központja és irányítója, hanem – lehet mondani – szinte az egyedüli közvetítő a Nyugat kultúrája és a magyar között. A művészetben is. És éppen a magyar művészet szinte kizárólag új és budapesti

termék. Némi túlzással az egész magyar művészetet a budapesti helyi, városi múzeum keretébe tartozónak ítélnék”.¹¹⁹ Az idézett mondatok magyarázatul szolgálnak arra is, hogy koncepciójában az új intézmény miért az *egyetemes* és a magyar modern művészet együttes gyűjtésére hivatott. Egyébként a galériát nem a szokványos műtörténeti múzeumok elvei alapján javasolta felállítani, hanem számában kicsi, de minőségében kiváló gyűjtemény megteremtését indítványozta. „Százszor több művészi értéke van egy 50.000 koronás képnek, mint ötven 1000-1000 koronásnak”.¹²⁰ Ebből az utalásból egyértelmű, hogy a szerző nem a meglévő „hivatali gyűjtemény” teljes körű felhasználására gondolt. Feltételezte, hogy a főváros vásárlásainál – más szempontok okán – a jövőben is bizonyos esetekben meg kell alkudni, de minőségi szempontok alapján úgy gondolta, hogy ezek a képek semmiképp ne kerülhessenek a galéria gyűjteményébe, hanem az eddigi gyakorlatot folytatva hivatali szobák díszítését szolgálják. Javaslatában a galéria gyűjteményét megközelítőleg 400 műtárgyban állapította meg.¹²¹

A vázolt koncepció természetesen meghatározta Szabó állásfoglalását a főváros másik két gyűjteményével kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy a Zichy-képtár anyagát nem tekinthette a tervezett galéria gyűjteményébe tartozónak. Egyébként az általa is értékesnek ítélt gyűjtemény illő helyének az Országos Szépművészeti Múzeumot gondolta, mely viszont számos olyan művel rendelkezik, mely a főváros szempontjából létfontosságú. Ezért a Zichy-gyűjteményt – csereanyagként – kiválóan hasznosíthatónak vélte, az új intézmény gyűjteményének gazdagítása céljából. Az *egyetemes* és a magyar modern művészet bemutatására tervezett galériát Szabó szervezetenként független intézménynek tervezte, mely egyenrangú társa lehetne a főváros város-történeti múzeumának. A rokonintézmények elhelyezésére vonatkozó javaslatát már ismerjük.

Feleky alapvetően eltérő nézeteket vallott a tervezett intézmény gyűjtőkörére vonatkozóan. Szerinte ugyanis anyagilag már megoldhatatlan az *egyetemes* modern képzőművészeti anyag begyűjtése,¹²² ezért egy teljes körű Magyar Képtár létesítését javasolta. Egyébiránt ő is – Szabóhoz hasonlóan – fontosnak tartotta az *egyetemes* művészet jelenlétét a városi galéria falain, de ezt nem gyűjteményi szinten kívánta megoldani, hanem időszakos kiállítások révén, a hazai és külföldi magángyűjteményekre és a műkereskedések együttműködésére támaszkodva. Az általa javasolt Magyar Képtár a magyar művészet történetét a XV. századtól mutatná be. Elképzelése zálogát a főváros már meglévő adottságaiban és a reálisan elérhető lehetőségeiben látta. A képtári gyűjtemény kialakításakor ugyanis számba vette a főváros képzőművészeti anyagát. Elsőként a Fővárosi Múzeum gyűjteményének egy csoportját, mintegy húsz képet, melyek a legszigorúbb esztétikai elvárásoknak is eleget téve nemcsak a „pesti képírás múltját” idézik, de közülük néhány „értékes dokumentuma a múlt századeleji művészeti irányoknak” is.¹²³ Figyelembe vette a korábbi reprezentatív festménymegrendeléseket: „Györgyi Deák-arcképe, több szép Székely-portré, Kovács Mihály néhány érdekes kompozíciója”.¹²⁴ Muzeális rangúnak vélt a főváros legújabb vásárlásai közül is többet, különösen a nagybányai festőiskola vitathatatlan értékű alkotásait. Végül „numerikusan és kvalitatíve is a legnagyobb tényező”-nek a Zichy-képtár anyagát tartotta, mely egyfelől megteremti a magyar művészet XVII. századig visszanyúló bemutatási lehetőségét,¹²⁵ másfelől olyan csereanyagot képez, mely lehetővé teszi a még hiányzó jeles magyar alkotások áthelyezését a városi képtárba. Ily módon – véleménye szerint – a tervezett új intézmény gyűjteménye főbb vonalaiban már alapításakor képes a művészettörténeti elvárásoknak megfelelni. Szakmai kihívást egyedül a XVII–XVIII. századi magyar művészet feldolgozásában látott, kifejezett nehézséget pedig csak a XV–XVI. századi anyag összeállításában.

Mindezek alapján úgy vélte, hogy a főváros – lényegében különösebb anyagi erőfeszítések nélkül – képes a magyar művészet bemutatására valóban méltó múzeum kapuit megnyitni. A városi képtár elhelyezésében osztja Szabó véleményét, s egyetértőleg támogatja a főváros kezdeményezését, hogy a korábban Tisza Kálmán térre tervezett, de most már a Kálvin térre áthelyezett új közművelődési intézmény III. emeletén kapjon otthont a városi Magyar Képtár.

Szabó és Feleky elképzelése ismeretében, válaszra váró kérdés vajon kialakított s megfogalmazott egyéni véleményük tartalmaz-e „hivatalosnak” tekinthető elemeket, s ha igen, mely részleteiben? Úgy vélem, a képtár létesítésének akarata alapvetően tanácsi indíttatású volt, melyet Szabó saját koncepciójába illesztve interpretált, s erre bizonyítékot éppen Feleky tanulmánya szolgáltat. Ő említette a Zichy-képtár külföldi anyagának felhasználása, illetve elhelyezése kapcsán, hogy „az elvi megállapodás a főváros tanácsa, s a kultuszminisztérium között az állami gyűjtemények fővárosi vonatkozású s a városi gyűjtemények általános jellegű múzeális tárgyainak az örök letét jogi formájában való kölcsönös kicserélésére nézve még 1913. tavaszán létrejött, részben már a magyar képtár csendes előkészítéseként”,¹²⁶ vagyis Szabó kezdeményezésétől függetlenül, s időben előbb, a főváros vezetését foglalkoztatta a képtárteremtés gondolata, melynek indítékára ugyancsak találunk utalást mindkét szerző tanulmányában.

Feltételezésem szerint az alapvető ok ugyanis a fővárosi vezetés óhajtott kulturális szerepvállalása és a Fővárosi Múzeum valós lehetőségei közt fennálló feszültség volt, melyet a különböző múzeumkoncepciók alapján tervezett átszervezések sem oldhattak fel. Feleky jegyezte meg, hogy a múzeumi gyűjtemény reformja után is probléma marad, vajon „eleget tesz-e Budapest ilyen irányú kötelezettségének egy ilyen szerény múzeum kiformalásával”.¹²⁷ A modern galéria létesítését szorgalmazó Szabó Ervin érvei közt is előkelő helyet kapott, hogy ez az intézmény méltó lehetne Budapest rangjához. A tanácsi akarat megvalósítására, a főváros múzeumi tevékenységének kiterjesztésére kínált lehetséges kiutat az örökül kapott Zichy-gyűjtemény egyfelől s a magyar művészet valóban megoldatlan képviselője a Szépművészeti Múzeumban másfelől. Szabó szavait kölcsönözve Budapest „mai nagyságának és hatalmának tartozik azzal, hogy polgárai kulturális igényeit a múzeumügy terén is igyekezzen kielégíteni oly pontokon, amelyekben az állam muzeális tevékenysége kielégítetlenül hagyja. Ha tehát a városi történeti múzeum szükségletei biztosítva vannak: a fővárosnak a muzeális tevékenység más ágait keresni önmaga, a maga nagysága és szépsége iránt való kötelessége”.¹²⁸

A tervezett képtár elhelyezésében azonban úgy gondolom, perdöntő volt Szabó javaslata. Wildner, illetve az ügyosztály kezdeményezésére ugyanis 1914-ben megjelent – a kéziratot azonban 1913 decemberében adták le – a főváros tulajdonában lévő művészeti tárgyak katalógusának első kötete, mely a Zichy-képtár anyagát tartalmazza.^{129, 130} Ennek előszavában a következő mondat olvasható: „A székesfővárosnak a képzőművészetekkel szemben tanúsított áldozatkészsége és gyűjteményének céltudatos és rendszeres gyarapítása valószínűvé teszi, hogy egyrészt a meglévő anyag megrostálása által, másrészt a jövőben történő vásárlások útján a fővárosi múzeum keretében egy nagyszabású galéria fog kialakulni, mely tükre lesz képzőművészetünk múltjának és jelenének és hozzájárul a magyar kultúra fejlesztéséhez”.¹³¹ Mivel az előszót 1913 decemberében írták, joggal feltételezhetjük, hogy ekkor a fővárosi tanács a tervezett galériát még a várostörténeti múzeum keretei közt kívánta megteremteni. Ezzel szemben az 1914. május 27-én tartott közgyűlésen a tanács már azzal a kérelemmel élt, hogy a Kálvin tér, Ráday és Oroszlán utcák között fekvő ingatlanok engedtesse át a Közművelődési Intézmény számára,

melyben a fővárosi könyvtárat, a fővárosi képzőművészeti gyűjteményt és a „Szabad Iskolá”-t kívánták elhelyezni.¹³² A közgyűlés egyébiránt a javaslatot visszaadta a tanácsnak, kérve, hogy a telek-szabályozások megtörténte után készíttessen terveket a létesítmény elhelyezésére. Tudjuk, hogy a módosított terveket Lajta Béla el is készítette, s a képtár elhelyezésére az épület III. emeletén 1582 m² területet biztosított.¹³³ Ennek alapján bizonyos, hogy a tanács – Szabó Ervin elképzeléséhez képest – nagyobb szabású intézményben gondolkodott, még akkor is, ha ez az alapterület magába foglalta a kiszolgáló helyiségeket is, melyekkel Szabó nem foglalkozott, mivel azokat megoldottnak tekintette az ugyanott elhelyezett Fővárosi Múzeum azonos rendeltetésű helyiségei révén. Ő ugyanis kiállítási térként – 400 műtárgyra vetítve – 612 m² alapterülettel számolt, melyben 6 kisebb, 1 nagyobb (10×12 m) és 1 nagyméretű (10×20 m) kiállítási termet helyezett el, megközelítőleg 450 m² akasztási felületet biztosítva.¹³⁴

Egyébként a főváros helyzetfelmérése a magyar művészet gyűjtése, kiállítása ügyében reális volt, s megegyezett a korabeli szakmai véleménnyel, melyek közül csak egyre, Lázár Bélára hivatkozom: „látva a Szépművészeti Múzeum szűk voltát, ahol a régi művészetnek is alig van már helye, régóta gondoskodna (szerzői megj.: Eötvös József) arról, hogy az egész magyar művészetet felölelő »Magyar Művészetek Múzeum« létesüljön”.¹³⁵ Ugyanakkor az idézett szerző, egy másik cikkében, korántsem értett egyet a főváros ambícióival, mivel e múzeum létesítését kitüntetetten állami feladatnak tekintette.¹³⁶

III.5. Gyűjteménygyarapítás a tervezett fővárosi galéria számára

A fővárosi műpártolás koncepcióváltása nyomán, mint tudjuk, igen rövid időn belül, legkésőbb 1913-ban, megfogalmazódott az önálló képzőművészeti múzeum eszméje.¹³⁷ A szándék komolyságát jelzi, hogy ebben az évben 55 000 koronára emelték a „hazai képzőművészetek támogatására” hivatott költségvetési tételt,¹³⁸ mely többszöröse az előző évekének.¹³⁹ Nem ismerjük viszont a tervezett új intézmény tanácsi vezetés által is pártolt koncepcióját, csak a „Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa” című, 1914-ben megjelent kiadvány előszava alapján következtethetünk a formálódó elképzelésekre.¹⁴⁰ Eszerint a leendő galéria gyűjteményének alapjául a főváros tulajdonában lévő képzőművészeti műtárgyak két csoportja szolgált: részint a Zichy-képtár anyaga,¹⁴¹ részint a főváros költségvetéséből vásárolt, ám minőségi szempontok alapján előválogatott műtárgyegyüttes, beleértve a múzeumi képtárat is. Az elkövetkező évek feladatának tekintették a meglévő anyag kiegészítését par excellence képzőművészeti alkotások céltudatos és rendszeres megvételével. Ennek alapján úgy tűnik, mintha a tanács Feleky elképzeléseit követte volna, ám ennek ellentmond a XIX–XX. századi művek megvételére szorítóvásárlási gyakorlat. Az idézett előszó a gyűjtemény korszakhatárait sajnos nem ad kellő támpontot, csak annyit mond, hogy „tükre lesz képzőművészetünk multjának és jelenének”. Információ hiányában tanácstalanok maradunk abban a kérdésben is, hogy miként kívánták a két gyűjteményegység időbeli összekötését megoldani, vagy egymástól teljesen függetlenül tervezték bemutatásukat.

A korabeli vásárlásokat áttekintve kirajzolódik az a fajta gyűjteménygyarapítási akarat, melynek háttérében „egy nagyszabású galéria” létesítésének gondolata állt.¹⁴² Ezt az akaratot jelzi, hogy a meglévő tárgyegyüttes „történeti előzményének” megteremtésére, a művészeti

közelmúlt és félmúlt jeles darabjainak megszerzésére is törekedtek, lehetőséget keresve és biztosítva a hazai művészet XIX. századi bemutatására. Az ügyosztály munkatársait e szándék készíthette például Barabás Miklós *Felvidéki tótok*,¹⁴³ Borsos József *Alkony* és a *Genre-kép*¹⁴⁴ című művének megvételére. Ugyanakkor e korszak sajátossága a helyi festészeti múltat képviselni hivatott művek felkutatása, begyűjtése is. Elkezdődött a pesti arcképfestő iskola körébe sorolható művek megvásárlása, mint például Barabás Miklós,¹⁴⁵ Borsos József,¹⁴⁶ Clarot, J. J.¹⁴⁷ Donát János,¹⁴⁸ Jakobey Károly,¹⁴⁹ Laccataris Demeter,¹⁵⁰ Mezey József,¹⁵¹ Schimon Ferdinánd¹⁵² és végül Grimm Rezső portréi.¹⁵³ A művészettörténet következő állomását jelezték Munkácsy Mihály,¹⁵⁴ Mészöly Géza,¹⁵⁵ Benczúr Gyula egy-egy művének megvétele, olykor főművének, mint Benczúr Gyula *Szerecsen fejedelem* című festménye.¹⁵⁶ A gyarapítás megítélésekor figyelembe kell vennünk, hogy ezeket a műtárgyakat kizárólag aukciókon vagy műkereskedésekben vásárolták, vagyis alkalmazkodniuk kellett a kínálatnak.¹⁵⁷ A kortárművészeti alkotások megvételekor ebből az egy szempontból a tanács jóval könnyebb helyzetben volt, nem úgy a vásárlás kérdésében. Műértő szemmel azonban, mint az utókor igazolta, sikerült többségében értékes alkotásokat vásárolniuk, köztük több főművet is. Felkészültségüket dicséri, hogy ez nemcsak a közelmúltban már elismert művészek munkáit jellemzi, például Ferenczy Károly, Iványi Grünwald Béla vagy Rippl-Rónai József festményeit, de érvényes megállapítás a „frissen festett” művekre is. A vásárlások általános jellemzője, hogy a kortárművészet különböző irányzatainak elfogulatlan képviselőire törekedtek. A „hivatali gyűjtemény” új szerzeményei közt éppúgy szerepelnek a nagybányai festőiskola nemzedékei,¹⁵⁸ a gödöllői művésztelep¹⁵⁹ és a progresszív törekvések képviselőinek művei,¹⁶⁰ mint a különböző iskolákhoz, törekvésekhez alig vagy egyáltalán nem sorolható művészeké, például Gulácsy Lajosé¹⁶¹ vagy Nagy Istváné.¹⁶² Jóllehet a vásárlások egészében – úgy vélem – a pártatlan szakértelem dominált, mégis 1912-től szembeűnő az egykori Nyolcak csoporthoz, illetve körükhöz tartozó művészek, majd az aktivisták kitüntetett szereplése. Több művet is vettek Czigány Dezsőtől,¹⁶³ Kernstok Károlytól,¹⁶⁴ Márfy Ödöntől, Pór Bertalantól, Tihanyi Lajostól, Uitz Bélától,¹⁶⁵ Femes Beck Vilmostól, Vedres Márktól.¹⁶⁶

A „hivatali gyűjtemény” gyarapítása – rácsafolva a háború okozta várakozásra – ezekben az években sem torpant meg. A korábbiakhoz hasonló, sőt nagyobb lendülettel folytatódott, részben épp az adott események miatt. A főváros ismét bizonyosságot tett a képzőművészetek iránti áldozatkészségéről. Vásárlásaikkal a problémák nagyságához képest ugyan szerény, de a megélhetési nehézségekkel küszködő művészek szemszögéből mégiscsak jelentős segítséget nyújtottak. E szociális indíttatás ellenére ezekben az években sem vált „a hazai képzőművészetek támogatását” célzó keret „szegény-alappá”. A műtárgyak többségénél sikerült szem előtt tartaniuk a gyűjteményi érdekeket, s megőrizték érzékenységüket a progresszív irányzatok iránt is. Mindemellett a fővárosi vezetés szerét ejtette annak is, hogy közvetlen befizetéssel hozzájáruljon a Budapesti Központi Segítő Bizottság keretében megalakult művészetpártoló osztály pénzalapjához, bár a polgármester ez alkalomból sem mulasztotta el, hogy szót emeljen a „közvetett” támogatás ügyében. Jobb megoldásnak tartotta, ha a pénzalap támogatására kiállításokat szerveznek.¹⁶⁷

Fontos kérdés, hogy ki vagy kik javasolták, döntötték el egy-egy műtárgy megvételét. Tudjuk, hogy 1912-től mind a múzeumi, mind a tanácsai vásárlások az ügyosztály hatáskörébe tartoztak, de kik álltak e személytelen döntések háttérében? A levéltári források, a megőrzött

vételi javaslatok erre a kérdésre nem adnak választ, de elejtett megjegyzésekből, utalásokból, esetleg egy-egy szakember alkalmazásából valószínűvé tehető néhány feltételezés. „Hivatalból” meghatározó szerepe volt Bárczy Istvánnak és Wildner Ödönnek. A polgármester elfoglaltsága okán talán az utóbbinak elsősorban, bár ez a felvetés is csak fenntartásokkal igaz, mint a korábban ismertetett Vágó Pál-levelezés bizonyítja. Valószínű, hogy főként Bárczyhoz köthető a gödöllői iskola támogatása, melyre bizonyosággal szolgálnak részint a fővárosi beruházások képzőművészeti megbízásai, részint a legszűkebb hivatali és privát környezetében foglalkoztatott művészek.¹⁶⁸ Természetesen a polgármester személyisége garanciát jelentett, hogy egyéni ízlése ebben az esetben sem társult kizárólagossággal. Őt is, akárcsak Wildnert, számos szál fűzte a Huszadik Század című folyóirat köréként ismert radikális értelmiségi csoporthoz, mely kitüntetett szerepet játszott az egykorú képzőművészet progresszív törekvésének, a Nyolcagnak a támogatásában. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a fővárosi műpártolás ez irányú figyelme, sőt elkötelezettsége mégis Wildnernek, illetve az ő közvetlen munkatársainak, Felekynek és Márffyknak köszönhető. Feleky műkritikusként e művészeti irányzatot támogatta. Csak megemlítem, hogy az elsők közt, már 1910-ben, felfigyelt Femes Beck Vilmos művészetére, s közvetlen kapcsolatban állt a Nyolcakkal is, mint az 1911. évi kiállításukhoz írt katalógus-előszó bizonyítja. Természetes, hogy fővárosi alkalmazotként a művészeti vásárlásokat is ebben a szellemben befolyásolta. Hasonló szerepet játszhatott Márffy Ödön, „a fővárosi műtárgyak gondozója”, aki tagja volt e művészcsoporthoz, s ugyanakkor részt vett a vásárlások előkészítésében.¹⁶⁹ Egyébként az ő személye jó példa, hogy mai szóhasználatával szólva mennyire „team”-munka lehetett a korabeli tanácsi művészetpártolás, hiszen Márffyt baráti szálak fűzték a polgármesterhez is. Az ügyosztály szakemberi ellátottságát minősíti, hogy közel egy évig itt dolgozott Fülep Lajos is művészeti referensként.¹⁷⁰ Fülep már alkalmazását megelőzően kapcsolatba került a városi vezetéssel: részint a *Művészi nevelés az iskolában* című cikkét 1911-ben abban a folyóiratban – *Népművelés* – publikálta, melyet Bárczy István és Wildner Ödön szerkesztett,¹⁷¹ részint 1913-ban ő nyerte el a „Ferencz József koronázási jubileumi alapítvány” díját, mely egy évig biztosította itáliai tanulmányai költségét. Ügyosztályi alkalmazását követően a Fővárosi Múzeum munkatársa lett,¹⁷² ahol a középkori építészeti és szobrászati emlékeket dolgozta fel.¹⁷³

A műpártolói akarat átalakulását, a fővárosi mecenatúra tartalmi változását jól jellemzi a Képzőművészeti Bizottság munkáját segítő szakértők névsora is.¹⁷⁴ Ha felidézünk lefelé a Vágó Pál-vázlatot bíráló művészek névsorát,¹⁷⁵ majd Lyka Károly fővárosi szereplését 1909-től,¹⁷⁶ végül az 1914-ben meghívott állandó szakértők – Benczúr Gyula, Kernstok Károly, Lechner Ödön, a már említett Lyka Károly, Nemes Marcell, Stróbl Alajos, Szinyei Merse Pál – listáját,¹⁷⁷ e szinten is egyértelművé válik a fordulat. Említésre érdemes, hogy a fővárosi vásárlások szakértőit az említetteknek is szélesebb kör képviselhette, mint például egy bécsi vásárlás is bizonyítja, ahol tanácsal Maróti Géza szolgált.¹⁷⁸ Mindezek alapján talán nem túlzás megállapítani, hogy a korabeli haladó értelmiség színe-java kisebb vagy nagyobb mértékben, közvetlenül vagy közvetve, de részt vett a „hivatali gyűjtemény” gyarapításában.

Egyébként érdemes felfigyelni Lyka Károly felkérésére s különösen időpontjára. Tudom, hogy célszerű óvakodni a túl közvetlen „beavatkozások” feltételezésétől, mégis megjegyzem, hogy a nagybányai festészet – már említett – reprezentatív alkotásait ezt követően vásárolta meg a főváros. Bizonyos, hogy jelentős szerepe lehetett a „történeti” művek értő kiválasztásában is, bár ebben – különösen a pesti arcképfestő-iskolát képviselő festmények megvételében

– meghatározó szerepet játszott Feleky Géza. Saját közlése szerint ő hívta fel a múzeumi szakemberek figyelmét e helyi iskola létre, fontosságára, s közreműködött az idetartozó portrék megvételében is.¹⁷⁹

A műpártoláson belüli hangsúlyeltolódást tükrözi a begyűjtött művek provenienciája is. Ebből a szempontból már az előző években megtört az OMKT egyeduralma, s a főváros a Múcsarnok tárlatai mellett olykor a Nemzeti Szalon kiállításairól is vásárolt. Ebben a korszakban az arány változott meg, illetve az ellenkezője lett az igaz. Az OMKT tárlatai helyett a par excellence képzőművészeti alkotások döntő többségét a Nemzeti Szalonban, illetve Ernst Lajostól vásárolták, de a leltárkönyvek megfelelő rubrikájában tallózva egyre-másra felbukkannak azok az intézmények, galériák is, mint a Könyves Kálmán kiadóvállalat kiállítási helyisége vagy a Művészház, melyek az új és legújabb művészeti törekvések otthonai voltak. Ha a kiállítások szemszögéből vizsgáljuk ezeket az éveket, ugyanez a sokszínűség jellemző. Például rendszeresen vásároltak a KÉVE kiállításain,¹⁸⁰ 200 koronás díjat alapítottak 1910-ben,¹⁸¹ melyet évről évre a Magyar Képzőművésznők Egyesületének kiállításán kívántak kiosztani,¹⁸² az „Ifjú művészek” kiállításán,¹⁸³ s gyűjtőként jelen voltak a MA kiállításain,¹⁸⁴ bizonyítva a fővárosi műpártolás szakmai elfogulatlanságát. Végül, a gyűjtés helyszínei kapcsán, még egy megjegyzés. Ezekben az években, a korábbi gyakorlathoz képest, feltűnően sok a műtermi vásárlás, elsősorban azoktól a művészekről, akik közel álltak ahhoz az értelmiségi csoporthoz, melynek tagjai voltak a tanácsai vezetők is.

Néhány szó erejéig foglalkoznunk kell a fővárosi műpártolás koncepcióváltása után vásárolt műtárgyak nyilvántartási rendjében, besorolásában észlelhető problémákkal. Ez idő szerint egyáltalában a „rend” nem elvi, hanem csak számszaki értelemben létezett. Tény, hogy a tárgyak részben a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe, részben a főváros kezelésében lévő „hivatali gyűjteménybe” kerültek, aszerint hogy melyik költségvetési keret terhére vásárolták. Ennek megfelelően egyszer Márfy Ödönt, máskor Csánki Dénest értesítették. További zavart kelt, hogy a kialakult múzeumi gyakorlatban sem lehet ésszerű magyarázatot találni arra, hogy vajon miért leltároztak át egyes tárgyakat a Gyarapodási Naplókba a múzeum törzsanyagába, míg másokkal nem tették ugyanezt.

III.6. A „háborús Budapest”

Természetesen a világháború nem múlt el nyomtalanul a fővárosi műpártolás történetében sem. Mint láttuk, a gyűjteménygyarapítás ugyan nem torpant meg, de talán ennél sokkal fájdalmasabb, hogy a tervezett Közművelődési Intézmény, s így a fővárosi galéria megépítésére sem kerülhetett sor. A sokat ígérő elképzelés megvalósítását előbb az önkormányzati képviselők megosztottsága, majd az I. világháború kitörése hiúsította meg. Az építkezés költségeit ugyanis – az eredeti koncepció szerint – a millenniumi alap kamata fedezte volna, ám az infláció ezt a jelentős összeget is elemészttette.¹⁸⁵ A modern galéria megteremtésének előfeltételei közül az egyik, a gyűjtemény évről évre gazdagodott,¹⁸⁶ de a másik, a helyszín, az épület évtizedekig megoldhatatlan feladatnak bizonyult.

JEGYZETEK:

- 1 Szilágyi, 1906–1916, 4.
- 2 Közülük csak néhányat megemlítve: Bolgár Elek, Ferenczi István, Harrer Pál, Pikler J. Gyula, Rácz Gyula, Szabó Ervin, Wildner Ödön.
- 3 Sipos, 1890–1914, 84.
- 4 Bárczy István (1866–1943) a budapesti egyetemen jog- és államtudományi doktori oklevelet szerzett. 1889-ben lépett a főváros szolgálatába. 1901-ben lett tanácsnok, 1901–1906 között a közoktatási ügyosztály vezetőjeként irányította a főváros iskolaügyét. 1906-ban, 1909-ben és 1915-ben polgármesterré, majd 1918. április 10-én főpolgármesterré választották. Erről a tisztségéről 1919-ben mondott le.
- 5 Sipos, 1890–1914, 14.
- 6 Sipos, 1890–1914, 13.
- 7 Sipos, 1890–1914, 5–11.
- 8 Sipos, 1890–1914, 83.
- 9 Sipos, 1890–1914, 39.
- 10 Az államjogász végzettségű Wildner Ödön (1874–1944) íróként, fordítóként, szociológusként egyaránt ismert. A korabeli tudományos és irodalmi közélet jeles személyisége volt. Részt vett a Huszadik Század című folyóirat szerkesztésében, tagja volt a Társadalomtudományok Szabad Iskolája választmányának. 1898-tól volt fővárosi alkalmazott, 1909-től az elnöki ügyosztályon belül alakult szociálpolitikai alosztályt vezette. 1911-ben tanácsnökká választották, s a szociális és közoktatási ügyosztály vezetője lett. Bárczyval együtt szerkesztette az Új Élet és a Népművelés című folyóiratokat.
- 11 BFL. VIII. 1002. a. 44/1909 múz. sz. (16707/1909-eln. sz.)
- 12 BFL. IV. 1407. b. A 128628/1913-I. eln. sz.
- 13 BFL. IV. 1407. b. A 117768/1915-I. eln. sz.
- 14 BFL. VIII. 1002. a. 54/1918-múz. sz. (A 13921/1918-I. eln. sz.)
- 15 Guthi, 1916–1918, 141.
- 16 Gárdonyi, 1925, 112.
- 17 Sipos, 1890–1914, 249–250.
- 18 Szabó, 1910, 446–490.
- 19 Lyka, 1911, 366.
- 20 Lyka, 1911, 366.
- 21 Lyka, 1911, 368.
- 22 F. Csanak, 1989, 227.
- 23 BFL. IV. 1420/M. dr. Feleky Géza F. Csanak, 1989, 224.
- 24 F. Csanak, 1989, 227.
- 25 BFL. IV. 1407. b. 2093/1913-XIV.
A Fővárosi Múzeum gyűjteménye számára pedig megvásárolták annak a kompozíciónak a vázlatát is, melyhez a 4 karton készült.
- 26 Erdei 1991, 9., 102.
- 27 BFL. IV. 1420/M. dr. Feleky Géza.
Feleky Gézát 1912-től alkalmazta a főváros. Előbb napidíjasként, majd ideiglenes hivatalnokként, néhány hónapig az I. elnöki, majd folytatólagosan a XIV. szociálpolitikai és közművelődési ügyosztályon. 1916. június 1-jétől azonban – tanulmányai folytatása okán – fizetés nélküli szabadságon tartózkodott.
- 28 BFL. IV. 1407. b. 272583/1908-VII. 1908. november 26-án hozott tanácsi határozat.
- 29 BFL. IV. 1407. b. 85526/1908. eln. ü. o.
Márffy a Wildnertől átvett Éber-féle leltár alapján kezdte el munkáját.
- 30 Kgy. jkv. 1904. június 1. 742. sz.
Márffy Ödön személyi kartonja lappang, tehát fővárosi alkalmazásának kezdő időpontját nem sikerült megállapítanom, de a jelzett közgyűlési határozatból egyértelmű, hogy 1903 előtt már a fővárosnál szolgált mint számvevőségi II. osztályú végrehajtó, ugyanis 1903. május 15-től egy év szabadságot kapott művészi tanulmányai folytatására, melyet a tanács még egy évvel meghosszabbított. Évente 1600 korona segélyösszeget kapott, melynek fejében első évben köteles volt egy képet adni a fővárosnak, a második évben ettől eltekintettek.
- 31 BFL. IV. 1407. b. 52750/1910-eln. ü. o.
Az alkalmazott restaurátor Morelli Dezső volt.
- 32 BFL. IV. 1407. b. 123258/1907.
- 33 BFL. IV. 1407. b. 123258/1907.
- 34 BFL. IV. 1407. b. 13/1907-kmb. sz.
- 35 BFL. IV. 1407. b. 9377/1916-VII.
- 36 A szemlét 1908. november 9-én tartották. A bizottság művésztagejai: Benczúr Gyula, Stetka Gyula, Stróbl Alajos, Ujváry Ignác és Zala György.

- 37 BFL. IV. 1407. b. ikt. sz. nélkül ad 123258/1909-VII.
- 38 BFL. IV. 1407. b. 2/1909-kmb. sz.
- 39 BFL. IV. 1407. b. 9148/1909-VII.
- 40 A festmény felülete: 20 m².
- 41 A tiszteletdíj 40 000 korona volt, melyből 2000 koronát azonnal kifizettek, a fedezet iránt hozott közgyűlési határozat kormányhatósági jóváhagyása után 5000 koronát, a színvázlat elfogadását követően pedig újabb 7000 koronát kívántak átutalni. A honorárium fennmaradó hányadát két egyenlő részletben – 13 000–13 000 koronát – 1910-ben, illetve 1911-ben javasolták kiegyenlíteni.
- 42 A festménynek 1911. év végére kellett elkészülnie.
- 43 Kgy. jkv. 1909. március 19. 639. sz.
- 44 BFL. IV. 1407. b. 9377-1916-VII.
- 45 Nagy, 12.
- 46 Ez váltotta ki a legnagyobb ellenérzést a felsőbb hatóságban, mivel a Belügyminisztérium kétségesnek tartotta a díj odaítélésének szakszerűségét.
- 47 Nagy, 106.
- 48 Ötéves ciklusokat számítva a 2., 3., 4., 5. évben hirdették meg hol festők, hol szobrászok részére.
- 49 Nagy, 109.
- 50 Nagy, 109–110.
- 51 Nagy, 110.
- 52 Almanach, 1912, 128.
- 53 Nagy, 111.
- 54 Nagy, 111.
- 55 BFL. IV. 1407. b. 169/1914-XIV. sz.
A vételre javasolt mű Czigány Dezső Őnarcképe volt.
- 56 Nagy, 111–112.
- 57 BFL. VIII. 1002. a. 16707/1909-eln. sz.
- 58 Erdei, 1991, 83.
- 59 Erdei, 1991, 86.
- 60 BFL. IV. 1407. b. 41037/1913-XIV.
Ferenczy Károly képét például a Fővárosi Múzeum 1912. évi vásárlási kerete terhére vették meg.
- 61 Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1914, 4.
- 62 BFL. IV. 1407. b. A 41037/1913-XIV.
- 63 BFL. IV. 1407. b. 96399/1910-I. eln.
A végrendeletet gróf Zichy Raffael támadta meg. A pereskedés lezárásaként egyezség született. Budapest lemondott a Zichy-palotáról, a gyűjtemény fejében. Utóbb ezért jelentett igen komoly problémát a gyűjtemény megfelelő elhelyezése.
- 64 BFL. IV. 1407. b. jegyzőkönyv ad 86672/1921-I.
A Zichy-hagyaték leltára 1908. szeptember 2-án kelt. A néprajzi tárgyakat a következő években folyamatosan átadták a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának letétként (1911. október 20., 1912. augusztus 23., 1912. szeptember 1.). A végső átvételi elismervény – 1920. június 23. – összesen 1435 darabról szólt. A főváros a fennmaradó gyűjteményegységből, mely 1034 tételből állt, további 663 darabot selejtezett.
- 65 A Zichy-gyűjteményt „átmenetileg” a Verpeléti úti Iparrajziskola épületében helyezték el.
- 66 BFL. VIII. 1002. a. 150/1912 múz., BFL. IV. 1407. b. A. 85263/1912-I.
A tanács a Zichy-gyűjtemény felügyeletével és gondozásával a Fővárosi Múzeumot bízta meg. E feladatot 1912. július elejétől – Csánki Dénes kérésére s a tanács engedélyével – Schindelman Ferenc látta el.
- 67 Lázár, 1914/2, 461.
- 68 Csánki, 1910, 577–604.
- 69 Csánki, 1910, 598.
„A szervezés e módja, melynél a tárgyak azokkal együtt, ahol éltek, ahová készültek, mint szerves tartozékokkal állítottak fel, mint egységes eszmei háttér szerepel, mely nemcsak a raktárszerűség ellen véd, hanem a valóság, a közvetlen élet felidézésével megsokszorozza a kiállított tárgyak hatását.”
- 70 Csánki, 1910, 598.
„A hatás és hangulatkeltés legkiválóbb eszköze e rendszer, melynek még az a kiváló hatása is van, hogy nemesíti ízlésünket és így otthonunk belső világára, csínjára is jótékony befolyást gyakorolhat.”
- 71 BFL. VIII. 1002. a. 178/1915 múz.
- 72 BFL. 1420/M. Schindelman Ferenc.
Schindelman 1895-ben lépett a fővárosi szolgálatába. Középfokú végzettséggel rendelkezett. Tisztviselői pályafutását napi díjnokként kezdte és segédhivatali főigazgatóként fejezte be. 1906. május 8-tól lényegében nyugdíjba menetelig a Fővárosi Múzeumban szolgált. 1912 júliusától ő látta el a Zichy-gyűjtemény felügyeletét is.
- 73 BFL. VIII. 1002. a. 73265/1907-eln.

- 74 BFL. 1420/M. Schöpflin Aladár.
Schöpflin 1907. március 15-től 1909. április 26-ig volt a Fővárosi Múzeum alkalmazottja.
- 75 Uo.
- 76 Szilágyi, 1906–1916, 103.
- 77 BFL. IV. 1420/M. dr. Feleky Géza.
- 78 BFL. VIII. 1002. a. 48/1912/múz. sz. (A 13829/1912 – eln.)
- 79 BFL. 1420/M. Dr. Csánki Dénes.
Csánki Dénes (1885–1972) művészeti tanulmányait a budapesti Iparművészeti Iskolában és a müncheni Festészeti Akadémián végezte. 1908-ban szerzett „államtudori” diplomát a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Hosszabb időt töltött Hollandiában és Berlinben. Először Csánki – ideiglenes hivatalnokként – 1909. XII. 1-jétől 1910. III. 23-ig volt fővárosi alkalmazott. Ezt követően két évig a Műemlékek Országos Bizottságának titkári teendőit látta el, innen tért vissza 1912-ben ismét a fővároshoz.
- 80 BFL. VIII. 1002. a. 49/1912/múz. sz. (A 21255/1912-I. eln.)
- 81 BTM Adattára KMi. 71/912; 76/912.
- 82 BTM Adattára Kmi. 71/1912, 76/1912.
- 83 Zuboly: A Fővárosi Múzeum igazgatója. Pesti Napló 1912. augusztus 11. 5–6. o. (idézi: K. Végh Katalin: id. mű 43–44.): „székesfővárosnak van két múzeuma, az aquincumi és a fővárosi, melyek eddig dr. Kuzsinszky Bálint egyetemi tanár vezetésével egységes igazgatás alatt állottak. Ezen a rendszeren [...] valamit változtattak, még pedig nemcsak különös, hanem elég érdekes módon. [...] a Fővárosi Múzeum igazgatója [...] Csánki Dénes, egy egészen jelentéktelen, ismeretlen huszanhat éves fiatalember, aki eddig mint festő próbálkozott, egy ideig a fővárosnál napidíjas, később a műemlékek bizottságánál titkárféle volt [...] Ha Kuzsinszky Bálint nem volt jó a Fővárosi Múzeum igazgatására, aki megteremtette a aquincumi múzeumot és a ligeti múzeum anyagának nagy részét is szervezte, azonkívül fiatal korától kezdve a tudománynak él hivatásosan, hogyan lehet elképzelni, hogy nálánál és másoknál illetékesebb erre a pozícióra egy olyan fiatal ember, aki még a mai fővárost sem ismeri és semmiféle törekvés, tanulmány, ambíció vagy tudományos munkásságnak még a szándéka sem nyugtalanította soha abban az irányban, hogy a főváros kultúrhistoriáját megismerje [...] Jellemző azért mégis, hogy Bárczy István polgármesterben volt annyi bátorság, hogy Kuzsinszky ellenében [...] igazgatói hatáskörrel [...] kinevezte s még csak azt a formalitást sem tartotta szükségesnek, hogy [...] pályázatot hirdessen.”
- 84 BFL. VIII. 1002. a. A 15649/1913-XIV.
Kuzsinszky intézkedett abban az ügyben például, hogy a Zichy-gyűjtemény őrzési helyén szükséges-e egy altisztnek laknia.
- 85 BFL. VIII. 1002. a. 178/1915-múz.
- 86 BFL. 1420/M. Dr. Kremmer Dezső.
Kremmer Dezső (1879–1926) jogot és filozófiát tanult az egyetemen. 1909-ben lépett a főváros szolgálatába mint múzeumi tisztviselő. 1916-tól könyvtárosként a Fővárosi Könyvtárban dolgozott. 1921-ben nevezték ki az intézmény igazgatójává.
- 87 Szabó Ervin (1877–1918) jogi tanulmányait a budapesti és bécsi egyetemen folytatta. Már egyetemi éve alatt nemzetközi hírnévre tett szert statisztikai és könyvtári tanulmányai révén. Társadalomtudományi kérdésekkel 1903-tól foglalkozott. Cikkei, tanulmányai a Huszadik Század című folyóiratban jelentek meg. 1906-tól a Társadalomtudományi Társaság alelnöke volt. Ismert baloldali politikus volt. A Bárczy köré csoportosult polgári radikális értelmiségiek egyik meghatározó személyisége volt. 1904-ben lépett a főváros szolgálatába mint könyvtáros, 1909-ben főkönyvtáros lett, majd 1911-ben a könyvtár igazgatója. Irányítása alatt korszerű társadalomtudományi intézetté vált a könyvtár. Politikai meggyőződésétől indítva szorgalmazta a főváros széles körű művelődési hálózatának kialakítását s ennek szellemében a könyvtár átszervezését is.
- 88 Kremmer, 1913, 3.
- 89 Kremmer, 1913, 4.
- 90 Szabó, 1913, 305–352.
- 91 Szabó, 1913, 335.
- 92 Kremmer, 1914, 198–219.
- 93 Feleky, 1914, 54.
- 94 Feleky, 1914, 56.
- 95 Feleky, 1914, 62.
- 96 Feleky, 1914, 73.
- 97 Feleky, 1914, 83.
- 98 Csánki, 1913, 1–48.
- 99 Lásd 57. lábjegyzet.
- 100 A program záró fejezete a Fővárosi Múzeum gyűjteményeinek részletes kimutatása. A műtárgyakat XXXI. gyűjteménycsoportba sorolta, s mindegyik számát külön-külön megadta. A műtárgyállomány ekkor 19 293 darab volt, melyből 1986 tárgyat állítottak ki.
- 101 Csánki, 1913, 6.

- 102 Csánki, 1913, 4.
 103 Csánki, 1913, 11.
 104 Csánki, 1913, 12.
 105 Csánki, 1913, 22.
 106 Kremmer, 1913, 23.
 107 Csánki, 1913, 5.
 108 Csánki, 1913, 5.
 109 Csánki, 1913, 5.
 „1. helyi építészeti vonatkozású művek, városképek, tájképek ábrázolásai,
 2. helyi történeti eseményekre vonatkozó ábrázolások,
 3. helyi típusok, tipikus jelenetek stb. ábrázolásai,
 4. helytörténeti szempontból nevezetes személyek portrajait, (szobrait is.)
 E csoporton kívül eső képzőművészeti alkotások, melyek nem ily belső tárgyi kapcsolattal, hanem csupán véletlen sor-
 suk által lettek helyi érdekűvé (templom-képek, melyek nem helyben keletkeztek, de hosszú időn át szolgáltak helyi célt)
 természetesen szintén nem vonhatók meg a helyi, várostörténeti múzeumok gyűjteményeitől.”
- 110 Csánki, 1913, 48.
 111 BTM Adattára KM ir. 163/1912, 5/1913, 8/1913, 80/1913.
 112 BTM Adattára KM ir. 116/1918, 148/1918, 139/1918, 171/1918.
 113 Feleky, 1914, 81–82.
 114 Feleky, 1914, 77.
 115 Feleky, 1914, 90.
 116 Csánki, 1913, melléklet.
 A programhoz Csánki csatolta Lux Kálmán felvételi és átépítési terveit [I. Fővárosi Múzeum felvétele (soutterrain
 alaprajza), II. Fővárosi Múzeum felvétele (főhomlokzat és alaprajz), III. Fővárosi Múzeum kifejlesztési terve (soutterrain
 alaprajza), IV. Fővárosi Múzeum kifejlesztési terve (főhomlokzat és alaprajz)], az építész átalakítási munkaprogramját és
 ennek költségvetési kivonatát.
- 117 Szabó, 1913, 340.
 118 Szabó, 1913
 119 Uo.
 120 Szabó, 1913, 336.
 121 Szabó, 1913, 339.
 122 Feleky, 1914, 91.
 123 Feleky, 1914, 95.
 124 Feleky, 1914, 95.
 125 Feleky, 1914, 96.
 126 Feleky, 1914, 96.
 127 Feleky, 1914, 83.
 128 Szabó, 1913,
 129 BFL. IV. 1407. b. 26300/1913-XIV.
 130 Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, 1914.
 131 Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, 1914, 4.
 132 Kgy. jkv. 1914. május 27. 984. sz.
 133 Vámos, 1970, 270.
 134 Szabó, 1913, 76.
 135 Lázár, 1914/1, 27.
 136 Lázár, 1914/2, 463.
 137 Gúthi, 1913–1915, Első Főrészt, 79.
 138 Gúthi, 1913–1915, Első Főrészt, 79.
 139 Erdei, 1991, 88.
 A „hazai képzőművészetek támogatására” fordítható összeg 1906-ban 7977 korona, 1910-ben 23 034 korona, 1912-ben
 21 492 korona, 1913-ban 55 000 korona volt.
- 140 Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, 1914, 3–4.
 141 BFL. IV. 1407. b. 340/1913-XIV.
 Erre utal, hogy megkezdődött a Zichy-gyűjtemény képeinek restaurálása, a gyűjtemény tudományos feldolgozása
 s a megjelenő katalógus előkészítése.
- 142 Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, 1914, 4.
 143 Barabás Miklós: Felvidéki tótok (FM leltári szám: 9030; FK leltári szám: 1183; ma: MNG).
 144 1. Borsos József: Alkony (FM leltári szám: 9020; FK leltári szám: 37; ma: MNG),
 2. Borsos József: Genre-kép (FM leltári szám: 10504; FK leltári szám: 813; ma: MNG).

- 145 1. Barabás Miklós: Almásy gróf arcképe (FM gyarapodási naplósám: 144/1918; FK leltári szám: 362; ma: elveszett).
2. Barabás Miklós: Almásy grófnő arcképe (FM gyarapodási naplósám: 143/1918; FK leltári szám: 361; a II. világháború alatt megsemmisült).
- 146 Borsos József: Biedermeyer nő (FM leltári szám: 9032; FK leltári szám: 99; ma: MNG).
- 147 Clarot, J. J.: Biedermeyer nő (FM gyarapodási naplósám: 510/1906; FK leltári szám: 562; ma: nincs adat).
- 148 Donát János: Férfi arckép (FM leltári szám: 12445; FK leltári szám: 1727; ma: MNG).
- 149 Jakobey Károly: Arckép (nincs adat).
- 150 Laccataris Demeter: Arckép (FM leltári szám: 10506; FK leltári szám: 1719; ma: MNG).
- 151 Mezey József: Régi magyar arckép (FM leltári szám: 9252; FK leltári szám: 794; ma: nincs adat).
- 152 Schimon Ferdinánd: Önarckép (FM leltári szám: 12138; FK leltári szám: 1720; ma: MNG).
- 153 1. Grimm Rezső: Biedermeier nő (FM leltári szám: 8108; FK leltári szám: 601.; ma: MNG).
2. Grimm Rezső: Női arckép (FM leltári szám: 12146; FK leltári szám: 1723; ma: MNG).
3. Grimm Rezső: Női arckép (FM leltári szám: 12147; FK leltári szám: 1724; II. világháború alatt elveszett).
4. Grimm Rezső: Női arckép (FM leltári szám: 12148; FK leltári szám: 1725; ma: MNG).
5. Grimm Rezső: Férfi arckép (FM leltári szám: 12149; FK leltári szám: 1726; ma: MNG).
- 154 Munkácsy Mihály: Interieur (FM gyarapodási naplósám: 436/1918; FK leltári szám: 284; ma: MNG).
- 155 Mészöly Géza: Tanyai interieur (FM leltári szám: 10493; FK leltári szám: 481; ma: elveszett).
- 156 BFL. IV. 1407. b. 1605/1913-XIV.
Benczúr Gyula: Szerecsen fejedelem (FM leltári szám: 8848; FK leltári szám: 812; ma: MNG).
- 157 BFL. IV. 1407. b. 1605/1913-XIV.
Az Andrássy-gyűjtemény aukcióján vették:
1. Benczúr Gyula: Szerecsen fejedelem (FM leltári szám: 8848; FK leltári szám: 812; ma: MNG).
2. Fényes Adolf: Iskolás fiú (FM gyarapodási naplósám: 100/1918; FK leltári szám: 513; ma: MNG).
3. Mihalik Dániel: Téli táj (FK 110; ma: elveszett).
- 158 BFL. IV. 1407. b. 584/1915-XIV., 2112/1914-XIV.
1. Ferenczy Károly: Atléták (FK leltári szám: 496; ma: MNG).
2. Boromisza Tibor: Vén bányász (FM gyarapodási naplósám: 99/1918; FK leltári szám: 298; a II. világháború alatt megsemmisült).
- 159 BFL. IV. 1407. b. 1636/1913-XIV., 1843/1914-XIV., 1253/1914-XIV.
Gyűjtötték Nagy Sándorné, Undi Mariska, Juhász Árpád műveit.
- 160 BFL. IV. 1407. b. 1124/1914-XIV.
Galimberti Sándor: Csendélet (FK leltári szám: 1041; ma: elveszett).
- 161 BFL. IV. 1407. b. 4250/1913-XIV.
Gulácsy Lajos: A rose gyönyörű (nincs adat).
- 162 BFL. IV. 1407. b. 1013/1914-XIV.
Nagy István: Havas táj (FM gyarapodási naplósám: 305; FK leltári szám: 305; ma: elveszett).
- 163 BFL. IV. 1407. b. 169/1914-XIV.
Czigány Dezső: Önarckép (FM leltári szám: 9220; FK leltári szám: 928; ma: MNG).
- 164 BFL. IV. 1407. b. 2093/1913-XIV.
Kernstok Károly: Kompozíció (nem azonosítható).
- 165 BFL. IV. 1407. b. 634/1915-XIV., 2156/1915-XIV.
1. Uitz Béla: Anya (FM gyarapodási naplósám: 128/1918; FK leltári szám: 425; ma: nincs adat).
2. Uitz Béla: Tollfosztó nő (FK leltári szám: 385; ma: elveszett).
3. Uitz: Tájkép (FK leltári szám: 291; a II. világháború alatt elpusztult).
- 166 BFL. IV. 1407. b. 623/1914-XIV., 113/1915-XIV.
1. Vedres Márk Táncoló leány (FK leltári szám: 83; ma: MNG).
2. Vedres Márk: Ifjú kancsóval (FK leltári szám: 1026; ma: elveszett).
- 167 Szerkesztőségi cikk: A főváros művészetpártoló akciója, Művészet, XIII. (1914), 400–401.
- 168 Erdei 1991, 83–84.
Bárczy István polgármesteri fogadószobáját Körösfői-Kriesch Aladár, péceli nyaralójának kerti ebédlőjét pedig Thorockay Wigand Ede tervezte.
- 169 BTM Adattára KM ir. 99/1915, 289/1915, 37/1916.
- 170 BFL. 1420/M. Dr. Fülep Lajos.
Fülep ideiglenes hivatalnokként dolgozott a XIV. ügyosztályon 1914. XI. 15-től 1915. IX. 18-ig.
- 171 F. Csanak, 1989, 224.
- 172 BFL. 1420/M. dr. Fülep Lajos.
Fülep a Fővárosi Múzeum munkatársa 1915. IX. 18-tól formailag 1919. április 1-jéig volt. Hivatali teendői alól Bárczy azonban 1918. XII. 7-én felmentette, a „külügyminisztériumban való közreműködése céljából”.
- 173 F. Csanak, 1989, 225.

- 174 Erdei, 1991, 86.
Az 1912-ben újjászervezett Képzőművészeti Bizottság munkáját a következő két évben meghívott szakértők nem támogatták, közvetlenül a XIV. ügyosztály irányította. Állandó szakértőket 1914-től foglalkoztattak ismét.
- 175 Lásd 36. végjegyzet.
- 176 Erdei, 1991, 19.
- 177 Guthi, 1916–1918, 100.
- 178 BFL. IV. 1407. b. 1948/1915-XIV.
A Genossenschaft der bildenden Künstler Wienertől négy színes, Hollitzer Károly készítette, huszárokat ábrázoló rajzot vásároltak meg.
- 179 Lásd 113. végjegyzet.
- 180 Első alkalommal 1912-ben vásároltak a KÉVE kiállításáról. A megvett mű: Benkhard Ágost: (FK. ltsz.: 582).
- 181 Almanach, 1912, 132.
- 182 Almanach, 1912, 128.
Első alkalommal Kalivoda Kata nyerte el.
- 183 1. BFL. IV. 1407. b. A 26301/1913-I. eln.
A Nemzeti Szalonban rendezett kiállításról ekkor Czencz János, Kóbor Henrik és Lénárd Imre egy-egy művét vásárolták meg.
2. BFL. IV. 1407. b. 757/1914-XIV.
Ekkor a főváros két szénrajzot vásárolt Uitz Bélától s egy művet Károly Józseftől.
- 184 1918-ban a MA kiállításain vásárolták:
1. Gergely Sándor: Női akt című (FK leltári szám: 559; ma: elveszett).
2. Máttis Teusch János: Tájkép (FM gyarapodási naplósám: 383/1919; FK leltári szám: 772).
- 185 Remete 1966, p. 77–78.
Budapest törvényhatósága az 1896. május 11-i közgyűlésén a 607/1896-os számú határozatában: „a nemzeti közörműben való őszinte részvételnek, lelkesedésnek és a nemzettel való legőszintébb együttérzésnek kifejezésül nemzeti kulturális és közjótékonyági-alapot létesít és erre a célra 1 000 000 forintot” szavazott meg. A közgyűlés 1898-ban a 821/1898. számú határozatában foglalkozott ismét a millenniumi alappal, amikor úgy döntött, hogy csak az alap kamatait engedi felhasználni. A könyvtárpalota tervezésekor a kamatokból felhalmozott összeg: 1 200 000 korona volt.
- 186 Budapest Székesfőváros Művészeti Tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, 1914.
Az előszó szerint a székesfőváros ekkor – az 1911-ben örökül kapott gróf Zichy Jenő-hagyatékkal együtt, amely cca. 300 képre tehető – 700-nál több műtárgy tulajdonosa.

IV. A SZÉKESFŐVÁROSI KÉPTÁR MEGALAKULÁSA (1920–1933)

IV.1. A fővárosi műpártolás válsága

A fővárosi műpártolás – Bárczy-korszakot jellemző lendülete – 1919/1920-ban megtört, szellemisége megváltozott. E változásokat közvetlenül a város új vezetése indikálta, az intézkedések háttérében azonban az ország egészét megrázó gazdasági, társadalmi, kulturális krízis állt, melyet a háború elvesztése, a forradalmak bukása és a trianoni békediktátum idézett elő. Ezeknek az eseményeknek külön-külön is végzetes hatásuk lett volna, de együtt valóságos sokkot jelentettek a felsorolt területek mindegyikén. A válság s az azt követő restauráció természetének és folyamatának ismertetése túllépne választott témám határain, még a fővárosra korlátozva is, ezért a továbbiakban csak azokkal a rendelkezésekkel foglalkozom, melyek közvetlenül érintették a fővárosi műpártolás irányítását és gyakorlatát, vagy a fővárosi múzeumok életét, illetve – csak utalás szintjén – azokkal az országos kultúrpolitikai intézkedésekkel, melyek befolyásolták, esetenként meghatározták a főváros döntéseit is.

A politikai tisztogatás a Tanácsköztársaság bukását követő napokban elkezdődött a főváros vezetésében is. A belügyminiszter 1919. augusztus 7-én leiratban felszólította a polgármestert „a proletárdiktatúra megbízásából vezető állást betöltött, vagy a kommunista mozgalomban aktív részt vett alkalmazottakkal” szembeni eljárás lefolytatására.¹ Az ügy „sürgősségét” jelezte, hogy a hasonló tartalmú polgármesteri rendelkezés egy nappal később már megérkezett a fővárosi intézmények vezetőihez is. Az eljárás a közalkalmazottak körében azonban csak azokra a személyekre vonatkozott, akik a tanács hatalom alatt a „megelőző alkalmazásuknál nagyobb hatáskörű vezető állást töltöttek be”.² A fővárosi múzeumok munkatársai közül senkit nem érintett a rendelet, mivel a Tanácsköztársaság idején érkezettek már elhagyták az intézményt, a korábban alkalmazottak köréből pedig senki sem került magasabb beosztásba. Egy újabb belügyminiszteri rendelkezés nyomán – 1920-ban – igazoló bizottsági vizsgálatok indultak, melyek a tanács tagjait, illetve azokat a főtisztviselőket érintették, akik részt vettek a törvényhatósági közgyűlés ülésein, s szavazati joggal is rendelkeztek a tanácsuralom, az úgynevezett népköztársasági kormány és a román megszállás idején.³ E vizsgálat nyomán távolítottak el, illetve kényszernyugdíjaztak több, a Bárczy-korszakban meghatározó szerepet játszó, köztisztviselőt, köztük a közművelődés kulcsembert, Wildner Ödönt is.⁴

A „nép- és tanácsköztársaság okozta anyagi károk” felmérését a tanács 1920-ban rendelte el.⁵ A Fővárosi Múzeum nevében Schindelman Ferenc készítette el a jelentést, melyben okozott kárként csak a feleslegesen alkalmazottak munkabérét említette.⁶ Schindelman tárgyyszerű kimutatásával szemben Csánki – az intézmény 1920. évi költségvetési kérelmében – éles hangon ítélt meg ugyanezekről az időkről, miközben az intézmény kiváló munkájáért tüntette fel a forradalmi dokumentumok begyűjtését, mely valójában legfeljebb a kiadott feladat teljesítését jelentette.⁷

A restauráció első kormánya, a Friedrich-kormány az ország valamennyi önkormányzata jogfolytonosságát elismerte, kivéve Budapestet. A fővárossal szembeni bizalmatlanságát jelezte, hogy a több mint egy évtizede vajúdjó fővárosi törvény most néhány hónap alatt elkészült

és törvényerőre is emelkedett, biztosítva a parlamentáris alapot mind a várospolitikai kívánt átrendeződéséhez, mind – a korábban sem teljes – fővárosi autonómia további korlátozásához.⁸ A választást megelőzően, az „átmeneti” korszakban – 1920. július közepéig – Budapestet a korábbi hivatalnoktanács irányította.

A fővárosi műpártolás folytatásáról az új városi vezetés is gondoskodott. Költségvetésében elkülönítette a „hazai képzőművészetek támogatását” célzó keretet, bár a hiánygazdálkodás miatt jóval szerényebb keretek közt, mint elődei tették.⁹ A közgyűlés pedig kiküldte állandó bizottságait, köztük a Képzőművészeti Bizottságot, majd – 1921. április 7-i ülésén – megalakította a Szépművészeti Vásárlási Bizottságot is.¹⁰ A fővárosi képzőművészeti vásárlások rendje formailag tehát nem változott. Ugyanakkor a bizottságok munkáját segítő – esetlegesen s bizonytalansággal csak részben ismert – szakértői felkérések jelzik a városi kultúrpolitika s a műpártolási gyakorlat zavarát. A Képzőművészeti Bizottságban tanácsadóként például Róna Józsefet,¹¹ Szentgyörgyi Istvánt,¹² Tóth Istvánt és Nádler Róbertet foglalkoztatták,¹³ s az utóbb említett művész volt a vásárlási bizottság szakértője is.¹⁴

A tanácsai vezetés gyökeresen megváltozott szellemiségét s ennek következményeként a fővárosi mecenatúra várható átalakulását jól jellemzi Platthy György törvényszéki képviselő 1921-ben elhangzott hozzászólása: „a székesfőváros központi városházáról azokat a rózsaszínű tetejű gyáregépményeket feltüntető festményeket, azután azokat a festményeket, ahol a testnek a középső része – nem akarom másnak nevezni – háromszor akkora, mint a többi testrész együttvéve, és ahol olyan karok vannak festve, amelyek jó térden alul érnek, vagyis ezeket a furcsaságokat méltóztassék eltávolítani a városháza épületéből. Ezek egy művészi aberrációnak a termékei, amelyeket művészi aberrációk címe alatt a fővárosi múzeumban, de lehetőleg elzárva kell elhelyezni. Ezeket innen ki kell vitetni, de az utánunk következő, valamint a mostani nemzedék okulására szempontjából valahol mégis meg kellene tartani”.¹⁵ Platthy véleménye egyébként azért is különösen figyelemre érdemes, mert ő nemcsak egy a 200 tagú fővárosi törvényhatósági testületből, hanem a sikeres községi választások nyomán megalakult párt, a Keresztény Községi Párt, egyik vezető politikusa volt.¹⁶

A fővárosi műpártolás közelmúltját minősítő obskúrus politikai vélemény ellenére úgy vélem, hogy az 1920–1925 közötti képzőművészeti mecenatúra legfőbb jellemzője a korábban említett zavartság. Egyértelmű az előző évek vásárlási gyakorlatától való elhatárolódás szándéka, melyet olyan polgármesteri intézkedés meghozatala is bizonyít, hogy mostantól csak kiállításokról lehet vásárolni,¹⁷ ugyanakkor a városházán jelen lévő politikai akarat adós maradt az új mecenatúra elveinek megfogalmazásával. A vásárolt műtárgyak lajstromában tallózva is e tanácstalanság érezhető, ami természetesen számos gyenge műalkotás megvételét eredményezte, de ezek nem egy vagy több művészeti irányzat határozott támogatását igazolják, hanem gyakran az avatatlan választást, mert e művek a maguk kategóriáján belül is a szerény minőséget képviselték. A jelenség magyarázatoként több tényezőt kell számba vennünk. A tapasztalható bizonytalanság okaként felemlíthető a szakemberek akut hiánya, hisz a korábbiakat elküldték vagy elmentek maguktól, ugyanakkor még nem alakult ki a saját szakapparátusuk. De az új koncepció kialakulását mindenekelőtt az ország művészeti állapota hátráltatta. Ismert az a vákuum, mely ezeket az éveket jellemezte, s az is, hogy a politikai változásokat követően a nem konzervatív irányzatok itthoni képviselői mily szűk társadalmi nyilvánossággal rendelkeztek. Változatlan feltételekkel csak a Műcsarnok, vagyis az OMKT működött. Ebben

a korszakban a Nemzeti Szalon kiállítás-politikáját is egyfajta óvatosság jellemezte.¹⁸ A művészeti közállapotok, a kiállítási intézmények helyzete, társítva az említett polgármesteri rendelettel, árnyaltabb nézőpontot kínálnak a fővárosi műpártolás korabeli gyakorlatának megítéléséhez. A megvett művek nemcsak a vásárló akaratát, hanem a magyar művészet és intézményei általános válságát is tükrözik, vagyis a koncepcióváltás szándékának megállapításán túl a változás milyenségét, ekkor még nem lehet pontosan meghatározni. Mindenesetre jelzésértékű, hogy a fővárosi vásárlások színtere a korábbi „hivatalos” egyesületek kiállításain túl a most alakult, politikától sem független társulások – a Keresztény Nemzeti Liga kerületi osztályai¹⁹ és a MOVE – képzőművészeti tárlatai, majd az „értékkörző” Múcsarnok lett. Ezekben az években ugyanis határozottan szorossá vált a főváros és az OMKT viszonya. Ezt bizonyítja például, hogy 1920-ban a kitűzött – 4000 korona értékű – fővárosi díj odaítélésére is a Múcsarnok tavaszi tárlatán került sor.²⁰ Ebben az esetben a helyszín mellett fontosnak vélem, hogy az önkormányzat – első alkalommal – az „abszolút becsű festői mű” kiválasztását – többedmagával – Csánki Dénesre, a Fővárosi Múzeum vezetőhelyettesére, az elkövetkező évek kulcsembereire bízta.

Az említett „fővárosi díj” alkalmi adományozása indokaként a pénzhiány szerepelt.²¹ Az éves mecénatúra szempontjából amúgy igen szerény összeg ugyanis, ebben a formában, némi méltóságot kölcsönzött a főváros vásárlásának. Az infláció ellehetetlenítette a folytatni kívánt műpártolási hagyományok gyakorlatát is. Igazolásként említem, hogy ezekben az években megtorpantak az arcképmegrendelések annak ellenére, hogy a polgármester e hatáskört átvette a XIV. ügyosztálytól, mely a központosító akarat érvényesítésén túl feltétlenül bizonyítja az akarat meglétét.²² E tárgykörben a gyarapodás csak ajándékozások útján történt. Bódy Tivadar polgármester arcképének megfestését a Budai Hegyvidék Társaskör támogatta,²³ Vastagh György Kléh Istvánt ábrázoló festményét pedig a Pesti Hazai Első Takarékpénztár adományozta.²⁴

Elbizonytalanodott a „Ferencz József koronázási jubileum-díj” kiírása és odaítélése is, előbb politikai, utóbb pénzügyi okokból. 1920 novemberében meghirdették az esedékes festészeti és az 1919-ben elmaradt szobrászati díjat, majd e pályázatokat 1921. január 20-án megismételni kényszerültek, mert csak egy-egy festő, illetve szobrász jelentkezett. A második kiírást követően a szobrászati díjat Leszkovszky Györgynek ítélték, de a festészetit, a jelentkezők népesebb tábora ellenére, nem adták ki, az ekkorra már értékét veszített összeg csekélyisége, s az alapszabályban előírt eljárás aránytalansága okán. Ehelyett – Horváth Károly javaslatát elfogadva – a Képzőművészeti Bizottság úgy döntött, hogy a képzőművészeti díjakat a Múcsarnokban rendezett időszakos kiállításokon osztják ki.²⁵ Ugyanezen indok alapján, eltekintettek az 1921. évi szobrászati díj meghirdetésétől is. A jubileumi díj elértéktelenedésére hivatkozva Horváth a közgyűlés 1921. június 15-i ülésén javasolta az alapítványi oklevél módosítását is. Indokai közt megemlítette, hogy „az alapítólevél szerint a díjnyertes festő az év végén tartozik egy vázlatot vagy műtárgyat bemutatni, mely a főváros tulajdonába megy át. A 4000 koronás díj mai értékéért azonban nem akad pályázó, mint ahogy az idén is meddő volt a pályázat az első határidőig”.²⁶ A Képzőművészeti Bizottság döntése értelmében 1922. február 18-án a tanács úgy rendelkezett, hogy mind a ki nem adott festészeti, mind a meg sem hirdetett szobrászati díjra „csak azok pályázhatnak, kiknek valamilyen festő- vagy szobrászművészeti művét az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat annak 1922. évi tavaszi (60 éves jubiláris) kiállítására elfogadtatott, s a mű a kiállításon tényleg ki is állított”.²⁷ E feltételek alapján a festészeti díjat – három pályázó közül – a bizottság egyhangúlag Krivátsy-Szűts Györgynek, a szobrászati

pedig – ugyancsak három jelentkező közül – Braun Rudolfné Hadzsy Flórának ítélte. A bírálók egyébként – döntésükkel egy időben – javasolták a tanácsnak a díjtételek kiegészítését is. Egyértelműen anyagi okokból az elkövetkező években – 1922–1926 között – a pályázat kiírása szünetelt, s az elmaradt képzőművészeti díjakat pótlólag is csak részben osztották ki.

A felsoroltakon kívül a műpártolási gyakorlat átalakulásában egyébként még egy szempontot figyelembe kell venni, mely néhány évet leszámítva lényegében 1934-ig jellemző maradt. Ebben az időszakban a fővárosi mecenatúrában mindig is jelen lévő szociális indíttatású vásárlások a hazai képzőművészet támogatására fordítható összeg mind nagyobb hányadát emésztették fel, mert a hihetetlen méreteket öltő infláció, majd a gazdasági válság nemcsak a fővárosi műpártolás lehetőségeit határozta meg, de katasztrofális helyzetbe sodorta a művészek jelentős többségét is. Az előbbi érzékeltetésére csak egy példát idézek: az 1923. évi költségvetés előirányzata a hazai képzőművészetek támogatására 1,5 millió korona volt, melynek megduplázását javasolta a Képzőművészeti Bizottság.²⁸ A kialakult helyzetet pedig még súlyosbította a trianoni békeszerződés nyomán elindult művészemigráció. Számos alkotó az elcsatolt területekről áttelepült az anyaországba, s többségük Budapesten kereste pálya- és életlehetőségét. Az ily módon is megszorított művészek foglalkoztatása, minimális létfeltételeinek biztosítása komoly erőpróba elé állította mind az országot, mind a fővárost.

IV.2. A fővárosi képzőművészeti gyűjtemények társadalmi nyilvánossága

E korszakban, hasonlóan az előzőhöz, a megoldatlan kérdések egyik legsúlyosabbika a gyűjtemények helyzete volt, mely a tanácsot, a gazdasági nehézségek ellenére is, folyamatosan foglalkoztatta. E vonatkozásban egyébként ki kell bővítenünk a kört általában a gyűjteményekre, mert hasonló állapotok jellemezték a Fővárosi Múzeumot is. Talán a közelmúlt képtári terve nyomán, de a város vezetése elsőként a művészeti kollekciók egyikének, a Zichy-féle hagyatékknak a státusát rendezte.

Feltételezésem szerint a polgármester az intézmény koncepciójának kidolgozásával Csánki Dénest bízta meg. Bizonytalanságom abból fakad, hogy a felkérés a Fővárosi Képtár tervezetének kidolgozására vonatkozott. A megbízásról csak iktatókönyvi bejegyzés alapján tudunk, s nem ismerjük az elkészített elaborátumot sem. Ily módon sajnos nem lehet eldönteni, hogy a Fővárosi Képtár elnevezés tulajdonképpen milyen intézményre is vonatkozott. Talány marad, hogy a tanács a fővárosi képzőművészeti gyűjtemény egészét kívánta-e bemutatni vagy a felkérés csak a Zichy-képtár anyagára vonatkozott. Valószínűnek tartom, hogy Csánki megbízása egyébként az utóbbi variációra vonatkozott. Emellett szól a helyszín is, mely e hagyaték raktára volt. A probléma megoldását egyébként a fellelt források sem segítették, mert szóhasználatuk ugyancsak megtévesztő. Példaként a Képzőművészeti és a Múzeumi Bizottság 1921. június 18-i közös ülésének jegyzőkönyvi összefoglalójára utalok. Ekkor a városatyák a Zichy-féle hagyaték átrendezésével, múzeummá alakításával foglalkoztak. A tervezett és a valós költségek közt mutatkozó nagyságrendi különbség, s a nem megfelelőnek talált helyszín okán hangzott el Horváth Károly halasztó jellegű javaslata: „ne mondjunk-e le inkább átmenetileg a múzeum megnyitására! [...] várjunk, míg a fővárosi galéria elhelyezésére jobb megoldást találunk, akár a piarista

épület felszabadulásával kapcsolatban, akár máskép”.²⁹ Némethy Károly tanácsjegyző válasza pedig ekként hangzott: „A megnyitás ugyan nem annyira sürgős, de a fővárosi galéria elhelyezése nagyon távoli időre nyúlik. Az ügyosztály véleménye az, hogy inkább kevesebb műtárgyat állítson ki a mai helyiségekben, de minden nagyobb átalakítás nélkül, később esetleg fel lehet cserélni a tárgyakat, és azokat kiállítani, amelyeknek most nem jutna hely”.³⁰

Mint az események bizonyítják, az ügyosztály javaslata valósult meg, s megalakult az önálló gróf Zichy Jenő Múzeum. Az önkormányzat az új intézmény vezetésével Csánki Dénest bízta meg.³¹ A rendelkezéssel egy időben a polgármester értelemszerűen megszüntette a Fővárosi Múzeum felügyeleti kötelezettségét a hagyaték felett,³² s Csánki – a polgármesteri hivatal jóváhagyásával – Schindelmann Ferenctől 1921. augusztus 8-án átvette – leltári felelősség mellett – a kollekción.³³ A gyűjteményből rendezett kiállítást a látogatók 1921. október 23-tól, a Fővárosi Iparrajziskola I. emeletén (Verpeléti u. 3., ma Karinthy Frigyes u.) tekinthették meg. A négy utcai szobában, egy benyílóban és két kabinetben 152 műtárgyat mutattak be, melyek döntő többsége – a gyűjteményi adottságoknak megfelelően – XVII. századi holland, flamand és XVI–XVIII. századi francia mesterek munkái voltak, melyekhez néhány olasz és német reneszánsz kori alkotás társult. A tárlaton szerepeltek – a kortársak által igen becsült s ekkor még hitelesnek is vélt – Mányoky Ádám- és Kupetzky János-festmények. A műtárgyakat Meller Simon és Csánki Dénes határozta meg, de munkájukat feltehetőleg Petrovics Elek, a Képzőművészeti Bizottság tagja is támogatta a katalógusban mondott köszönet szerint. A katalógusban megjelent előszót Sipőcz Jenő polgármester írta.^{34, 35}

A fővárosi képzőművészeti gyűjtemények helyzetének részbeni rendezése befolyásolta – vezetői szinten – a Fővárosi Múzeum sorsát is. Csánki távozását követően ugyanis a tanács – 1921. október 20-i ülésén – elhatározta, hogy az intézmény vezetésével ismét Kuzsinszky Bálintot bízta meg, akit egyúttal kért, hogy a főváros múzeumainak szervezésére vonatkozó megokolt javaslatát is nyújtsa be.³⁶ Kuzsinszky a megbízás elfogadását az 1921. november 29-én kelt válaszlevelében jelezte.³⁷

Mindazonáltal a Zichy Múzeum kialakítása és megnyitása átmeneti megoldást jelentett. Néhány évvel a nyitást követően Elek Artúr ismertetője még mindig „ismeretlen voltáról” értekezett, s ugyanő megállapította, hogy „elkerülhetetlen, hogy amint a viszonyok megengedik, beljebb ne települjön a nagyértékű gyűjtemény, lehetőleg a főváros kulturális életének valamelyik focusába”.³⁸ A szerző a gyűjtemény elhelyezéséül a Központi Városháza épületét ajánlotta. E tájt – a közoktatási ügyosztály támogatásával – az Iparrajziskola főigazgatója már kezdeményezte a múzeum kitelepítését is, mely saját intézménye fejlődését akadályozta.³⁹ Az ügyosztály indítványa nyomán – 1926. január 28-án – megszületett a tanácsi határozat, mely elrendelte a múzeum kihelyezését az iskola épületéből.⁴⁰ Az intézkedés végrehajtására azonban csak évek múlva került sor. Egyébként a főigazgató is javasolt egy, a Verpeléti útnál alkalmasabb múzeumi helyszínt, a főváros tulajdonába került Múcsarnok „nagy kör alakú termét körülvevő helyiségeit”.⁴¹

A gróf Zichy Jenő Múzeum megalakulása egyébként nem feledtette a Fővárosi Képtár eszméjét sem. A már korábban említett Horváth Károly a törvényhozási testület 1921. július 13-i közgyűlésén indítványozta is az intézmény megalapítását: „A Fővárosi Képtár felállítása kívánatos lévén, felkéretik a tisztelt Tanács, hogy a fővárosi tulajdonban lévő képzőművészeti alkotásokat sürgősen bíraltassa felül és a megfelelő anyagból önálló és különálló fővárosi képtár alakíttassék”.⁴² A kezdeményezést a közgyűlés tudomásul vette, intézkedésre a tanácsot

felszólította, de a feladat megoldására – anyagi eszközök híján – csak évek múlva kerülhetett sor. Az intézményalapítás gondolata azonban a következő években mindvégig jelen volt, s egyre inkább a gyarapítás meghatározójává vált.

Visszatérve a Horváth-féle indítvány évére, ekkor a „hivatali gyűjtemény” helyzetét a tanács csak a nyilvántartás szintjén rendezte. A polgármester megbízta Csánkit a székesfőváros képzőművészeti tárgyainak szakfelügyeletével,^{43, 44} a Fővárosi Múzeumot pedig – a XIV. ügyosztály mellett – a nyilvántartás vezetésével.⁴⁵ A számtalan hivatali helyiségben, iskolában és tanácsi üzembem kallódó anyagon azonban nem tudtak úrrá lenni. A korabeli állapotokat jól jellemzi a polgármesteri intézkedést sürgető – 1922-ben készült – ügyosztályi előterjesztés: „számtalan esetben megtörtént, hogy képtelenek voltunk felvilágosítást adni arról, vajjon egyik-másik művész képviselve van-e a főváros gyűjteményében, avagy, ha erről esetleg tudomással bírunk is, csak hosszú kutatások után tudtuk megállapítani, hogy a kérdéses műtárgy hol van elhelyezve”.⁴⁶ E kérés nyomán 1922. július 13-án született meg a tanácsi határozat, mely elrendelte a képzőművészeti tárgyak összeírását, katalogizálását és állandó egységes nyilvántartását.^{47, 48} A feladattal Schindelmann Ferencet bízták meg.⁴⁹

A „hivatali gyűjteményhez” tartozó festmények többsége tehát változatlanul az önkormányzat, illetve az önkormányzathoz tartozó intézmények helyiségeit díszítette.⁵⁰ A kollekción Budapest nagyközönsége egyáltalán nem vagy esetleg ügyintézője során, illetve időszakos kiállításokon láthatta. Jóllehet kialakult olyan vélemény is, hogy „így élénkebb kapcsolatba jutnak e képek az emberi szemekkel, többen látják őket, mintha egy múzeumban dacolnának a mulandósággal”,⁵¹ de a főváros polgáraival szemben mégiscsak tartozott volna a társadalmi nyilvánosság e „hagyományos” lehetőségének biztosításával, s emellett a gyűjtemény számos alkotása már egyáltalán nem hivatalok díszítésére volt hivatott, hanem múzeumi rangot kívánt volna.

Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 50. évfordulója viszont kitűnő alkalmat kínált a főváros vezetésének, hogy műpártolását bemutassa Budapest székesfőváros közönségének. A tárlatot a Képzőművészeti Bizottság kezdeményezte, a helyszínt Csánki Dénes javasolta.⁵² A kiállítás, mely a gyűjtemény életében az első volt, 1924-ben a Múcsarnok épületében nyílt meg.⁵³ Az ünnepélyes alkalomhoz illően a tanács a mecénatúra elmúlt ötven évének teljes körű bemutatására törekedett: „e kiállítás anyagából megismerhetjük a főváros műpártoló tevékenységét, melynek hazai képzőművészetünk rengeteget köszönhet; de megismerhetjük hazai képzőművészetünk legújabb kori fejlődésének főbb szakaszait is, mert a főváros féltő gonddal állott annak minden lépésénél s hathatós támogatásával állandóan gyámolította”.⁵⁴ Kiállították a polgári arcképcsarnok műdarabjait, az 1884-ben meghirdetett városképpályázat látképeit, a későbbi évtizedekben vásárolt várostörténeti jellegű alkotásokat (grafikákat, képeket, szobrokat) és a par excellence XIX–XX. századi képzőművészeti anyagot. 435 műtárgyat mutattak be, a meglévő gyűjtemény több mint egyharmadát. A korabeli kritika – egy része – fenntartásokkal fogadta a tárlatot; hiányolta a minőségi szempont érvényesítését, a válogatás szakszerűségét. Másokat viszont továbbgondolásra késztetett, s megfogalmazódott a kérdés is, hogy vajon szükséges-e még egy magyar művészetet gyűjtő intézmény a Szépművészeti Múzeum mellett, melyre a szerző válasza igenlő volt, speciális gyűjtőkört feltételezve.⁵⁵ Abszolút művészeti érték felől közelítve egyébként a tárgylista valóban kétségeket ébreszt, ugyanakkor hűen tükrözi a főváros műpártoló tevékenységében is jelen lévő ellentétes mozzanatokot. Kiállították Ferenczy Károlytól Józsefet

eladják testvérei című képét és az Atlétákat, Tihanyi Lajostól a Trencsényi hegyvidéket, Egry Józseftől a Hazafélét és Vedres Márk, Bokros Birman Dezső szobraikat, de bemutatták Margitay Tihamér vagy Márk Lajos műveit is.⁵⁶ Mindazonáltal a válogatás egyik fontos értékének vélem, hogy következetesen betartotta választott szempontját, mely megóvta egyéb, nem szakmai elfogultságoktól. A par excellence képzőművészeti gyűjtést reprezentáló 240 műtárgyból több mint 200 alkotást a Bárczy-korszakban vettek meg, s mindössze 15 tárgy képviselte az 1920 utáni vásárlásokat. Az arányokat nyilván befolyásolta, hogy lényegében az említett időszakban kezdődött az ilyen elvű gyűjtési tevékenység, s hogy az utóbbi évek gyarapítását az infláció megnyomorította. Ennek ellenére a válogatást egyfajta szakmai tisztesség jellemezte, melynek jelét látom, hogy ekkor a főváros tulajdonában lévő valamennyi Fémes Beck-szobor például szerepelt a tárlaton,⁵⁷ de ott voltak Berény, Czigány, Czóbel, Kernstok, Kmetty, Márfy, Orbán, Pór és Uitz művei,⁵⁸ miként a MA kiállításán vásárolt Gergely Sándor-plasztika is.⁵⁹ Egyszóval a kiállítás nem illethető azzal a váddal, hogy a művészeti közelmúltat meghamisítva és a fővárosi mecenatúra néhány évvel korábbi gyakorlatát letagadva a válogatásból kiszorította volna az akkori progresszív irányzatok képviselőit.

Az első bemutatkozást követően hamarosan, már 1926-ban – tanácsi szinten – megfogalmazódott a szándék, hogy rendszeresítsék a székesfőváros új vásárlásainak bemutatását, így adva számot Budapest nagyközönségének a főváros műpártolásáról.⁶⁰ E gondolat jegyében jött létre a második múcsarnoki kiállítás, melyet nyolc év új szerzeményeiből rendeztek, s 1932 júniusában nyílt meg.⁶¹

IV.3. Műpártolás a képtáralapítás jegyében (1925–1932)

Az 1924. évi múcsarnoki tárlat tapasztalatai a fővárost képzőművészeti vásárlásai átgondolására, elvei határozottabb megfogalmazására készítette. Úgy tűnt, hogy a tanács az ehhez szükséges pénzeszközöket, javuló anyagi lehetőségei okán, képes is lesz biztosítani. Budapest ezekben az években lett ismét a legszámottevőbb mecénások egyike.⁶² Szerepét a néhány éves konjunktúrát követő gazdasági válság idején is megőrizte, feladatának tekintve „az egész élő magyar művészet megmentését”.⁶³

Ezekben az években a műpártolás újragondolására nemcsak a főváros megváltozott gazdasági, de átalakult politikai viszonyai is kedvező lehetőséget biztosítottak. Az 1925-ben megtartott községi választások révén a Városházán a keresztény pártok mellett jelentős szerephez jutottak a kormánypárti főpolgármester, Ripka Ferenc hívei és a Bárczy vezette szabadelvűek s az első alkalommal képviselőkhöz jutott szociáldemokraták. A kiegyensúlyozottabb politikai légkörben ismét az alkotó, városépítő munka került a középpontba. E szellem – társulva az enyhülő kormánypolitikával, melyet például az 1926-ban meghirdetett amnesztia is jelzett – látványos megnyilvánulása volt, hogy több, korábban politikai okokból elküldött szakembert az önkormányzat visszahívott. Újra alkalmazták például Wildner Ödönt is,⁶⁴ aki néhány év múlva – 1931-től – a főváros tudományos, irodalmi és művészeti ügyeinek előkészítésével foglalkozott.⁶⁵

Az előző évek elbizonytalanodott mecenatúrájával szemben a most kialakuló műpártolást ismét egy, a fővárosi mecenatúra hagyományaira figyelő, de elsősorban a tervezett képtár gyűjtését formáló gyarapítási alapelv jellemezte. Ennek szellemében határozták meg a gyűjtés

elsődleges feladatát: „Egyrészt ki kell egészíteni a régibb művészetre vonatkozó muzeális anyagot, másrészt figyelemmel kísérni a művészet mai fejlődését, és annak instruktív alkotásait ugyancsak megszerezni a székesfővárosnak egy jövőd múzeum számára”.⁶⁶ Mint az idézet forrása, a főváros képzőművészeti vásárlásait összegző 1926. évi ügyosztályi jelentés bizonyítja, e törekvés mentén alakult ki, négy vásárlási szempontot érvényesítve, a fővárosi mecenatúra új struktúrája. Az első s a leginkább preferált csoportot azok az alkotások képezték, melyek: „a székesfővárosi képzőművészeti gyűjtemény gyarapítására alkalmasak, akár mint elhalt mesterek jellemző és az eddigi gyűjteményt kiegészítő alkotásai, akár élő mesterek művei, melyek a művész munkásságára legjellegzetesebb vonásokat tüntetik fel, vagy annak fejlődésében olyan lépcsőfokot, mely munkásságuk egészére és a magyar művészet életére nézve fontossággal bír”.⁶⁷ A második osztályba azok a művek kerültek, melyek „alkotójukra ugyancsak jellemző alkotások és bár nem feltétlenül helyezendők el a székesfőváros művészi gyűjteményében muzeális szempontból, mégis elhelyezhetőek abban, noha a gyűjtemény egészében hiánypótló jelentőségük nincsen”.⁶⁸ A harmadik csoportba azon alkotások tartoztak, melyek „a most folyó művészi élet jelenségei, bár művészi súlyuk és így muzeális jelentőségük csekély”.⁶⁹ E megfogalmazás a fővárosi mecenatúra hagyományosnak tekinthető gyakorlatára, a fiatal tehetségek támogatására vonatkozott, kiegészítve az „érdekesebb művészi problémákkal” foglalkozó alkotókkal. A vásárlások negyedik osztályát a szociális indíttatás, a közvetett művészsegélyezés jellemezte. A Fővárosi Képtár megalakulásáig, illetve gyűjtési koncepciója kidolgozásáig, lényegében ezen elvek szolgáltak a vásárlások alapjául. Utóbb az alapelv egyetlen szempontból bővült, hamarosan ugyanis céllá vált, hogy a gyarapítás az egykorú magyar művészetről „kifejező és összességében teljes képet” nyújtson.⁷⁰

Tanulságos az egyes csoportok közt kialakított arányokat is megvizsgálni. A főváros vásárlási kerete – 1926-ban, a jelentés évében – 1 072 500 000 korona volt, melyből 106 műtárgyat vásároltak. Az első és második csoportba sorolt művekre az összeg 62%-át, a harmadikra 31%-át költötték, a fennmaradó 8%-ot segélyezésre fordították.⁷¹ 1928-ban a rendelkezésre álló 80 000 pengő 75%-ából vettek az első és második kategóriába tartozó műveket.⁷² Az ideálisnak tartott arányok a gazdasági válság éveiben módosultak, amikor ismét előtérbe kerültek a szociális szempontok.

A gyarapítási alapelv rögzítését vásárlási program kidolgozása nem követte, illetve nem is követhette, hisz a már említett polgármesteri rendelet okán a fővárosi műpártolási gyakorlat az időszaki kiállításoktól függött, vagyis – ilyen értelemben – változatlanul esetlegesség jellemezte. Magának az elvnek a megfogalmazása mégis átgondoltabb, célratörőbb műpártoláshoz vezetett, legalábbis „a régibb művészetre vonatkozó muzeális anyag” körében, mely valóban igen értékes művekkel gyarapodott. A teljesség igénye nélkül említem meg Barabás Miklós, Gyárfás Jenő,⁷³ Liezen-Mayer Sándor,⁷⁴ Székely Bertalan,⁷⁵ Than Mór⁷⁶ nevét s olyan alkotásokat, mint Barabás Őnarcképét,⁷⁷ vagy ugyancsak tőle, Bittó Istvánné arcképét.⁷⁸ Gazdagodott Mészöly Géza kollekciója is két tájképpel,⁷⁹ s első alkalommal sikerült Paál László-alkotásokat vásárolni.⁸⁰ Remekműveket vettek a nagybányai mesterek munkásságát reprezentáló festmények csoportjába: Ferenczy Károly: Orpheus és Őnarckép,⁸¹ Réti István: Anyám⁸² és Thorma János: Kártyázók.⁸³ Ezeket az éveket dicséri több Rippl-Rónai József-mű közül a Kalitkás nő,⁸⁴ illetve a Vörössapkás, vörössálas őnarckép.⁸⁵ Jelentős műveket vásároltak a gödöllői iskola képviselőitől, Nagy Sándortól⁸⁶ és Körösfői-Kriesch Aladártól,⁸⁷ s értékes festmények kerültek be Csók Istvántól,⁸⁸ Fényes Adolftól.⁸⁹

A múltat, közelmúltat s a „beérkezett” művészek munkásságát képviselő alkotások sikeres gyarapításával szemben kétségeket ébreszt a „most folyó művészi élet jelenségeinek” gyűjtése, különösen az egykorú művészetről „kifejező és összességében teljes képet” adni kívánó törekvés tükrében. A vásárlások megítélésénél azonban mindenképp szükségesnek vélek néhány megjegyzést előrebocsátani azon túl, hogy a kortárművészeti alkotások gyűjtése általában együtt jár a tévedések lehetőségével. Emellett véleményformálásunkat nehezíti, hogy esetünkben lehetetlen megállapítani, melyek is voltak a szociális indíttatású vásárlások. Mindazonáltal bizonyos, hogy e korszakban mindvégig, de különösen az első években, kivételezett figyelem a Múcsarnokban kiállító művészeket kísérte. A gyarapodást olyan nevek fémjelzik, ugyancsak a teljesség igénye nélkül, mint Bánk Ernő, Barkász Lajos, Burghardt Rezső, Gaál Ferenc, Mendlik Oszkár, Szentgyörgyi Gyenes Lajos, Kaczián Ödön, Kövér Gyula, Pentelei Molnár János, Spányik Kornél. Ugyanakkor hiba lenne feltételeznünk, hogy a múcsarnoki festészet támogatása a korabeli fővárosi mecenatúra sajátossága lett volna. Az Országos Szépművészeti Múzeum – állami vásárlások révén bekerült – egykorú anyagában tallózva ugyanezekkel a nevekkel találkozhatunk. Ott a kedvezőbb összkép az igazgató, Petrovics Elek szakértelmének, s kiváló kapcsolatainak köszönhetően a műgyűjtők, művészek ajándékozása révén vált kedvezőbbé.

A múcsarnoki festészet hegemoniája, vélhetően az enyhülő politikai légkör hatására is, 1926 körül megtört. Ekkor vásárolt a főváros először a KUT kiállításáról, majd többé-kevésbé rendszeressé váltak a vásárlások az Ernst Múzeum „alternatív” alkotásokat bemutató tárlatain is. A háború után most bukkant fel ismét Czigány Dezső, Egry József, Kernstok Károly, Márffy Ödön, Orbán Dezső, Perlrott-Csaba Vilmos és Vaszary János neve. A jellemző arányok érzékeltetése okán azonban szükségesnek vélem megjegyezni, hogy ezek a vásárlások természetesen nem eredményezték a gyűjtési tendenciák gyökeres átalakulását. Igazolásként idézem Bánóczi László szavait, a Művészeti és Közművelődési Bizottság 1928. június 5-i üléséről: „Vásárlásoknál [...] a fővárosnak nem szabad semmiféle irányzathoz tartania magát, mindenféle művészi szemlélethez tartozó, arra való, művésztől vásárolni kell [...] nem szabad csak akadémikus tehetségtől vásárolni mindent és modern tehetségtől semmit, amint hogy nem szabad vásárolni sem akadémikus tehetségtelenül, sem modern tehetségtelentől”.⁹⁰ A képviselő hozzászólásában egyébként a Vásárló Bizottság megújítását szorgalmazta „olyan művészi irányzatok képviselőivel is, amely irányzatokat a most bennlévők természetszerűen és indokoltan nem reprezentálnak”.⁹¹ A jogosan megfogalmazódó kérdésre, hogy a felszólalás időpontjában kik voltak a nevezett bizottság tagjai, adatok hiányában sajnos a válasszal adós maradok. Ám miként korábban Platthy György hovatartozását tisztáztam, most megjegyzem, hogy Bánóczi szociáldemokrata képviselő volt.⁹²

A vásárlási proporciók módosulásában egyébként jelentősebb szerepet játszott a háború után színre lépő nemzedék. A neoklasszicizmus képviselői közül legelőbb Korb Erzsébettől⁹³ és Patkó Károlytól⁹⁴ vásároltak egy-egy művet, majd Szőnyi Istvántól többet, köztük a ma már főműnek tekintett *Anyám* című festményét.⁹⁵ A leltárkönyvekben lapozva fel-feltűnik egy festmény vagy egy szobor a dekoratív avantgárd vagy az art deco képviselőitől is. Példaként előbbire Kádár Béla,⁹⁶ Klie Zoltán,⁹⁷ Gyenes Gitta,⁹⁸ utóbbira Kövesházi Kalmár Elza nevét említem.⁹⁹ S a korszak végén, 1931-ben, a római iskolások első – magyarországi – bemutatkozásakor több mű megvételével tűnt ki a főváros.

A korabeli műpártolás bemutatásakor még egy törekvéstről számot kell adni, mely viszont alapvetően eltért a „hivatali gyűjtemény” évtizedek során kialakult természetétől. Egyfajta zavar

támadt ugyanis a Fővárosi Múzeum hivatása és a par excellence képzőművészeti művek vásárlási akaratából született gyűjtemény között. Most ugyanis az utóbbi képviselői ambicionáltak olyan városi látképek megvételét, melyek egyértelműen az előbbi intézmény gyűjtőkörébe tartoztak. Nem tűnik meggyőzőnek a hangoztatott ok, vagyis hogy a várostörténeti múzeum csak a város múltját megörökítő képeket gyűjt. Feltételezésem szerint ebben az esetben egy felszólító jellegű intézkedés elegendő lett volna. Ehelyett valószínűbbnek tűnik, hogy miként a múpártolás hajnalán, a valóságos indok most is a főváros reprezentációs igénye volt, mely szükségessé tette – elsősorban külföldi kiállítások alkalmából – egy, a mindenkor aktuális városkép megkapó részleteit megjelenítő s a főváros rangjához is méltó kollekció megteremtését, „hogy a főváros az idegenek által is annyira magasztalt szépségeiről végre a hivatott művészszem és művészkéz tolmácsolta méltó alkotások jussanak a főváros birtokába”.¹⁰⁰ Hogy mindezt miért kívánta a város a múzeumtól függetlenül megoldani? Nyilván így lehetett a feladatot egyszerűbben végrehajtani, de ennél súlyosabb érvnek vélem, hogy képzőművészeti kérdésekben a fővárosi vezetés bizalmát feltehetőleg nem Kuzsinszky, hanem Csánki élvezte, márpedig ennek egy fontos szempontnak kellett lennie, hisz e gyűjtemény alapvető sajátossága folyamatos gyarapítása volt. Ugyanakkor feltételezem, hogy a „hivatali gyűjtemény” ügyeiben mind nagyobb szerepet játszó Csánki érdekei is így kívánták, melyre a múzeum feltételezett mulasztása csak jó alkalmat kínált. A külföldi kiállítások ugyanis mind nagyobb jelentőséggel bírtak mind a főváros, mind a „hivatali gyűjtemény” életében, s ennek folytán Csánki szakmai előmenetelében is. Például a II. nemzetközi fiumei szépművészeti kiállításon – 1927-ben – Budapest igen nagy elismerés mellett „külön gyűjteménnyel” vett részt.¹⁰¹ 1928-ban, az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács meghívására, a főváros jelen volt a római magyar képzőművészeti és a firenzei nemzetközi könyvművészeti kiállításon is.¹⁰² A kiállítások kormánybiztosa Gerevich Tibor volt. A főváros a kiállítási anyag összeállításával és a helyszínen történő rendezésével pedig Csánki Dénest bízta meg.

Visszatérve a tervezett „mai Budapest” kollekcióra, miként utóbb Csánki e gyűjteménycsoportot nevezte,¹⁰³ készítette a fővárost többek között Edvi Illés Aladár városképeinek megvételére, s ez az akarat nyilvánult meg az 1928-ban meghirdetett városképpályázatban is, mely több mint négy évtizeddel korábbi gyakorlatot elevenített fel, s mint ilyen, e korszak hagyománykövető múpártolási formáinak egyike volt. (Függelék 6.) A városkép téma meghirdetése azonban, akárcsak korábban, most sem volt sikeres, annak ellenére sem, hogy a főváros ez alkalomból több művet is megvásárolt.¹⁰⁴ A kudarc okát Csánki ekként összegezte: „Legjava művészeink, kik az ilyen feladatok megoldását a speciális helyi érdekszpontok figyelembevételével művészi értékkel tudnák elvégezni, túlnyomó részben távol maradtak az ilyenfajta tömegfelvonulást jelentő kiállításoktól, ahol a beérkezett anyagot voltaképpen elszűrni sem lehetett”.¹⁰⁵

A főváros az eddig ismertetett nyolc év szerzeményezési gyakorlatáról – a néhány évvel korábban kifejezett szándékot követve – 1932-ben, a Múcsarnokban rendezett kiállításon adott számot.¹⁰⁶ A tárlat – az előszót író polgármester, Sipőcz Jenő szavait idézve – a magyar képzőművészet „lehető tökéletes átmetszeté”-nek bemutatására törekedett.¹⁰⁷ A kiállításon 286 magyar festő, szobrász és grafikus 381 műve szerepelt.¹⁰⁸ A főváros a válogatást és a tárlat rendezését Csánki Dénesre bízta.

Míg a gyűjtési alapelv rögzítését követően a múpártolás gyakorlatát egyfajta egység jellemezte, aközben alapvetően megváltoztak tárgyi feltételei. Az önkormányzat ugyanis – kihasználva

a néhány éves gazdasági fellendülést – 1928-ban részletre megvásárolta a Károlyi-palotát,¹⁰⁹ mely végre megoldást kínált a gyűjtemény elhelyezésére. Nem szorul bizonyításra, hogy e tény mily mértékben befolyásolta a főváros képzőművészeti mecenatúráját, viszont megmagyarázza Sipőcz Jenő polgármester szavait, melyeket az új szerzemények műcsarnoki bemutatója alkalmából fogalmazott meg: „bizonyítjuk vele egy fővárosi, tisztán magyar, modern galéria elkerülhetetlen szükségességét, hol a művelt magyar közönség mindig és áttekinthetően láthatja az újabb magyar művészet jellemző alkotásait”.¹¹⁰

Feltételezésem szerint hasonló súlyú változás volt a műpártolás önkormányzati irányításában történt fordulat is, mely az új fővárosi törvény következménye volt, de levéltári források híján, sajnos, e véleményemet kellő mennyiségű adattal igazolni nem tudom. A Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. törvénycikk ugyanis tovább csorbította a fővárosi önkormányzat autonómiáját, s a polgármester jogkörét olyan intézkedésekre is kiterjesztette, melyek korábban a közgyűlés, illetve a tanács hatáskörébe tartoztak. E törvény lehetővé tette, hogy az önkormányzat hagyományos struktúrájától alapvetően eltérően a polgármester, a közgyűlés által kiküldött állandó szakbizottságok mellett ugyanazon ügyekben, de saját hatáskörében más bizottságokat működtessen. Mindez a képzőművészeti mecenatúrával kapcsolatban úgy jelentkezett, hogy a polgármester a Közművelődési Szakbizottság mellé egy képzőművészeti szaktanácsot tervezett felállítani, melyet „egy-egy képzőművészeti kérdésben igénybe vehet”.¹¹¹ Magát a tervezetet nem sikerült megtalálnom, információim az említett szakbizottság 1932. január 22-i ülésének összesítőjéből származnak. Ebből tudható, hogy a szaktanács elnöke a polgármester volt, tagjai közt képviselve volt az összes, közgyűlésben jelen lévő párt és az egykorú művésztszadalm is. Az állandó szakbizottság – a fővárosi törvény okán – a tervezett szaktanács létesítését elvben el kellett, hogy fogadja, de kifogást emelt az összetétele kapcsán: „nem tartotta sikerültnek a képzőművész tagok összeállítását, mert azok létszámával egyes csoportok túlsúllyal vannak képviselve”.¹¹² E megjegyzés tükrében különösen sajnálatos, hogy a kiválasztott szakértők, művészek névsorát sem ismerjük.¹¹³ Néhány hónapon belül azonban a jelzett elvi egyetértés fenntartása mellett feszültség támadt a közgyűlési és a polgármesteri testület közt, s e vita elsősorban nem hatásköri villongások, hanem a fővárosi autonómia jogos féltése okán alakult ki. Tanulságosak ebből a szempontból az 1932. június 30-i szakbizottsági ülésen elhangzottak, melyeket Ugron Gábor, az elnök fogalmazott meg: „általában a szakbizottságok nemcsak a törvényhatósági tanácsnak és a közgyűlésnek, hanem a polgármesternek is tanácsadói. [...] E tekintetben szigorú hatásköröket vonni nem lehet, de az autonómia védelmében folyik, hogy az ügyosztályi ismertetésben szereplő szaktanácsadó testület által adott vélemények minden esetben a közművelődési szakbizottság elé kerüljenek”.¹¹⁴ Az elmondottakból kitűnik, hogy a polgármester e tanácsadó testületre támaszkodva, önállóan döntött fontosnak minősített kérdésekben. Mindezek alapján úgy vélem, hogy a Művészi Szaktanácsadó Testület meghatározó szerepet játszott a Fővárosi Képtár jövője szempontjából is, melyet további kutatások révén talán sikerül tényszerűen is igazolnom. A kialakult helyzet egyébként mindenképp ellentmondásos volt, mert ugyanakkor a polgármesternek törvény adta joga volt „a szakbizottság véleményének kikérése nélkül is képzőművészeti műtárgyakat vásárolni és más egyéb közművelődési kérdésben dönteni”.¹¹⁵ E lehetőségével élt a város első embere, amikor 1932-ben felkérte Csánki Dénest a leendő Fővárosi Képtár gyűjtési koncepciójának s a megvásárolt Károlyi-palota hasznosítási tervének kidolgozására.

Az intézményteremtési ambícióktól vezérelt gyűjtés mellett a fővárosi műpártolás története szempontjából figyelemre érdemes, hogy a konszolidálódott városgazdálkodás hatására a főváros az 1920-as évek közepétől ismét felelevenítette a mecenatúra tradicionális formáit. Egyfelől folytatta korábbi megrendelési típusai közül a polgármestereket megörökítő arcképsorozat gyarapítását Bárczy István és Bódy Kálmán portréinak elkészíttetésével,¹¹⁶ másfelől a fiatal tehetségek támogatását szolgáló „Ferencz József koronázási jubileum-díj” kiírását. 1927 februárjában hirdették meg az 1925. évi festészeti és az 1926. évi szobrászati pályázatot. Ekkor – az új pénzrendszer folytán – módosult a díj összege. Az eredeti 4000 korona átszámítva 4640 pengőt ért volna, de a tanács ettől eltérően a képzőművészeti díj értékét 1600 pengőben állapította meg, de az összeget alkalmanként módosította. A kiírási feltételekben, akárcsak korábban, most is szerepelt, hogy „a bíráló bizottság csak olyan pályázók pályázatát fogja tekintetbe venni, akik az 1921. óta nyilvános művészeti kiállításokon már részt vettek”.¹¹⁷ A „nyilvános művészeti kiállítások” körét a Múcsarnokra, a Nemzeti Szalonra, az Ernst Múzeumra és a főiskolai kiállításokra korlátozták, míg a többi tárlat „érvényességéről” a tanács esetileg döntött. A bíráló bizottság a festőművészeti díjat Mihalovits Miklósnak, a szobrászművészetit pedig, melynek határidejét – a kevés jelentkezőre való tekintettel – egyébként egyszer meghosszabbították, Farkas Aladárnak ítélte. 1928-ban, az alapszabálynak megfelelő ütem szerint, festészeti pályázatot írtak ki, melyet Istókovits Kálmán nyert el. A következő esztendő szobrászati díját Mészáros László kapta. 1930-ban az új fővárosi törvény nyomán változott a bíráló bizottság felállítási jogköre, vagyis az elkövetkező négy évben, a törvény újabb módosításáig a közgyűlés helyett a törvényhatósági tanács jelölte ki a bíráló bizottságot. Ugyanekkor átalakítva az alapítványi okiratot is a főváros megszüntette a képzőművészeti díj két évre szóló lehetőségét, az értékét pedig 3000 pengőben állapította meg. Az intézkedések nyomán határozottan megnőtt a művészek érdeklődése. Az ebben az évben kiírt festészeti pályázaton 29 festőművész vett részt, a díjat Szőnyi István kapta meg. A következő év szobrászati pályázatának nyertese – 26 résztvevő közül – Pátzay Pál volt. A bíráló bizottság az 1933. évi szobrászati díjat Vilt Tibornak, az 1934. évi festészetit Molnár C. Pálnak ítélte. Az elkövetkező évek díjazottjai, akárcsak az utóbb felsoroltak, a római iskolások köréből kerültek ki, jelezve a hivatalos kultúrpolitika a fővárosi művészetpolitika azonosulását, ám ezek ismertetésére utóbb térek vissza, mert 1935-ben ismét változott a bíráló bizottság felállításának jogköre.

IV.4. A Fővárosi Képtár gyűjteményi koncepciója és a Károlyi-palota hasznosítási terve

Csánki Dénes előterjesztését – a „Fővárosi Képtár létesítése és a gróf Károlyi palota hasznosítása ügyében” – 1932 áprilisában nyújtotta be a polgármesternek.¹¹⁸ Elaborátumában értékelte a főváros addigi képzőművészeti mecenatúráját; mérlegelte a Fővárosi Képtár felállításának lehetőségét és szükségességét; felvázolta a tervezett intézmény arculatát, mely nemcsak megkülönböztetheti a többi közgyűjteménytől, de létesítését is indokoltá teszi; végül meghatározta célját és feladatát. Elképzelését, amint a tanulmány több helyén utalt is rá, egykorú német múzeumi példák alapján formálta.¹¹⁹

Csánki a fővárosi mecenatúra történeti áttekintésekor, az 1880. évi közgyűlési határozat legfontosabb ismérveként s az ennek nyomán elinduló vásárlások legjellemzőbb gyakorlataként a fiatal művészek pártolását emelte ki. Ez az akarat „rányomta bélyegét a főváros fokozatosan gyarapodó képzőművészeti gyűjteményére. Egyéni karaktert adott neki a kvalitáson kívül, sajátos levegőt, az állam hasonló természetű gyűjteményeitől eltérő természetűt”.¹²⁰ A tanulmány szerzője a fővárosi kollekció különlegességének zálogát speciális gyűjtési elvben látta. Míg az állami gyűjtemények, ideális körülményeket feltételezve, „abszolút művészi kritériumok” alapján vásároltak, addig a fővárosnál nem ez volt az egyetlen s egyedüli elv, emellett megjelentek művészetpolitikai megfontolások is. Budapest kötelessége ugyanis elsősorban „az abszolút becsű művek alkotásához szükséges atmoszféralehetőség megteremtése” volt.¹²¹ Természetesen ez nem jelentette azt, hogy a minőségi követelményt el lehetett feledni s a hazai képzőművészetek támogatására szánt összeget szegényalapként működtetni, de a művészeti érték kizárólagos érvényesítése csak a hagyatéki, illetve a gyűjtemény hiányosságait pótló vásárlásokat jellemezte. Csánki úgy vélte, hogy a fővárosi képzőművészeti gyűjtemény „lét-alapját” e speciális támogatás szellemében folytatott munka képezte, ez biztosította egyéni jellegét s teremtette meg intézményesítésének lehetőségét.

A tervezett intézmény gyűjteményét három egységre tagolta, melyből kettő – a modern mesterek és a régebbi pest-budai művészek alkotásaiból álló műtárgyegyüttes – már az előterjesztés időpontjában megvolt; a harmadik – a modern budapesti grafikai kollekció – kialakítása főleg az elkövetkező évek feladata lett. A különböző gyűjteménycsoportoknak, a tagolásnak megfelelően, eltérő gyarapítási elveket és korszakhatárokat javasolt.

Ebben a konstrukcióban nyilvánvalóan a súlypontot a modern mesterek alkotásai képezték, a fővárosi képzőművészeti gyűjtemény jellegének megfelelően. Ilyen értelemben a műpártolás múltja kijelölte jövőjét is, meghatározva a Fővárosi Képtár további gyűjtési koncepcióját, miszerint az intézmény változatlanul az ifjú tehetségek támogatására törekedve őrizze meg s erősítse egyéni karakterét. Ám e program értelmezésekor Csánki jelentősen leszűkítette az új intézmény javasolt gyűjtőkörét. E szándék jegyében már a gyűjteményi tradíciók feltérképezésekor elfeledkezett a fővárosi műpártolás közelmúltjáról, a Bárczy-korszak progresszív irányzatokat is támogató gyakorlatáról. Ő ugyanis – az egykorú hivatalos kultúrpolitika elveivel azonosulva – nemcsak idegenkedett „a magyar művészet békésen csendes vizeit” a századelő óta megzavaró művészeti törekvésektől, de kétségbe vonta felmutatott értékeiket is, általában hitelességüket, s képviselőik munkásságát a honi művészettől idegen, nyugati minták szolgai követéseként interpretálta. E nézőpont alapján, ám bizonytalan szakmai megítélésükre, végső soron minőségi érvekre apellálva elzárkózott képviselőiktől is. A gyűjteménygyarapítás e kétségeket ébresztő gyakorlata mellett, ami különösen visszatetsző Csánki indoklásában, hogy prekonceptióját a kirekesztett irányzatok természetével egyezőnek tüntette fel. Érvei közt előkelő helyet kapott, hogy „a művészeti forradalmaknak az a jellegzetes sajátjuk, hogy egyedül, minden közületi támogatás nélkül szokták csatájukat megvívni, igazukat kiharcolni”.¹²² E módszert követve elutasítását a fiatal tehetségek értő támogatásaként állította be, mely hivatott megóvni őket attól a téveszmétől, hogy újat és jót alkotnak, holott „idegen egyéniség kölcsönvett előadásmódja sorvad bennük modorrá, formassággá”.¹²³ Csánkinak e sajátos gondolatmenet révén sikerült a fővárosi mecenatúra alapeszméjét és a magáénak is vallott, egykorú művészetpolitikai elvet, az „új művészeti irányzatokkal szemben indokolt óvatosság”-ot társítania. Hasonló,

indulatoktól sem mentes álláspontot képviselt egyébként a magukat „tradícióhűnek” feltüntető, de valójában a piaci igényeket követők s a valódi művészet hivatását megcsúfolók táborával szemben is. Mindezek alapján azon „középen” lévő irányzatokhoz tartozók munkáit kívánta gyűjteni, akik az ő megítélése szerint „szakadatlan művészi folytonosságban eljutottak az »új«-ig, hogy ezt új értéként illesszék be a művészet örök értékeinek sorozatába”.¹²⁴ Mindezek alapján a fővárosi műpártolás jövőjét ekként összegezte: „a magyar művészetnek a maga egészében való támogatása az, ami felé tekintenie kell”, mert „a főváros nem szegődhetik egy iskola, vagy művészi irány szolgálatába, különösen, ha annak elszigetelt volta a kísérlet jellegét hordja magán”.¹²⁵ E gyűjteménycsoport korszakhatáraként Csánki egyébként a fővárosi műpártolás kezdetét, az 1880. évet jelölte ki. Ettől eltérni s a gyűjtést korábbi évtizedekre is kiterjeszteni, véleménye szerint, csak néhány esetben szükséges: olykor a „történelmi teljesség”, máskor az „egyéni esetek” indoka alapján.¹²⁶

Nyilvánvalóan más gyűjtési elv s más korszakhatár jellemezte az úgynevezett történeti gyűjteményt. E témakörben – Budapest képzőművészeti gyűjteményének természetes önkorlátozása alapján – evidens program időben a XIX. század, helyileg pedig Pest-Buda művészetének bemutatása lett volna, vagyis a helyi iskolák, művészcsoporthoz tartozók alkotásainak gyűjtése. A honi művészet sajátos fejlődése folytán azonban ez nem minősült érvényes modellnek, hisz „topográfiai értelemben az egész művészet helyi: pesti és budai” volt.¹²⁷ Ebből következően a gyűjteménycsoport gyarapítási elve az állami gyűjteményekéhez közelített, vagyis egyértelműen minőségi, illetve művészettörténeti szempontokat követett, azoktól csak abban tért el, hogy semmiképp sem kívánt teljességre törekedni.

Csánki elképzelésében a Fővárosi Képtár harmadik egysége a „mai Budapest” gyűjteménycsoport, melynek hivatásául a mindenkori aktuális városkép bemutatását tette. Gyűjtési elvét, gyarapítási ütemét egyaránt e tematika határozta meg.

A javasolt képtári koncepciót maga az előterjesztő „általában a szó nemesebb értelmében, értékőrző értelemben véve: konzervatív hajlandóságú”-nak minősítette.¹²⁸ Értékelésével egyet is érthetünk, de az alkalmazott jelző kevésbé nemes értelmében, mely viszont a kidolgozott programnak, úgy vélem, valóban sajátja volt. Itt jegyzem meg, hogy e kevés invenciót tükröző tervezet összehasonlítása a majdnem két évtizeddel korábban megfogalmazott képtári koncepcióval gondolatébresztő lehet. Csánki előterjesztésében ugyanis nem vállalta a modern városi galéria akkor felvázolt szerepkörét, mely kötelezővé tette volna azoknak az irányzatoknak a képviselését is, melyek támogatásától ő épp hogy elzárkózott. Ehelyett a tervezett intézmény karakterét részint a helytörténeti képzőművészeti gyűjtemények, részint az állami gyűjtemények felé közelítette. Erre utal például az idejélmúlt műpártolási gyakorlat felelevenítése, a „mai Budapest” gyűjteménycsoport létesítése, de ezt bizonyítja a „beérkezett” művészek támogatását szorgalmazó kezdeményezése is, mely az egykorú művészeti közállapotokra hivatkozva valójában a műpártolási gyakorlat módosítását sugallta. Mindemellett e koncepció nemcsak Csánki szakmai meggyőződését vagy elfogultságát jellemezte, de minősítette a korabeli fővárosi elvárásokat is. Míg Bárczy önálló, fővárosi arculat kialakítására törekedett e területen is, a mostani vezetés megelegetett az ország hivatalos kultúrpolitikájával való azonosulással.

A korábbi és a mostani városi akarat különbözőségére még egy példát említek. Csánki a népművelési szempontokat a Fővárosi Képtár létjogosultságát bizonyító érvek sorában s a javasolt koncepció indoklásában egyaránt felemlítette. E témakörben megfogalmazott

gondolatmenete egyébként kitűnően tanúsítja érvelési módszerét, melyben igaz megállapítások sajátos csoportosítása révén, a bizonyítás látszatát keltve eljut a szándékainak legmegfelelőbb következtetéseikig. Esetünkben megállapította, hogy az új intézmény csak úgy válhat élővé, ha társadalmi támogatottságot élvez, ha beteljesíti „szépet tovább adó hivatásá”-t, mely egyben biztosítja oktatási kötelezettségét is.¹²⁹ Ugyanakkor feladatának vélte az úgymond ítélkező szerepet is, mely a saját korát jellemző művészeti káoszban a laikusok számára mértékül szolgálhat s tájékozódási pontokat ad a magángyűjtőknek. Mindezek alapján kijelentette, hogy nem szabad „legmagasabb rangú” múzeumot létesíteni, hanem olyan alkotásokat kell bemutatni, melyek a rokonszenvezők széles rétegeit vonzzák, vagyis el kell tekinteni a szélsőséges irányzatok bemutatásától, mert e művek előtt az emberek tanácstalanul állnak. Miként korábban a képtári koncepció kapcsán már utaltam a Bárczy-korszakban született és a Csánki által megfogalmazottak különbségére, most a népművelés vonatkozásában teszem ugyanezt. Az előterjesztésben felvázolt múzeumoktatási elképzelés számos elemében megegyezik Szabó Ervin gondolataival, miként az intézmény ítélkező szerepvitele egyértelműen emlékeztet Feleky felvetésére, ám egy alapvető különbség a két akarat közt itt is tetten érhető. Míg az utóbb említettek célja egy a szó klasszikus értelmének megfelelő népművelés volt, addig Csánki egy meghatározott, vásárlási erőként is számba jöhető réteg nevelésére törekedett. „Ezek közül elsősorban az a közönség, mely gazdaságilag tehetős is arra, hogy vásároljon: érdekelhet bennünket művészi megélhetési viszonyaink mai katasztrofális helyzetében”.¹³⁰

Csánki a főváros tulajdonában lévő műtárgyak alapos szelekcióját követően kívánta az új intézmény gyűjteményi alapját kialakítani. A Fővárosi Képtár szempontjából az addig megvásárolt 3000 műtárgynak csak az egyharmadával számolt.¹³¹ A fennmaradó kétharmad részt változatlanul a tanács hivatali helyiségeinek díszítésére ajánlotta. Előterjesztésében természetesen foglalkozott a képtári gyűjtemény további gyarapításával is. A modern képtár anyagát „elhalt művészek” munkáival általában nem kívánta gazdagítani. Döntését részint a gyűjteményegység jó adottságaival, részint az egykorú művészeti közállapotokkal indokolta, melyek egyértelműen a kortárművészet támogatása mellett szóltak. Változatlan intenzitással tervezte viszont a történeti gyűjteménycsoport fejlesztését, az új intézmény tudományos feladatául téve a XIX. századi pest-budai művészek munkásságának feltárását, feldolgozását, bemutatását. A „mai Budapest” képzőművészetét reprezentálni hivatott modern grafikai gyűjtemény folyamatos gyarapítása is kitüntetett szerepet kapott gyűjteményfejlesztési programjában.

A fővárosi képzőművészeti gyűjtemény részbeni intézményesítése felvetette a képtár kortárművészeti gyűjteménye és az elkövetkező tanácsi vásárlások viszonyát is. E kérdéskörben Csánki az intézmény viszonylagos önállóságát javasolta abban az értelemben, hogy az újonnan megvásárolt művek ne kerüljenek automatikusan a képtári kollekcióba.

Az elmondottak alapján a Fővárosi Képtár bemutatkozását szolgáló kiállítás alapelveit Csánki ekként összegezte: „fővárosunk kötelessége nem lehet sem a teljesség, sem a művészeti korfestés, periódusoknak és iskoláknak rendszeres bemutatása; hanem a saját külön vásárlási elvei szerint egybegyűlt anyagnak válogatott bemutatása”.¹³² Úgy tervezte, hogy e tárlaton – a Zichy Múzeum anyagán kívül – 150 festményt, 100 grafikát és 50 szobrot állítanak ki. A bemutatásra szánt kollekciónál összeállításakor arra törekedett, hogy „minden darab a múzeum művészi együttműködésének érdekét szolgálja, és ne lehessen kétségessé tenni egyiknek sem az odatartozását”.¹³³

Az előterjesztés időpontjában a főváros még nem döntött a Károlyi-palota hasznosítása ügyében. Előzetes tervei szerint itt kívánta elhelyezni a Fővárosi Múzeumot, a Zichy Múzeumot és a Fővárosi Képtárat. Az egyébként rossz állapotban lévő, csak részben üres épület helyreállításához szükséges pénzzel a tanács azonban nem rendelkezett, hisz a vételár 1931-ben esedékes utolsó részletének kifizetésére is haladékot kellett kérnie.¹³⁴ Ennek megfelelően a palota birtokbavételét szakaszosan tervezték megvalósítani. Első lépcsőben csak az Egyetem utcai főhomlokzat 20 termével foglalkoztak, melyben – cca. 1000 m² alapterület – kívánták a Fővárosi Képtárat, illetve a Zichy Múzeumot megnyitni.¹³⁵ Az épület – ezen része – egyébként jó állapotban volt, s kisebb átalakítási, javítási munkákat követően, a kor elvárásai szerint, alkalmas volt a képtári funkcióra. A közbevetett megjegyzés arra vonatkozik, hogy pénz hiányában például nem tudták megoldani a központi fűtést, az egyéb kínáló fűtési lehetőségeket pedig vagy esztétikai, vagy biztonsági indokok alapján vetették el, így fűtetlenek maradtak a kiállítási termek. Ugyanezen okból a világítást sem korszerűsítették. E megalkuvások révén viszont a Zichy Múzeum évi bérleti díjának alig több mint kétszereséből elfogadható állapotokat tudtak biztosítani.¹³⁶

A palota további hasznosítására Csánki két variációt dolgozott ki. Az első változatban nem foglalkozott a Kaplony utcai szárny egyébként szükséges átalakításával.¹³⁷ Ezt alapul véve ebben a traktusban tervezte elhelyezni a raktárakat, a különböző kisegítő helyiségeket és a Zichy Múzeumot. A Károlyi utcai szárnyban pedig a „mai Budapest” gyűjteménycsoportot, illetve még néhány festmény bemutatását ajánlotta. A Károlyi-palota egész első emeletének ily módon történő birtokbavétele 1170 mű kiállítását tette lehetővé, mely hosszú évek sikeres gyűjtése esetén is kellő teret biztosított a képtári gyűjteménynek. A második változat feltételezte, hogy az épület Kaplony utcai homlokzatát átépítik, ami az egész szárny felhasználási lehetőségét alapvetően megváltoztatta.¹³⁸ Csánki ebbe a szárnyba a Fővárosi Múzeum elhelyezését javasolta, megvalósítva a főváros nagyszabású kulturális intézményének álmát, az „egységes, nagy városi múzeum” gondolatát.¹³⁹ Egyébként azzal a lehetőséggel is számolt, hogy ez a szárny ugyan elkészül, de mégsem a múzeum, hanem a képtár kapja meg. Ez további 1120 mű kiállítási lehetőségét biztosította, melyet a várható minőségi gyarapodás szempontjából azonban mindenképp eltúlzottnak talált. Ezért ebben a traktusban csak az emeletet kívánta képtári célokra felhasználni, időszaki kiállításokat rendezve a termekben. Csánki személy szerint az előző változat kivitelezését, vagyis a Fővárosi Múzeum beköltözését, támogatta.

IV.5. A Fővárosi Képtár megalakulása

1932 júniusában a Közművelődési Szakbizottság ülésén a tanácsi ügyosztály előadója tájékoztatta a jelenlévőket, hogy hamarosan a bizottság elé hozza a Károlyi-palota hasznosításával, vagyis a fővárosi képzőművészeti gyűjtemény elhelyezésével foglalkozó ügyosztályi tervezetet.¹⁴⁰ A Csánki-féle javaslat nyomán készült előterjesztés szakbizottsági megvitatására az 1932. október 2-i ülésen került sor.¹⁴¹ A bizottság az elaborátumot pontról pontra, részletesen megvitatva, de néhány szóhasználatról eltekintve alapvető kérdésekben nem javasolt módosítást. Az ügyosztályt képviselő Némethy Károly méltatta Csánki előkészítő munkáját, majd megjegyezte: „Meggyőződése, hogy munkájának méltó jutalmát fogja elnyerni akkor, amikor

a megalkotandó Fővárosi Képtár vezetésében szerepet fog kapni”.¹⁴² Előterjesztésük második pontja ki is fejezte e szándékukat, ugyanis a képtár rendezésével – az ügyosztály felügyelete mellett – Csánki Dénest kívánták megbízni, melyet a bizottság támogatott is. A polgármester javaslatát ezt követően, 1932. november 10-én terjesztette a törvényhatósági tanácsülés elé, mely, mint a 893. számú határozata bizonyítja, egyhangúlag elfogadta a Fővárosi Képtár létesítését, s támogatta a Károlyi-palota hasznosítására benyújtott tervezetet is. (Függelék 7.) Ezzel lezárult a fővárosi mecenatúra egy korszaka, s akkoriban úgy tűnt, hogy a képzőművészeti gyűjtemény arra érdemes része Fővárosi Képtárként végleges otthonra talált a Károlyi-palota falai között. Már az önálló művészeti múzeum elvárható szintű működését szolgálta a fővárosi közgyűlés 1932. novemberben 23-i ülésén elhangzott indítvány, mely az új intézmény „tudományos igényeknek és a fővárosi polgárság igényeinek” megfelelő szakszerű vezetéséről és e feladatok teljesítésére elegendő gyakornoki állás és normálstátus megszerzésére szólította fel a polgármestert.¹⁴³

JEGYZETEK:

- 1 BFL. VIII. 1002. 96114/1919-I.
- 2 BFL. VIII. 1002. 96115/1919-I.
- 3 BTM Kiscelli Adattár, Wildner Ödön hagyatéka, 83. 459. 1. (A 23967/1920. IV. sz. belügyminiszteri rendelet.)
- 4 BTM Kiscelli Adattár, Wildner Ödön hagyatéka, 83. 461.
Wildner Ödönt 1920. december 9-én nyugdíjazták.
- 5 BFL. VIII. 1002. 14709/1920-VI.
- 6 BFL. VIII. 1002. 87/920-M.
- 7 BFL. VIII. 1002. 310/1919-M.
- 8 Az 1920. évi IX. törvénycikk lehetővé tette, hogy a központi hatalom feloszlassa a fővárosi törvényhatósági bizottságot, míg a korábbi fővárosi törvény a belügyminiszternek csak felügyeleti jogot biztosított.
- 9 BFL. IV. 1407. b. 23468/1921-XIV.
A XIV. ügyosztály az 1921. évi költségvetésben 250 000 korona biztosítását kérte, melyből 5-10 műtárgy megvételét tervezték.
- 10 BFL. IV. 1407. b. 35902/1921-XIV.
Összetétele: az elnök: az I. alpolgármester; elnökhelyettes: a XIV. ügyosztály vezetője; tagok: 3 törvényhatósági képviselő (Horváth Károly, Petrovics Elek, Végh Gyula).
- 11 FK 1921, 25. sz., 1104.
- 12 BFL. IV. 1407. b. 53873/1921-XIV.
- 13 BFL. IV. 1407. b. 12806/1921-XIV.
- 14 BFL. IV. 1407. b. 35902/1921-XIV.
- 15 FK 1921, 28. sz. II. mell., 40.
- 16 Budapest 1918–1945, 182.
- 17 Pacher 1929, 358.
Az éves ügyosztályi jelentéseket készítő, majd azokat a Magyar Művészet hasábjain publikáló Pacher Béla egyetlen alkalommal sem mulasztja el, hogy megjegyezze, milyen komoly akadályokat jelent ez a programszerű vásárlás kialakítása szempontjából.
- 18 MK 20, 180.
- 19 BFL. IV. 1407. b. 122200/1920-XIV.
- 20 BFL. VIII. 1002. 144/1920-M.
- 21 BFL. VIII. 1002. 144/1920-M.
- 22 BFL. IV. 1407. b. 128567/1920-I. – lappang.
- 23 BFL. IV. 1407. b. 100419/1920-I.
- 24 BFL. IV. 1407. b. 62882/1920-XVI.
- 25 Nagy, 112.
- 26 Nagy, 112–113.
- 27 Nagy, 113–114.
- 28 BFL. IV. 1407. b. 135190/1922-XIV.; FK 1922, a Képzőművészeti Bizottság 1922. szeptember 27-i ülése, Nagy István hozzászólása.

- 29 FK 1921, 25. sz., 1104.
Az eredetileg 15 000-20 000 koronára tervezett költségek ekkor már 90 000 koronára emelkedtek.
- 30 FK 1921, 25. sz., 1104.
- 31 Budapest Főváros Levéltára 1407 b. 86672/1921-I., 1478/1921-XIV.
- 32 BFL. IV. 1407. b. 67562/1921-I.
- 33 BFL. IV. 1407. b. jegyzőkönyv ad 86672/1921-I.
- 34 Budapest Székesfőváros gróf Zichy Jenő Múzeumának katalógusa, Budapest, Székesfővárosi Házinyomda, 1923.
- 35 A katalógus formailag a berlini Königlische National Galerie katalógusát követte.
- 36 BFL. IV. 1407. b. 123516/1921-XIV.
- 37 BFL. IV. 1407. b. 145154/1921-XIV.
- 38 Elek, 1925, 184.
- 39 BFL. IV. 1407. b. 702/1926-VII.
- 40 BFL. IV. 1407. b. 11536/1926-VII.
- 41 Uo.
- 42 Kgy. jkv. 1921. július 13. 858. sz.
- 43 Budapest Főváros Levéltára 1407.b. 86672/1921-XIV.
- 44 Korábban ezt a feladatkört – a Bárczy-korszakban – Márffy Ödön látta el. Feltételezem, hogy az ő megbízatása is a politikai átrendeződés nyomán, 1920-1921-ben szűnt meg.
- 45 FK 1921, 28. sz., II. melléklet, 40.
A Pénzügyi Bizottság 1921. július 8-i ülése.
- 46 BFL. IV. 1407. b. 943/1922-XIV.
- 47 BFL. IV. 1407. b. 86786/1922-XIV.
- 48 A leltári feldolgozás a Fővárosi Múzeum kötelezettsége volt. Később, a Fővárosi Képtár megalakulása után, ez a szakleltár lett az új intézmény leltárkönyve.
- 49 BFL. IV. 1407. b. 86786/1922-XIV.
- 50 1932-ben a 3000 műtárgyat 600 helyen tárolták.
- 51 Dömötör, 1925, 204.
- 52 FK 1921, 25. sz., 105.
A Képzőművészeti és a Múzeumi Bizottság közös ülése 1921. június 18-án.
- 53 Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója, Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1924 (Előszó: A Képzőművészeti Társulat Igazgatósága, visszatekintés: Sipőcz Jenő polgármester. A kiállítást rendezte: Komáromi Kacz Endre.)
- 54 Uo. II. o.
- 55 Dömötör, 1925, 206.
- 56 A felsorolt művek katalógusszámjai: Ferenczy Károly: 9., 32.; Tihanyi Lajos: 241.; Egy József: 244.; Vedres Márk: 116., 117.; Bokros Birman Dezső: 74.; Margitay Tihamér: 128., Márk Lajos: 202., 216.
- 57 Fémes Beck Vilmos: 106., 107., 110., 112., 113.
- 58 Berény: 249.; Czigány: 254.; Czóbel: 155.; Kernstok: 143., 149.; Kmetty: 238., 259.; Márffy: 255., 264.; Orbán: 243.; Pór: 56., 253.; Uitz: 245; 312–314.
- 59 Gergely: 104.
- 60 Jelentés, 1926.
- 61 Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója, Budapest, június–július. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1932. (Előszó: dr. Sipőcz Jenő polgármester. A kiállítást rendezte: Csánky Dénes Fővárosi múzeumi igazgató.)
- 62 Pacher, 1928, 397.
- 63 Sipőcz Jenő polgármester előszava, 3. [in: Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója, 1932. június–július. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1932.]
- 64 BTM Kiscelli Adattár, Wildner Ödön hagyatéka, 83. 501; 83. 521. 2.
Wildner Ödönt a főváros 1926. október 28-tól alkalmazta. 1937-ben vonult ismét nyugállományba.
- 65 BTM Kiscelli Adattár, Wildner Ödön hagyatéka, 83. 509. 2.
- 66 Jelentés, 1926.
- 67 Uo.
- 68 Uo.
- 69 Uo.
- 70 Pacher, 1929, 358.
- 71 Uo.
- 72 Pacher, 1929, 358.
- 73 Gyárfás Jenő: Tanulmányfej a Tetemrehívás című festményhez (FK. leltári szám: 2221; ma: MNG).
- 74 Liezen-Mayer Sándor: Vénusz és Tannhäuser (FK. leltári szám: 2010; ma: MNG).

- 75 Székely Bertalan: Az apáca (FK. leltári szám: 1815; ma: MNG).
- 76 Than Mór: Női akt (FK. leltári szám: 1763; ma: MNG).
- 77 Barabás Miklós: Önarckép (FK. leltári szám: 1890; ma: MNG).
- 78 Barabás Miklós: Bittó Istvánné arc képe (FK. leltári szám: 1814; ma: MNG).
- 79 1. Mészöly Géza: Balatoni táj tehennel (FK leltári szám: 1267; a II. világháború alatt elveszett).
2. Mészöly Géza: Tájkép (FK leltári szám: 1031; Fővárosi Múzeum leltári szám: 10138; ma: MNG).
- 80 1. Paál László: Erdő mély (FK. leltári szám: 1819; ma: MNG).
2. Paál László: Tájkép (FK. leltári szám: 1862; ma: MNG).
- 81 1. Ferenczy Károly: Orpheus (FK. leltári szám: 2198; ma: MNG).
2. Ferenczy Károly: Önarckép (FK. leltári szám: 2198; ma: MNG).
- 82 Réti István: Anyám (FK. leltári szám: 2023; ma: MNG).
- 83 Thorma János: Kártyázók (FK. leltári szám: 1929; ma: MNG).
- 84 Rippl-Rónai József: Kalitkás nő (FK leltári szám: 1385; ma: MNG).
- 85 Rippl-Rónai József: Vörös sapkás önarckép (FK leltári szám: 1850; ma: MNG).
- 86 1. Nagy Sándor: Hungária (FK leltári szám: 2128, ma: MNG).
2. Nagy Sándor: Méheskert (FK leltári szám: 1221; a II. világháború alatt elveszett).
- 87 1. Körösfői-Kriesch Aladár: Parkrésztlet (FK leltári szám: 2229; a II. világháború alatt elveszett).
2. Körösfői-Kriesch Aladár: Halottak napja (FK leltári szám: 2255; ma: MNG).
- 88 Csók István: Fekvő akt (FK leltári szám: 1760; ma: MNG).
- 89 Fényes Adolf: Bujkáló nap (FK leltári szám: 1744; ma: MNG).
- 90 FK 1928, 42. sz., 1894.
- 91 Uo.
- 92 Lásd V. fejezet 102. oldal
- 93 Korb Erzsébet: leányfej (FK leltári szám: 1656; ma: elveszett).
- 94 Patkó Károly: Gyümölcsös (FK leltári szám: 1655; ma: elveszett).
- 95 Szőnyi István: Anyám (FK leltári szám: 2202; ma: MNG).
- 96 Kádár Béla: Csenedélet (FK leltári szám: 2156; ma: nincs adat).
- 97 Klie Zoltán: Kompozíció (FK leltári szám: 2211; 1950-ben eladták).
- 98 Gyenes Gitta: Chicago (FK leltári szám: 2024; ma: MNG).
- 99 Kövesházi Kalmár Elza: Fiatal lány (FK leltári szám: 2158; a II. világháború alatt elveszett).
- 100 Pacher, 1929, 358.
- 101 BFL IV. 1407. b. 117050/1928-I.
- 102 BFL. VIII. 1002. a. 33886/1928-IX.
- 103 Csánki, 1932, 19.
- 104 Az 1928-ban meghirdetett látképpályázat kapcsán megvásárolt festmények:
1. Barkász Lajos: Kilátás a Rózsadombról (FK. leltári szám: 1782; 1945-ben megsemmisült).
  2. Fényes Adolf: Ködös őszi nap (FK. leltári szám: 1783; ma: BTM).
  3. Fényes Adolf: Esős idő Óbudán (FK. leltári szám: 1784; ma: BTM).
  4. Fényes Adolf: Ködös idő (FK. leltári szám: 1785; ma: BTM).
  5. Hány Gyula: A Károlyi palota (FK. leltári szám: 1786; ma: BTM).
  6. Hány Gyula: A Ferenc József híd (FK. leltári szám: 1787; ma: BTM).
  7. Horváth Béla: Az Országház és a Duna (FK. leltári szám: 1788; ma: BTM).
  8. Halasi Horváth István: Országház (FK. leltári szám: 1789; ma: BTM).
  9. Istókóvits Kálmán: Dunapart (FK. leltári szám: 1790; 1945-ben eltűnt).
  10. Kacziány Ödön: A Lágymányos (FK. leltári szám: 1791; 1950-ben eladták).
  11. Nádler Róbert: A Duna a Gellérthegyről (FK. leltári szám: 1792; ma: BTM).
  12. Sándor József: Kálvin tér (FK. leltári szám: 1793; ma: BTM).
  13. Szlányi Lajos: Gellérthegy (FK. leltári szám: 1794; ma: lappang).
  14. Gy. Takách Béla: Budapest a Rózsadombról (FK. leltári szám: 1795; ma: BTM).
  15. Walleshausen Zsigmond: Rudolf rakpart (FK. leltári szám: 1796; 1945-ben eltűnt).
  16. Zádor István: Ködös téli délelőtt (FK. leltári szám: 1797; ma: MNG).
  17. Bauer István: A Parlament a budai helyekkel (FK. leltári szám: 1798; ma: BTM).
- 105 Csánki, 1932, 18.
- 106 Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója, Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1932.
- 107 Uo. 5.
- 108 A műtárgylistán 400 műtárgy szerepelt, de 19 mű külföldi művész alkotása.
- 109 Kgy. jkv. 1928. július 4. 143. sz.
- 110 Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója,

1932. június–július. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1932.
(Előszó: Sipócz Jenő polgármester. A kiállítást rendezte: Csánky Dénes Fővárosi múzeumi igazgató.)
- 111 FK 1932, 5. sz. 115.
A polgármesteri XIV. (közművelődési) szakbizottság 1932. január 22-i ülése.
- 112 Uo.
- 113 FK 1932, 45. sz., 1028.
A Közművelődési Szakbizottság 1932. október 27-i ülésén részt vett a Művészi Szaktanácsadó Testület néhány tagja:
Hikisch Rezső, Kertész K. Róbert, Szőnyi Ottó, Telcs Ede, Tóth István, Végh Gyula, Zala György.
- 114 FK 1932, 28. sz., 726.
- 115 Uo.
- 116 1. Karlovszky Bertalan: Bárczy István (FK leltári szám: 1706; ma: BTM).
2. Balló Ede: Bódy Tivadar (FK leltári szám: 1690; ma: BTM).
- 117 Nagy, 115.
- 118 Csánky Dénes Fővárosi múzeumigazgató előterjesztése a Fővárosi Képtár létesítése és a gróf Károlyi-palota hasznosítása ügyében. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1932.
- 119 A például szolgáló német galériák: mannheimi Städtische Kunsthalle, düsseldorfi Städtisches Museum, karlsruhei Badische Kunsthalle, továbbá a mainzi, rosenheimi és müncheni művészeti múzeumok.
- 120 Csánki, 1932, 3.
- 121 Csánki, 1932, 4.
- 122 Csánki, 1932, 6.
- 123 Csánki, 1932, 6.
- 124 Csánki, 1932, 10.
- 125 Csánki, 1932, 6.
- 126 Csánki, 1932, 4.
- 127 Csánki, 1932, 11.
- 128 Csánki, 1932, 24.
- 129 Csánki, 1932, 10.
- 130 Csánki, 1932, 9.
- 131 Csánki, 1932, 23.
Csánki kimutatása szerint a főváros tulajdonában ekkor 1700 olajfestmény, 1060 grafika és 240 szobor volt. Ebből a tervezett modern galéria szempontjából 350 olajfestményt, 300 grafikát és 80 szobrot vélt hasznosíthatónak. A galéria segéd-, illetve tanulmányi anyagaként további 700 művet (200 olajfestményt, 450 grafikát, 50 szobrot) vett számításba.
- 132 Csánki, 1932, 11.
- 133 Csánki, 1932, 15.
- 134 Kgy. jkv. 1930. november 24. 1266. sz. határozat.
- 135 Az alapterülethez 387,65 méter képférőhely társult, mely Csánki számításai szerint 225 darab olajfestmény és 100 darab grafika elhelyezését biztosította.
- 136 Csánki, 1932, 17.
Csánki a múzeumi állapotok kialakításához szükséges összeget 18 000 pengőre becsülte. A Zichy Múzeum bérleti díja 8000 pengő volt, egy reprezentatív arckép tiszteletdíja 5000 pengő.
- 137 Csánki a két szárnyépület nélkülözhetetlenül szükséges munkáit 17 000 pengőre becsülte.
- 138 A Kaplony utcai szárny homlokzati átépítését s az egyéb szükséges átalakításokat Csánki 170 000 pengőre becsülte.
- 139 Csánki, 1932, 20.
- 140 FK 1932, 26. sz., 657.
- 141 FK 1932, 45. sz., 1029–1030.
- 142 Uo.
- 143 Kgy. jkv. 1932. november 24. 224. sz.

V. A SZÉKESFŐVÁROSI KÉPTÁR (1933–1944)

V.1. A Székesfővárosi Képtár megnyitása

Budapest Székesfőváros Képtára¹ – a tanács határozatát követően – önálló intézményként alakult meg. Feltételezésem szerint ennek elsősorban személyi okai voltak, ugyanis az új intézmény első igazgatója, Csánki Dénes és a Fővárosi Múzeum vezetője, Kuzsinszky Bálint kapcsolata korántsem volt harmonikus, s valószínűleg a tanács sem kívánt újabb feszültséget teremteni az alá-, illetve fölrendeléssel, ami a két személy felkészültségét tekintve vélhetően Csánkinak is a legkedvezőbb megoldás volt.

Az intézmény megalakításával egy időben megkezdődött a képtári kiállítás előkészítő munkája, melyben az igazgatón kívül részt vett egy újonnan alkalmazott művészettörténész, Kopp Jenő is. Ebben az időszakban az ő tevékenységét azonban természetesen beosztotti mivolta határozta meg, vagyis végrehajtó szerepköre volt, melyet emlékirata is igazol. Az előkészítő munka három szinten folyt. Legelőbb a „hivatali gyűjteményt” tekintették át, választották ki a képtári gyűjteménybe kerülő anyagot, majd e műtárgyakat begyűjtötték a Károlyi-palotába. Az előbb említett forrás alapján ez nem bizonyult egyébként a különböző rangú hivatalnokok ellenében könnyű feladatnak. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a Fővárosi Múzeum anyagának áttekintése is, és sor került bizonyos műtárgyak átvételére is. Ugyanekkor a tanács – a meglévő műtárgyállomány kiegészítésére – jelentős pénzeszközöket mozgósított, mint ezt az 1930–1933 közötti gyűjteménygyarapítás bizonyítja.

A Fővárosi Képtár megalapításával természetesen el kellett határolni a most létesített s a már meglévő intézmény gyűjtőkörét, vagyis a művészeti múzeumét a múzeumi képtártól. „A Fővárosi Képtár ... már létesülésekor átvette a nem szigorúan várostörténeti és városképi jellegű műalkotásokat, a régi Fővárosi Múzeum gyűjteményéből”.² A múzeumtól átvett festmények két csoportot képeztek. Az egyiket azok a művek alkották, melyek a Kuzsinszky-féle klasszikus várostörténeti koncepcióval felépített gyűjteménynek is szerves részei voltak, ám művészi kvalitásuk a Főváros Képtár gyűjteményébe való elhelyezésüket, illetve kiállításukat indokolta. Ilyenek voltak például Székely Bertalan és Lotz Károly a lipótvárosi templomhoz készített mozaiktervei, avagy Benczúr Gyula Buda visszafoglalását ábrázoló reprezentatív alkotása.³ A másik egység azon festményekből állt, melyek ugyan hagyományos értelemben nem minősültek várostörténeti jellegű műveknek, elvileg a „hivatali gyűjtemény” részei voltak, különböző tanácsi rendelkezések folytán mégis bekerültek a múzeumba, néhányuk szerepelt a leltárkönyvekben is, többségük azonban csak a gyarapodási naplókban. Ez utóbbi tárgyakat egyébként át is leltározták az 1922-ben elkezdett képzőművészeti szakleltárba.⁴ A jövőbeli gyarapítás szempontjából a két fővárosi intézmény képzőművészeti gyűjtésének elhatárolása, az eltérő gyűjtőkörök okán, egyértelmű volt. A különbség értelmezésére egy példát idézek: László Fülöp Elek Türr Istvánt ábrázoló arc-képét ajánlották fel megvételre a Fővárosi Képtárnak. Nem vásárolták meg, az elutasítást ekként indokolták: a gyűjteményben van jobb portré a művésztől, s egyébként a „Képtár tárgyi szempontból nem folytat gyűjtést”.⁵ A városképek gyűjtésében e szempont mellett létezett egy másik is, az alkotás készítési időpontja. A várostörténeti múltat őrző vagy azt felelevenítő művek a múzeumi

gyűjteménybe kerültek, míg a város jelenét megörökítő a Fővárosi Képtár „mai Budapest” gyűjteményét gazdagították.

Visszatérve az 1930–1933 közötti gyűjteménygyarapításhoz, e vásárlások kapcsán egy fontos mozzanat tisztázását ugyanis szükségesnek vélem, tudniillik az elfogadott program és a megvalósított gyakorlat közt ellentmondás feszült. Jóllehet az intézményalapítás indokai közt megtisztelő helyet kapott a már meglévő gyűjteményre való hivatkozás, valójában, legalábbis a nyitó kiállítás szintjén, e műtárgyegyüttes igen szerény szerepet játszott. A bemutatott műtárgyak több mint felét ugyanis az utóbbi két-három évben vették, s korántsem a történeti rész hiánypótlására vagy a „frissen festett” művek beszerzésére szorítkozva. Nyilvánvaló, hogy a korábbi ad hoc tanácsi vásárlások nem szolgálhattak kellő alapul egy művészeti múzeum kiállításához, ugyanakkor ez a megoldás is egyértelműen vitatható, mert a fővárosi műpártolás valósága helyett virtuális múltját reprezentálta, kérdésessé téve a gyűjtemény hangsúlyozott egyéni arculatát. Valószínűleg kevésbé tűnne ahistorikusnak e gyakorlat, ha kellő arányérzettel társult volna. Ehelyett, Csánki előterjesztése nyomán, a gyűjtemény szelekciója az indokolt minőségi mellett egy újabb szemponttal bővült, kizorítva a kiállítási anyag válogatási köréből azon vásárlások többségét is, melyek a képtári eszme megszületését követően – a Bárczy-korszakban – kerültek be a gyűjteménybe. Ily módon, az 1932-ben elfogadott konzervatív koncepció nemcsak a gyarapítást határozta meg, de módosította a gyűjtemény múltját is. Mindezek alapján úgy vélem, hogy a Fővárosi Képtár megalakulásakor elsősorban nem a fővárosi képzőművészeti gyűjteményt, hanem a fővárosi műpártolást intézményesítették, legalábbis részben, mert a művek vétele révén történő szociális támogatás változatlanul fennmaradt.

Budapest Székesfőváros Képtárának első kiállítása 1933. október 16-án nyílt meg,⁶ az épület egyharmadában, 22 teremben megközelítőleg 350 képet, szobrot, grafikát és néhány gobelint mutattak be. A „nehéz viszonyok miatt tudományos katalógus” nem jelent meg, csak az „eligazodást” megkönnyítő tájékoztató füzet, melyben a műalkotások szerzője, címe és technikája szerepelt. A kiállított grafikákat – elvileg – a katalógus „függeléke” tartalmazta, de az általam ismert példányok mindegyikéből e tartozék hiányzott.⁷

Még a kiállítás ismertetése előtt jegyzem meg, hogy a tárlat – a rendező számára – a XIX. század utolsó évtizedeit jellemző, „műcsarnoki festészetet” reprezentáló résztől jószerével kortárművészetnek minősült. Néhány művésztől eltekintve a bemutatottak döntő többsége ugyanis még alkotott. Problémát is jelentett számomra, hogy miként is oldjam meg, részint a fővárosi vásárlások, részint a rendezői intenció szempontjából, az egykorú művészet e szövevényének ismertetését, mely Csánki számára – 1933-ban – a művészeti valóságot jelentette. A tárlat bemutatására a szokásosnál jobb módszert nem sikerült találnom, ezért méltányosság okán is szükségesnek tartottam e megjegyzést. Ugyanakkor úgy vélem, hogy kikerülhetetlen s mindenképp tanulságos a vásárlások időpontját ebben az esetben feltüntetni. Igazolásként egyetlen példát említek. A tárlat ismertetéséből legfeljebb az tűnik ki, hogy egy-egy stílustörekvést ki és hány művel képviselt. A rendezői akarat nézőpontjából viszont korántsem közömbös, hogy az ugyanabba a kategóriába sorolt művet a városatyák már korábban megvették, avagy Csánki a kiállításra készülve – 1932-ben – javasolta a vásárlást.

A kiállítás – a gyűjteménycsoportokat követve – három részre tagolódott: az örökül hagyott gróf Zichy Jenő-hagyatékra (II–VIII. terem), a most kialakított „képtári gyűjteményre” (előcsarnok, I., IX–XIX. és XXI. terem) és a néhány mű reprezentálta „mai Budapest” kollektóra

(XX., XXII. terem). Az előzetes szándéknak megfelelően a „képtári gyűjtemény” további két részből állt. Az egyik, a „topográfiailag pest-budainak” tekinthető, valójában a XIX. századi magyar művészet általános bemutatására hivatott „történeti egység”; a másik, a modern, mely a fővárosi műpártolás kezdetétől, 1880-tól mutatta be, az előzőhöz hasonló gyűjtőkörrel, a századvégi, illetve a kortársművészetet. A kiállítás ezen részében 123 festőművész 178 festménye és 33 szobrászművész 41 plasztikája szerepelt. Két műalkotástól eltekintve⁸ valamennyi a főváros tulajdonát képezte.⁹

A kiállítás úgynevezett történeti műtárgygyűjtése – szembetűnő hiányosságai és aránytalanságai okán – lényegében „jelzéseként” értékelhető. A festészet körében a „történeti visszapillantást” id. Markó Károly (Zichy [1]), Donát János (1917 [1]), Barabás Miklós (1928 [1], 1929 [1]), Borsos József (1914 [1], 1916 [1], 1933 [1], ?), Györgyi (Giergl) Alajos (1918 [1]), Laccataris Demeter (1915 [1]), Jacobey Károly (1915 [1]), Jankó János (Zichy [1], 1926 [1]), Grimm Rezső (1915 [1]) és Szemlér Mihály (1904 [1]) művei szolgálták. Ezeket a művészeket, részben kapcsolódva már a fővárosi mecenatúra indulásához is, a századvég hivatalos művészete, az akadémikus történelmi tábla- és falfestészet képviselői követték. A kiállításon – nem feltétlenül e műfajba tartozó művekkel – Liezen-Mayer Sándor (1930 [1]), Székely Bertalan (1906 [4], 1928 [1]),¹⁰ Than Mór (1928 [1]), Lotz Károly (1933 [27]),¹¹ Zichy Mihály (1920 k. [1]), Gyárfás Jenő (1931 [1]) és Benczúr Gyula (1896 [1], 1906 [4], 1913 [1])¹² szerepeltek. A romantikus – akadémikus tájképfestészetet Molnár József (1932 [1], ? [1]) és Telepy Károly (1915 [1], 1933 [1]) művei képviselték. A tájképfestészetben egy, az akadémikus gyakorlatot ismerő, de azzal szakító új szemlélet kialakulását bizonyították Mészöly Géza (1920 után [1], ? [1]) érzékeny festőiséggel alkotott, lírai remekei. A „hiánypótló” fővárosi vásárlások sikerét, illetve sikertelenségét tanúsította Paál László (1928 [1], 1929 [1]) méltó s Munkácsy Mihály (1918 [1], 1933 [1]) kevésbé méltó bemutatása, miként a modern magyar művészet elődjeként tisztelt Szinyei Merse Pál hiánya is. A kiállítás ugyanakkor igen árnyaltan, a maga „műfaji sokrétűségében” mutatta be a XIX. század utolsó évtizedeit jellemző, úgynevezett „műcsarnoki festészetet”. A zsánerképet Baditz Ottó (1881 [1]), Stetka Gyula (1885 [1]) és Márk Lajos (1926 [1], 1932 [1]); a történeti témát Greguss Imre (1881 [1]); az egyébként kevésbé jellemző szentképet Hegedűs László (1931 [1]); az állatképet Pállik Béla (1920 után [1], letét [1]), végül a tájképfestészetet Mendlik Oszkár (1929 [1]), Bosznay István (1918 [1]), Knopp Imre (1931 [1]) és Katona Nándor (1934 [1]) alkotásai reprezentálták. Kiváló művek képviselték viszont, a hiányzó Hollósy Simon ellenére a modern magyar művészetet megteremtő nagybányai mesterek – Ferenczy Károly (1913 [1], 1926 [1], 1931 [1]), Réti István (1930 [1]), Thorma János (1929 [1]), Iványi Grünwald Béla (1913 [1], 1929 [1]) – és a hozzájuk közelálló Csók István (1915 [1]) művészetét. Jelen volt az alapító művészek közül Glatz Oszkár (1910 [1], 1916 [1]) is, de későbbi munkásságát jellemző életképekkel. Az itt tanuló ifjakra Czóbel Béla (1916 [1]) szerepeltetése utalt. A századvég másik művésztelepét, a szolnokit, Fényes Adolf (1927 [1], 1930 [1]), Jávor Pál (1915 [1]) és Mihalik Dániel (? [1]) képei idézték. E városhoz kötődő festészet néhány évvel korábbi múltját – már kevésbé erőteljes művekkel – Bihari Sándor (1930 [1]) és Deák-Ébner Lajos (1918 [2]) neve fémjelezte. A posztimpresszionista, szecessziós, szimbolista törekvéseket Rippl-Rónai József (1926 [1], 1926 [1], 1928 [1]) és Gulácsy Lajos (1918 [1], 1920 után [1]) remekei, továbbá a gödöllői iskolához tartozó Nagy Sándor (1925 [1], 1932 [1]) és Körösfői-Kriesch Aladár (1926 [1], 1929 [1], 1932 [1], 1934 [1]) művei reprezentálták; s érdekes módon, bizonyítva a szecesszió általános hatását, a történeti festészet kései képviselője, Dudits Andor (1911 [1]) is e stílussal

kísérletező alkotással jelent meg.¹³ A századelő progresszív törekvéseinek bemutatásától a kiállítás rendezője lényegében eltekintett. A korábban említett Czóbel-kép egy korai mű volt, mely még a nagybányai mesterek felfogásában készült.¹⁴

Valószínűleg Csánki számára a nagyobb erőpróbát az 1920 utáni művészet bemutatása jelentette, hisz a nagybányaiak vagy Rippl-Rónai értékelése egyértelmű volt az ő korában is. Válogatásában kitüntetett szerepet ebben a korszakban is a „Műcsarnok művészei” kaptak, mely besorolás ugyan az utókor minősítése, de megegyezik az egykorú, értékorientált szakma véleményével is.¹⁵ Az idősebb nemzedéket olyan régről ismert nevek fémjelezték, mint Edvi Illés Aladár (1917 [1], 1922 [1]), Karlovszky Bertalan (? [1]), Magyar Mannheimer Gusztáv (1929 [1], 1933 [1]), Spányik Kornél (1933 [1]). Őket követte Borúth Andor (1933 [1]) s a korán elhunyt Pentelei Molnár János (1927 [1]). Csánki saját nemzedékéből – az 1880 után született alkotók közül – Burghardt Rezsőt (1929 [1]), Czencz Jánost (1933 [1]), Komáromi-Kacz Endrét (1922 [1]), Kövér Gyulát (1922 [1]), Krusnyák Károlyt (1923 [1]), Kukán Gézát (1926 [1]) és Merész Gyulát (1928 [1]) szerepeltette. Egy-egy mű képviselte a „pozícióban” lévő képzőművészeket, a különböző művészeti társaságok, egyesületek és kiállítási intézetek választott vezetőit is. Közülük csak néhányat említve: Déry Béla (1927 [1], 1931 [1]) és Hubay Andor (1933 [1]), a Nemzeti Szalon egykori és mostani elnöke; Vesztróczy Manó (1923 [1]), a Paál László Társaság elnöke; Nádler Róbert (1927 [1]), az Akvarell- és Pasztellfestők Egyesületének elnöke; Csók István (1928 [1]), a Szinyei Merse Pál Társaság elnöke, s talán Vaszary János (1918 előtt [1], 1930 [1]) is, aki nemrégiben még a KUT elnökségi tagja volt. Mindezek után, visszafogottan szerepeltek mind a Szinyei Merse Pál-örökséget vállaló, illetve a nagybányai hagyományokat folytatni kívánó alkotók, mind a magukat a progresszív törekvések örökösének valló művészek. Az előbbieket Hatvany Ferenc báró (1918 [1]), Herman Lipót (1929 [1]), Vass Elemér (1932 [1]) és Vidovszky Béla (1929 [1]); az utóbbiakat – az említett Vaszaryn kívül – Czigány Dezső (1930 [1]), Egry József (1918 [1]), Farkas István (1932 [1]), Kernstok Károly (1916 [1], 1932 [1]), Márffy Ödön (1927 [1], 1932 [1]), Mattyasovszky-Zsolnay László (1926 [1]) és Orbán Dezső (1931 [1]) képviselte. Mellettük még néhány mű reprezentálta a különböző alföldi iskolákhoz sorolható művészeket, mint Rudnay Gyulát (1917 [1], 1925 [1]), Szlányi Lajost (1917 [1], 1933 [1]), Pólya Tibort (1931 [1]) és Romek Árpádot (1929 [1]). Talán túlzásnak tűnik a névsorolás, de – a rendezői intenció megismerése okán – szükséges és tanulságos, mégpedig a generációk képviselete szemszögéből. A felsoroltakon kívül a középgenerációból – az 1880–1890 között születettek közül – jelen volt még Fáy Dezső (1930 [1]), Gábor Móric (1926 [1]), Istókovits Kálmán (1931 [1]), Kada Alajos (1916 [1]), Makoldy József (1918 [1]), Zombory-Moldován Béla (1930 [1]), Sárdy Brutus (1930 [1]) és Szüle Péter (1925 [1]). A háború után színre lépő új generációt Aba Novák Vilmos (1931 [1]), Áldor János László (1925 [1]), Basilides Sándor (1932 [1]), Emőd Aurél (1933 [1]), Heintz Henrik (1933 [1]), Hubay Andor (1933 [1]), Jeges Ernő (1922 [1]), Medveczky Jenő (1933 [1]), Paizs-Goebel Jenő (1926 [1]), Patkó Károly (1933 [1]), Szőnyi István (1931 [1]), Udvary Pál (1933 [1]) és Vadász Endre (1933 [1]) reprezentálta. Az utóbbi felsorolást tanulságos egyébként a római ösztöndíjasok névsorával összehasonlítani.

A fővárosi képzőművészeti gyűjteményben hagyományosan a szobrászat sokkal szerepesebben volt képviselve, mint a festőművészet. Magyarázatul egyfelől anyagi természetű indokok említhetők, hisz ezek az alkotások általában drágábbak voltak a kisebb s főleg olcsóbb anyag-igényű festményeknél, másfelől e műfaj támogatását – a megrendelt portrészobronkon túl – a főváros elsősorban közterein folytatta. A tárlaton bemutatott plasztikák vételi időpontja is

a korábbi gyakorlat hiányát bizonyítja. A főváros a 37 kiállított szoborból 6 művet 1906–1920 között, 12 kisplasztikát a következő évtizedben, végül 19 műalkotást 1930 után vásárolt meg. Szemben a festészeti anyaggal, e műfajban elmaradt a „történeti visszapillantás” is. A legkorábbi alkotások, társulva az akadémikus történeti festők műveihez – mármint korban, s nem rendezésben –, a századvég historikus szobrászatát idézték, Fadrusz János (1909 [1]), Stróbl Alajos (1927 [1], Zichy [2]) és Zala György (1932 [1]) munkái révén. Stróbl kitüntetett szereplését a másik kettő, korában nem kevésbé becsült szobrásztársához képest részint életműve, részint a kiállítás sajátossága magyarázta. Míg társai elsősorban köztéri munkákkal foglalkoztak, s más szobrászati műfajok kevéssé vagy egyáltalán nem jellemezték munkásságukat, addig ő elismert mestere volt a portrészobrászatnak is. A gróf Zichy Jenőről, illetve Benczúr Gyuláról készült mellszobrai egyébként közvetlenül kapcsolódtak a képtári kiállítás egyik részéhez, illetve a fővárosi megrendelések legfontosabbikához. A köztéri szobrászat mellett kifejezetten „műcsarnoki” kisplasztikát is alkotó művészeket Róna József (1931 [1]) és Holló Barnabás (1918 [1], 1919 [1], 1927 [1]) jelezte. A néhány évvel későbbit, de szellemében változatlan műcsarnoki gyakorlatot példázta Telcs Ede (1928 [1], 1931 [1]) és Tóth István (1921 [1], 1933 [1]) alkotásai. Ligeti Miklós (1931 [1]) kitűnő Rippl-Rónai-portréjával szerepelt. A századelőn megújuló kisplasztika különböző irányzatait egyfelől, a szecessziós, szimbolista ihletésű, de tiszta formaadása révén a modern magyar szobrászat kialakulásában is szerepet játszó, ígéretes tehetségű Sámuel Kornél (1912 [1]) kisbronz, másfelől Pásztor János (1921 [1], 1930 [1]) – már inkább csak a témát idéző – népi zsánerszobra reprezentálta. Jelen volt az utóbbi témakörből induló, de mind szellemében, mind formavilágában azt meghaladó szobrászegyéniség, Medgyessy Ferenc (1929 [1]), s ugyancsak a szobrászat nemzeti formáit kereső Csorba Géza (1933 [1]) is. Az akadémikus szobrászati gyakorlatot Kisfaludy Strobl Zsigmond (1922 [1]) és Szentgyörgyi István (1916 [1], 1929 [1]) példázta. Az újabb szobrásznemzedéket Pátzay Pál (1931 [1]) s a legifjabbakat Csucs Ferenc (1933 [1]), Dózsa-Farkas András (1933 [1]), Farkas Zoltán (1932 [1]), Mészáros Andor (1931 [1]) és Vilt Tibor (1930 [1]) egy-egy műve képviselte.

Lezárva a tárlat ismertetését megállapíthatjuk, hogy Csánki következetesen megvalósította konzervatívnak minősített koncepcióját, mind a közelmúlt, mind a kortársanyag válogatásakor, akár a kiállítás színvonalának terhére is. Egyetlen példát említek: e korszak szobrászati anyagából talán a legértékesebb alkotás Sámuel Kornél kisplasztikája volt, melyet egyébként a főváros már 1916-ban megvásárolt. Egészen más hangsúlyt kaphatott volna ez az alkotás, s maga a korszak is, ha mellette bemutatja a gyűjteményben meglévő Vedres Márk- és Femes Beck Vilmos-műveket.¹⁶ Szakmai részrehajlás jellemezte az egykorú művészeti élet bemutatását is, mely a maga festői gyakorlatától sem idegen „műcsarnoki művészekként” említett alkotók, a hivatalos-konzervatív irány képviselőinek más irányzatokhoz s saját értékeikhez képest is túlzó bemutatásában nyilvánult meg. E közgyűjteményi szempontból mindenképp kétséges gyakorlat elítélésekor elsődlegesen Csánki felelősségét hangsúlyozom, nemcsak a helyenként egyoldalú válogatás, de a vásárlások tárgykörében is, hisz a fővárosnál 1922 óta – képzőművészeti kérdésekben – egyre nagyobb befolyásra tett szert. Márpedig a kiállítás anyagának többségét ezekben az években, illetve közvetlenül a kiállítást megelőzően vásárolták, ugyanis a kiállított művek több mint 40%-a az utóbbi öt év során került a gyűjteménybe.¹⁷ Még beszédesebbé válnak e számok, ha csak az élő művészek kiállított alkotásaira vetítjük az arányokat.¹⁸ Ebben az esetben a művek 50%-a feltétlenül Csánki gyarapítási szándékát is tükrözi. Mindezek alapján úgy vélem,

nem túlzás, ha Csánki szakmai elfogultságát állítom, mely feltételezésem szerint elsősorban egyéni, semmint kultúrpolitikai indíttatású volt. Ennek igazolását a Szépművészeti Múzeum 1928-ban megnyitott Újkori Képtárának kiállításában látom, mely Petrovics Elek rendezésében – a korábban említett példánál maradva – bizony bemutatta a vitathatatlan értéket képviselő Fémes Beck-műveket.

V.2. A képtári gyűjtemény kialakítása

A Fővárosi Képtár önálló korszaka – Kuzsinszky Bálint nyugdíjba vonulásával – lezárult.¹⁹ Ekkor intézkedett a polgármester: „általában az összes fővárosi múzeumok és a Székesfővárosi Képtár, mint rokonintézet vezetésének egységesítése és szervezett formák között való lebonyolítása felől”.²⁰ 1935. február 1-jei hatállyal megszületett a fővárosi múzeumok újjászervezésére vonatkozó polgármesteri határozat, amely a képtárat, mint rokonintézményt, a fővárosi múzeumok hálózatába sorolta, s azokat központi irányítás alá rendelte.²¹ Az egységes irányítás az ügykezelésre és a közös gazdasági kérdésekre szorítkozott, de nem érintette az egyes múzeumok önálló tudományos vezetését, az osztályigazgatók hatáskörét és költségvetési különállásukat.²² A fővárosi múzeumok első központi igazgatója Csánki Dénes lett, de csak néhány hónapig, mivel 1935. július 10-én kinevezték az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum főigazgatójává. Központi igazgatóként Horváth Henrik, a Fővárosi Múzeum és a Középkori Képtár osztályigazgatója, a képtár vezetésében pedig Kopp Jenő követte.²³ Hamarosan megváltozott az intézmény neve is. A tanács – az 1936. április 6-án kelt 261491. számú határozatával – a Fővárosi Múzeum nevéet, Székesfővárosi Történeti Múzeumra változtatta.²⁴

A Fővárosi Képtár kinevezett új igazgatója Kopp Jenő,²⁵ az egyetemen Gerevich Tibor tanítványa volt, ő javasolta római ösztöndíját is. Itt ismerkedett meg Némethy Károllyal, a főváros tanácsnokával, akit ő kalauzolt – 1932-ben – római látogatása alkalmából. Kopp visszaemlékezése szerint ekkor ajánlotta fel Némethy, hogy a főváros alkalmazni fogja őt, az akkor még csak tervezett új, művészeti múzeumában, a Fővárosi Képtárban.²⁶ A tanácsnok 1932-ben be is váltotta ígéretét. Alkalmazásának pontos időpontja ismeretlen,²⁷ de az említett forrás alapján, a nyitó kiállítás anyagának válogatásában, begyűjtésében és rendezésében, már részt vett. Kopp irányításával a Fővárosi Képtár következő éveit – már amennyire a történelmi események engedték – a „múzeumépítő” munka jellemezte, s talán ezért, kisebb veszteségnek tűnhet a tanácsi iratanyag döntő részének megsemmisülése. Ezekről az évekről ugyanis – a vételi ügyiratokon kívül – szinte egyáltalán nem találtam levéltári anyagot.

A szakmai munkához szükséges kiegyensúlyozott körülmények viszont korántsem adtak meg. A Károlyi-palota birtokbavételekor, részint a tisztázatlan hasznosítási tervek, részint anyagi okokból, a főváros eltekintett az épületegyüttes két oldalszárnyának rendbetételétől, illetve az ott levő lakások kiváltásától. A Fővárosi Képtár megnyitását követően folytak kisebb építkezési munkák az épületben, de nagyszabású átalakításokra csak 1935-ben került sor.²⁸ Ekkor – Wälder Gyula tervei alapján – átépítették a Kaplony utcai szárnyat. Megszüntették az épület külső megjelenését rontó tűzfalat, ablakokat nyitottak, s a palota jellegéhez illő klasszicizáló architektúrát alakítottak ki. A külső munkákkal párhuzamosan jelentős belső átépítéseket is végeztek, mely 1937. június 30-án fejeződött be.²⁹ Az átépítés azonban, mint Bibó István kutatásai

bizonyították, nem korlátozódott a déli traktusra, hanem – a képtár igényeit követve – a többi szárnyon is folyt. Az építkezés e szakasza 1938-ban fejeződött be. Ezt követően rendezték be a palota dísztermeit, melyek nemcsak kiállítások, hanem polgármesteri fogadások helyszínéül is szolgáltak ezekben és a háborút követő években is.³⁰ Az épület felújítása ezzel azonban nem zárult le. Előbb – 1939–1940-ben – a korábban elhalasztott fűtési problémát oldották meg, majd 1941-ben átépítették a lépcsőházat.³¹ Eközben zavartalanul működött a Székesfővárosi Képtár, s több időszaki kiállítást is rendezett.

Az évek során egyébként megváltozott a Károlyi-palota hasznosítási terve is. Mint korábban már említettem, a tanácsnak eredetileg nem volt egyértelműen kialakult elképzelése az épületre vonatkozóan, illetve a Fővárosi Képtáron kívül még fontolgatták, hogy a több éve üzemeltetési okokból bezárt Fővárosi Múzeumot a városligeti épületből ideköltöztetik. Döntésüket egy nem várt fordulat alapvetően módosította. Az 1935-ben elhunyt Schmidt Miksa bútorgyáros, az 1934. szeptember 27-én kelt végrendeletében, a fővárosra hagyta az egykori óbudai trinitárius kolostor és templom épületét, kikötve az ingatlan múzeumi felhasználását. Végakarata nyomán a főváros úgy határozott, hogy a kiscelli épületbe – a szükséges átalakításokat követően – a Fővárosi Múzeumot telepíti. A Károlyi-palota ily módon felszabadult Kaplony utcai szárnya, a múzeumi átszervezés során létesített, Fővárosi Múzeumok Igazgatósága és a Régészeti Intézet otthona lett.³²

1938-ban – a Kaplony utcai szárny átépítését követően – szükségessé vált az 1933-ban megnyílt kiállítás átrendezése. A polgármester ismét elrendelte „mindazoknak a képzőművészeti tárgyaknak haladéktalan visszaszolgáltatását”, mármint a képtár részére, melyeket munkatársai a tárlatra kiválasztottak.³³ Természetesen a mostani intézkedés sem ütközött kisebb ellenállásba a hivatalok részéről, mint a korábbi. Az új kiállítás rendezésében Kopp Jenő mellett jelentős szerepet játszott – elvileg – Csánki Dénes is.³⁴ E munka tényleges mivoltáról azonban nem szólnak a levéltári források, de gyanítom, hogy e közreműködés formális lehetett, illetve Csánki, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójaként, hivatalból tagja volt – a fővárosi törvény értelmében – Budapest törvényhatósági testületének, s mint ennek kiküldöttje részt vett a képzőművészeti kérdésekkel foglalkozó bizottság munkájában. Feltételezésem szerint ezen a szinten működhetett közre a kiállítás rendezésében, vagyis szerepe nem volt tevőleges. Az átrendezés nyomán megszületett tárlatról közelebbi ismeretekkel sajnos azonban nem rendelkezünk, pedig Kopp szakmai tevékenységének ismertetése szempontjából fontosak lennének az adatok. Ezzel szemben csak annyit lehet tudni, hogy ekkortól a Zichy-gyűjtemény külföldi anyagát már nem állították ki. Ezzel Budapest Székesfőváros Képtárának kiállítása kizárólag magyar művészetet bemutató tárlattá alakult át.

Az új képtárigazgató határozott elképzelések alapján kezdte el munkáját. Tervei megvalósításának azonban mind az elvi, mind az anyagi lehetőségek határt szabtak. Az előbbi – a fővárosi múzeumok többi egységétől eltérően – a Fővárosi Képtár esetében különösen összetett és többirányú kötelezettséget jelentett. Természetesen a képzőművészeti gyűjteményekre is érvényes volt az 1935-ben hozott polgármesteri rendelet, melyben a gyűjtemények állagát érintő kérdésekben – gyarapítás, csere, eladás – az önkormányzat fenntartotta a polgármesteri határozatokkal való intézkedés jogát.³⁵ Ezen túl Koppnak alkalmazkodnia kellett a nemrégiben elfogadott képtári koncepcióhoz is, annak csak kevésé látványos módosítását remélhette. Emellett elképzeléseit össze kellett hangolnia a fővárosi műpártolás elveivel is, hisz a fővárosi

képzőművészeti gyűjtemény intézményesítését követően sem vált ketté a képtári és a tanácsi kortársművészeti vásárlás. A művészeti múzeum gyarapodása – a műtárgyak e körében – természetes része volt a főváros műpártolásának, s fedezetéül a „hazai képzőművészetek támogatására” biztosított keret szolgált. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a képtárigazgatónak az egykorú művek megvételekor csak javaslati joga volt, melyet az önkormányzat bizottságának, illetve – 1934-től – tanácsadó testületének jóvá kellett hagynia. Ugyanakkor a főváros fenntartotta mecénatúrája korábbi szempontjait is, melyek alapján, az előbb említett testület közreműködésével, függetlenül a múzeumi szakemberektől vásárolhatott. Emellett, a polgármesternek is jogilag biztosított lehetősége volt műtárgyak megvételére, melyhez még az önkormányzati testületnek sem kellett hozzájárulnia. A különböző indíttatású s gyakran igen különböző minőségű művek vételi körülményeit egyébként lényegében lehetetlen tisztázni. A Fővárosi Képtárnak ugyanis nem volt külön leltárkönyve, hanem az 1922-ben elrendelt s elkezdett nyilvántartást folytatták, melybe viszont minden főváros által vásárolt műtárgyat beletároltak. Beláthatatlan mennyiségű munkával, az összes tárgy vételi ügyiratainak áttekintését követően talán az arányokat meg lehetne becsülni. Bár ez is kétséges, mert egyfelől a levéltár nem őrzött meg minden iratot, másfelől a fennmaradtakból sem derül ki feltétlenül, mint tapasztalataim bizonyítják, hogy milyen indok alapján vettek meg egy-egy alkotást. Bizonyosan csak az a keveset mondó megállapítás tehető, hogy a Fővárosi Képtár kortársművészeti gyűjtésének eredményei valószínűleg Kopp Jenőt dicsérik, ugyanakkor esetleges tévedései okán nem feltétlenül őt kell elmarasztalni. E végkövetkeztetést talán árnyaltabbá teszi, hogy vélhetően az általa rendezett új szerzeményi kiállítások anyagát, szakmailag egyértelműen vállalta is. Egyébként ezekre az évekre emlékezve s összehasonlítva az elkövetkezőkkel jegyezte meg, hogy a fővárosi testülettel együtt lehetett dolgozni, s a kiküldött törvényhatósági képviselők többsége tisztelte a szakember véleményét, s a vásárlásoknál az elsődleges szempont valóban a minőség volt. Természetesen ez bizonyos esetekben feltételezte a képtárigazgató toleranciáját is, mert a fővárosi műpártolás e korszakában – a súlyos gazdasági helyzet miatt – ismét kitüntetett szerepet kapott a művészek szociális támogatása.

Kopp szakmai elképzeléseit egy, a Magyar Művészetben 1937-ben publikált, cikkéből ismerjük.³⁶ Ennek alapvetése: „a Székesfővárosi Képtár programját [...] egyrészt az öröklött, a régi vásárlásoknál követett általános és a Fővárosi Képtár keletkezésével legújabban kitűzött külön szempontok” határozzák meg, vagyis „az állandóan szem előtt tartott szociális szempont és a Képtár által képviselt tudományos célkitűzés”.³⁷ Kopp nem törekedett a történeti gyűjteménycsoport tökéletes kiegészítésére, hogy „az előző korszakok művészi életét a legapróbb rezdülésekig is hű keresztmetszetté” formálja,³⁸ ehelyett hiánypótló vásárlásokat tervezett, „legalább a történésbeli folytonosság” szintjén. Ugyanakkor a kortársművészet teljes körű és objektív képviseletét tervezte, „függetlenül irányoktól és szubjektív megítélésektől”.³⁹ S itt a jelzőkön van a hangsúly, emlékezve a Csánki-féle koncepcióra, ugyanis az elfogulatlan s tárgyilagos gyűjtés igénye híven tükrözi a korábbi és a mostani vezető szemléleti különbözőségét. Ezt egyébként a cikk egy másik részlete is bizonyítja. Míg Csánki 1932-ben készült elaborátumában szót sem ejtett a Fővárosi Képtár létesítésének első kísérletéről, addig Kopp az eseményekhez híven említette, sőt megjegyezte, hogy akkor ugyanazon elvek alapján tervezték az intézményt megteremteni, mint ahogy az 1933-ban meg is valósult.⁴⁰ A kortársanyag gyűjtésében egyébként az igazi próbatételt a fővárosi mecénatúra szociális és a képtár múzeumi szempontjainak

összehangolása jelentette. E probléma megoldásaként Kopp egyébként visszatért a műpártolás 1880-ban megfogalmazott céljához: „Mivel Budapest Székesfőváros gyűjtésének mindenkori főszempontja az ifjú tehetségek pártolása volt, tehát a további vásárlások súlypontja is az új képtár kialakítását szolgálja”.⁴¹ Vagyis a tehetségek támogatásával remélte a gyűjtemény minőségi szempontjainak érvényesítését. Mindezek alapján így összegezte – 1937-ben – az intézmény gyűjtési programját: „a Székesfővárosi Képtár feladatát abban kell látnunk, hogy a támogatásra érdemes tehetséges művészek kiválogatását és az ezen az alapon történő vásárlások kijelölését úgy intézze, hogy ha már egy időre le is kell fékeznünk a multtal kapcsolatos feladatok megoldását, legalább jelenünk művészi élete teljes színességében, a legfinomabb árnyalatokig szemléltetően kapjon helyet gyűjteményünkben”.⁴²

A gyarapítási program kialakításakor még egy szempontot figyelembe kellett vennie, s ez az állami gyűjtemény gyűjtőköre volt, mely mind a történeti, mind a modern anyag gyarapítását befolyásolta, de különösen az előbbi kérdésében volt kritikus. E kérdéskörben a főváros álláspontja egyértelmű volt. Méltányolta az országos érdek elsőbbségét, nem kívánt a Szépművészeti Múzeummal rivalizálni. E feladat teljesítésére Kopp személyisége tökéletes biztosíték is volt. Memoárjából tudjuk, hogy beosztottként már konzultált a Szépművészeti Múzeum akkori főigazgatójával, az általa is igen becsült és tisztelt Petrovics Elekkel a két intézmény együttműködéséről. A kollegiális beszélgetések során kialakult egyezséget Kopp immár képtárigazgatóként is betartotta, az új főigazgató, Csánki Dénes idején is. Sajat szavait idézve: „megegyeztünk, [...] hogy megosztjuk a gyűjtést, a beérkezett mesterektől, azok legremekebb műveit a Szépművészeti vásárolja meg, ha akarja. Természetesen mi is megvehetjük, ha ők nem reflektálnak rá, nem tartanak igényt. Egyébként minden egyes kiállításon [...] természetes, hogy amennyiben az én választásom [...] keresztezné az ő választását, akkor én lemondok és egy másikat fogok választani”.⁴³ A megegyezés a kortárművészeti alkotásokra vonatkozott, de sikerült a Szépművészeti Múzeum és a Fővárosi Képtár szempontjából egyaránt megfelelő megoldást találni az elmúlt korszakok gyűjtését illetően is.

Kopp történeti gyűjteménygyarapítását, a hiánypótló vásárlások mellett, két gyűjtési törekvés jellemezte. Az egyik a XVIII. század végi és XIX. század eleji magyar művészet volt, a másik a tanulmányok, vázlatok köre. Az előbbi témakörben gyűjtése révén nem kis érdemeket szerzett azon szinte ismeretlen művészek munkásságának feltárásában, akiknek a nevét a szakemberek esetleg már ismerték – Lyka Károly és Szentiványi Gyula jóvoltából –, de műveiket kevésbé. Tette ezt abbéli meggyőződéséből, hogy a magyar művészet sajátos helyzete folytán e szerény képességű mesterek alkották „főleg együttes munkájukkal az úttörők csapatát, akik ha művészetileg talán nem is, de művészettörténetileg előzményei és ezáltal elődei is az utánuk következő festőnemzedékeknek”.⁴⁴ Legalább olyan fontos jelentőséget tulajdonított e kismestereknek az új magyar művészet formálásában, mint a náluk sokkal tehetségesebb, de külföldön dolgozó művésztársaiknak, akik lényegében elszakadva a hazai viszonyoktól egyáltalán nem vagy alig befolyásolták a honi művészet fejlődését. Kopp hivatott muzeológiai munkája révén ezen „ismeretlen magyar festők” – például Stranover (Stranovius) Tóbiás, Horváth Sámuel, Stock János Márton, Kiss Sámuel, Schallhas Károly Fülöp, Hess Ferenc Leonhard, Mertz János – munkáiból alakult ki a Fővárosi Képtár új, szakmai szempontból igen értékes műtárgygyűjtése, mely a képtárigazgató tudományos alaposággal megírt tanulmánya s avatott kézzel rendezett kiállításai nyomán vált ismertté.⁴⁵ Méltán állapíthatta meg tíz év múltán, hogy a gyűjteményben „a XVIII.

század végi és a XIX. század eleji festészetünket ma már jelentős művek és a neveket illetőleg gazdag sorozat szemlélteti. A kezdeti korszaknak lényege már ezekben a munkákban is teljes tisztaságában megmutatkozik és a kép, érzésünk szerint a továbbiakban már csupán gazdagodhat, színesedhet, de lényegbevágóan módosulni nem fog”.⁴⁶ Csak érdekességként említem, hogy múzeumi, de nem művészettörténész kollégái számára mily szokatlan volt e gyűjtőtevékenység, s ezért általában csipkelődés előzte meg egy-egy vásárlását.

Kopp a történeti gyűjteménycsoport gyarapításának másik feladatát a vázlatok gyűjtésében jelölte ki, megkülönböztetett jelentőséget tulajdonítva a művek születését „dokumentáló” stúdiomoknak. Igazolással, a megvásárolt műtárgyakon kívül, a magyar művészet 150 évét áttekintő tanulmányára utalok, melyben rendre visszatérő gondolat, különösen a történeti festészet akadémikus mestereinél vagy e „hagyomány” kései követőinél, hogy a művészek intenciója, tehetsége, az alkotási procedúra szabályokat követő, tehetségvesztő gyakorlata okán, sokszor csak e művekben tudott igazán kifejezési formát lelteni. Példaként említve, Székely Bertalan munkásságának igazi gyöngyszemeit is az idesorolható műveiben látta. A vázlatokat azonban e szemponton túl általában is gyűjtésre érdemesnek és fontosnak vélte, mert biztosítják „az alkotóművész műhelytitkaiba, az alkotás különböző izgalmas fázisaiba” való betekintést a műélvezők számára.⁴⁷ E törekvését példázza többek között Lotz Károly, Mednyánszky László, Munkácsy Mihály⁴⁸ és Székely Bertalan⁴⁹ vázolatainak megvétele.

Jóllehet a képtárigazgató nem ígérte – a lehetőségeket tudomásul véve – a gyűjtemény történeti részének főművekkel való gyarapítását, azért több ilyen művet is sikerült megvásárolnia. Közülük csak néhányat említek: Borsos József: Levél, Borsos József: Psyche lakodalma,⁵⁰ Györgyi (Giergl) Alajos: Deák Szidónia,⁵¹ Madarász Viktor: Zrínyi és Frangepán,⁵² Székely Bertalan: Szeptember végén.⁵³ Emellett ezekben az években – a hiánypótlás egyik lehetőségeként – kialakult a Szépművészeti Múzeummal is egyfajta együttműködés. Csere útján, illetve letétek formájában, átkerült számos olyan műalkotás az országos gyűjteményből a fővárosiba, melyekhez hasonlókat Budapest művészeti költségvetéséből nem lehetett volna megvásárolni.⁵⁴

Az elmúlt korok művészetét reprezentáló műtárgycsoportnál Kopp nemcsak a festészeti, de a szobrászati alkotások gyarapításakor is csak a „történésbeli folytonosság” szemléltetésére törekedett. Döntése e műfaj szempontjából különösen indokolt volt, hisz néhány művet leszámítva korábban a fővárosi képzőművészeti gyűjteményben nem volt szobor, mint az 1933-ban megnyílt kiállításra történt vásárlások is tanúsítják. Ennek ellenére, a kitartó munka és a megfontolt gyűjtés nyomán, még ezekben az években sikerült e hiányos, esetleges kollekciót múzeumi nézőpontból is értékelhető egységgé formálni, jóllehet a képtár elsődleges feladatának – mindvégig – az egykorú alkotások megvétele tekintette.

A kortárművészeti gyarapítási gyakorlat bemutatása előtt még egy, a gyűjtemény arculatát jelentősen befolyásoló szakmai döntés ismertetése szükséges. A kollekció valódi múzeumi gyűjteménnyé formálásának fontos mozzanata volt egyfelől a grafikai, másfelől a plakett- és éremgyűjtemény megteremtése, melyek Kopp kezdeményezése nyomán alakultak ki. Ennek szakmai indokain túl nyilván szerepet játszott az anyagi szempont is, hogy kevesebb pénzért is kiváló műveket lehetett vásárolni, de ennél fontosabbnak vélem, hogy e műfajok gyűjtésével, melyek egyébként a magyar művészet egészében is – de különösen ebben a korszakban – meghatározó szerepet játszottak, megvalósíthatta programja egyik alapvető törekvését, a gyűjtemény teljesebbé tételét is. E gyűjteménycsoportoknak alig volt előzménye a fővárosi képzőművészeti gyűjteményben.

Az 1909–1918. közötti időszakot kivéve grafikát nem vásároltak, s 1935 előtt mindösszesen 6 darab érem volt a Fővárosi Képtár tulajdonában. Mindkét gyűjtemény létrejött, minősége és hihetetlen számú gyarapodása egyértelműen Kopp Jenő felkészültségét, ítézőképességét dicséri.^{55, 56}

Ellentétben a történeti kollekciónak gyarapítási elveivel, a XIX. század végétől induló s a mindenkori jelenig tartó modern gyűjtemény fejlesztésekor a képtárigazgató teljességre törekedett, s mint korábban idéztem, e tevékenységét „függetlenül irányoktól és szubjektív megítélésektől” kívánta gyakorolni.⁵⁷ Az egykorú művésztsadalmat, kiemelve az „élőművészet” idősebb nemzedékét, elsősorban Csók Istvánt, Fényes Adolfot, Iványi Grünwald Bélát, Rudnay Gyulát és Vaszary Jánost, három főcsoportba osztotta: „a konzervatívokra; a középen álló, egykor forradalmi, de ma már lehiggadt csoportra és az egészen fiatalok, még kiforratlan, még különböző hatásokat és szélsőségeket mutató rétegre”.⁵⁸ Úgy vélte, hogy mindegyiküknek megvan a korabeli művészeti életben a maga szerepe, s ezért részint programjából, részint a Fővárosi Képtár közgyűjteményi státusából következően is, szükségesnek ítélte mindhárom csoport gyűjtését. Természetesen az elvi állásfoglalást, ebben az esetben is, a tényleges gyarapítás minősíti, egyfelől az elvek megvalósítása, másfelől a súlyozás, a különböző törekvések képviseleti arányának szemszögéből.

A leltárkönyvben tallózva megállapíthatjuk, hogy az „élőművészet” idős mestereinek képviseletében jelentős előrelépés történt. Kitűnő művek kerültek a gyűjteménybe, közülük csak néhányat megemlítve: Csók István: Züzü a gyerekocsiban,⁵⁹ Vaszary János: Sárga virágok Buddha-szoborral,⁶⁰ Iványi Grünwald Béla: Tavaszi ébredés.⁶¹ A gyarapítási elv a középgeneráció reprezentációjában is megvalósult, valóban a legkülönbözőbb szellemiségű irányzatoktól vásároltak. Jelen voltak – Kopp besorolását követve – a konzervatívok,⁶² miként – mai kategóriákat használva – a tradíciót követők vagy az alföldi festészet képviselői,⁶³ a Gresham-körhöz tartozók,⁶⁴ a nyugat-európai igazodású művészek,⁶⁵ a hivatalos művészetként számon tartott „római iskola” tagjai,⁶⁶ a szocialista törekvések képviselői⁶⁷ s részben a „szentendrei iskolához” kapcsolható alkotók.⁶⁸ Ebben a viszonylatban talán szembeűnő a nyugat-európai igazodású festők többségének szerény, ezzel szemben a „római iskola” kitüntetett szereplése, még akkor is, ha a kimutatásban szereplő nagy számok sok esetben csalókák, mert grafikai vagy éremvásárlásra utalnak. A nyomatékos vagy kevésbé nyomatékos megjelenés értékelésekor azonban az egyes irányzatok képviselőinek életkorát is figyelembe kell venni, mert a fiatalok képvisellete a középgenerációhoz képest például általában sokkal hangsúlyosabb volt, melyre az ekkor induló gyűjtés szolgál magyarázatul. Tulajdonképpen ezért hamis is az effajta hasonlítás, s a gyűjtési intencióról objektívebb képet ad, ha saját nemzedékükhöz viszonyítjuk például a római iskolásokat,⁶⁹ még így is figyelmen kívül hagyva azt a nézőpontot, hogy az ösztöndíj korántsem jelentette a csatlakozást vagy a tartós kapcsolatot. E szempontból – saját generációján belül – viszont mérséklődnek az eltérések. E módszert követve artikulált különbség észlelhető viszont a nyugat-európai igazodású művészek és a Gresham-körhöz tartozó művészek közt.⁷⁰ Mindazonáltal szükségesnek vélem ismét megjegyezni, hogy e kortársművészeti vásárlásokat nyilvánvalóan általános tendenciák is befolyásolták, melyek – esetleg – egyáltalán nem azonosíthatók Kopp szándékával. Igazolásként a „Ferencz József koronázási jubileum díj”-at említem, melyet ugyanezen időszakban kizárólag a római iskolába sorolt alkotók nyertek el.

Az előbbinél súlyosabb problémának gondolom viszont magának a gyűjtési alapelvnek a következetes érvényesítéséből fakadó dilemmát. Külön-külön vizsgálva ugyanis az egyes alkotókat indokolatlannak tűnő eltolódások léteznek, de kirívó különbségek nem jellemzők,

ugyanakkor a vásárlásokkal megtisztelt, esetleg támogatott művészek különböző orientációja okán a teljes képről már nem mondható el ugyanez, vagyis kétségeket ébresztenek – a kollekcio egészét tekintve – a kialakult arányok. A nézőpont hangsúlyozása azért szükséges, mert szakmai szempontból a létrejött összképet vélem megtevesztőnek, illetve ennek nyomán felmerül a kérdés, hogy vajon követendő közgyűjteményi gyakorlat-e az arányossággal társuló teljes körű gyűjtés. S ez akkor is elgondolkasztató, ha az intézmény állami feladatnak tartva nem törekedett vitathatatlan értékeket képviselő, örökbecsű műalkotások megvásárlására, s ehelyett saját hivatásának – a minőségi szempontok fenntartása mellett – a korabeli művészet teljes körű képviselését tekintette. Tanulságos például szolgálhat ugyanazon időszakra vetítve – 1936–1944 között – a „konzervatív” alkotók és a Gresham-köréhez tartozó művészek gyűjteményi képviselésének összehasonlítása.⁷¹ Úgy vélem, kétségtelen, hogy az utóbbiak mindenképp jelentősebb szerepet játszottak a korszak művészeti életében, mint az előbb említett csoport. A vásárlások folytán gyűjteményi szinten viszont úgy tűnik, mintha ez a szerep fordított lett volna, vagyis a gyűjtés végső soron a korabeli művésztsadalmat reprezentálta, kétségtelenül a jobbik felét. A gyűjtemény mint individuum szempontjából viszont talán éppen hogy el kellett volna térni egyes esetekben az arányosságtól. A gyarapítás e módját egyébként egy új intézmény akkor induló gyűjtése aspektusából – s kizárólag a középgeneráció tekintetében – gondolom kérdésesnek, s elfogadható gyakorlatnak tűnik az egy-egy új művészgenerációk kapcsán, nemcsak a támogatás okán, de gyűjteményi nézőpontból is. A pályakezdők támogatása terén egyébként tiszteletet ébresztő az intézmény vásárlási tevékenysége.⁷²

Végezetül a gyűjteménygyarapítás áttekintése még egy rendkívül izgalmas kérdésre feleletet adhat s fontos tanulságokkal szolgálhat. Vajon mennyire sikerült Koppnak a saját szakmai véleményétől, esetleges preferenciáitól eltávolodni, s valóban a közgyűjteményi elvárásoknak megfelelő gyűjtési gyakorlatot kialakítani? E vizsgálódásra, úgy vélem, alapul szolgál, hogy kortárművészettel kapcsolatos nézeteit egy, a Fővárosi Képtár képeit bemutató, 1943-ban megjelent kiadványban jelentette meg, vagyis a gyűjteményhez kapcsolta maga is. Kopp a „magyar művészetnek [...] az egyéni utakon járó, a fejlődést a maga módján kereső alaphangját” becsülte, melyre példaként Szinyei Merse Pál és Ferenczy Károly munkásságát idézte, melyben a stílus és a reális szemlélet harmóniáját csodálta.⁷³ E sajátosságot tisztelte Rippl-Rónai kaposvári korszakában s az idős mester impresszionizmust idéző műveiben, miként Csók István és Vaszary János alkotásaiban is, bennük, illetve az általuk képviselt stílustörekvésben látva saját kora egyik „eleven sodrát”. Már a Rippl-Rónai kapcsán tett distinkció jelezte, hogy Kopp a posztimpresszionizmust is fenntartásokkal fogadta, az ezt követő irányzatokat pedig egyértelműen elutasította. A „stíluskeresés vágyától űzött utánzás”-t nemcsak a századelő magyar művészetének, de a kortárművészet „párizsi iskolát” követő csoportjának is egyik jellemző problémájaként interpretálta.⁷⁴ A nyugati művészet „tartalomellenes”, „racionalista” jelzőkkel minősített fejlődését – néhány kiemelkedő művész teljesítményének elismerése ellenére – általában zsákutcának tekintette, de különösen annak tartotta a magyar művészet szemszögéből, mert e törekvések – megítélése szerint – elszakadtak a honi képzőművészeti kultúrától, melynek egyik jellemzője épp a mértéktartás, a túlzásoktól való ösztönös tartózkodás. Kopp szavait idézve: „a szélsőségek, az izmusok nálunk, őszinteségre törekvő festőinknél csupán mértékkel jutottak szerephez”.⁷⁵ E szempontból vélte összetartozónak Mednyánszky Lászlót, Szinyei Merse Pált, Ferenczy Károlyt, Tornyai Jánost, Rudnay Gyulát, Koszta Józsefet, Szőnyi Istvánt, Bernáth Aurélt és Aba-Novák

Vilmost, akik kikerülve a naturalizmus és az anaturalizmus útvesztőit, más-más módon, de hiteles és magyar művészetet tudtak teremteni.⁷⁶ Az „élőművészet” bemutatásakor, a már említett irányzatokon túl, az „egyéni, nemzeti fejlődés legsajátosabb útja”-ként s Munkácsy valódi örököséiként Tornyai János, Rudnay Gyula, Koszta József munkásságát mutatta fel.⁷⁷ Mellettük, Szőnyi István és társai művészetében a nagybányai hagyományok tiszteletét s „az egészséges ösztönökön alapuló” szemléletet üdvözölte;⁷⁸ Mednyánszky Lászlóban pedig az „új idők előhírnöke”-t mutatta fel, aki Gulácsy Lajossal, Csontváry Kosztka Tivadarral és Derkovits Gyulával együtt Kopp számára a művészet remélt, jövőbeli hivatását képviselte, midőn „az alkotás nem csupán külső, formai probléma lesz”.⁷⁹ Végül, a „római iskolások” körébe sorolt művészekről, hasonlóan a „párizsi iskola” követőéhez, az „egyéni utakon járó, a fejlődést a maga módján kereső” alaphang megtalálását remélte.

A tanulmány értelmezhetővé teszi a „párizsi iskola” gyűjteményi visszafogottságát s a Gresham-kör viszonylagos támogatását, de az olyan, saját korát általánosan nem jellemző, gyarapítási gesztusokat is, mint például a Csontváry Kosztka Tivadar-mű, Mednyánszky László, Derkovits Gyula, Farkas István elhivatott művészetének értő becslése vagy Dési Huber István pályáját végigkísérő figyelme.

A gyűjteménygyarapítás lezárásaként jegyzem meg, hogy az ismertetett vásárlások nemcsak az intézmény jelene, de jövője szempontjából is meghatározó jelentőségűek voltak. Az ez alatt a néhány év alatt megvásárolt 4385 műtárgy ugyanis több mint a felét tette ki a Fővárosi Képtár fennállása alatt begyűjtött anyagnak. A hihetetlen ütemű gyarapodást néhány évig a főváros növekvő anyagi lehetőségei indokolták, utóbb is természetesen a városatyák biztosították az anyagi feltételeket, de a fejlődést – meglepő módon – épp a háborús események indokolták. Ezekben az években ugyanis rendszeressé vált a költségvetésileg biztosított keret póthittel történő kiegészítése, s nemcsak a „létalapjukban megingatott művésztársadalom támogatása és segítése”, hanem a lakosság kiszolgáltató helyzeté folytán a „történeti műértékeink” megmentése okán is.⁸⁰

A Fővárosi Képtár kollekciónak múzeumi gyűjteménnyé formálását – a gyarapításon kívül – az ehhez az intézménytípushoz tartozó feltételek módszeres kiépítése is jelezte. 1939-ben felvettek még egy tudományos alkalmazottat, Turchányi Erzsébetet, előbb egy év próbaidőre, majd véglegesítették.⁸¹ Határozat született szakkönyvtár létesítésére is. Rendszeressé váltak a munkatársak tudományos munkáját, kiállítási tevékenységét támogató ösztöndíjak, tanulmányutak.⁸² Bővült az intézmény feladatköre is. 1939. január 1-jétől kötelees volt a fővárosi emlékművek felügyeletét is biztosítani, melyre egy fő tisztviselet – Schoen Arnoldot – alkalmazta. Őt – 1941. december 30-tól – Cselényi Elemér követte. Az ő munkaköre kiegészült a fővárosi képzőművészeti leltárban szereplő, de különböző hivatalokban, tanácsi vállalatoknál letétben lévő műtárgyak ellenőrzésével is,⁸³ melyet már az 1936-ban született polgármesteri határozat rendelt el.⁸⁴

Közben – 1941. január 15-én – elhunyt a fővárosi múzeumok központi igazgatója, Horváth Henrik. Az intézmények vezetésével a polgármester – 1941. március 1-jei hatállyal – a fővárosi múzeumok egyik osztályigazgatóját, a Régészeti és Ásatási Intézet vezetőjét, Nagy Lajost nevezte ki.⁸⁵ Horváth osztályigazgatói beosztásába pedig Schoen Arnoldot helyezte. A változás ennyiben érintette a Fővárosi Képtárat, illetve e szomorú eseményt követően a főváros megvásárolta a néhai központi igazgató könyvtárát – megközelítőleg 900 kötet – a képtár részére.⁸⁶

V.3. A Székesfővárosi Képtár kiállításai

Az intézmény kiállítási tevékenységének bemutatása előtt legelőbb a Fővárosi Képtár saját tárlatait az épületben rendezett egyéb kiállításoktól szükséges megkülönböztetni. Ezekben az években, majd az ezt követőkben is számos kiállításnak a Károlyi-palota csak helyszínéül szolgált. Természetesen ismertetésemben ezekkel az eseményekkel értelemszerűen nem foglalkozom.

A Kopp Jenő vezette Székesfővárosi Képtár kiállítási tevékenységét is a múzeumi szemlélet határozta meg. A képtári állandó kiállítása mellett rendszeressé tette az új szerzemények bemutatását, melyek nemcsak Budapest közönsége számára tették nyilvánossá a főváros műpártolási tevékenységét, de a múzeumi szakembereknek is lehetőséget biztosítottak munkájuk összegzésére, a szükséges továbblépés irányainak meghatározására s a meglévő hiányok feltérképezésére. E kiállítások megrendezését két évente tervezte. Az első szerzeményezési tárlat, mely az előző három év gyarapítási tevékenységéről adott számot, 1937. január 2-án nyílt meg a Nemzeti Szalonban.⁸⁷ A következő két tárlat – ugyanezen a helyszínen – az 1937/38. évi gyarapodást mutatta be, előbb – 1939. január 22-től február 5-ig – a Történeti Múzeummal karöltve a történeti anyagot, utóbb – május 28-tól június 4-ig – a XIX. század végétől induló modern gyűjteménycsoportot.⁸⁸ Az új vásárlásokat 1941-ben is – az előzőhöz hasonlóan, de a Történeti Múzeum gyűjtésétől függetlenül – két kiállításon mutatták be, most azonban a Károlyi-palota épületében.⁸⁹ A két év múlva esedékes tárlat megrendezésére nem került sor, melyet nyilván a jubiláris, a Székesfővárosi Képtár fennállásának 10. évfordulójára rendezett kiállítás előkészületi munkái magyaráznak. Ehelyett mutatták be *A magyar grafika 150 éve* című válogatást.⁹⁰ Az intézmény eddigi működését reprezentálni hivatott tárlat, e korszak utolsó rendezvényeként, 1944. január 22-én nyílt meg.^{91, 92}

V.4. A hagyományos fővárosi műpártolás

Az előző fejezetben a „Ferencz József koronázási jubileum-díj” történetét 1935-ig ismertettem, mert ekkor ismét módosították az alapító okiratot, mégpedig a bíráló bizottság kiküldése ügyében. Míg az előző néhány évben e bizottság felállítása a törvényhatósági tanács feladatköre volt, most – a testület megszűntével – a közművelődési ügyosztály javaslata alapján a polgármester jogköre lett.⁹³ E változás nyomán – az eredeti rendszert követve – hirdették meg 1935-ben a szobrászati pályázatot, melyre 24 pályamű érkezett. A beérkezett plasztikákat, első alkalommal, a képtár négy termében állították ki. A díjat Borberek Kováts Zoltánnak ítélték.⁹⁴ A következő évben festők számára írták ki a díjat, melyet a bíráló bizottság Jeges Ernőnek ítélte. Antal Károly kapta az 1937. évi szobrászati díjat. A következő évben ismét a festőművészek pályázhattak. A 23 pályaművet a Fővárosi Képtár is bemutatta. A díjat Medveczky Jenő kapta meg.⁹⁵ 1939-ben a szobrászati (érem- és kisplasztikai) pályázatot – 14 pályázó közül – Madarassy Walter nyerte el. A következő évi festészeti díjat – 24 jelentkező közül – a bizottság Kontuly Bélának ítélte. 1941-ben ismét szobrászok következtek, ekkor 25 pályázóból vitéz Nagy Zoltánné Kovács Máriát jutalmazták a díj elnyerésével. Az 1942. évi festészeti díjat – megosztva – Kákay Szabó György és Gussich Jenő kapta meg.⁹⁶ A soron következő, szobrászok számára meghirdetett pályázatot 1943-ban Grantner Jenő nyerte el 10 pályázó közül. Végül a „Ferencz József koronázási jubileum-díj”

történetében az utolsót, az 1944-ben meghirdetett festészeti pályázatot – 7 jelentkező közül – Czene Béla nyerte el. Ezzel lezárult a fiatal tehetségek támogatására alapított fővárosi díj története.

V.5. A Fővárosi Képtár működése a háborús években

Jóllehet az intézmény gyűjteménye hihetetlen ütemben gyarapodott, a munkatársak sikeres kiállításokat rendeztek s e tevékenység a békeidők látszatát keltette, de 1939-től már jelentkeztek, majd egyre sokasodtak az olyan intézkedések, melyek a készülődés, majd a folyó háborúra utaltak. A székesfővárosi múzeumokban első alkalommal 1939 márciusában foglalkoztak – polgármesteri rendeletre – légvédelmi intézkedésekkel.⁹⁷ Ugyanekkor a tanács légoltalmi ügyosztályt létesített, melynek hatáskörébe utalta – e szempontból – a főváros valamennyi üzemét és intézményét.⁹⁸ A következő év januárjában már légoltalmi parancsnokokat jelöltek ki.⁹⁹ Légoltalmi személyzetet állítottak fel a képtárban is, s néhány tűzoltáshoz szükséges intézkedést is fogantatosítottak; homokot helyeztek el a padláson például. A folyamatos készültséget 1941. április 6-án rendelték el.¹⁰⁰ Ekkortól a képtárban légoltalmi kirendeltség foglalt helyet, az igazgatóságnak gondoskodnia kellett az épület elsötétítéséről, a tisztviselők pedig kötelesek voltak légoltalmi inspekción tartani.¹⁰¹ A háborúra való előzetes felkészülést követően újabb intézkedésekre – az épület vonatkozásában – 1944-ben került sor. A sorozatos légítámadások miatt előbb az egyik földszinti kiállítási termet vették igénybe légoltalmi ládák raktározására,¹⁰² utóbb újabb helyiséget jelöltek ki ugyanerre a célra. Az ostromra való felkészülést jelezte, hogy 1944 őszén a tanács tervet készített több fővárosi intézmény Károlyi-palotába történő beköltöztetésére, melyek közül – például – a városházi gondnoki hivatal áttelepítésére sor is került.¹⁰³

A háború közeledtét közvetlenül tükrözték a múzeumi alkalmazottakat érintő fővárosi intézkedések is. Az 1941. április 7-én kiadott polgármesteri rendelet felfüggesztette – „a rendkívüli helyzetre való tekintettel” – a székesfővárosi alkalmazottak rendes vagy rendkívüli szabadságát, a szabadságon lévőköt pedig visszahívta. Egy hónap múlva ugyan módosult a rendelet, lehetővé téve a szabadság kivételét, de bizonyos korlátozó intézkedések érvényben maradtak. Be kellett jelenteni a tartózkodás helyét például és nem lehetett külföldre menni.¹⁰⁴ Ez év május 16-án utasították a hivatalvezetőket, hogy tegyenek javaslatot azokra az alkalmazottakra, akiket – 1942–1943-ban – nélkülözhetetlennek tartanak s kéri a katonai szolgálat alól történő felmentésüket. A javaslatban, a képtár dolgozói közül, Sárdy Brutus képre Restaurátor szerepelt. 1944-ben pedig – tekintettel az általános mozgósításra – már polgármesteri rendelet határozta meg a múzeumi szervezet hivatali működtetéséhez szükséges létszámot.¹⁰⁵ A nyilasuralom beköszöntét jelezte a központi múzeumigazgató 1944. október 18-i intézkedése, melyben azonnali hatállyal – felsőbb utasításra – elrendelte a múzeumi munkatársak eskütételét az új államfőre, Szálasi Ferencre.¹⁰⁶ A „felsőbb utasítás”, a miniszterelnöki rendelet – elbocsátással fenyegetve – minden közalkalmazottra vonatkozott.¹⁰⁷

A fővárosi múzeumok igazgatósága a gyűjtemény biztonsági kérdésével – első alkalommal – 1940-ben foglalkozott.¹⁰⁸ Az ekkor készült felterjesztés a legértékesebb képek elhelyezését a Városház bombabiztos pincéjébe javasolta. Ugyanekkor indítványozták a gyűjtemény egy másik részének a kiscelli épületbe való elhelyezését, nedvességtől óvó

csomagolásban.¹⁰⁹ A polgármesteri hivatal 1942. szeptember 17-én rendelte el a légtalmi helyek megépítését és felszerelését.¹¹⁰ Ez év október végén eldöntötték a légtalmi óvóhely kiépítését a Halászbástyában.¹¹¹ Elkészültét követően – három hónap múlva – a polgármester utasította az illetékes XI. ügyosztályt a szükséges intézkedések megtételére, például a műtárgyak felmérésére, csomagolására. A különleges védelmet igénylő műtárgyak számára légtalmi helyül 1943. március 16-án kijelölték a Szent István-bazilikát. A főváros intézkedéseit követően 1943-ban megkezdték a gyűjtemények legfontosabb műtárgyait becsomagolni, majd a kijelölt légtalmi helyekre történő mentésüket is.¹¹² A Fővárosi Képtár legjelentősebbnek ítélt anyaga a Halászbástya pincéibe,¹¹³ illetve a Bazilika légtalmi gyűjteményébe kerültek. Az ostrom alatt ezek a műtárgyak nem is szenvedtek nagyobb kárt. Sajnos a Károlyi-palotában és a különböző helyeken letétben lévő anyagra mindez nem mondható el.

JEGYZETEK:

- 1 Az intézmény neve fennállása során többször változott: 1933-ban Budapest Székesfőváros Képtára, a 30-as évek második felétől Székesfővárosi Képtár, 1945 után ismét Budapest Székesfőváros Képtára, majd a fordulat évét, 1947-et követően Fővárosi Képtár. A mindennapi életben azonban a 30-as években is Fővárosi Képtárként említették.
- 2 BTM Főig. Irattár, ikt. sz.: 614/961; U. ikt. sz. 208/ 1961.
- 3 Ezeknek a képeknek többsége – 1950–1953 között – visszakerült a fővárosi várostörténeti múzeumba. Kivétel természetesen itt is akadt, mint a felsorolt példák közül Benczúr Gyula műve, mely ma a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona.
- 4 Példaként említve: Tihanyi Lajos *Trencsényi táj* című művét a tanács XIV. ügyosztálya 1915-ben vásárolta meg a 35145. számú határozata alapján. A Fővárosi Múzeum gyarapodási naplójában 95/1918 számon szerepel. A Fővárosi képzőművészeti szakleltárban 43. tárgyként leltározták; avagy Rippl-Rónai József *Apám-anyám* című képe: vásárlás: 32556/911-XIV. számú határozat alapján, gyarapodási naplósám: 388/1916, Fővárosi képzőművészeti leltári szám: 48. Napjainkban mindkét mű a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében van.
- 5 BFL. VIII. 1002. a. 229107/1941-XI. sz.
- 6 BTM Adattára Kp. ig. 71.
- 7 Budapest Székesfőváros Képtárának katalógusa, Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1934.
- 8 1. Pállik Béla: *Kosok az akolban* című festmény dr. Csilléry András és feleségének letéte volt. [Kat. sz.: 131.]
2. Stróbl Alajos: Benczúr Gyula mellszobra a leltárkönyv szerint – átvétel révén – csak 1935-ben került a gyűjteménybe. [Kat. sz.: 3.]
- 9 A képtári „törzsanyagban” bemutatott művek közül négy a Zichy-hagyaték része volt:
Id. Markó Károly: *A puszta* [Kat. sz.: 15.]
Vágó Pál: *Szántás* [Kat. sz.: 168.]
Stróbl Alajos: *gróf Zichy Jenő mellszobra* [Kat. sz.: 2.]
Jankó János: *Tiszaparti tájkép* [Kat. sz.: 109.]
- 10 Székely Bertalan 4 művét, mely a lipótvárosi templomhoz készült, a Fővárosi Múzeumtól vették át.
- 11 Fővárosi Közlöny, 1933. évi XLIV. évf. 36. sz. 619/1933. kgy. hat.: a közgyűlés egyhangúlag megszavazta a polgármester 243.789/1933-XIV. számú előterjesztését, amelyben 28 db Lotz-mű megvásárlását javasolta.
- 12 Benczúr Gyula 4 művét, mely a lipótvárosi templomhoz készült, a Fővárosi Múzeumtól vették át.
- 13 Dudits Andor: *Ébredés* [Kat. sz.: 171.].
- 14 Czóbel Béla: *Munkásember* (1903–1904; FM gyarapodási naplósám: 732/916; FK leltári szám: 775; ma: BTM).
- 15 MM 1919–1945, 208.
- 16 1. Femes Beck Vilmos: *Dante* (FM gyarapodási naplósám: 149/918; FK leltári szám: 414; ma: eltűnt).
2. Femes Beck Vilmos: *Beatrice* (FM gyarapodási naplósám: 148/918; FK leltári szám: 415; ma: eltűnt).
3. Femes Beck Vilmos: *Női akt* (FM gyarapodási naplósám: 82/918; FK leltári szám: 571; ma: eltűnt).
4. Femes Beck Vilmos: *Táncoló nő* (FK leltári szám: 570; ma: MNG).
5. Vedres Márk: *Ifjú kancsóval* (FK leltári szám: 1026; ma: eltűnt).
6. Vedres Márk: *Fiú kutyával* (FM gyarapodási naplósám: 152/918, FK leltári szám: 366; ma: MNG).
- 17 A 76 festőművész 128 festménye közül 15 kép származott 1906 előtti vásárlásból, 1906–1920 között 29 festményt, további 27 darabot 1920–1928 között, végül 1828–1933 között 54 alkotást vettek. (Az összeadásnál jelentkező eltérés oka: 1 mű letét volt, további kettő pedig a Zichy-gyűjteményhez tartozott.)

- 18 Az 56 festményből 1920–1928 között 13 darabot, 1928–1933 között pedig 30 darabot vettek. Ugyanezek az adatok a szobrokat illetően még beszédesebbek. A 33 szobrászművész 37 műve közül 6 darab származott 1906–1920 közül, a következő évtizedben 12 kisplasztikát s 1930 után 19 műalkotást vásároltak.
- 19 Kuzsinszky 1934. november 6-án vonult nyugdíjba.
- 20 BTM Adattára K. O. iratai ikt. sz. n., 1935. január 24.
- 21 BTM Irattár K. O. iratok, ikt. sz. nélkül: 260140/1935-XIV. számú ügyosztályi előterjesztésen alapuló polgármesteri határozat; Kp. ig. 71.
- 22 Szükséges megjegyezni, hogy az egyes intézmények önállósága oly mértékű volt, hogy a Fővárosi Múzeum a Fővárosi Képtár megalakulása után is gyűjtött képzőművészeti anyagot.
- 23 BTM Adattára Kp. ig. 3/935; Kp. ig. 71.; 220/939; 228/939.
Csányk Dénest 1935. július 10-én nevezték ki az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Főigazgatójává; Kopp Jenő 1935. július 25-től a Fővárosi Képtár megbízott vezetőjévé. Múzeumi osztályigazgatóként – a kutatás jelenlegi állása szerint – 1939-ben említik először.
- 24 K. Végh, 1997, 273.
- 25 Kopp Jenő (1900–1977) a gazdasági akadémia elvégzése után, 1925-ben jelentkezett a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a művészettörténet szakra. 1928–1930 között Gerevich Tibor tanszékén volt tanársegéd, s feladata a könyvtár feldolgozása volt. 1930-ban doktorált, disszertációjában Borsos József művészetét dolgozta fel. 1930–1932 között – ösztöndíjasként – a római Magyar Történelmi Intézetben folytatta kutatásait. 1932-ben lépett a fővárosi szolgálatába.
- 26 Kopp, 1972.
- 27 Budapest Főváros levéltárában csak a nyugdíjazási kartonját őrizték meg, melyen nincs a fővárosi szolgálat kezdő időpontja feltüntetve.
- 28 Bibó, 1984, 244.
- 29 BFL. VIII. 1002. a. 262616/1937-XIV. sz.
- 30 BFL. VIII. 1002. a. 261913/1939-XIV. sz.
- 31 Bibó, 1984, 244.
- 32 BTM Adattára Kp. ig. 14/1935.
- 33 BFL. VIII. 1002. a. 262616/1937-XIV. sz.
- 34 BTM Adattára K. O. iratanyaga ikt. szám nélkül; 1942. I. 9.
- 35 BFL. IV. 1409. c. 260140/1935-XIV.
- 36 Kopp, 1937, 15–36.
- 37 Kopp, 1937, 15.
- 38 Uo. 18.
- 39 Uo. 22.
- 40 Uo.
- 41 BTM Adattára, Kp. ig. 71. sz.
- 42 Kopp, 1937, 22.
- 43 Kopp, 1972
- 44 Kopp, 1943, 6.
- 45 Kopp, 1941. 3–36.
- 46 A Székesfővárosi Képtár „A magyar grafika 150 éve” kiállítása, 1943 (gépirat), p. n.
- 47 A Székesfővárosi Képtár 1939–40 év új szerzeményei történelmi anyagának kiállítása, Képek jegyzéke, (gépirat), 1941, p. n.
- 48 Munkácsy Mihály: Vázlat a Zálogház című képhez.
- 49 Székely Bertalan: Vázlat a Mohácsi ütközet című festményhez.
- 50 1. Borsos József: Psyche lakodalma (FK leltári szám: 1696; ma: MNG).
2. Borsos József: Levél (FK leltári szám: 2725; ma: MNG).
- 51 Györgyi (Giergl) Alajos: Deák Szidónia (FK leltári szám: 3863; ma: MNG).
- 52 Madarász Viktor: Zrínyi és Frangepán (FK leltári szám: 4110; ma: MNG).
- 53 Székely Bertalan: Szeptember végén (FK leltári szám: 4177; ma: MNG).
- 54 Az első letéti átadásra 1937-ben került sor, majd 1941-ben, illetve 1942-ben megismétlődött. Az első alkalommal több Munkácsy Mihály-festményt adott át a Szépművészeti Múzeum.
- 55 A grafikai gyűjtemény megközelítőleg 1000 lapot számlált.
- 56 Ezekben az években 236 plakettet, 99 érmet vásároltak, s megvették Pompéry Elemér 879 darabból álló gyűjteményét.
- 57 Uo. 22.
- 58 Kopp, 1937, 27.
- 59 Csók István: Züzü a gyerekkocsiban (FK leltári szám: 2313; ma: MNG).
- 60 Vaszary János: Sárga virágok Buddha szoborral (FK leltári szám: 4986; ma: MNG).
- 61 Iványi Grünwald Béla: Tavasz ébredés (FK leltári szám: 3540; ma: MNG).
- 62 A névsor – Kopp nyomán – készült. 1937-ben publikált cikkében (lásd: Kopp, 1937) e művészeket sorolta fel a konzervatív

- irányzat képviselőiként: Borszék Frigvest (1), Burghardt Rezsőt (2), Csánki Dénest (cca. 8), Edvi Illés Aladárt (7), Horthy Bélát (5), Jusztkó Bélát (6), Komáromi-Kacz Endrét (5), Kövér Gyulát (2), Kukán Gézát (2), László Fülöpöt (3), Márton Ferencet (3), Mendlik Oszkárt (2), Mikola András (8), Nádler Róbertet (3), Szlányi Lajost (6), Szüle Pétert (6) és Zádor Istvánt (13). A név mögött szereplő szám az 1936–1945 között vásárolt művekre vonatkozik.
- 63 Holló László (2), Koszta József (8), Tornyai János (9), Rudnay Gyula (38), Fényes Adolf (3)
- 64 Bernáth Aurél (7), Berény Róbert (2), Egry József (4), Elekfy Jenő (8), Szőnyi István (15) és Vass Elemér (4) reprezentálta.
- 65 Bor Pál (1), Czigány Dezső (1), Czóbel Béla (1), Farkas István (2), Kádár Béla (2), Kernstok Károly (3), Kmetty János (9), Márffy Ödön (6), Mattyasovszky-Zsolnay László (2), Pap Gyula (3), Perlrrott-Csaba Vilmos (8), Scheiber Hugó (4), Schönberger Armand (1) és Vörös Géza (2).
- 66 Aba-Novák Vilmos (1), Abonyi Grantner Jenő (3), Antal Károly (5), Basilides Barna (2), Basilides Sándor (2), Boldogfai Farkas Sándor (38), Borberek Kovács Zoltán (3), Buza Barna (4), Csúcs Ferenc (25), Erdey Dezső (2), Heintz Henrik (11), Istokovits Kálmán (15), Jálics Ernő (3), Jeges Ernő (16), Kákay Szabó György (8), Kontuly Béla (5), Madarassy Walter (37), Mattioni Eszter (9), Medveczky Jenő (32), Molnár-C. Pál (8), Patkó Károly (15), Szabados Béla (6), Szomor László (2).
- 67 Derkovits Gyula (14), Dési Huber István (7), Bokros Birman Dezső (4), Ferenczy Noémi (3), Háy Károly László (1 rézkarc), Sugár Andor (1), Szántó Piroska (2), Z. Gács György (5).
- 68 Barcsay Jenő (4), Paizs-Goebel Jenő (4), Gadányi Jenő (4).
- 69 Bartha László (9), Bencze László (4), Biai-Föglein István (3), Boda Gábor (5), Borsos Miklós (5), Conrád Pál (2), Dabóczy Mihály (10), Domanovszky Endre (2), Faddi-Förstner Dénes (3), Fáy Lóránt (8), Guzsik Ödön (3), Hincz Gyula (20), Jakoby Gyula (2), Jancsek Antal (6), Kántor Andor (4), Kapussy György (7), Kemény László (3), Kerényi Jenő (11), Koffán Károly (25), Kocsis András (3), Kun István (8), Metky Ödön (5), Mezey Artúr (4), Molnár Géza (3), Pohárnok Zoltán (12), Szabó Vladimír (4), Szalay Lajos (23), Szentiványi Lajos (5), Tar István (3), Tóth A. Sándor (2), Tóth B. László (12), Tóth Menyhért (3) és Udvary Pál (11).
- 70 Lásd 64. és 65. végjegyzet.
- 71 Lásd 62. és 64. végjegyzet.
- 72 A gyűjteményben képviselt, 1910 után született művészek névsora: Andrassy Kurta János (6), Ballagó Imre (2), Barta Éva (1), Beck András (4), Breznay József (4), ifj., Czene Béla (6), Csáki-Maronyák József (1), Duray Tibor (11), Erdős Géza (2), Fiedler Ferenc (9), E. Gáll Ferenc (3), Hajnal János (10), Iván Szilárd (13), Kovács Zoltán (1), Kurucz D. István (1), Major Jenő (2), Marosán Gyula (8), Mikus Sándor (10), Moldován István (2), Ősz Dénes (16), P. Bak János (5), Pintér József (1), Pleidell János (6), Rác László (1), Rozsda Endre (1), Simon Béla (5), Szabados Jenő (14), Tallós Ilona (14), Z. Gách György (5).
- 73 Kopp, 1943, 19.
- 74 Kopp, 1943, 20.
- 75 Kopp, 1943, 18.
- 76 Kopp, 1943, 19.
- 77 Kopp, 1943, 21.
- 78 Kopp, 1943, 23.
- 79 Kopp, 1943, 23.
- 80 BFL. VIII. 1002. a. 226115/1942-XI. sz.
- 81 BFL. VIII. 1002. a. 5714/1939-I. sz.
- 82 1. BFL. VIII. 1002. a. 229107/1941-XI.
Kopp Jenő 1939 márciusában 14 napot töltött Olaszországban gyűjtemények és kiállítások tanulmányozása céljából.
2. K. Végh, 1997, 276.
Turchányi Erzsébet 1940-ben töltött több mint fél évet Olaszországban.
3. BTM Adattára KOi. ikt. sz. nélkül 1941. ápr. 2., júl. 2.
Kopp 1941-ben, a biedermeier kiállítás előtt járt Nyugat-Magyarországon, majd az erdélyi múzeumokat látogatta végig.
4. BTM Adattára KMi. 385/1942.
Turchányi Erzsébet ismét fél évet töltött Olaszországban.
- 83 BTM Adattára Koi.
1. ikt. sz. nélkül, 1941. febr. 14.
2. ikt. sz. nélkül, 1942. dec. 30.
3. ikt. sz. nélkül, 1943. ápr. 15.
- 84 BFL. IV. 1409. c. 263824/1936-XIV. sz.
- 85 K. Végh, 1997, 277.
- 86 K. Végh, 1997, 277.
- 87 A kiállításához katalógus nem készült. A tárlaton bemutatott anyag Kopp Jenő cikkéből ismerhető. (Lásd 36. sz. végjegyzet.)
- 88 1. A Székesfővárosi Képtár és Történeti Múzeum 1937/38. évi új szerzeményei (történeti anyag) kiállításának katalógusa, Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület, 1939. január 22-től február 5-ig.

2. A Székesfővárosi Képtár 1937/38. évi új szerzeményei kiállításának katalógusa, II. rész. (A XIX. század végétől napjainkig), Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület, 1939. május 28-tól június 4-ig.
- 89 1. A Székesfővárosi Képtár 1939–40 év új szerzeményei történeti anyagának kiállítása, Képek jegyzéke (gépirat), 1941.
2. A Székesfővárosi Képtár 1939–40 év új szerzeményeinek II. kiállítása (a XIX. sz. végétől napjainkig) 1941. ápr. 5-től, Tárgymutató (gépirat), 1941.
- 90 *A magyar grafika 150 éve. Képek jegyzéke.* Budapest, 1943.
- 91 BTM Adattára KOi. 109/1944., 367/1944.
- 92 1933–1943 A Székesfővárosi Képtár jubileumi kiállítása. *A magyar művészet ötven éve.* Budapest, 1944. január.
- 93 Nagy, 17.
A bizottság összetétele: elnök: alpolgármester; tagok: az illetékes ügyosztály vezetője, 6 fővárosi képviselő, akiket a Közművelődési Bizottság küldött ki.
- 94 Nagy, 119–120.
- 95 Nagy, 121.
- 96 Nagy, 123.
- 97 BTM Adattára KOi. ikt. sz. nélkül, 1939. márc. 20.
- 98 BFL. VIII. 1002. a. 3699/1939., 65851/1939.
- 99 BTM Adattára KOi. 268/1940. jan. 22.
- 100 BTM Adattára KOi. 85/1943. sz.
- 101 BTM Adattára KOi. ikt. sz. nélkül, 1941. november 29.
- 102 BFL. VIII. 1002. a. 224002/1944-XI. sz.
- 103 BFL. 1503. a. 223549/1944-XI. sz.
- 104 BTM Adattára KMi. 112/1941. sz., 153/1941. sz.
- 105 BTM Adattára KOi. 223/1944. sz.
- 106 BFL. VIII. 1002. a. 512/1944-M. sz.
- 107 BFL. VIII. 1002. a. 562/1944-M. sz.
A 84070/1944. M. E. számú rendelet egy példánya.
- 108 K. Végh, 1997, 277.
- 109 K. Végh, 1997, 277.
- 110 BTM Adattára KOi. ikt. sz. nélkül, 1942. szeptember 17.
- 111 BTM Adattára KOi. ikt. sz. nélkül, 1942. október 30.
- 112 Budapest Székesfővárosi Számszék iratai. 398-1945. (Tisztázat) *A Középkori Múzeum igazgatójának jelentése a polgármesterhez az intézmény háborús káraitól.* 1945. július 16. In: Budapest Főváros Levéltára Forráskiadványai IV. (Gáspár Ferenc szerk.): *Források Budapest történetéhez 1945–1950,* Budapest, Budapest Főváros Levéltárának Kiadványa, 1973.
- 113 Számszék iratai. 398-1945. Gerevich László mb. igazgató jelentése a „Középkori Múzeum igazgatójának jelentése a polgármesterhez az intézmény háborús káraitól”.

VI. A FŐVÁROSI KÉPTÁR TÖRTÉNETE (1945–1953)

VI.1. Az újrakezdés évei (1945–1947)

Még folytak a harcok a budai oldalon, amikor a Károlyi-palotában már megkezdődött a képtár életének újjászervezése. A károkról – elsőként – a központi múzeumigazgató, Nagy Lajos – 1945. márciusban keltezett – magánlevele ad hírt: „A képtár sokat szenvedett”.¹ Maga az épület a háború alatt egyébként valóban súlyosan megsérült. Kopp Jenő utóbb erre így emlékezett: „Az valami szörnyű, hogy milyen állapotban volt. Először is több helyen lyukak tátongtak a falán [...] Oldalfala is ki volt lyuggatva, több helyen átszakítva, és a kertje, az teljesen feldúlva, lovak hullája hevert mindenfelé, tömegestül. És hát ami benn, a termekben volt, arról talán jobb nem is beszélni”.² Kopp kezdeményezésére Morvay Endre alpolgármester azonnal elrendelte a romeltakarítást, melyben a közmunkások mellett részt vettek a múzeum munkatársai is. Áprilisa sikerült már oly mértékig konszolidálni a körülményeket, hogy az intézmény más osztályainak műtárgyait is ideszállították.³

A kifejezett múzeumi munka a kárfelméréssel vette kezdetét, mely a képtári gyűjtemények szempontjából sajnos korántsem volt csekély. A veszteségek részint a kiscelli épület templomterének alsó szintjén tárolt, részint, s ez volt a nagyobb, a letétben lévő műtárgyak, például a Gellért Szállóból be nem szállított festmények, szobrok megsemmisüléséből, eltűnéséből származtak. Az óvóhelyekre – a Szent István-bazilika altemplomába vagy a Középkori Kőtár halászbástyai helyiségeibe – elszállított anyag lényegében sértetlenül átvészelve az ostromot, ahogy a Károlyi-palota pincéjében elhelyezett ládák is. Jelentős kár érte viszont a képtár könyvtárát, mert az épületben állomásozó katonai alakulatok „egy részét a lovak alá dobták szalma helyett”.⁴ A veszteségek mérséklésében jelentős szerepet játszottak egyébként a Károlyi-palotában lakók, mint például Zakariás G. Sándor tanácsjegyző, illetve az ostrom alatt itt menedéket kereső múzeumi alkalmazottak. Zakariásnak a gyűjtemény megóvásában utóbb is jelentős szerepe volt. Az orosz csapatok ugyanis 1945. január 18-án megszállták az épületet, s ekkor ő vette fel a kapcsolatot a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaival, hogy segítségükkel mielőbb megszerezze az orosz katonai parancsnokság védlevelét, melyet február 2-ra sikerült is megkapnia.⁵ Az óvintézkedések ellenére még ebben az időszakban is tűntek el műtárgyak. Bizonyosan tudjuk, hogy 1945. január 18. és február 18. közt elloptak például 74 festményt, melyeket előbb maga a polgármester kerestetett,⁶ majd a múzeum próbálkozott oly módon, hogy a róluk készült leltári fotókat átadta az Árverési Csarnoknak, műkereskedőknek. Végül, mint egy újsághír tanúsítja, a tíz legértékesebb kép reprodukcióját felhasználva „Ki tud róla?” hirdetményeket helyeztek el színházak, mozik előcsarnokába,⁷ de sajnos mindhiába.

Májusban elkészült a múzeumok épület- és műtárgyállományi kárának pontosabb felmérése is, a képtárra vonatkozó kimutatás azonban lappang. Ismert viszont Nagy Lajos jelentése a Régészeti és Ásatási Intézet épületkáráról, mely alapján következtethetünk a palotát ért pusztulásra.⁸ Egyébiránt kétséges, hogy a képtár igazgatója készített-e egyáltalán hasonló jelentést a letétben lévő képek okán. Feltételezésemet látszik igazolni, hogy e tárgyak sürgős felülvizsgálatát a polgármester, Vas Zoltán, csak májusban rendelte el,⁹ s a kért jelentések határideje 1945. július 15-e volt.¹⁰ Az év utolsó hónapjaiban egyébként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is

hasonló felmérést kért, határidőül két hónapot szabva.¹¹ E kérdésben az adatok bizonytalanságát jól jellemzi, hogy Jeszenszky Sándor a Fővárosi Képtár háborús veszteségeként 1948-ban 1985 darab műtárgyat,¹² 1951–52-ben már „csak” 1119 műtárgyat publikált,¹³ ám ez utóbbi kimutatás sem tekinthető egyértelműen igaznak, mint a Magyar Nemzeti Galéria munkatársainak mindennapi tapasztalata bizonyítja. A megsemmisült, eltűnt állomány nagyságrendjének érzékeltetése miatt jegyzem meg, hogy 1944. év végén a beletárolt műtárgyak száma 7459 darab volt.

A fővárosi műpártolás újrakezdését jelezte, hogy miként az I. világháború idején, Budapest most is a művészek segítségére sietett. Tette ezt aközben, hogy a lakosság minimális létfeltételeinek elő- és megteremtése napi probléma volt. A konszolidálódó hivatal első intézkedései közé tartozott, hogy a polgármester, felelevenítve a mecenatúra egyik korábbi formáját, képzőművészeti megbízásokat adott ki a romos város megörökítésére.¹⁴ Ugyanekkor megkezdődött a közvetlen művészsegélyezés, s hamarosan felelevenítették a műtárgyvásárlási gyakorlatot is. Már 1945 júliusában vettek 44 műtárgyat,¹⁵ az év során pedig több mint 400 festményt, grafikát és szobrot. A korábbi években kialakult rendszernek megfelelően a várostörténeti vonatkozású művek a Fővárosi Múzeum, míg a par excellence képzőművészeti alkotások a Fővárosi Képtár gyűjteményébe kerültek. A segélyek s a vásárlások folytatása okán szükséges az egykorú politikai, társadalmi helyzet, illetve a művészeti közállapot felidézése.

Az ország romokban állt, a szó minden vonatkozásában, hisz a háború elpusztította gazdasági, társadalmi rendszerét, a holokausz iszonyata pedig szétzúzta morális értékrendjét, mégis úgy tűnt, hogy elvállalva s nyílt társadalmi párbeszédben feldolgozva a múltat, lehetősége lesz egy, a plurális értékeket tiszteletben tartó, többpárti demokrácia megteremtésére.¹⁶ Ebben a hitben kezdődött el az ország lendületes újjáépítése, a társadalmi, s természetes velejárójaként, a művészeti közélet újjászervezése is. Természetes, hogy e felpezsdült légkörben olyan alkotók s olyan irányzatok is társadalmi nyilvánosságot kaptak, akiknek a két világháború között elhallgatás vagy elhallgattatás, a nyilas éra idején pedig már a fizikai fenyegetettség, megsemmisítés volt osztályrészük. De különös, hogy milyen nagy társadalmi figyelem kísérte a művészeti eseményeket, a remélt új társadalom törvényszerűen új művészetének kialakulását, melyben lényegében a művész társadalom egésze részt vett, kivéve néhány, elsősorban politikailag kompromittált alkotót, illetve irányzatot. E meginduló folyamat alapvető sajátossága volt, sajnos csak néhány évig, hogy sem ideológiai, sem politikai kényszer nem jellemezte. Ismét remélhető volt, hogy a „progresszív művészet [...] a demokratikus fejlődés szabadságában kibontakozva hatásképes társadalmi tényező” lesz.¹⁷ A művészeti „jelen” átalakulásával párhuzamosan sor került a „múlt” újraértékelésére is, olyan művészek és törekvések elismerésével, mint például Csontváry Kosztka Tivadar, Nagy Balogh János vagy a Nyolcak csoportja.

Visszatérve a tanács, illetve a Fővárosi Képtár 1945. évi műtárgyvásárlásaira, megállapíthatjuk, hogy a vásárlási gyakorlatot az említett nyitott szemlélet jellemezte. Az újonnan vett tárgyak közt tallózva egymást követik – korántsem teljességre törekedve – Ámos Imre, Barcsay Jenő, Beck András, Beck Ö. Fülöp, Berény Róbert, Bokros Birman Dezső, Czigány Dezső, Czóbel Béla, Csucs Ferenc, Derkovits Gyula, Egry József, Fémes Beck Vilmos, Forgács-Hann Erzsébet, Gadányi Jenő, Kmetty János, Háy Károly László, Hincz Gyula, Jeges Ernő, Kontuly Béla, Madarassy Walter, Medveczky Jenő, Molnár C. Pál, Pap Gyula, Pátzay Pál, Schaár Erzsébet, Szalay Lajos, Vilt Tibor munkái, s ebben az évben vásároltak első alkalommal például Bálint Endrétől, Bán Bélától, Korniss Dezsőtől, Hantai Simontól és Zemplényi Magdától.

A Fővárosi Képtár, elsőként a fővárosi közintézmények közt, 1945. június 1-jén megnyitotta kapuit a múzeumlátogató közönség előtt, a Képzőművészetünk újjítói Nagybányától napjainkig című kiállításával. Az intézmény igyekezetét jelezte, hogy a nyilvánvaló nehézségek ellenére is kiadtak „katalógust”.¹⁸ A szerény kivitelű kiadvány rossz papíron, sokszorosító technikával készült, de megjelent, s megőrizte az utókornak is a kiállított műtárgyak muzeológiai szempontból minimálisan elvárható adatait.

A kiállítás rendezője, Kopp Jenő, a magyar művészet utolsó ötven évének „újjítóit” kívánta bemutatni.¹⁹ Emellett a képtár igazgatója törekedett az elmúlt évi s a legfrissebb vásárlásairól is számot adni, mint ezt például Dobrovcszky Szathmáry László művének bemutatása tanúsítja. E szándék megértése ellenére, úgy vélem, az új szerzemények fenntartás nélküli szerepeltetése alapvetően elhibázott volt. Olyan alkotók és művek bemutatását eredményezte, akik s amelyek korántsem feleltek meg a kiállítási címben ígérteknek. Egyébként a címadást sem tartom igazán szerencsésnek, mert egy határozott koncepció alapján történt válogatást sugall, s ily módon a meglévő hiányok rendezői elfogultságnak, olykor szakmai aránytévésztésnek tünnek, holott a vállalt cél megvalósítására, az „újjítók” maradéktalan bemutatására, úgy vélem, a gyűjtemény önmagában alkalmatlan volt, a rendező pedig – a történeti események miatt – kölcsönanyagra nem számíthatott, mint ezt a katalógus is tanúsítja. Természetes, hogy ez a helyzet kényszerű kompromisszumok sorába torkollott. Ugyanakkor nem megfelelkezve a körülményekről, azt hiszem, kicsinyes akadémosság akár a kiállítottak névsora, akár a válogatás alapján kritizálni e tárlatot, melynek legfőbb erénye – vitathatatlanul – maga a megnyitás tette volt. Véleményemet látszik igazolni az egykorú kritika is, Genthon István tollából: „Ha nem is régi terjedelmében áll a szépre vágyakozó közönség rendelkezésére – ehhez még termeinek sorát kell megjavítani –, de jelentkezik, megmutatja, hogy él, gyarapszik, falai közé invitálja azokat, akik nemrég még elérhetetlen álomnak tartották a múzeumokban való, szemet-lelket üdítő vizsgálódásokat”.²⁰ Mindemellett a művészeti múlt újraértékelése már ebben a válogatásban tetten érhető. Összehasonlítva az 1944-ben rendezett sokkal nagyobb szabású kiállítással, s számba véve a most kimaradtak népes táborát, szembetűnő, hogy Csontváry Kosztka Tivadar, Mészáros László, Nagy Balogh János, Pór Bertalan egy-egy munkája mégis bemutatásra került. Bár ez esetünkben nem a szakember „felismerését” tanúsítja, hanem a megváltozott kort.

A folytatódó helyreállítási munkák eredményeként is az év második felében megnyílt a székesfővárosi múzeumok első közös kiállítása is. E nagyszabású rendezvény Budapest történetét mutatta be az őskori telepektől az 1800-as évek elejéig.²¹ A kiállítás kapcsán jegyzem meg, hogy most jelent meg az a formátumú katalógus, mely a következő évek sajátja lett. Ugyanebben az évben sor került az első „vendégkiállítás” fogadására is,²² felelevenítve a háború előtti gyakorlatot.

A Fővárosi Képtár a *Fiatal magyar képzőművészek* című tárlatát 1946 decemberében nyitotta meg. A rendezők e kiállítással – korhatárként a 40. életévet megszabva – a fiatal pályakezdőknek kívántak bemutatkozási lehetőséget biztosítani.²³ A kiállításon szerepelt néhány olyan művész – például Ámos Imre, Szabados Jenő, Vajda Lajos – munkája is, akik ha megélik, életkoruknál fogva szerepelhettek volna a tárlaton. 110 művész 222 alkotását állították ki, a különböző stílustörekvések szinte teljes spektrumában. Jelen voltak a konzervatív hagyományok követői, az egykori Szocialista Képzőművészek Csoportjának képviselői, a római iskolások ifjabb generációja, a Gresham-kör holdudvarába tartozók és az „absztrakt” művészet képviselői. A képtár

munkatársának szavait idézve, „a leegyszerűsített formanyelvet, a vonalak, színek, kifejezési formák független szerepét”²⁴ tanulmányozó művészek, mint Anna Margit, Ámos Imre, Bán Béla, Bálint Endre, Korniss Dezső, Marosán Gyula, Rozsda Endre, Szántó Piroska, Vajda Lajos csoportos bemutatkozására – múzeumi falakon belül – bizonyára most került sor először. Ez a kiállítás a Fővárosi Képtár első olyan tárlata volt, mely az intézmény jövőbeli akaratát is jelezte. A katalógus néhány soros bevezetőjében Kopp Jenő meg is fogalmazta törekvésüket: „A Fővárosi Képtár [...] hivatásának érzi az új utakat kereső, forrongásban lévő irányok támogatását és bemutatását”.²⁵

Az előítéletektől mentes, nyitott szemlélet azonban a Fővárosi Képtár életében is csak átmeneti időszaknak bizonyult. Az intő jel, hogy bizonyos politikai erők a vásárlások irányítására törekszenek, a tanács Kulturális Szakbizottságától érkezett. Kopp emlékirata szerint a bizottság egyik tagja, Kmetty János felkereste és figyelmeztette őt, hogy „lehetőleg csak olyanoktól vásároljon, akiket ők ajánlanak”.²⁶ Egyúttal hagyott is nála egy listát, melyen az épp akkor kiállító, Szocialista Képzőművészek Csoportjába tartozó művészek neve szerepelt. Egyéb forrást erről a látogatásról nem találtam, így – e tárgy körben – a következőkben is csak az igazgató emlékiratára hagyatkozom. Kopp elutasította a kérést, s később sem volt hajlandó hasonló „kívánságokat” teljesíteni annak ellenére, hogy jóakarója, Beck András is figyelmeztette, hogy magatartásával eljuttassa a Párt bizalmát, ami az események tükrében igaznak is bizonyult.

1947-ben, a fordulat első évében, gyökeresen átalakult az intézmény arculata, követve a politikai, társadalmi s kultúrpolitikai változásokat, melynek során fokozatosan szertefoszlott a társadalmi többség reménye, a művészek alkotói szabadságukba vetett hite s a progresszív művészeti irányzatok társadalmi szerepvállalásának lehetősége. A változások természetét jól jellemzi, hogy a művészet területén ekkor erősödött fel az „absztrakt” törekvések körüli szakmai vita, s hogy az intézmények, hivatalok szintjén pedig általános gyakorlattá vált a korábbi vezetők, szakalkalmazottak politikai alapon történő eltávolítása. Új igazgatót neveztek ki a Fővárosi Képtár élére is, a korabeli szóhasználatot idézve: „elsöpörték a reakciós múzeumi vezetőket és hoztak új, friss levegőt a régi falak közé”.²⁷ Ezzel le is zárult a Fővárosi Képtár történetének első – 1933-ban kezdődő – korszaka. A vezetőváltás nyomán ugyanis új elvek érvényesültek a gyűjteménygyarapításban, a kiállítási politikában, az átalakulás során természetesen kicserélődtek a munkatársak is, s e változásokat korántsem vagy nemcsak szakmai szempontok vezérelték.²⁸

Úgy vélem, az intézmény vezetésében végrehajtott cserét, az akkor általános gyakorlat és Kopp személyének politikai, szakmai megítélése mellett, alapvetően más szempontok is indokolták. Elsősorban az intézmény kitüntetett helyzete, az egykorú művészeti életben betöltött funkciója, mely a korábbiaknál nagyobb jelentőséget adott a képtárnak. E speciális befolyás előbb a „véletlenek” köszönhetően, a gyűjtemény „megele” és az épület tárgyi lehetőségei, utóbb a meginduló fővárosi mecénatúra révén alakult ki. Amikor – 1945 júniusában – a Károlyi-palotában megnyílt az első tárlat, melyet kiállítások sora követett, a Szépművészeti Múzeum gyűjteménye még külföldön volt, s a fővárosi intézmények többsége romban állt, vagyis ilyen tematikájú és méretű kiállítások rendezésére egyedül a Fővárosi Képtárnak volt lehetősége. Érthető, hogy ebben a helyzetben az intézmény kiállítási tevékenysége a korábinál sokkal fontosabbá vált, tárlatait élénkebb figyelem kísérte, mely Budapest – összességében is jelentős – kortárművészeti mecénatúrájával társulva az intézményt komoly kulturális tényezővé avatta. Ily módon a képtár növekvő rangja igazgatói székét nemcsak az egyéni ambíciók szemszögéből

tette vonzóvá, de felkeltette a kultúrpolitika érdeklődését is, majd a „fordulat” kezdetén az intézmény vezetése már fontossá vált a pártpolitika számára is.

Visszatérve az események kronológiai rendjéhez, a székesfővárosi múzeumok központi igazgatója, Nagy Lajos 1946. december 10-én elhunyt. Betegsége alatt helyettesítésével a polgármester Kopp Jenőt bízta meg,²⁹ majd – 1947. július 1-jei hatállyal – helyére is őt nevezte ki.³⁰ Ebben semmi rendkívüli nem lett volna, ha azonnal nem helyezték volna a Fővárosi Képtár élére, múzeumi osztályigazgatóként, Pogány Ö. Gábort.³¹ Ez a megoldás ugyanis gyökeresen eltért az 1936-ban kialakított szervezeti felépítéstől, miszerint a központi igazgatói feladatkört a székesfővárosi múzeumok egyik osztályigazgatója látta el, aki ugyanakkor megtarthatta előző beosztását is. A korábbi szisztémából most csak annyit őriztek meg, hogy a központi igazgató szakmailag nem befolyásolhatta az egyes részlegeket. A Fővárosi Képtár további munkáját önállóan az új igazgató irányította, vagyis Koppot „felfelé buktatták”. Az átadás-átvétel stílusa is ezt a hangulatot fejezte ki: „Amint engem kineveztek központi igazgatónak, megjelent Pogány Ö. Gábor és bejelentette, hogy kinevezték a Fővárosi Képtár igazgatójává. Kéri a pecséteket és felszólít, hogy irodámat hagyjam el, ő majd kijelöli azt a szobát, ahol berendezkedhetem, mint központi igazgató”.³² Ez a rosszízű személyeskedés évek múltán sem változott. Pogány későbbi helyettese, Révay Kálmánné, még 1950-ben sem mulasztotta el a letéti állománnyal kapcsolatban megjegyezni, hogy „a Képtár legnagyobb értékeit Kopp Jenő az Intézmény volt reakciós igazgatója adta ki a városházi hivataloknak áthelyezése előtt, hogy így utódja munkáját megnehezítse”.³³

Az új helyzetben kialakított munkarendet s a képtári alkalmazottak munkakörét egy, a székesfővárosi múzeumok tisztviselőiről 1947-ben készült kimutatás alapján ismerhetjük meg.³⁴ Eszerint Kopp Jenő feladata: „A fővárosi múzeumok tudományos és adminisztratív munkájának irányítása. Külföldi és hazai kiállítások előkészítése és rendezése”.³⁵ Kutatási területe a „Fővárosi Képtár tudományos feldolgozása” volt. Pogány Ö. Gábor munkaköre: „Az adminisztratív és művészeti vezetés elvégzése. Kiállítások, vándorkiállítások megszervezése vidéken, csakúgy, mint a fővárosban és környékén. A Főv. Képtár közleményeinek szerkesztése. Könyvek, tanulmányok, cikkek írása”.³⁶ Ekkor a képtár állandó igazgatóhelyettese még B. dr. Turchányi Erzsébet³⁷ múzeumőr volt.³⁸ A grafikai gyűjtemény kezelője Brestyánszky Ilona, de ő a külső kiállítások előkészítésében is köteles volt részt venni.³⁹ Figyelmet érdemel a képzőművészeti előadóként, irodafőtiszti besorolásban foglalkoztatott Oelmacher Anna munkaköre, aki a képtár külső munkáinak vezetésével volt megbízva.⁴⁰ Őt, feltételezésem szerint, már az új képtár-igazgató alkalmazta. Cselényi Elemér a fővárosi emlékművek felügyeletével, a letétbe kihelyezett tárgyak nyilvántartásával, ellenőrzésével és valamennyi képtári gyűjtemény leltározásával, raktározásával volt megbízva.⁴¹ Munkáját a tanári képesítésű Karnai Viola segítette. Ő vezette a szakleltárkönyveket is. Havidíjasként foglalkoztatták Nagy Zsuzsannát, aki az éppen soron lévő feladatok teljesítésében is segédkezett.⁴² A könyvtárosi teendőket Révay Kálmánné látta el.

A központi igazgató és a képtár-igazgató munkaköri leírása azt a látszatot kelti, mintha Kopp tényleges döntési helyzetben lett volna, valójában azonban légüres térbe került.⁴³ Korábban idézett feladatait ugyanis saját maga fogalmazta meg, önmaga számára. A polgármesteri hivatal, jellemző módon, „elfeledkezett” a most függetlenített központi igazgató munka- és hatásköri szabályzatának elkészítéséről.⁴⁴ Kopp megbízása egyébként átmenetinek bizonyult, mert nem teljesítette – lelkiismereti okokból – a beosztásával e korban együtt járó politikai elvárásokat:

nem foglalt állást Mindszenty hercegprímás ellen, miként az egyházi iskolák államosítása mellett sem.⁴⁵ Ezt követően felfüggesztették állásából, illetve azonnali hatállyal – 1948. július 19-én – áthelyezték a fővárosi levéltárba.^{46, 47} A központi igazgatói teendőket, megbízott vezetőként, Pogány Ö. Gábor vette át,⁴⁸ természetesen megtartva képtári beosztását is. Közben, 1948. július 5-én – tudományos munkatársként – a képtárba helyezték Végvári Lajost, aki korábban tudományos népművelési szakelőadóként a Fővárosi Népművelési Intézetben dolgozott.⁴⁹ Kopp távozását követően pedig röviddel – november 10-én – felmentették közvetlen munkatársát, B. Turchányi Erzsébetet.⁵⁰ Helyettesi munkakörét Révay Kálmánné vette át.⁵¹ Ezzel lényegében lezárult a szükséges „kádercsere”.⁵² Természetesen utóbb is helyeztek át munkatársakat,⁵³ és helyükre vettek fel – Gádor Endre, Baksa Soós György⁵⁴ – új embereket, de ők az események irányításában, alakításában tevőleges szerepet nem játszottak.

Abban a korban e korántsem rendkívüli történet szomorú végjátékként említem meg, hogy Kopp Jenőt, néhány hónapos „levéltári csellengés” után tájékoztatták arról, hogy véglegesen elbocsátották, s további sorsáról a tanács elnöki ügyosztálya intézkedik. „Itt közölték velem, hogyha hozok egy igazolást, hogy súlyos betegség miatt szolgálatra képtelen vagyok, nyugdíjaznak. Egyébként nyugdíj nélkül bocsátanak el”.⁵⁵ Az igazolást megszerezve Kopp Jenő 1949. február 28-án vonult nyugdíjba, 49 éves korában.⁵⁶

VI.2. A fordulat évei a Fővárosi Képtárban (1947–1949)

Az intézmény sorsát a hátralévő időszakban lényegében Pogány Ö. Gábor határozta meg,⁵⁷ s e megállapítás nemcsak arra a három esztendőre igaz, míg ő volt a Fővárosi Képtár igazgatója.⁵⁸ Pogány a Szépművészeti Múzeumból érkezett, de ennél fontosabb, hogy erős szálak fűzték a Magyar Kommunista Párthoz (továbbiakban: MKP). Ő szervezte csoporttá, még 1946-ban, a kommunista művészettörténészeket s a párt Emberség című lapjának is kritikusa volt.⁵⁹ Pogány egyként harcba állt az absztrakt irányzatok képviselőivel s a Gresham köréhez tartozó művészekkel. Ugyanakkor személyiségét nemcsak ez irányú elkötelezettség, hanem komoly ambíció is jellemezte, mely – úgy vélem – már ekkor határozott formát öltött, és ami a Fővárosi Képtár gyűjteménygyarapításán és kiállítási programján túllépve az intézmény jövőbeli szerepére s a közintézmények sorában elfoglalt helyére vonatkozott.⁶⁰

Pogány igazgatóságának évei fedik a „hároméves újjáépítési terv” időszakát, melynek elő-, illetve elkészítésére a polgármester 1947-ben felszólította a székesfővárosi múzeumok vezetőit is.⁶¹ Sajnos a képtár tervét sem a Budapesti Történeti Múzeum központi adattára, sem a levéltár nem őrizte meg, de másodlagos források alapján többé-kevésbé rekonstruálható, legalábbis a megvalósított feladatok körében. Az intézmény tevékenységét – a gyűjteménygyarapítás mellett – két alapvető célkitűzés jellemezte. A képtár elsődleges feladatának tematikus kiállítások rendezését tekintette, melyek hathatós eszköznek bizonyultak mind az aktuális művészeti kérdések elvi tisztázására, mind az igazgató-rendező művészetpolitikai nézeteinek kifejezésére. E törekvés mellett az intézmény kitüntetett feladatának tekintette – a kultúrpolitika népművelési elvárásainak megfelelően – a látogatók számának és körének bővítését. A tárlatok korábbiaknál hangsúlyosabb szerepét egyébként növekvő számuk is jelezte. A kisebb felkészülést igénylők havonta, a nagyobb lélegzetűek pedig három hónaponként követték egymást.

A kiállítások kivételezett szerepe részben indokolja, hogy dolgozatomban – az előző fejezettől eltérően – most miért szerepel bővebben e témakör. Ugyanakkor a tárlatok részletesebb tárgyalása jó alkalmat és hasznos tapasztalatot kínál, hogy lépésről lépésre figyelemmel kísérve megismerjük, hogy a képtár miként lett a kibontakozó kultúrharc részese, követve az új igazgató „fejlődését”, aki a politikai, társadalmi változások hatására fokozatosan a szocialista realizmus elkötelezett hívévé vált. Természetesen az intézménytörténet keretein túllépne Pogány Ö. Gábor átalakuló szakmai nézeteinek teljes körű bemutatása, e vonatkozásban csak azokkal a véleménynyilvánításával foglalkozom, melyek színterül a Fővárosi Képtár kiadványai szolgáltak, illetve amelyek közvetlenül érintették az általa vezetett intézményt, ugyanis ezekben az években a képtár tevékenységét is „az egyre fokozódó minőségi változás” jellemezte.⁶²

A kiállítási program ismertetése előtt szükséges még néhány szóban utalni a már korábban jelzett aktuális kultúrpolitikai helyzetre. Az absztrakt művészet haladó jellege és időszerepének ügyében kialakult vita most teljesedett ki. A diskusszió már az előző évben indult, de 1948-ban alapvetően megváltozott. A korábbi szakmai érvek politikai színezetűek lettek vagy ilyen értelmet kaptak, olykor a véleményt nyilvánító szándékától függetlenül, utóbb esztétikai kérdésekben is politikai vélemények hangoztak el, nem titkolva, hogy a viták háttérében milyen akarat áll. Végül az argumentáció ítélettel történő helyettesítése elfogadott gyakorlattá vált. 1948 áprilisában megjelent a Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata, mely egyértelmű állásfoglalást tartalmazott a képzőművészet vitatott kérdéseiben. Eszerint: „A párt elutasítja a »művészet a művészetért« reakciós polgári elvét, magas színvonalú, a valóságot, tehát a nép életét és harcait ábrázoló, az igazságot kereső, a demokratikus népi eszmék győzelmét hirdető optimista művészetet kíván. Csak ilyen művészet teljesítheti nagy feladatát, a nép, elsősorban az ifjúság nevelését”.⁶³ A nyilatkozat lényegét s a végrehajtók személyét is minősíti egy, már a diktatúra idejében megfogalmazott, mondat: „Nehéz örökséget vettünk át, mert körülbelül 1948-ig szabad művelődés volt, ami lényegében klerikális és polgári jellegű”.⁶⁴ Ez a szemlélet – 1948/49-ben – az „absztraktnak” bélyegzett irányzatok kiszorításába torkollott, hogy miként az ország politikai rendszerében a többpárti demokrácia helyett egypárti parancsuralom, úgy a kultúrpolitika területén a stíluspluralizmus helyett a szocialista realizmus stílusdiktatúrája valósuljon meg.

A rendszer működését, központi irányítását kitűnően jellemzi, hogy a program megjelenését követően azonnal, még abban a hónapban, intézkedett a fővárosi tanács is: az „új kulturális irányítás mielőbbi szervezett megvalósítása érdekében [...] elrendelem, hogy az üzemek és intézmények az általuk kijelölt kultúrmegebizottat a XI. ügyosztállyal történt előzetes megbeszélés után, hetenként egyszer a XI. ügyosztály vezetőjéhez, vagy az általa kijelölt előadóhoz közös értekezletre küldje be”.⁶⁵ A rendelkezés természetesen a Fővárosi Képtárra is vonatkozott.

Visszatérve a képtár kiállítási tevékenységéhez, Pogány Ö. Gábor első, új szerzeményeket bemutató tárlata, a *Képzőművészetünk a felszabadulás óta* című, 1947 októberében nyílt meg.⁶⁶ A korábbi katalógusokhoz képest ebben viszonylag hosszú előszót olvashatunk, melyben – névjegyként – Pogány azonnal egyértelműen állásfoglalt az absztrakt irányzatok létét érintő vitában. Mellékesnek nyilvánította a stilisztikai diskussziót, mert „stilisztikai vitát csupán a terméketlenek és kimerültek provokálnak, azok, akiket a nép győzelme talajtalanságra kárhoztatott az úri rend hatalmának kikapcsolásával”.⁶⁷ Igazát egy újabb, megfellebbezhetetlen kijelentéssel bizonyította: „különösebb fordulatot nemigen jelentett a felszabadulás a haladó képzőművészet

szempontjából”.⁶⁸ Megállapította, hogy e törekvések kapcsán csak annyi változott, hogy most számukra is biztosított a társadalmi nyilvánosság, vagyis cáfolta azt a véleményt, hogy a háborút követő gazdasági, társadalmi, morális válság elbizonytalanította volna az alkotókat, s a művészet szerepének, lehetőségeinek újragondolása épp a kialakuló új demokrácia szempontjából nélkülözhetetlen lenne. Az ő megítélése szerint aki efféle kérdésekkel foglalkozott vagy válságról beszélt, nem a haladó művészek, hanem a „hátratekintgetők, sértődöttek és magányosok, a valóság elöl eliramló és a tétlenségük folytán hitetlenek” csoportjába tartozott,⁶⁹ akiket ugyan ennél konkrétabban nem nevezett meg, bár az előszót olvasva aligha kétséges, hogy kiket s mely irányzatokat sorolt egyik vagy másik csoportba. A haladó művészet ismérveként az optimizmussal, a „derűlátó iparkodással” társult forradalmi magatartást és társadalmi jelleget említette, melyet elégséges feltételnek tartott a művészi érték növekedéséhez is. Pogány véleményében az absztrakt művészettel szemben hangoztatott egykorú ellenvetésre ismerünk, mely elvetette a múlttal való szembenézést, s helyette az egyértelműen boldog s dicsőséges jövőt mutatta fel.⁷⁰ Mindazonáltal megállapította, hogy „a felvetődött ellentétek” közti csata még nem zárult le, s az adott időpontban valóban így volt. A helyzet ilyen értelmű nyitottságát bizonyítja a kiállítás, melyet „stíluszabadság” jellemezett. Sőt, a Kopp rendezte tárlattal összehasonlítva, most Lossonczy Tamás, Gyarmathy Tihamér, Fekete Nagy Béla műveit is bemutatták. Az egykorú kritika jól fogadta a válogatást: „A kiállított műalkotások, a bőséges szerzeményből, tekintet nélkül stílusok irányára, legtöbbször hivatott kezekből erednek és így a tükörkép, amelyet a tárlat élénk tár, általában hű, kort és korszellemet mutat, tehát vállalt feladatának megfelel”.⁷¹ Két évvel később Fehér Zsuzsa már más véleményt alkotott: „megnyugtató eredményekkel” ez a kiállítás nem szolgált, de segítette a továbblépést.⁷²

A következő tárlat, a Száz mester, száz remekmű című, egy hónap múlva nyílt meg.⁷³ A kiállítás lényegében a XIX. és XX. századi magyar művészet bemutatására vállalkozott,⁷⁴ de ez utóbbi időszakból csak elhunyt mesterek művei szerepeltek. Az előszót most is Pogány Ö. Gábor írta. A történeti áttekintés érdekessége, hogy említésre érdemesnek – Nagybánya után – csak olyan alkotókat, illetve csoportokat tartott, akiknek művészete „szociális felelősséggel” jellemezhető, ide sorolva Nagy Balogh Jánost, Derkovits Gyulát, Nagy Istvánt és a Szocialista Képzőművészek Csoportját. Kortársainak az ő munkásságukat ajánlotta példaként: „a sokat hangoztatott válság kiküszöbölésére modern nagyjaink életműve nyomán kereshető a leghathatósabb felfogás”.⁷⁵ A művészeti múlt e sajátos bemutatása az utóbb általánossá váló, hasonló értelmű interpretációk talán első példája. Egyébként maga a szerző is csak jóval később tér vissza ehhez a koncepcióhoz, melyben végső soron „elfeledkezett” a stiláris kérdésekkel is foglalkozó irányzatokról, például a Nyolcacról. Mindazonáltal jelzésértékűnek tartom, mert Pogány most is megelőlegezte a közeljövőt. A bemutatott válogatásban azonban még mindig jelen volt az előszóban elfeledett alkotók többsége, nyilván a folyó s még el nem dőlt kultúrharc okán, bár hiányzott Vajda Lajos például, akinek egy korábbi tárlaton már szerepelt alkotása. Megmagyarázhatatlan viszont, hogy a példaként felsoroltak közül miért maradt ki Nagy Balogh, pedig volt műve a képtár tulajdonában. A kialakított névsoron is lehet vitatkozni, különösen hogy a válogatás nemcsak a képtár anyagából történt, hanem kértek kölcsön műveket magángyűjtőktől, a Szépművészeti Múzeumtól és az MKP-tól is.

Nem kifejezetten művészeti kérdés, de jellemző adatul szolgálhat Pogány körütekintő figyelmére, hogy az intézmény neve e kiállítás katalógusán megváltozott. Korábban

Székesfővárosi, mostantól Fővárosi Képtárként tüntették fel. A névcsere azért különösen figyelemre méltó, mert két évvel megelőzte az ilyen értelmű polgármesteri határozatot. A főváros – belügyminiszteri kérésre⁷⁶ – 1949-ben rendelte el, hogy intézményei nevében a „székesfőváros” helyett csak a „főváros” használható, mert „a székesfőváros elnevezés, mely magán viseli a dolgozó népet elnyomó volt uralkodó osztályok és a néptől idegen uralkodóház korszakának emlékét, nem felel meg a népi demokráciánk elért eredményeinek, a népi közigazgatás elveinek és szervezetének”.⁷⁷

Az 1948-as esztendő, részben az 1848-as forradalom centenáriuma okán is, kiemelt jelentőségű volt. A képtár a főváros évfordulós programjához a Reformkor művészete című kiállítással kapcsolódott.⁷⁸ A *Magyar grafika száz éve*,⁷⁹ A *magyar valóság* és a *Száz magyar művész* című válogatások részben történeti, részben kortársanyagot mutattak be, Derkovits Gyula,⁸⁰ Paizs-Goebel Jenő⁸¹ és Nagy István munkáiból pedig értelemszerűen emlékkiállítást rendeztek, utóbbi a Nemzeti Szalon épületében. A majdnem teljes Derkovits-életmű bemutatása „a forradalmi magatartás és a művészeti tevékenység összhangjára és elválaszthatatlanságára nyújtott félreérthetetlen bizonyítékokat”.⁸² A Paizs-Goebel-kiállítással a „valóság sokszínű ábrázolási lehetőségét” kívánták bizonyítani.⁸³ Nagy István, a „paraszi valóság” művészenek bemutatása pedig a magyar művészet realista hagyományainak feltérképezését szolgálta.⁸⁴

Az év során megnyílt kiállítások közül A *magyar valóság* című kiemelkedő jelentőségű, melyet a megnyitó beszédet mondó Lukács György személye is jelzett.⁸⁵ A tárlat, mint Pataki Gábor megállapította, a kultúrpolitika új szakaszának, a szocialista művészet megteremtésért folytatott harc nyitányaként értékelhető.⁸⁶ A katalógus-előszót, mint korábban, most is Pogány Ö. Gábor írta.⁸⁷ A vállalt program: „a kulturális helyzet kiértékelése, azoknak az elveknek a leszögezése, melyek nélkül legjobb tehetségeink se kapcsolódhatnak bele népünk építő munkájába”.⁸⁸ E cél megvalósítási lehetőségét Pogány már a szocialista realizmus gyakorlatával azonosította. Leszögezte, hogy a művészet haladó vagy retrográd minősítése nem stilisztikai, hanem tartalmi kérdés, vagyis csak az a művészet lehet progresszív, mely a kollektív, szociális felelősség tudatától indítva a társadalmi valóság megjelenítésére törekszik, és stilisztikai kérdésekkel csak a mondanivaló hathatósabb kifejezése érdekében foglalkozik. Az ettől eltérő felfogású művészeket a formalisták táborába sorolta, nem téve különbséget az absztrakt és a naturalista irányzatok közt. A megfogalmazott „egyértelmű kategóriák” – az alapvetésnek megfelelően – tehát nem stilárisak, hanem tartalmiak, vagy az ő szóhasználatát követve, magatartási normák voltak, melyek alapvetően különböztek a későbbi, szovjet példát követő „szocreál”-tól. Pogány vezéreszméje szerint a művészet csak akkor lehet haladó, ha kifejezi „az emberi megnyilatkozás jelenlétét” és a „szociális szolidaritás őszinteségét”, melyek ellentétéként a „mélylélektani varázsigéket”, illetve „intellektuális rejtvényeket” említette, egyértelműen utalva a „progresszív” művészet egy másik, később oly fontossá váló kritériumára, a közérthetőségre.

Pogány kitüntetett feladatának tekintette a példaként felmutatott szocialista tartalmú realista művészet hagyományát felvázolni, gyökereit megkeresni, sajátosan értelmezve az elmúlt évszázad magyar művészeti törekvéseit, kiemelkedő személyiségeinek munkásságát. Legelőbb megállapította, hogy „a magyar piktúra különösképpen jól ismeri a tárgyilagosságnak és józan-ságnak a jelenlétét, s sok-sok életmű bizonyította festőink rendkívüli érzékenységét a tényszerű ábrázolások, a kézzelfogható kifejezés iránt”.⁸⁹ Alapvetését követően a realizmus jelenlétét hangsúlyozza id. Markó Károly, Munkácsy Mihály, Paál László, Szinyei Merse Pál, Rippl-Rónai

József, a nagybányai iskola és a Nyolcak munkásságában, de vázlatai alapján Székely Bertalant és Lotz Károlyt is közéjük sorolta. Az ily módon megteremtett „egységes szemléletű realista” hagyományt pedig elégséges indoknak, magyarázatnak tekintette az egykorú, többé-kevésbé már lezajlott eseményekre, mármint bizonyos irányzatok, törekvések művészetünk múltjából és akkori jelenéből való kirekesztésére, gyökeresen más ideológiai alapon, de mégis közös platformra kerülve a háború előtti és alatti szélsőjobboldali nézetekkel: „a nyugati értelemben vett formalizmus nálunk kevésbé divatozott. Nem utolsó sorban a felszabadulás utáni demokratikus szólamok konjunktúrája terjesztette el a felfogást, mintha az absztrakt-divat hiányának a két világháború között kizárólag a Horthy-rendszer reakciós művészetpolitikája lett volna az oka. A visszhangtalanság, a magyar művészek alkati idegenkedése legalább ugyanolyan mértékben indokolja a kiesést, mint a politikai elnyomás”.⁹⁰ A most formálódó, új szemléletű művészet előfutáiraiként, kortársai számára követhető példaként ismét Nagy Balogh, Nagy István, Derkovits, Dési Huber művészetét s nem utolsósorban a Szocialista Képzőművészek Csoportjának tevékenységét említette.

A kiállítás, melyen 123 festő és 40 szobrász 518 alkotása szerepelt, természetesen e szemlélet illusztrálását szolgálta. A múltat idézve bemutatott néhány XIX. századi művet, köztük id. Markó Károly – az előszóban is kiemelt – *Visegrád* című festményét, Szinyei Merse Pál egy képét és Munkácsy Mihály négy alkotását. Majd néhány művet a nagybányai mesterektől és a Nyolcak csoportjához tartozó művészekről, végül az „elődökként” felmutatott alkotók művei következtek, megdöbbentő számban. Tudva, hogy egy-egy művész súlyát az adott kiállításban nem feltétlenül a bemutatott művek száma tükrözi, ennek ellenére úgy vélem, hogy valamennyire mégis képes a válogatás elfogultságára utalni. Ezért jegyzem meg, korántsem teljességre törekedve, hogy Ferenczy Károly 5, Réti István 1, Rippl-Rónai József 5, Kernstok Károly 3, Tihanyi Lajos 1, Nemes Lampérth József 3 művel, ugyanakkor Nagy Balogh János 16, Nagy István 27, Derkovits Gyula 17, Dési Huber István 19 alkotással szerepelt e tárlaton. Pogány a kiállítást egyébként nem a Fővárosi Képtár gyűjteményére alapozta. A bemutatott műveknek még az egyharmada sem volt saját tulajdonban, ami ugyancsak a részrehajló válogatás tudatosságát, s nem a korábbi fővárosi gyűjtés hiányosságát jelzi.⁹¹

Az egykorú képzőművészet bemutatását ugyanez a szubjektivitás jellemezte, vagy élesebben fogalmazva egyfajta, a minőségi kérdésekben is megalkudni képes, politikai elfogultság. Ekkor már majdnem természetes, hogy az absztrakt irányzatok kiszorultak, de Pogány határozottan törekedett a Gresham-kör, a „l’art pour l’art-os önmegfeledkezés” művészeit is háttérben tartani, kiemelve a Szocialista Képzőművészek Csoportjának még élő alkotóit, illetve egyértelműen támogatva azokat a különböző indíttatású, de realista törekvésű művészeket, mint például Kurucz D. Istvánt, Tar Istvánt, akik most keresték a társadalmi nyilvánosságot, s átmenetileg úgy tűnt, hogy ők lesznek az új művészet képviselői.⁹²

A következő tárlat – 1948. október – lényegében az MDP programnyilatkozatának „hatásfelmérését” szolgálta, annak bemutatását, hogy mennyire sikerült a művész társadalomnak a szocialista realizmus elveivel azonosulnia. A *Száz magyar művész* című kiállítás⁹³ katalógusának előszavát Fehér Zsuzsa írta, aki ez alkalomból röviden összegezte is az elmúlt fél év legfontosabb eseményeit.⁹⁴ Megállapította, hogy nemcsak „sikerült levágni a művészet testéről az absztrakciót”, de „a realista törekvések feltételei végleg megteremtődtek”.⁹⁵ A megszületett kulturális programnyilatkozat iránytűül szolgál az alkotók számára, akiknek „központi problémája immár,

dolgozótársaink nemzetépítő munkájának a művészet legigényesebb eszközeivel történő megörökítése”.⁹⁶ A megrendezett tárlat – ugyanezen fél évre vetítve – az új művészet megteremtésében elért eredményeket kívánta bemutatni, legalábbis részben, mert mint a rendező kijelenti, a monumentális műfajokban elért igazi sikereket, a tárgyi adottságok okán, nem tudta megjeleníteni, vagyis a kiállítás csak a „polgári jellegű haladást” reprezentálja. A látottak alapján Fehér felemlíti a küzdelem következő állomását, a formalizmust, melyet nem teljes egészében, de „az öncélúvá vált [...] túlzásait, – mint például a jellemzés eltorzulása, deformáció, a szerkezeti újítás túlhajtásaként jelentkező stilizálás, – haladéktalanul fel kell számolni”.⁹⁷ A kiállítás egyik kritikusa, Vargha Balázs, a katalógus szerzőjéhez hasonló következtetésre jutott.⁹⁸ Ő négy olyan „tévedést” említett a kiállítás kapcsán, melyet a magyar haladó művészetnek ki kell küszöbölnie. Ezek a „polgári csökevények, rejtett absztrakció, olcsó realizmus és demokratizált formalizmus”.

Az 1949. évi kiállítási program jelentősebb tárlatainak bemutatása előtt szükséges megállapítani, hogy „az ellenség teljes leverése után” a kultúrpolitikában is egy új szakasz kezdődött, „az építése, mely egyre fokozódó lendülettel” teljesítette a Párt akaratát.⁹⁹ Februárban nyílt meg *A magyar nemzeti festészet kialakulása* című kiállítás, melyet nem a képtár, hanem a Nemzeti Szalon épületében rendeztek meg. A tárlatot a szovjet „kultúrhónap” alkalmából mutatták be, egyértelműen utalva rendkívüli jelentőségére. A rendezvény, mint a már többször idézett Fehér Zsuzsa megállapította, „egységes képben nyújtott igazolást mindazoknak, akik még kételkedtek volna a magyar művészet realista jellegében és művészeik elhivatottságában”.¹⁰⁰

Néhány hónap múlva megnyílt a Fővárosi Képtár első állandó jellegű – két évre tervezett – kiállítása is, a *Magyar otthonok*, mely a magyar muzeológiában „az első marxista szemléletű összeállítás” volt.¹⁰¹ A szocialista világnézetet erősíteni kívánó, nevelő tendenciájú tárlat a magyar lakáskultúrát mutatta be a török hódoltságot követő időktől a népi demokrácia kialakulásáig. Vállalt célja – a katalógus-előszót jegyző Pogány Ö. Gábor szerint – a szokásos feladaton, mármint a „műveltségi monopólium” felszámolásán túl a történelem, úgymond, reális értékelése volt, hogy „sűrített összefoglalását szolgáltassa az elmúlt századok egyes periódusainak”. A főrendező és munkatársai, elsősorban Végvári Lajos, a különböző társadalmi rétegek közvetlen környezetének dokumentatív bemutatásával, „a korstílusnak a társadalmi tagozódáshoz fűződő szükségszerű kapcsolatára” kívántak utalni, ugyanakkor a „korok és stílusok elemeit összefüggő történelmi összképek”, az enteriőrök, hivatva voltak a képző- és iparművészet egységét is kifejezni. A „reális történelmi szemlélet” alapján megvalósult kiállítás politikai indíttatású torzulásai, melyek az utókor számára például egyes társadalmi rétegek, mint az ellenforradalmárok, egyértelműen önkényes kialakításában nyilvánul meg, már az egykorú s a Párt híveként ismert kritikust is, az eredmények elismerése mellett, ellenvéleményre készítették. Rabinovszky Máriusz szavá tette a túlon túl elnagyoló történelmi szemléletet, egyes korszakok szándékolt, egyoldalú bemutatását, a vállalt „oktató, dokumentáló” koncepció alapkövetelményének, az időrendiségnek a be nem tartását, s a társadalmi mondanivaló okán kialakított enteriőrök némelyikének félrevezető jellegét, hamis mivoltát.¹⁰² Tanulságos véleményét idézni, mely nemcsak a mostani, de elmúlt kiállítások tapasztalatát is összegezte: „a Képtár egész négyéves tevékenységét jellemzi: kissé rögtönzötten hat, egyenetlen, hézagos, befejezetlen, részleteiben nem következetesen átgondolt, de ugyanakkor remek kezdeményezés, tele értékes ötletekkel és bátor próbálkozással”.¹⁰³ Pogány válaszában – különösen sérelmesnek tartva a félrevezető jelzőt – természetesen elhárította a szakmai kritikát arra hivatkozva, hogy: „Célunk elérésében nem

naturalista módszert alkalmaztunk, hanem az eszmei összefüggések, az ellentmondások kihangsúlyozásával realista szemléletet követtünk”.¹⁰⁴ Vagyis a szakmai pontatlanságok, a vulgárisan értelmezett marxista ideológia szellemében elkövetett torzítások valójában nem hibák, hanem erények, mert az egyes helyett az általános, a társadalmi valóság bemutatását szolgálták. A kiállítás rendezői utóbb – a múzeumközi értekezlet és a Szabad Nép észrevételei nyomán – felismerték a kiállítás hibáit, melyeket részint tárgyi lehetőségeik, részint a rendezés dialektikus szemléletének sajnálatos hiányával magyarázta.¹⁰⁵

A Fővárosi Képtár a tematikus kiállítások rendezése mellett – a korszak elvárásainak megfelelően – nagy gondot fordított a tárlatok népszerűsítésére, előadások, tárlatvezetések révén az ismeretterjesztő tevékenységre. Goda Gábor, a tanács osztályvezetője szavaival élve, az intézménynek kiemelt feladata volt, hogy „a képzőművészeti érdeklődést a főváros széles tömegeinél” felélessze és kiemelje „abból a szűk körből, amely a múltban képzőművészetünk egyedüli élvezője volt”.¹⁰⁶ A szívós munka eredményeként 1947-ben a Károlyi-palota látogatóinak száma 50 000 volt, a következő évben már 150 000 körül mozgott,¹⁰⁷ s közülük 15-20% munkás volt.¹⁰⁸ E kor sajátja, hogy a múzeumok kiléptek falaik közül, s kiállításait a megcélzott befogadó réteg közvetlen környezetébe vitték. Pogány már igazgatói kinevezésekor úgy nyilatkozott, hogy a képtár anyagát üzemekben és a peremvárosokban is be kívánja mutatni.¹⁰⁹ 1947 augusztusától 1949 elejéig a képtár munkatársai 65 tárlatot rendeztek Budapest gyáraiban, s ezeket megközelítőleg 71 000 látogató tekintette meg.¹¹⁰ Eközben, szerveztek még kiállításokat vidéki városokban.¹¹¹ A vidéki népművelés fontos eszköze volt a vándorkiállítás is. Közülük valószínűleg a legnagyobb hatású az 1948 nyarán rendezett, „Bányavidéki vándorkiállítás sorozat” volt,¹¹² melyhez a szokásos tárlatvezetésen, ismeretterjesztő előadásokon kívül tehetség- és közvélemény-kutatás is társult.¹¹³ Utóbb e területen is kezdetét vette az irracionális tervezés s a statisztikai számokkal való manipulálás.¹¹⁴ Az 1949-es év újítása a „MÁV Kultúrvonat” volt, mely „Gördülő Képtár”-ként járta az országot, népszerűsítve a Fővárosi Képtár anyagát.¹¹⁵ A kiállítás kísérője s az alkalmi tárlatvezető Fehér Zsuzsa volt.¹¹⁶

Az eddig felsorolt kiállítási program kiegészítéseként jegyzem meg, hogy ebben az időszakban a Fővárosi Képtár kölcsönözte a külföldi kiállítások anyagának többségét,¹¹⁷ 1949-ben pedig – rövid ideig – működtette a Sztálin téri Rózsa Miklós-szalont is, ahol előbb egy Duray Tibor-tárlatot, majd Barabás Miklós emlékkiállítását rendezték meg.

Az elmondottak alapján, összegzésként megállapíthatjuk, hogy Pogány Ö. Gábor irányításával az intézmény – 1947 és 1950 között – megkülönböztetett szerepet játszott nemcsak Budapest, de az ország kultúrpolitikájában is. Munkatársai ekkortól már nem „csupán” múzeumi feladatokat láttak el, hanem „fiatalos lendülettel” és „éberséggel” kialakított kiállítási programok, céltudatos előadások, cikkek révén, messze túllépve az íratlan múzeumi törvényeken, aktív kultúrpolitikai szerepet vállaltak a kortársművészet formálásában és a kor szellemének, pontosabban fogalmazva, a Párt elképzeléseinek megfelelően a magyar festészeti hagyományok alakításában. Egyetérthetünk Fehér Zsuzsa véleményével, hogy a már említett párthatározat előkészítésében, majd az azt követő változásban „a társadalmi fejlődés mellett a Képtár pozitív megnyilatkozásokban történő irányító munkájának is része volt”,¹¹⁸ s e megállapítást kiegészíthetjük, hogy nem kis része.

Bár a Fővárosi Képtár elsődleges feladatának a kiállítási és a népművelési munkát tekintette, korabeli működésének bemutatásakor legalább ilyen fontos szempontnak vélem

gyűjteménygyarapítási tevékenységét is, melynek mint korábban, most is természetes része volt Budapest műpártolási gyakorlata. A hiányosan fennmaradt levéltári adatok alapján úgy tűnik, hogy ez utóbbit – 1947 nyaratól – az ügyosztály saját hatáskörében, illetve a képtár munkatársaival karöltve intézte, s csak esetenként kért fel szakértőket. Rendszeresen működő Képzőművészeti Szakértő Bizottságot csak 1949 áprilisában alakítottak, feladatául téve „az évi költségvetésben képzőművészet és iparművészet támogatására, valamint a Fővárosi Képtár vásárlásaira előirányzott hitelösszegek” véleményezését.¹¹⁹ A bizottságnak tagja volt Beck András, Háy Károly, Márffy Ödön, Pór Bertalan, Szabó Iván, Vedres Márk és hivatalból Pogány Ö. Gábor. Ettől kezdve ez a testület döntött végső soron a képtári vásárlások felől is. Különbség csak abban volt, hogy „az elhalt művészek” alkotásainak megvételét minden esetben az intézmény kezdeményezte, s a vételek elbírálásában a képtár munkatársának, illetve igazgatójának döntő szava volt. Ugyanakkor kortárművészeti alkotásokat az ügyosztály indítványára – függetlenül a képtártól – is vásároltak, melyek az előzőkhöz hasonlóan a múzeumi gyűjteménybe kerültek, vagyis a leltárkönyvekben szereplő műtárgyak nem feltétlenül a múzeumi szakemberek gyűjtőmunkáját minősítik. Műtárgyvásárlásokra a főváros költségvetése egyébként két különböző lehetőséget biztosított: egyfelől a tanács műpártolási, másfelől a képtár műtárgyvásárlási keretösszegét.

Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy az intézmény gyűjtési tevékenységében ugyanaz a folyamat figyelhető meg, mint a kiállítások műtárgyjegyzékében, egyszóval a gyűjteménygyarapítási gyakorlat is a kultúrpolitika függvényévé vált. Előbb – főleg 1947-ben, de még 1948-ban is – lényegében a művészársadalom nagyobb részétől vásároltak, beleértve az absztrakt irányzatokat, de még a római iskolások körét is, utóbb e spektrum leszűkült, majd – a párthatározat nyomán – végül már csak a realista törekvések képviselőitől vásároltak.

Ezekben az években a gyűjtemény – számát tekintve – néhány „központi intézkedés” eredményeként is gyarapodott. Az 1946-ban felszámolt OMKT¹²⁰ vagyona – a birtokában lévő műtárgyakat is beleértve – 1948-ban a főváros tulajdonába, illetve utóbbiak a Fővárosi Képtár gyűjteményébe kerültek.¹²¹ A leltárkönyvek alapján e műtárgyegyüttes mintegy 530 darabra tehető.

E témakör zárásaként a belső múzeumi munkával kívánok foglalkozni, melybe a tárgyak restaurálását, a meglévő és az újonnan megvásárolt műtárgyak feldolgozását, illetve a letétbe kikerült művek nyilvántartását értem. Az átnézett levéltári források igen kevés információval szolgálnak, mivel a képtár havi, illetve éves munkajelentéseit nem sikerült megtalálnom. A fennmaradt iratanyagból annyi kitűnik, hogy a kiállítások kapcsán folytak restaurálási munkák,¹²² és tervezték egy központi fotóműhely felállítását is. Jelzésértékű viszont, hogy a tanács már 1948-ban figyelmeztette a Fővárosi Képtárat, hogy vezesse pontosan a leltárát.¹²³ Utóbb, a gyűjtemény átvételekor, ugyanez a hiányosság számos problémát okozott, vagyis talán nem túlzás, ha megállapítjuk, hogy a túlhajszott kiállítási feladatoknak a muzeológusi teendők láták a kárát.¹²⁴ Feltehetőleg sok munkával járt a műtárgyak letéti kihelyezése és nyilvántartása is. A műtárgyállomány számottevő mozgására utal, hogy 1949 márciusában polgármesteri határozat is született az új letéti nyilvántartás elkészítésére.¹²⁵

Az elmondottakból kitűnik, hogy a fővárosi mecenatúra korábban kialakult s az elmúlt évtizedekben rendszeresen visszatérő típusai, mint a polgármesterek, alpolgármesterek portréi, vagy a polgári arcképcsarnok számára készült mellképek, az 1945 utáni műpártolás gyakorlatából hiányoztak. A gyűjtemény ugyan megőrzött egy Vas Zoltánt ábrázoló arcképet, de ez nem a főváros megrendelésére készült s nem a sorozathoz tartozó mű. A történelmi cezúra

természetes következménye volt e hagyomány megszakítása is. Ugyanakkor – e korszak tolmácsolásában – tanúi lehetünk az egykori szándék újjászületésének, legalábbis az ötlet szintjén. A főváros 1948-ban elhatározta, hogy a munkaversenyek győzteseit, illetve első helyezetteit új kitüntetésben részesíti. A munkásokról vezető képzőművészekkel portrét készített, s azokat a Fővárosi Képtár egyik kiállítási szobájában fogja elhelyezni, a „Munka hőseinek arcképcsarnoka”-ként.¹²⁶ A Szabad Művészet arról is hírt adott, hogy a képtár 2-3 művészt fog megbízni a legkiválóbbak arcképeinek elkészítésével.¹²⁷ A leltárkönyvek bizonyossága szerint ez az elképzelés azonban nem valósult meg. Viszont egy, a „múlt képzőművészeti szimbólumait” eltávolító, belügyminiszteri rendelet nyomán a meglévő arcképcsarnok képeit, amelyek „a múlt rendszer rosszlelkű népellenes beállítottságú és működésű vezetőit és köztisztviselőit” örökítették meg, leakasztották a tanács helyiségeinek falairól.¹²⁸ Helyüket hamarosan az egykorú nagyságok portréi foglalták el.

VI.3. Törekvések a Nemzeti Galéria megteremtésére

Miután a tervezettnél korábban sikerült teljesíteni a még koalíciós fogantatású „hároméves újjáépítési tervet”, 1950. január 2-án megkezdődhetett, immár csak a Magyar Dolgozók Pártja elvi és gyakorlati irányításával, az ország politikai, gazdasági, társadalmi életét a következő években meghatározó, úgynevezett első ötéves terv megvalósítása. Más intézményekhez hasonlóan a Fővárosi Képtár is elkészítette – még 1949 végén – a maga munkaprogramját. A távlati elképzeléseket elvi szinten természetesen a Párt állásfoglalása határozta meg, emellett azonban egyértelműen megfogalmazódott az intézmény vezetésének azon törekvése is, hogy változtatni kíván „az élő magyar művészet legfontosabb gyűjteményének” közgyűjteményi helyzetén.¹²⁹ A Nemzeti Galéria eszméjét, legalábbis az általam ismert dokumentumokban, most fogalmazták meg először, bár e szándék, úgy vélem, jóval előbbi, s csak a megvalósítás mikéntje változott az elmúlt évek során.

Korábban már utaltam arra, hogy feltételezésem szerint Pogány Ö. Gábor már kinevezésekor új elképzeléseket táplált a Fővárosi Képtár jövőjével kapcsolatban. Röviddel megbízását követően a Szabadságnak adott interjújában nyilatkozott is ezek egyikéről: „A főváros meg akarja szerezni a Műcsarnokot, amelynek újjáépítésével lehetőség lesz képeinek és szobrainak elhelyezésére”.¹³⁰ A szorgalmazott épület egyébként valóban megfelelőbb kiállítási lehetőségeket biztosíthatott volna a gyűjtemény számára, mint a Károlyi-palota, s nagyobb alapterületű is volt, ám aligha kétséges, hogy kiválasztásában a helyszínek – szemben a Szépművészeti Múzeum – is fontos szerepe lehetett. Maga az ötlet nyilván abból született, hogy a Műcsarnok városi tulajdon volt, melyet az OMKT csak bérelt, s a társulat felszámolását követően a főváros vissza is kapta az épületet, romosan ugyan, de immár „üresen”.

Pogány terveit azonban nem korlátozódtak az épületcserére. Úgy tűnik, a hajdani gyűjteményalapítók szándéka ellenében a fővárosi közgyűjtemény vezetője már ezekben az években is állami szerepvállalásra készült. Ezt látszik bizonyítani programszerű, tematikus kiállításainak sora, s nem utolsósorban a tárlatokon bemutatott anyag. Ezek a válogatások korántsem a főváros gyűjtésére építettek, melyet esetleg néhány kölcsönzött mű kiegészíthetett volna, hanem két közgyűjtemény magyar képzőművészeti anyagára, melyek közül az egyik a főváros, a másik

a Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtára az állam tulajdonában volt. Az elmondottak igazolásául csak *A magyar valóság* című kiállításra utalok, ahol a kiállított műveknek még az egyharmada sem volt Budapest tulajdona.¹³¹ Aligha kétséges, hogy Pogány ezekkel a tárlatokkal a magyar nemzeti képzőművészeti gyűjtemény, amúgy meglévő hiátusának, szerepkörébe lépett, melynek az intézményalapító akaratának megjelenése természetes következménye volt. Állításomat az 1950 februárjából származó levele is igazolja, melyet egy letéti kérelemmel kapcsolatban fogalmazott meg: „A Fővárosi Képtárnak a tavasz folyamán hozzáférhetővé kell tenni remekeit a dolgozók számára. El kell kezdenie a fölkészülést a Magyar Nemzeti Galéria megalapítására, s így a muzeális anyagot érintetlenül felhasználni a magyar nemzeti művészet kialakulásának állandójellegű bemutatására”.¹³²

Az említett intézményi öt éves tervből ugyanakkor megtudjuk, hogy az elképzelés túllépett a fővárosi gyűjteményen. Az elaborátum az új intézményt, mely „a 18. század végétől mutatná be a magyar nemzeti festészet fejlődését egészen a szocialista realizmus kialakulásáig”, a Fővárosi Képtár és a Szépművészeti Múzeum Modern Képtárának (sic!) egyesítése révén vélte megalakíthatónak.¹³³ Természetesen sikerült – a kor elvárásainak megfelelően – a szándékérvényesítés hathatós érvét, a szovjet példát is megtalálni a moszkvai Tretyakov Galériában. Az intézmény helyszínéül e tervben is az újjáépített s e célnak megfelelően átalakított Múcsarnok épülete szerepelt,¹³⁴ hangsúlyozva, hogy „a Szépművészeti Múzeummal szembenálló épület múzeumi negyed kialakítását segítené elő”.¹³⁵ Az idézett források alapján ugyanakkor az is egyértelmű, hogy Pogány Ö. Gábor a tervezett Nemzeti Galériát ekkor még fővárosi intézménynek gondolta.

Természetesen a képtár öt éves tervének legapróbb részletét is a remélt új funkció determinálta,¹³⁶ mindemellett a leghatározottabban a gyűjteménygyarapítás elveinek gyökeres átalakulásában érvényesült. Az elaborátum a gyűjtőkört ekként definiálta: „A Képtár az öt éves terv folyamán létrejött kiváló alkotásokat elsősorban igyekszik megszerezni és a felállítandó Nemzeti Galéria számára megőrizni. Amint a Képtár hagyományai gyűjteményünket sajtóságos magyar festészeti múzeummá tették, a jövőben ezt a gyűjtési kört nagymértékben fokozni kell”.¹³⁷ E meghatározás teljes koncepcióváltásról tanúskodik. A gyarapítás, mely a képzőművészeti irányzatok spektrumát tekintve már 1949-től fokozatosan szűkült, most, kimondatlanul ugyan, de a korszak kultúrpolitikája ismeretében mégis egyértelműen, a szocialista realizmus képviselőire korlátozódott. Feladták a fővárosi mecénatúra legfőbb jellemzőjét, a fiatal tehetségek támogatási elvét is, részint az említett kirekesztés alapján, részint a magyar nemzeti gyűjtemény aspirációja okán. Már nem pályakezdők tehetségre utaló munkáit kívánták megvenni, hanem a korszak „kiváló alkotásait”, melyek megszerzése a korábbi évtizedekben egyértelműen az állami gyűjtemény feladata volt. A Fővárosi Képtár „sajtóságossága” ugyanis az előbb említett gyűjteménygyarapítási gyakorlatban rejtett, s nem abban, mint az elaborátum készítője állította, hogy magyar festészeti múzeum megteremtésére törekedtek volna, ami a szó legszorosabb értelmében nem is volt igaz.

A kortárművészet támogatására tervezett költségvetési keret máskülönben tiszteletet ébreszt. 1952–1954 között 1 200 000 forintot kívántak e célra fordítani, míg a „muzeális értékű műtárgyak” vásárlására mindösszesen 300 000 forintot. E tárgyak gyarapítási tervében egyébként ugyanaz az elv érvényesült, mint az egykorú műalkotások gyűjtésénél. Mind határozottabban az „egységes realista múltat” bizonyító művek megszerzésére törekedtek. A valóban létező hiányokat nem tagadva mégis tendenciózusnak tűnik a gyűjtemény „tökéletesítési” szándéka:

„Különösen nagy hiányok mutatkoznak az 1850–70-es évek, valamint az 1890–1910-es évek művészeti alkotásainak területén. A Képtár elsősorban az impresszionizmus által elhomályosított realista mesterek műveit óhajtja megvásárolni /pl. Munkácsy köre, szolnoki művésztelep, kecskeméti művésztelep, a milleneum (sic!) korabeli ún. szocialista festőket”.

Az intézmény tervezett kiállítási programja viszont, összehasonlítva az előző három évével, határozottan visszafogott volt.¹³⁸ A tárlatok többsége – Magyar Festészet Haladó Hagyományai, Markó Károly iskolája; Fényes Adolf, Munkácsy Mihály és Révész Imre életmű-kiállítása és A szolnoki művésztelep – a realista múlt bemutatását szolgálta. A muzeális jellegű állandó kiállítást, mely a Nemzeti Galéria számára történő előválogatást is hivatva volt biztosítani, 1954-ben szándékozták megnyitni. Ugyanekkor egy, a Fővárosi Képtár anyagát feldolgozó, tudományos igényű katalógus megjelentetésére is készültek. Természetesen folytatni kívánták a vándorkiállítások rendezését is.

Az ötéves tervben felvázolt lendületes fejlődés, az intézmény átformálását célzó ígéretes elképzelés azonban 1950 elején megroppant. Ennek egyik tünete egy éles hangú levélváltás volt, melyre 1950. február elején került sor a tanácsi ügyosztályvezető, Szőnyi József és Pogány Ö. Gábor között. A vitában a képtárigazgató elég határozottan egy, az állami szervekre támaszkodó taktikát alkalmazott, mely mindenképp magyarázatra szorul. Szőnyi első levelében – február 7-i keltezésű – ügyrendi szabálytalanságok okán rendre utasította a Fővárosi Képtár igazgatóságát, mert sem kiállítási programjukat, sem vásárlásaikat nem egyeztették az ügyosztállyal. Szorosabbá kívánta tenni az együttműködést, s ezért heti rendszerességgel értekezletek tartását tervezte.¹³⁹ Pogány válaszában – február 9-i keltezés – visszautasította a vádakat, kifejezetten sértő hangnemben s valóban figyelemre érdemes érveket vonultatott fel saját igaza mellett.¹⁴⁰ Állítása szerint a kiállítási menetrendet mindig leadták, majd közölte, hogy „a jelzett tervek viszont a Népművelési Minisztérium illetékes ügyosztályával együttműködésben készültek”. A vásárlások vonatkozásában a vádakra sérelmekkel válaszolt, szóvá téve, hogy az ügyosztály a Fővárosi Képtár megkérdezése nélkül is kezdeményezett vásárlást, továbbá figyelmeztette az ügyosztályvezetőt, hogy elmulasztotta az új Vásárlási Bizottság összehívását immár hónapok óta. A tervezett értekezletekkel kapcsolatban pedig megjegyezte, hogy „a rendszeresítés előtt azonban nem ártana a Népművelési Minisztérium, Nagybudapest kultúrpolitikájának vezetőszerve, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, a Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége bevonásával meghatározni a Polgm. XI. üo. művészeti osztályának illetve a Fővárosi Képtárnak hatáskörét közigazgatási, szakmai és művészetpolitikai vonatkozásban”. Néhány nap múlva – február 15-én – elkészült az ügyosztályvezető válasza.¹⁴¹ A tanács saját kezdeményezésű vásárlásai ügyében leszögezte, hogy „a Polgármesternek jogában áll a Fővárosi Képtár és egyéb szervek megkérdezése nélkül is a főváros részére képzőművészeti tárgyakat vásárolni”. A hatásköri megjegyzést illetően biztosította Pogányt a felsorolt szervekkel való állandó és szoros együttműködésükről, de nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a „főváros önálló autonómiával rendelkezik”. Kitűzte az első értekezlet időpontját, melyet a Fővárosi Képtár nevében az igazgatóhelyettes, Révay Kálmánné vett tudomásul, majd az ügyirat irattárba került. Röviddel e pengeváltást követően a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (továbbiakban: MMOK) kérésére a főváros átengedte Pogány Ö. Gábort, aki 1950. március 31-én távozott a Fővárosi Képtár éléről.¹⁴² Nem hinném, hogy Pogány távozásának okát az ügyosztályvezetővel kialakult vitában kellene keresnünk. Valószínűbb, hogy a háttérben történtek olyan események, melyek az igazgatót eleve

távozásra készítették, s ez megmagyarázná a hivatali felettesével szemben használt kioktató hangnemet is. Egykorú források sajnos nem igazolják egyértelműen feltételezésemet, mégis úgy gondolom, hogy további levéltári kutatások révén sikerül olyan adatokat találnom, melyek e feltevést bizonyítják. 1949-ben ugyanis született egy olyan rendelet, mely számomra meggyőző alapul szolgál az események ilyen értelmű interpretálására. Az 1949. évi 13. törvényerejű rendelet 31. §-a tudniillik rendelkezett a köztestületek, törvényhatóságok tulajdonában lévő gyűjtemények ügyében, s ennek értelmében a Vallás- és Közoktatási Minisztérium (továbbiakban: VKM) felhatalmazást kapott az eddig fővárosi tulajdonban lévő múzeumok, értelemszerűen a képtár átvételére is. Úgy vélem, e tény a korábban idézett mondatok tartalmi megítéléséhez új szempontokat kínál, s megmagyarázza, hogy Pogány miért hivatkozott többször is a tanács képviselőjével, az ügyosztályvezetővel szemben a szakmai felügyeletet gyakorló minisztériumra. A megváltozott jogi helyzetben ugyanis intézményalapító elképzelésének megvalósítását már nem a fővárostól, hanem az államtól remélhette. Ekkor már csak idő és elhatározás kérdése volt, hogy az állam mikor veszi át a Fővárosi Képtárat. Ennek ismeretében Pogány állásváltztatása helyénvaló döntésnek tűnik, mivel ahhoz a testülethez ment, mely várományosa volt az általa vezetett gyűjteménynek is.

VI.4. Kísérlet a Fővárosi Képtár elvételére

1950. június 14-én jelent meg a helyi tanácsok ügykörét szabályozó 160. számú minisztertanácsi rendelet, melynek értelmében „a megyei tanácsok, illetve a budapesti városi tanács végrehajtóbizottságának intézkedése joga csak azoknak a levéltáraknak és múzeumoknak ügyeire terjed ki, amelyeket a minisztertanács a megyei, illetve a budapesti városi tanács feladatkörébe utal”.¹⁴³ A Minisztertanács ugyanakkor egyetlen gyűjteményre vonatkozólag sem rendelkezett, vagyis az önkormányzat intézkedési jogköre ezekkel az intézményekkel kapcsolatban, beleértve a tudományos, a személyi, a dologi, az elhelyezési és a költségvetési ügyeket, értelemszerűen megszűnt.¹⁴⁴ A továbbiakban e jogok gyakorlása a VKM, illetve a felügyelete alatt működő tudományos központ, az MMOK feladata lett.¹⁴⁵

A rendelet megjelenését követően a VKM – 1950. augusztus 14-én – átiratban értesítette a Budapesti Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökét, hogy át kívánja venni a fővárosi gyűjtemények kezelési jogát.¹⁴⁶ Néhány nap múlva az átadás kérdését a minisztérium tudományos főosztályán tárgyalták meg.¹⁴⁷ A tárgyalást összegző feljegyzés tanúsága szerint megerősítést nyert, hogy a főváros területén lévő összes múzeumnak át kell kerülnie a VKM hatáskörébe, beleértve a Fővárosi Képtárat is.¹⁴⁸ Ez utóbbival kapcsolatban a főváros jelen lévő képviselője azonban – Goda Gábor – megjegyezte, hogy erre csak a Népművelésügyi Minisztérium egyetértése esetén kerülhet sor,¹⁴⁹ ugyanis a képtár, a Fővárosi Múzeum többi alosztályától eltérően, nem a VKM, hanem az említett minisztérium felügyelete alá tartozott. Az értekezlet ugyanakkor – az 1950. évi I. törvény alapján¹⁵⁰ – a főváros vezetését új feladattal is megbízta. Eszerint „A Főváros területén lévő összes múzeumokkal (ideértve a már állami kezelésben lévő ú. n. országos múzeumokat is) kapcsolatos népművelésügyi és közönségszervezési tennivalók a Fővárosi Tanácsnak adandók át”.¹⁵¹ E megbízatás különös figyelmet érdemel, mivel a főváros érvelésében – a képtár megtartása ügyében – utóbb igen hasznosnak bizonyult. A döntések pénzügyi vonzata mind

a főváros, mind a VKM 1951. évi költségvetésében jelentkezett volna.¹⁵² Az „ügy” sürgősségét jelzi, hogy a tárgyalást követően már három nap múlva megérkezett az intézmények költségvetési átadását sürgető minisztériumi levél, elfeledkezve Goda halasztó jellegű megjegyzéséről a képtárral kapcsolatban.¹⁵³

A minisztériumi tárgyalást követően a tanács, illetve az ügyosztály feljegyzéssel fordult a Népművelési Minisztériumhoz, melyben kezdeményezte, hogy a képtár a Tanács Végrehajtó Bizottságának kezelésében maradjon, „függetlenül a Fővárosi Múzeumoktól”.¹⁵⁴ Kérésük leg-hatásosabb indokaként a tanácstörvényben szereplő feladatkör szerepelt: „A Fővárosi Képtár működésének nagy része nem múzeum jellegű, hanem a Tanács művészetpolitikájának a szocialista realizmus felé haladó művészet irányításának és támogatásának eszköze. A Tanács a Fővárosi Képtár számára vásárolja meg a haladó művészek alkotásait, és a Képtárba rendezett kiállításokon keresztül vezeti Budapest dolgozóit, a művészet megismeréséhez. A rendeletre hivatkozva a fenti értekezlet a Képtár népművelési és közönségszervezési feladatait amúgy is a Tanács hatáskörébe utalta, ami – abban az esetben, ha a Képtár a VKM kezelésébe kerül – visszaszerezni teremtene”.¹⁵⁵ Az ügyosztályi feljegyzés utalt a tulajdonjog problémakörére is: „Megjegyezzük, hogy a főváros, mint az ország egyik legnagyobb műpártolója, az évek során át vásárolt műtárgyakat a Fővárosi Képtárban helyezte el, s annak átadása esetén a műtárgyak hovatartozása vitássá válik”.¹⁵⁶ Kompromisszumként ajánlották, hogy a valóban múzeumi jellegű képtári anyagot, átadják a Szépművészeti Múzeumnak. A Népművelési Minisztérium egyetértett, és támogatta Goda véleményét, s az átadásra szánt „múzeumi jellegű anyag” kiválasztására egy bizottság felállítását kezdeményezte, melyben talán (sic!) a Népművelési Minisztérium és a tanács képviseltethetné magát.¹⁵⁷

A Végrehajtó Bizottság 1950. szeptember 26-i ülésén foglalkozott először a Fővárosi Múzeumok, a Levéltár és a Fővárosi Képtár átadási ügyében érkezett VKM-kérelemmel.¹⁵⁸ A tájékoztatásban elhangzott, hogy e tárgykörben még nem érkezett állásfoglalás a Népművelési Minisztériumtól,¹⁵⁹ utalás történt a már lefolytatott háttértárgyalásokra is, miszerint mind a VKM, mind az MMOK „elvileg tudomásul vette”, hogy a képtár változatlanul a főváros kezelésében marad, kivéve bizonyos muzeális tárgyakat, melyeket esetleg kész átadni a főváros az államnak. Ezek körét meghatározni azonban – a szó szerinti jegyzőkönyv szerint – egy tárca-közi bizottság feladata lesz. A VB-ülésen egyhangú határozat született, melynek értelmében a főváros átadta a Levéltárat és a Fővárosi Múzeumokat, kivéve a képtárat. Ez utóbbival kapcsolatban utasították az illetékes IX/a. ügyosztályt, hogy „az érdekelt két minisztérium között kezdeményezzen tárca-közi megbeszélést [...] függő kérdések rendezése céljából, a Népművelési Minisztérium irányában pedig tegyen lépéseket olyan értelemben, hogy a Fővárosi Képtár maradjon meg a fővárosi tanács hatáskörében”.¹⁶⁰ Kialakított álláspontjuknak megfelelően foglalkoztak a pénzügyi kérdésekkel is. Részint zárolták – 1950. október 1-jei hatállyal – az átadott intézmények költségvetési keretét,¹⁶¹ részint gondoskodtak a múzeumok és a képtár költségvetésének szétválasztásáról.¹⁶²

A tárca-közi megbeszélést 1950. október 6-án tartották meg.¹⁶³ A napirend szerint e tárgyalásnak tisztázni kellett volna a képtár feladatát, s azon tárgyak körét, melyek múzeumi jellegűek, vagyis szükséges az átadásuk. Egyezség nem született, mivel a résztvevők lényegében minden kérdésben eltérő nézetet vallottak. Nem sikerült megállapodni az intézmény feladatkörében, s ennek következményeképp a gyűjtemény érintő kérdésekben sem. A Népművelési

Minisztérium és a főváros egyértelműen leszögezte, hogy „a Képtár feladata az élő művészettel való fokozott foglalkozás, amihez szervesen kapcsolódik a magyar haladó hagyományok bemutatása. Ezen oknál fogva szüksége van az egész magyar anyagra, ami a főváros jelenlegi tulajdonában van”.¹⁶⁴ Készek voltak viszont átadni a Szépművészeti Múzeumnak a Zichy-gyűjtemény nem magyar anyagát. Ezzel szemben a VKM és az MMOK képviselői minden 1945 előtt bekerült műtárgyat „múzeuminak” tekintettek, vagyis átadásukat indokoltnak tartották. Megoldásként ugyanakkor felajánlották, hogy az érintett műtárgyak letétként a fővárosnál maradhatnak. Egyetlen kérdésben képviseltek közös álláspontot. Eszerint a további tárgyalások sikere érdekében szükséges, hogy a népművelési tárca és a főváros dolgozza ki pontosan a Fővárosi Képtár feladatkörét.

A kért elaborátum (Függelék 8.) 1950. október 30-ra készült el. A tervezet átgondoltan érvelt a képtár megtartása ügyében, mellékesnek feltüntetve a hovatartozás kérdését, hisz „megszűnt az a régi felfogás, hogy van állami és fővárosi kultúrpolitika”, s „ma már egy kultúrpolitikánk lehet, amit a demokratikus népköztársaságunk kormánya irányít, Pártunk vezetésével”, s hangsúlyozva a kultúrpolitika most legfontosabb feladatát, a szocialista kultúrforradalom meggyorsítását, melynek letéteményeseként a tanácsokat tüntette fel. Megállapításuk szerint a kultúrpolitika következő állomása „a szocialista realizmus megismertetése dolgozóink széles tömegével, sőt képzőművészeinkkel”, s e célkitűzés sikere elsősorban a tanácsrendszeren múlik, mely egyfelől képes a dolgozók és a művészek közti elemi kapcsolat kialakítására, másfelől lehetőséget biztosít a dolgozóknak is – a tanácsstagok révén – a közvetlen beleszólásra a kultúrpolitika területén. Ugyanakkor nyomatékosan kifejtették, hogy miként a kultúrforradalom felgyorsulása a tanácsrendszer kialakulásától várható, akként a Fővárosi Képtár eredményes munkája is hovatartozása függvénye: „A Fővárosi Képtár a tanácsokra támaszkodva tudja tökéletesen betölteni hivatását és a tanácsnak is szüksége van a Képtárra, hogy irányítani és ellenőrizni tudta (sic!) a dolgozók társadalmának művészetét, amelyhez szervesen kapcsolódik a haladó hagyományok ismeretének terjesztése is”. A mondat második fele érdemel különös figyelmet mint érv, a képtári gyűjtemény 1945 előtt bekerült anyagának megtartása mellett, jóllehet hangsúlyozták, hogy a képtár működése „nem lehet azonos a múzeumokéval, miután a múzeumoknak nem lehet olyan eleven kapcsolata (már munkájuk elvontságánál fogva sem) az élő művészettel, mint a tanács irányítása alatt álló Képtárral”. Elképzelésük szerint a Fővárosi Képtár szerepe a tanácsok működésében az élő művészettel való kapcsolattartás, a szocialista realizmus kibontakozásának támogatása s a magyar művészet haladó hagyományainak feltárása, e tevékenység színtere pedig „a munkapadtól a képzőművészek műtermén át a kiállító termekig terjed Budapest XXII. kerületében”. E cél szellemében formálták az elkövetkező években az intézmény kiállítási politikáját is.

Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága – immár a Népművelési Minisztérium állásfoglalása birtokában – 1950. december 19-én hozott határozatot a Fővárosi Képtár átadása, illetve át nem adása ügyében. Ebben egyfelől kinyilvánította, hogy az intézményt saját kezelésében és irányítása alatt kívánja tartani, másfelől megfogalmazta – a fent említett tervezet értelmében – feladatkörét is, miszerint „feladata lesz egyfelől az élő művészettel való kapcsolat elmélyítése, másfelől a haladó magyar képzőművészeti hagyományok rendszeres bemutatása”.¹⁶⁵ A tanács művészeti alosztálya 1951. január 11-én kelt felterjesztésében értesítette a VKM-et a tanács álláspontjáról, leszögezve, hogy „a főváros tulajdonát képező és kezelésében

lévő Fővárosi Képtárat továbbra is a főváros tanácsának kezelésében és irányítása alatt kívánja tartani. Ez szükséges ahhoz, hogy a főváros tanácsa eleget tudjon tenni az 1950. I. törvény III. fejezet 27. § 1. bekezdésében foglaltaknak, amely a tanács feladatává tette a helyi kulturális tevékenység vezetését”.¹⁶⁶ A VKM a főváros döntésének elfogadását a Népművelési Minisztérium írásbeli álláspontjától, illetve e tárgykörben folytatott tárgyalásaiktól tette függővé.¹⁶⁷ Az utóbb említett aktán – fővárosi reakcióként – csak az „irattárba” megjegyzés szerepel, vagyis a képtár elvételének ügye ekkor nyugvópontra jutott. A tanács a Fővárosi Múzeumok fennmaradó részlegeit 1950. október 10-én adta át a minisztériumnak, mely irányításukat, felügyeletüket az MMOK-ra bízta.¹⁶⁸

VI.5. A Fővárosi Képtár a „kultúrforradalom” idején (1950–1953)

Időben kissé visszalépve, Pogány Ö. Gábor áthelyezését követően, a tanács a fővárosi múzeumok központi igazgatójává Gerevich Lászlót nevezte ki, a Fővárosi Képtár vezetésével pedig – 1950. április 15-i hatállyal – Végvári Lajost bízta meg,¹⁶⁹ azonban nem osztályigazgatói, hanem osztályvezetői beosztással. Majd az intézmény hovatartozása ügyében kialakult vita lezárását követően, jelezve a Fővárosi Képtár megváltozott státusát, tudományos intézeti vezetővé minősítették.¹⁷⁰ Távozott Pogány helyettese, Révay Kálmánné is, a források szerint „külön bejelentés nélkül”. Új munkatárs is érkezett Pogány Ö. Gáborné személyében, akit a Fővárosi Népművelési Intézetből helyeztek át.¹⁷¹ Feladata a grafikai gyűjtemény kezelése és a vándorkiállítások szervezése volt.¹⁷² A személyi változások mellett bővült a Fővárosi Képtár működési területe is. Megkapta – 1950. március 1-jétől – a Rákóczi út 30. alatti kiállítási helyiséget, a későbbi Fényes Adolf-termet, ahol időszaki kiállítások mellett vetített képes előadás-sorozatokat szervezett.¹⁷³

Ekkorra, 1949/1950 fordulójára lezárult a magyar képzőművészeti életben is a politikai hatalom diktálta gyökeres fordulat. A kultúrpolitika iránymutatása alapján a magyar képzőművészeti élet két időszerű feladata a szocialista realizmus kialakulásának támogatása és a haladó nemzeti hagyományok feltárása volt. Felszámolva a művészeti közélet előző struktúráit, megalakult az új művészetpolitikai elvek érvényesítésére hivatott Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, mely tagjai számára – alapszabályi szinten – kötelezővé tette részint az MDP ideológiájával, a marxista–leninista tanításokkal való azonosulást, részint az említett „alkotói módszer” elsajátítását, illetve gyakorlatát. Erőszakosan megszakítva a magyar művészet kontinuos fejlődését az elkövetkező néhány év művészetét, legalábbis a társadalmi nyilvánosság fórumain, a szovjet példát szolgálóan követő, államilag elismert és támogatott szocialista realizmus uralta.

Természetesen a Fővárosi Képtár tevékenységét is ezek a doktrínák határozták meg. A kialakult politikai légkört, úgy vélem, mindennél beszédesebben kifejezi, hogy 1950 márciusában polgármesteri határozat született, hogy a Központi Városháza tanácstermébe készíttessék el „Lenin, Sztálin és Rákosi elvtársak művészi festményeit, a többi ügyosztályi tanácsterem, valamint a legfontosabb irodák számára pedig a vezető elvtársak művészi arcképeinek színes reprodukcióit esetleg arckép-szobrait kell beszerezni”.¹⁷⁴ A három életnagyságú portré megfestésével Morinyi Ödönt és Gábor Móricot bízta meg.¹⁷⁵ E megrendelés kapcsán még megjegyzem, hogy korábban kárhóztattam a Képzőművészeti Bizottmány szakértelmét az arcképmegrendelések

kapcsán.¹⁷⁶ Most is idézem a Vásárlási Bizottság szakvéleményét: „Sztálin és Rákosi elvtársak festett arcképét lényegében elfogadjuk, de kisebb változtatást kérünk Rákosi elvtárs arcképénél a kar és kabát megmunkálásánál. Lenin elvtárs portréjának háttérét a másik két portréhoz kell hangolni”.¹⁷⁷

Ezekben az években a főváros mecenatúráját, ennek részeként a képtár gyűjteménygyarapítását is elsősorban a kortársművészet „kiváló darabjainak” megvétele jellemezte, mint erre az intézmény öt éves terve is utalt. Korábban – a terv ismertetésekor – már jeleztem, hogy ez lényegében koncepcióváltást jelentett. Változott, bizonyos értelemben, a vásárlások rendje is. Megszűnt a korábbi spontaneitás, átadva helyét a tervszerűségnek. 1950-től a kultúrpolitika gondoskodott arról, hogy az új művészet jeles darabjai állami vagy mint példám bizonyítja, fővárosi vásárlások révén közgyűjteményekbe kerüljenek.¹⁷⁸ Az új alkotmány első évfordulójára megrendezett, I. Magyar Képzőművészeti Kiállítást megelőzően például a belügyminiszter már februárban tájékoztatást kért a polgármestertől, hogy a főváros mekkora hitelkeretet biztosít a tárlaton bemutatott művek megvételére.¹⁷⁹ A hatalmi viszonyokat tekintve egyértelmű, hogy a kérdés lényegében utasítás volt, miként azt a polgármester válaszevele bizonyítja is.¹⁸⁰ Egyébként a tanács valóban méltányos költségkeretet biztosított. A tárlaton 61 510 forintért vásároltak, megvéve olyan, ma már a korszak szimbólumaként is megélt műveket, mint Félegyházi László Bútorgyári sztahanovista és Benedek Jenő Mit láttam a Szovjetunióban vagy Pátzay Pál Kenyérszelő és Herczeg Klára Traktoros lány című alkotásokat.¹⁸¹ Feltételezem, hogy vásárlási szempontból a következő kiállításokat is hasonló gondossággal készítették elő, bár egykorú források ezt nem bizonyítják, mert sajátos módon e korszak iratanyagának döntő többsége, mintegy 90-95%, selejtezésre került.¹⁸²

A gyarapítás lehetőségeinek aránytalanságát ugyanakkor jelzi, hogy a gyűjtemény komoly nehézségekkel küzdött az „elhalt művészek” műveinek megvételekor. Többször – pénzihiány miatt – kedvező vételtől is el kellett tekinteniük.¹⁸³ Igen tanulságos egyébként az e tárgykörbe tartozó vásárlási felterjesztések olvasása, melyekben hamisítatlanul kifejeződik a kor szelleme. Így lett Nagy István „a magyar realizmus nagy mestere”,¹⁸⁴ egy évvel később már „a nagy magyar kritikai realista”.¹⁸⁵ E kiragadott mondatföredékeknél azonban beszédesebb Derkovits Gyula Temetés című művének vételi indoklása, mely az említett pártprogram után született, ami kétségeket ébresztett az ő művészetével kapcsolatban is: „a nagy magyar proletárművész [...] egyik főműve ez a festmény [...] különös értéke a festménynek, hogy a többi Derkovits képhez viszonyítva sokkal realistább ábrázolási módszerében. Előadásmódja nem a kései képek misztifikáló modora, hanem a valóság tanulmányozásából fakadó irónia, amely kegyetlen élességgel leplezi le a burzsoá társadalom nagy képűségeit, a roskadó, pusztulásra ítélt kizsákmányoló nagyképűségét, hamis fennkölségét és ürességét jeleníti meg”.¹⁸⁶

A gyűjtési gyakorlat mindennapjainak érzékeltetésére, ugyancsak jellemző példaként, Faragó Pál Virágok című festményének esetét említem.¹⁸⁷ A képet a Fővárosi Képtár munkatársai még 1948-ban, a művész egyéni kiállításán választották ki, jelezve az intézmény vételi szándékát. Költségvetési nehézségek miatt akkor a vételár kifizetésére – októberig – haladékot kértek. A festmény szerepelt a Száz magyar művész című kiállításon is.¹⁸⁸ 1949 tavaszán a képtár kérte az ár mérséklését, melyhez a művész hozzá is járult, ám az intézmény ekkor sem fizetett. Előbb talán valóban anyagi természetű problémák miatt, utóbb azonban bizonyosan elvi okokból. 1950. április végén ugyanis reklamált Faragó, s ekkor a kulturális ügyosztály a következőképpen válaszolt:

„a Vásárló Bizottság a Fővárosi Képtárban kiállított festményét visszautasította. Ha a realizmus követelményeinek megfelelő képekkel rendelkezik, kérem azt a Fővárosi Képtárba beküldeni”.¹⁸⁹

A vásárlások ügyrendje egyébként nem változott. A kortárművészeti munkák bírálata és megvételének engedélyezése a Vásárlói Bizottság kizárólagos hatáskörébe tartozott.¹⁹⁰ A bizottság összetételére azonban egyértelmű feleletet a megmaradt levéltári források nem adnak. Bizonyos, hogy 1950-ben újjáalakult, erre utal Pogány Ö. Gábor említett levele,¹⁹¹ de az állandó bizottságok megalakításával foglalkozó VB-ülések ezt a bizottságot nem említik.¹⁹² Elképzelhető, hogy a Közművelődési Bizottság mellett működött, de konkrét információ ezt a feltételezést nem bizonyítja. A Népművelési Bizottság albizottságaként megalakuló 9 tagú Képzőművészeti Albizottság felállítását az 1951. augusztus 17-i VB-ülés határozta el,¹⁹³ teljesítve a tanácstörvény és a belügyminiszteri leirat utasításait, miszerint a dolgozók minél szélesebb rétegeit vonják be a szocialista kultúra kialakításába. Az albizottság feladata „a budapesti festők és szobrászok munkásságának segítése, készülő pályaművek ellenőrzése, a képzőművészeti vásárlások, a Fővárosi Képtár, a Fővárosi Emlékműfelügyelőség munkájának ellenőrzése” volt.¹⁹⁴ Az albizottság mellett működött a Vásárló Bizottság, melybe egy tagot az albizottság küldött, szakértőket – Bernáth Aurélt, Fenyő A. Endrét, Kling Györgyöt, Mikus Sándort és Tar Istvánt – a Képző- és Iparművészek Szövetsége delegált.¹⁹⁵ Hivatalból tag volt még az ügyosztály szakelőadója, Kmetty Jánosné és a Fővárosi Képtár vezetője, Végvári Lajos. Az „elhalt művészek” munkáit viszont a képtár munkatársaiból alakult vásárlási bizottság bírálta el, s csak vitás esetekben kértek felkülső szakembert.

Ezekben az években a gyűjtemény arculatát nemcsak a vásárlások formálták. A Fővárosi Múzeumok átadását követően hamarosan kezdeményezte a képtár, majd a tanács – 1950. december 8-án – engedélyezte is, hogy a gyűjtemény várostörténeti vonatkozású képeit adják át a Történeti Múzeumnak.¹⁹⁶ A Végrehajtó Bizottság döntését azzal indokolta, hogy e művek korábban, még a múzeumi alosztályok különválása előtt, a Fővárosi Múzeum tulajdonában voltak, s témájuknál fogva sem a képtár, hanem a múzeum gyűjtőkörébe tartoznak. Ezen túl a kezdeményezést gyakorlati szempontból is hasznosnak vélték, remélve, hogy a képtár igen szűkös raktári helyzete javulni fog. A határozat nyomán megkezdődött a városképek és az arcképek, összesen 1059 darab, át-, illetve visszaadása a főváros várostörténeti múzeumának. A műtárgyak átadási procedúrája egyébként több évig elhúzódott, s nem túlzás, hogy az események után közel ötven évvel, olykor még mindig folyamatban van. Napjainkban is fel-felbukkannak egykor letétben volt műtárgyak, melyek illetékessége kérdéses az érintett múzeumok – a Budapesti Történeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria – közt.

A képtári gyűjtemény profiltisztítása nem korlátozódott a várostörténeti anyag kiválogatására és átadására. Már ezt megelőzően sor került egy, „a reakciós művészetpolitika protekciós és egyéb szempontok alapján vásárolt, valamint háborús bűnösnek számító fasiszta festők műveit” tartalmazó selejtlista összeállítására, melyből előbb 60, majd további 48 darabot át is adtak értékesítésre az ARTEX Nemzeti Vállalatnak.¹⁹⁷ Egyébként az ötéves terv megvalósításához szükséges valuta megszerzésének e módja a múzeumok körében is elfogadott gyakorlat volt.¹⁹⁸ Bizonyos szempontból még az intézmény is hasznát látta, mert a kapott vételárral kiegészíthette az amúgy szűkös, „elhalt művészek” alkotásainak megvételére hivatott keretét.¹⁹⁹

A főváros a vásárlásokon túl kitüntetett feladatának tekintette az élő művészettel való kapcsolattartást s a fiatal tehetségek jutalmazását támogatva ily módon is a szocialista

realizmus kibontakozását. Utóbbira példa, hogy 1951 áprilisában – a főiskolások kiállítását követően – határozat született, hogy a tanács – politikai, művészeti és szociális szempontok alapján – 200-200 forint ösztöndíjban²⁰⁰ részesít öt hallgatót.²⁰¹ Júliusban újabb öt hallgatónak utaltak ki ösztöndíjakat, de ezek már eltérő összegűek voltak.²⁰² Úgy tűnik, a következő években hasonló kezdeményezésre azonban nem került sor. A főváros Népművelési Osztálya, karöltve a képtárral, 1952-ben kötött témájú pályázatot hirdetett,²⁰³ melyre 41 művészt hívott meg.²⁰⁴ Az alkotások tárgyául 20 témakört jelöltek ki: 1848. március 15-e Pesten, az 1919-es proletárdiktatúra eseményei, az MKP harca a Horthy-korszakban, felszabadulásunk eseményei, a „szépülő Budapest” és az új élet jellegzetes jelenetei, úgymint tanácstag fogadóórát tart, lakógyűlés, lakóházdíszítés, munkamódszer-átadás, dolgozók a színházban, békekölcsönjegyzés, békeív-aláírás stb.²⁰⁵

A szocialista realizmus támogatása mellett a korszak időszerű feladata, művészetünk haladó hagyományainak feltárása volt. E szellemben formálta a Fővárosi Képtár is kiállítási tervét, legfontosabb feladatának tekintve, hogy „bemutassa, kiértékelje és tudatosítsa a magyar nemzeti festészet haladó hagyományait”.²⁰⁶ 1951 tavaszán nyílt meg a képtár első, festészeti állandó jellegű tárlata, *A magyar festészet haladó hagyományai*,²⁰⁷ melynek kiegészítéseként, hamarosan bemutatták a *Magyar grafika* című kiállítást is. A program Markó Károly, Mészöly Géza, Mednyánszky László, Madarász Viktor emlékkiállításával folytatódott.

A Fővárosi Képtár első, festészeti állandó kiállítása megrendezésekor Végvári a fővárosi képzőművészeti gyűjtemény bemutatására törekedett, melyet csekély számú kölcsönzött anyaggal egészített ki. E szándék megvalósítása viszont – az előkészületek során – komoly feszültséget teremtett az intézmény és a hivatalok közt, ugyanis a képtár be kívánta szállíttatni – a tanács különböző helyiségeiből a Károlyi-palotába – a korántsem csekély számú – cca. 1000 darabra tehető – letéti műtárgyállományt, s ez a hivatalok nem kis ellenállásába ütközött.²⁰⁸ Végül felsőbb szintről kellett közbeavatkozni, de sem a mostani,²⁰⁹ sem a későbbi polgármesteri határozatok²¹⁰ nem tudták a problémát megoldani.²¹¹

A magyar festészet haladó hagyományai című kiállítás a XVIII. századtól a XX. század elejéig dolgozta fel művészeti múltunkat a címválasztásban jelzett szempont alapján. A 18 teremben megrendezett tárlaton 195 mű szerepelt négy fő- és 12 alcsoportba tagolva.²¹²

Az utóbbi kapcsán élénk vita alakult ki a tárlat rendezője s a katalógusban megjelent tanulmány szerzője, Székely Zoltán és Rabinovszky Máriusz közt – Madarász Petőfi halála című festményének ürügyén – általában egy mű minősítésének szempontjairól. Egyszóval vajon lehet-e egy festményt fontos alkotásnak ítélni az általa képviselt haladó szemlélet alapján akkor is, ha a művészi megvalósítás színvonala ezt korántsem indokolja.²¹³ A tanulmány szerzőjével szemben a kritika írója a tartalmi mondanivaló haladó mivoltát és a formai megjelenítés mikéntjét egyaránt fontosnak tartotta. A disputát Cseh Miklós zárta le, megállapítva, hogy „a művészi alkotás tartalma meghatározza megjelenési formáját” is, tehát a Madarász-mű szakmailag azért gyenge, mert hamis ideológiát képviselt.²¹⁴

A tanácstörvény szellemében „súlyponti kérdéssé” vált a vándorkiállítások szervezése is.²¹⁵ 1950-ben a peremvárosokban és az ipari centrumokban – a munkaterven felül – 280 vándorkiállítást terveztek.²¹⁶ A megvalósult kiállítások pontos száma nem ismert, viszont bizonyos, hogy 1951-ben 35,²¹⁷ 1952-ben 40 kiállítást szerveztek.²¹⁸ A tárlatok témakörét részint festészetünk realista múltjának bemutatása, részint az egykorú szocialista realista művek propagálása

jellemezte. Az I. Magyar Képzőművészeti Kiállítás műveiről például e célból reprodukciókat készítettek.²¹⁹ Természetesen feladatuknak tekintették az eszményített szovjet művészet széles körű bemutatását is. A Tretyakov-képtár anyagából, illetve Vasziliz Szurikov műveiből válogatott reprodukciókat például²²⁰ előbb a Fényes Adolf-teremben állították ki, majd a peremkerületekben és az üzemekben vándoroltatták.²²¹ A kiállítások mellett évente átlag nyolcvan előadást tartottak.²²² A népművelés új módszereként a képtár 1951. szeptember 15-től nyilvános könyvtárat is működtetett.²²³

A mértéktesztő kiállítási tevékenység ezekben az években is lehetlenné tette a belső múzeumi munka normális menetrendjét s a gyűjtemény tudományos feldolgozását. Elmaradt az ötéves tervben szereplő katalógus elkészítése, növekedett a leltározatlan műtárgyak száma, mozgási napló híján szétzilálódott a raktári rend, s nem sikerült a letéti tárgyak pontos nyilvántartását sem megoldani. E tárgyak kallódása oly méreteket öltött, hogy jóllehet 1951-ben – az intézmény szokásos évi vizsgálatakor – már problémaként említették, majd az újonnan felvett Székely Zoltán felelősségévé tették,²²⁴ a kint lévő tárgyról mégsem sikerült korrekt képet alkotni. Az intézmény 1952-ben elrendelt általános vizsgálati jegyzőkönyve²²⁵ e kérdéskör tisztázatlanságát tartotta a legsúlyosabb problémának.²²⁶

A jegyzőkönyvek tanulmányozása egyébként igen tanulságos, különösen az lenne egy a kor munkahelyi viszonyait tanulmányozó szociológus számára.²²⁷ A jelentések ugyanis szakmai kérdésekkel – az említetten kívül – nem foglalkoznak.²²⁸ Ehelyett megtudjuk, hogy az intézmény munkatervét „bizalmas ügydarabként” kell kezelni.²²⁹ Végvári ugyanis komoly hibát ejtett, hogy a munkatervet kifüggesztette dolgozósobájára falára. Problémaként fogalmazódott meg, hogy a havonta megtartott értekezleteken nem születtek javítást célzó határozatok; komolytalanok voltak a munkafelajánlások, mert olyan feladatokra vonatkoztak, melyek a dolgozók munkakörébe tartoztak amúgy is; „zavaros” volt a hivatalvezetés és a Párt viszonya; a Szabad Nép baráti félórán a munkatársak egyharmada vett csak részt, s elsősorban a fizikai alkalmazottak, mert a tudományos munkaerők párttagságukra hivatkozva felmentve érezték magukat. A politikai nézőpont csak a konkrét technikai problémák kapcsán – fűtés, világítás – szorult háttérbe. A korszak művészetpolitikai viszonyait tükrözi viszont a Fényes Adolf-terem átadását szorgalmazó javaslat, tekintettel arra, hogy ekkorra az időszaki kiállítások rendezése már a Képzőművészeti Szövetség hatáskörébe került. Egyébként e döntés eredményeként is a Népművelési Minisztérium néhány hónappal korábban már átvette a Múcsarnokot a fővárostól.²³⁰

Az általános vizsgálatot követően a Végrehajtó Bizottság is áttekintette, majd értékelte a Fővárosi Képtár 1950–1952 közötti tevékenységét.²³¹ Ebből az alkalomból készült a Népművelési Osztály előterjesztése, melyben összegezte az intézmény addigi munkáját s felvázolta jövőbeli terveit. A tájékoztató meglepő információkat közölt, melyek alapján jogosnak tűnik a kérdés, vajon valójában ki is irányította az elmúlt időszakban a Fővárosi Képtárat. Az osztályvezető ugyanis egyértelműen kijelentette, hogy ők az intézmény szakmai kérdéseire, például a kiállításpolitikához, megfelelő szakember híján, nem tudtak hozzászólni. Ezeket a kérdéseket a képtár igazgatója az MMOK-val, illetve a Magyar Tudományos Akadémiával beszélte meg, illetve egyeztetette, hasonlóképpen a képtár tudományos munkatervéhez. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a képtár ugyan a fővároshoz tartozott, de érdemi irányítását mégsem a tanács, hanem egy állami szervezet, illetve egy, a függetlenségétől megfosztott, erőteljes állami befolyás alatt működő tudományos testület gyakorolta. A szakmai kérdéskört érintő informális irányítás, társulva

a korábban említett ügyirat-selejtezéssel, számos, korántsem érdektelen probléma tisztázását megakadályozza, mégis úgy vélem, feltételezhetem, hogy 1950-ben legfeljebb hivatali szinten zárult le, de itt is csak átmenetileg, a fővárosi képzőművészeti gyűjtemény állami átvétele. Az ez irányú szakmai szándék változatlanul jelen volt, s az egyes szakemberek meggyőződésük, esetleg személyes ambíciójuk miatt a háttérben folyamatosan dolgoztak is a két magyar képzőművészeti gyűjtemény végül sikerrel járó egyesítésén, melynek indokoltsága mellett, illetve ellen napjainkban is számos érv szól.

VI.6. A Fővárosi Képtár és az Új Magyar Képtár egyesítése

A szakmai együttműködés eredményeként 1951/1952-ben a fővárosi és az állami gyűjtemény, az MTA közreműködésével, tisztázta „gyűjtési és feldolgozási körét”.²³² Eszerint a Fővárosi Képtár „az imperializmus, a faszizmus és az épülő szocializmus korának képzőművészeti múzeuma lett”, s vállalta az utolsó 60 év tudományos feldolgozásának kötelezettségét is. A két múzeum összefogását követően, 1952 tavaszán megnyílt egy, a magyar művészet teljes körű bemutatására törekvő, reprezentatív kiállítás, két különböző helyszínen. Az 1900 előtti rész az OSZM épületében, az 1900 utáni, a *Magyar Képzőművészet a XX. században* című pedig a Károlyi-palotában.

Erre az egyezsége utalt az említett előterjesztés is, kommentár nélkül, tényként közölve, holott ez az ügymenet szempontjából korántsem tűnik olyan nyilvánvalónak. A fővárosi tanács egykorú iktatókönyveiben ugyanis nyoma sincs hasonló tartalmú aktának, vagyis igazolódni látszik előbbi feltételezésem, hogy a lényeges ügyeket valójában informális úton intézték, melyhez még az a kiegészítés fűzhető, hogy alapvetően megváltozott a tanács viszonyulása is. Korábban, a Pogány–Szőnyi pengeváltás idején, az ügyosztályvezető a képtárigazgatót – végső érvként – a főváros autonómiájára emlékeztette, most ugyanaz az ember megjegyzés nélkül tudomásul vette a lényegében központi intézkedéseket, illetve a tanács szakapparátusának hiányosságaként tüntette fel, igaz, hogy a tanácstörvényt követően a főváros autonómiája is már a múlté volt. Egyébként az Új Magyar Képtár történetét feldolgozó Rajnai Miklós is említi a megállapodást, de mondatai valamiképp más kicsengésűek, mint a Népművelési Osztály előterjesztéséé.²³³ Az ő megfogalmazásában a megegyezés részint egy közös kiállítás felállítására vonatkozott az előbb említett korszakhatárokkal, részint a megosztásnak megfelelő műtárgycserére, s nem említi, hogy a megállapodás bármiféle „gyűjtési és feldolgozási” kérdéssel foglalkozott volna. Ezzel szemben a VB-ülésen lényegében elvi döntésként s a Fővárosi Képtár rangjának, presztízsének emelkedéseként értékelték, melyhez a tervezett kiállítás csak a változást kísérő jelenségként társult, s szó sem esett a műtárgycseréről, melyet egyébként a leltárkönyvi bejegyzések sem igazolnak. Az egyezés ilyen értelmezése készítette a fővárost, hogy az 1953. évi költségvetésében megemlje a kortárművészeti alkotások megvételére szánt keretösszeget, s biztosítsa a több éve húzódó fűtési és világítási problémák megoldásához szükséges pénzeszközöket is. Ezt a felfogást tükrözik a megfogalmazott VB-határozatok is. Eszerint a korábbi szakmai hiányosságok megszüntetése céljából a Népművelési Osztály köteles volt „megfelelő kapcsolatot” kialakítani az MTA-val és az MMOK-val, hogy a továbbiakban „a Fővárosi Képtár tudományos munkáját megfelelően tudja segíteni és irányítani”.²³⁴ Az intézmény – az új „gyűjtési és feldolgozási” feladatok birtokában – „további adatgyűjtő, tudományos és népszerűsítő munkájában forduljon

az új magyar művészet felé. A történeti hagyományok további feldolgozása mellett kezdje meg a legkiválóbb élő művészet eddigi munkásságának tudományos feldolgozását”.²³⁵ A szakmai kérdéseket érintő intézkedések mellett a VB-természetesen foglalkozott a képtár népművelési munkájával is, feladatául téve a látogatók számának 200 000 fővel való emelését 1953-ban.²³⁶ A kitűzött cél megvalósítását a VB a maga részéről a fűtési és világítási problémák megoldásával kívánta támogatni.²³⁷

Vélhetően csak az intézmény vezetőségének és a tanácsnak a szemében, a XX. századi magyar művészet múzeumává előlépett Fővárosi Képtár jövőjét azonban nem a tanács tervei, hanem a központi hatalom képviselőinek elképzelései határozták meg. A Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya – 1953. április közepén érkezett átiratában – tájékoztatta a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökét, hogy a múzeumügyben hozott párthatározat értelmében a minisztériumnak át kell adnia a tanács kezelésében lévő Budapesti Történeti Múzeumot (a továbbiakban BTM), s ugyanakkor át kell vennie a tanácstól a Fővárosi Képtárat.²³⁸ A demokratikus centralizmus légkörében a VB elnöke, Pongrácz Kálmán, csak ennyit jegyzett meg: „Ha van rá Párthatározat át kell adni és vegyük át a múzeumot”.²³⁹ A képtár átvételét a minisztériumban ekkor 1953. május 15-re tervezték, a BTM átadását pedig június 30-ra.

Az 1953. május 7-én kelt válaszlevél tanúsága szerint a főváros – a polgármesteri döntés nyomán – tudomásul vette a minisztériumi intézkedést, vállalta a május 15-i átadási határidőt, további tájékoztatást csak az átadási-átvételi procedúra minél szakszerűbb előkészítése ügyében kért.²⁴⁰ Közben a XI. ügyosztály már zároltatta a Fővárosi Képtár költségvetését, megkezdte a Károlyi-palota átadásának jogi előkészítését, elkészíttette az alkalmazottak jegyzékét s felszólította a képtárigazgatót a leltárzárlat végrehajtására 1953. május 13-i hatállyal.²⁴¹ A tárgyalások során az eredetileg kitűzött határidő – május 15. – többször megváltozott, míg végül az intézmények átadása-átvétele tárgyában 1953. július 28-án készült jegyzőkönyvben rögzítették a tényleges időpontot, 1953. augusztus 1-jét.²⁴² Ekkor vette át a Fővárosi Képtár 7790 műtárgyát és 5374 szakkönyvét hivatalosan a Népművelési Minisztérium Főosztálya felügyelete alá tartozó Országos Szépművészeti Múzeum. A Károlyi-palotát is ez az intézmény vette át, de a BTM ott maradó egységei a helyiségekért a továbbiakban sem fizettek bért. Az eseményeket az 1953. november 2-i keltezésű tanácsi határozat rögzítette.²⁴³ Ezzel lezárult a fővárosi műpártolás intézményesített történetének első korszaka, a Székesfővárosi Képtár, majd a Fővárosi Képtár története. Az újra-kezdés, mely napjaink fővárosi képzőművészeti gyűjteményét, a Budapesti Történeti Múzeum Fővárosi Képtárának létrejöttét eredményezte, azonban csak néhány évet váratott magára. Az 1953-ban elvett s az Új Magyar Képtárral egyesített egykori kollekciónak pedig az 1957-ben, a miniszteri utasítás nyomán megalakult Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményét gazdagítja.²⁴⁴

JEGYZETEK:

- 1 BTM Adattára, KMi. 45/1945.
- 2 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
- 3 BTM Adattára, KOi. 65/1945.
- 4 BTM Adattára, KOi. 176/1945.
- 5 K. Végh, 1997, 285.
- 6 BTM Adattára, KOi. 107/1945, 259/1945.
- 7 K. Végh, 1997, 289.

- 8 BTM Adattára, KOi. ikt. sz. nélkül, 1946. május 18.
Eszerint a helyiségek száma: 1943:18; 1944:5; 1946:18 (a többi – rendbe hozva – használhatatlan).
- 9 BFL. IV. 1409. c. 220.732/1945-XI.
- 10 BFL. XXVI. 1005. 114/1945 kpt.
- 11 BFL. XXVI. 1005. 469/1945-Tört. Múz.
- 12 Jeszenszky, 1948, 101.
- 13 Jeszenszky, 1951–52.
- 14 BTM Adattára, KMi. 51/1945., 122/1945, 218/1945.
- 15 BTM Adattára, KMi. ikt. sz. nélkül, 1945. november 27.
- 16 György–Pataki, 1990, 19.
- 17 Uo. 22.
- 18 Budapest Székesfővárosi Képtár 1945. évi I. kiállítása, Képzőművészetünk újjátóli Nagybányától napjainkig, Kiállított műtárgyak jegyzéke, Budapest, 1945.
- 19 A katalógusban nem szerepel a kiállítás rendezőjének neve, de Kopp emlékiratában úgy nyilatkozott, hogy a tárlatot ő rendezte.
- 20 Genthon, 1945, 28.
- 21 Budapest Székesfőváros Múzeumainak együttes kiállítása, Budapest múltja az őskori telepektől a világvárosig. Budapest, 1946. VI–XI. Budapest, 1946.
- 22 A Virág a művészetben című kiállítás a fővárosi kertészet újjáépítési terveit mutatta be. Néhány – témájában illő – festmény kiállításával részt vett a Fővárosi Képtár is.
- 23 Budapest Székesfőváros Képtára kiállításai XXIX., Fiatal magyar képzőművészek. Budapest, 1946. december. Budapest, 1946.
- 24 Turchányi, 1947, 31–32.
- 25 Budapest Székesfőváros Képtára kiállításai XXIX., Fiatal magyar képzőművészek. Budapest, 1946. december. Budapest, 1946.
- 26 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
- 27 Fehér, 1949, 427.
- 28 BTM Adattára, Kp. ig.
1950-ben Pogány Ö. Gábor távozott a múzeumból, miután megbízták a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának vezetésével. Központi múzeumigazgatóként Gerevich László követte 1950. május 1-jei hatállyal, a képtár vezetését pedig 1950. április 15-vel Végvári Lajosra bízták mint tudományos osztályvezetőre.
- 29 BTM Adattára, KMi. 885/1946.
Kopp – hivatalosan – 1946. november 25-től helyettesítette Nagy Lajost.
- 30 BTM Adattára, Kp. ig. 361/1947.
- 31 1. BTM Adattára, Kp. ig. 362/1947.
2. Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
- 32 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
- 33 BFL. XXIII. 114. 171/77/1950-XI.
- 34 BTM Adattára, Kp. ig. 456/1947.
- 35 Uo.
- 36 Uo.
- 37 BFL. 1420/M. Turcsányi Erzsébet (sic!).
1907-ben született, 1932-ben szerzett középiskolai tanári oklevelet. 1934. VII. 18-án lépett a fővárosi szolgálatába. Előbb a Fővárosi Könyvtárban dolgozott, majd szeptember 18-tól a Fővárosi Képtárban.
- 38 BTM Adattára, Kp. ig. 456/1947.
„Munkaköre: A főv. Képtár igazgatójának állandó helyettese. A könyvtár kezelése és az adminisztratív munkák irányítása. A Bécsben élt és a bécsi festőiskolán tanult XVIII. és XIX. sz.-i művészeink adatainak feldolgozása, melyeket még bécsi ösztöndíjas korában levéltári kutatás alapján gyűjtött össze. Ugyanígy a Velencében járt XVIII. és XIX. sz.-i művészek adatainak tudományos feldolgozása.”
- 39 „Munkaköre: a Fővárosi Képtár grafikai gyűjteményének kezelője, aki az anyag tudományos és adminisztratív rendezését végzi. Ezenkívül a Képtár külső kiállításainak megszervezésében és lebonyolításában is segédkezik. A Fővárosi Képtár közleményei részére forráspublikációkat készít, könyveket tanulmányoz.”
- 40 Uo.
„Munkaköre: képzőművészeti előadó, a Képtár külső munkájának vezetője, kiállítások végrehajtója, városi hivatalok dekorációs igényeinek megszervezője, és művészi ellenőrzője. A folyó kiállítási anyag kritikájával a vásárlások előkészítését végzi, tárlatok, műtermek látogatása közben aktuális művészeti problémák ismertetésével foglalkozik.”
- 41 Uo.
- 42 Uo.
„Munkaköre: a Főv. Képtár vásárlásainak ügyvitel, a felajánlott anyag bírálatra való előkészítése, javaslattétel a felgyűlt

- anyag kiállítására. A Főv. Képtár 48-as bizottságának titkára, a centenáriumi kiállítás előkészítésével kapcsolatban az anyag regisztrálásával megbízva.”
- 43 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
„Ott maradtam, mint központi igazgató, anélkül, hogy bármiféle befolyásom vagy beleszólásom lett volna az ügyekbe, mert mint említettem, a központi igazgató már szokásjog szerint is, tulajdonképpen csak egy cím volt egy negyedik fizetési osztállyal járó magas állás.”
- 44 BTM Adattára, Kp. ig. 269/1948.
- 45 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
- 46 BTM Adattára, Kp. ig. 269/1948.
- 47 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
Kopp az események időbeliségére másként emlékezett: előbb felfüggesztették, majd csak 1948. november 13-án helyezték át ideiglenesen a Fővárosi Levéltárba.
- 48 Pogány Ö. Gábor 1948. szeptember 8-tól volt a Székesfővárosi Történeti Múzeum megbízott központi igazgatója.
- 49 BTM Adattára, Kp. ig. 260/1948.
- 50 BTM Adattára, Kp. ig. 396/1948.
- 51 BTM Adattára, Kp. ig. 22/1950.
Kinevezésének pontos időpontja eddig nem ismert. Első alkalommal 1950. január 26-i kimutatásban szerepelt ezzel a beosztással, de feltételezem, hogy B. Turchányi Erzsébet távozását követően kapta megbízását.
- 52 BTM Adattára, Kp. ig. 22/1950.
A személyzeti munka hatékonyságát mutatja, hogy 1950. január 26-án kelt kimutatás szerint minden diplomás dolgozó az MDP tagja volt.
- 53 BTM Adattára, Kp. ig. 194/1948.
Brestyánszky Ilonát például 1948. május 14-i keltezésű határozattal a Fővárosi Képtárból áthelyezték a Művelődéstörténeti Múzeumba (ma a BTM Újkori Osztálya).
- 54 BTM Adattára, Kp. ig. 22/1950.
Alkalmazásuk kezdő időpontja nem ismert. Az 1950. január 20-án kelt „Kimutatás a Fővárosi Képtár dolgozóiról” című adatszolgáltatón nevéük már szerepelt.
- 55 Kopp, 1972, oldalszám nélkül.
- 56 BFL. 1420/M. dr. Kopp Jenő.
- 57 Dr. Pogány Ö. Gábor (1916–1998).
1939-ben fejezte be a Pázmány Péter Tudományegyetemet és filozófiai doktorátust szerzett.
- 58 BFL. 1420/M. dr. Pogány Ö. Gábor.
Pogányt a főváros a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja kérésére 1950. március 31-én engedte át.
- 59 Pataki, 1998, 223.
- 60 A feltételezés igazolásához talán segítséget adna Pogány Ö. Gábor hagyatéka, de a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában lévő anyag feldolgozása folyamatban van, így abba betekinteni nem volt módomban.
- 61 BFL. XXVI. 1005. 70/1947-Tört. Múz.
Két tervet kellett készíteni, melyekben a növekedés lehetséges mérete különbözött. Mindkét esetben az országos keretátlagot kellett figyelembe venni. Az „A” variációban a tervezett növekedés 1947/48-ban 20%, 1948/49-ben további 25%, 1949/50-ben további 30% volt, a „B” variációban 50%-kal, 100%-kal és 200%-kal kellett számolni.
- 62 Goda 1949,
- 63 Balogh–Izsák, 1977, 425.
- 64 BFL. XXIII. 102. a. Budapest Főváros Tanács VB ülés jegyzőkönyv, 1950. január 17., 12.
- 65 BFL. XXVI. 1005. 227/1948-Tört. Múz.
- 66 Budapest Székesfőváros Képtára kiállításai XXX. Képzőművészetünk a felszabadulás óta, Új szerzemények, Budapest, 1947. október.
- 67 Uo. 1.
- 68 Uo. 1.
- 69 Uo. 1.
- 70 Vö. György–Pataki 1990.
- 71 Szerdahelyi, 1947, 212.
- 72 Fehér, 1949, 429.
- 73 Fővárosi Képtár Kiállításai XXXVI. Száz mester, száz remekmű, Budapest, 1947. december.
- 74 Kivételt Bogdány Jakab, Kupeczky János és Mányoki Ádám egy-egy műve képviselt. Feltételezésem szerint a Zichy-gyűjtemény miatt.
- 75 Uo. 5.
- 76 BFL. XXVI. 1005. 99/1949-Tört. Múz.
- 77 BFL. IV. 1409. c. 17.227/1949-I.
- 78 Fővárosi Képtár kiállításai XXXVI., A reformkor művészete, Budapest, 1948. július–szeptember.

- 79 Fővárosi Képtár kiállításai XXXII., *A magyar grafika száz éve*, Budapest, 1946. január.
- 80 Fővárosi Képtár kiállításai XXXIII., *Derkovits Gyula emlékkiállítás*, 1948. március.
- 81 Fővárosi Képtár kiállításai XXXIV., *Paizs-Goebel Jenő (1896–1944)*, Budapest, 1948. április.
- 82 Fehér, 1949, 429.
- 83 Vö. Fehér, 1949, 430.
- 84 Vö. Fehér, 1949, 430.
- 85 Lukács, 1948, 182–185.
- 86 Pataki, 1998, 227.
- 87 Fővárosi Képtár kiállításai XXXV. *A magyar valóság*, Budapest, 1948. április.
- 88 Uo. 3.
- 89 Uo. 4.
- 90 Uo. 5–6.
- 91 A bemutatott 518 alkotásból 149 volt a Fővárosi Képtár tulajdona. A Szépművészeti Múzeumtól 73, a magángyűjtőktől 113, a Magyar Kommunista Párttól 3 művet kölcsönöztek. A művészek saját tulajdonában 180 mű volt.
- 92 Vö. Pataki, 1998, 222–223.
- 93 A bemutatott művészek száma egyébként nem 100, hanem 98 volt.
- 94 Fővárosi Képtár kiállításai XL., *Száz magyar művész*, Budapest, 1948. október.
- 95 Uo. 4.
- 96 Uo. 4.
- 97 Uo. 5.
- 98 Vargha, 1949-11/12, 377–378.
- 99 Fehér, 1949, 427.
- 100 Fehér, 1949, 432.
- 101 Fehér, 1949, 431.
- 102 Rabinovszky, 1949, 256–257.
- 103 Uo., 257.
- 104 Pogány, 1949, 422.
- 105 Pogány–Véghvári, 1949, 471–473.
- 106 Goda, 1949, 473.
- 107 Goda, 1949, 473.
A nyilatkozó Goda szerint az utolsó békeévben, 1938-ban 5000 volt. Az említett évből statisztikát nem találtam.
- 108 Fehér, 1949, 432.
- 109 SzM, 1947, 8. sz., 158.
- 110 Fehér, 1949, 432.
- 111 Szerencs, Miskolc, Szentes, Szekszárd, Nagykanizsa, Esztergom, Szombathely.
- 112 Uo., Pataki, 1998, 231.
Fehér Zsuzsa a következő településeket sorolta fel: Dorog, Salgótarján, Perces, Ózd, Sajószentpéter, Várpalota, Diósgyőr. Pataki Gábor további városokat is említ: Tatabánya, Komló, Pécsújhely-Pécs, Brennberg-Sopron.
- 113 Pataki Gábor e kérdőívek kapcsán mutatott rá a korszak egyik nagy ellentmondására, miszerint a művészeti élet antide-
mokratikus eseményeivel párhuzamosan a művészet befogadói körében valóban lezajlott egy demokratikus folyamat.
- 114 Goda 1949, 473., BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 16-i ülésének jegyzőkönyve.
Goda 1949-re, illetve 1950-re a képtár látogatottságát már 300 000 főre tervezte. Ehhez képest a VB 1952-ben meghosz-
szabbította a Fővárosi Képtár nyitvatartási idejét, hogy 1953-ra sikerüljön a látogatók számát 200 000 főre emelni.
- 115 SzM, 1949-k., 16.
- 116 SzM, 1949-5, 221.
- 117 Fehér, 1949, 432.
1947-ben: London, Stockholm, Firenze–Róma–Velence. 1948-ban: Szófia, Bécs, Varsó–Berlin–Prága, Párizs.
- 118 Fehér, 1949, 428.
- 119 BFL. XXVI. 1005. 150/1949. Kp. íg.
- 120 Az OMKT-t az 546264/1946. IV/3. számú BM-rendelet alapján szüntették meg.
- 121 BFL XXIII. 114. a. másolat ad 171/22/50-XI.
Az OMKT ingó- és ingatlanvagyonra a 3830/1946. számú miniszterelnöki rendelet értelmében a főváros tulajdonába került.
- 122 BTM Adattára, Kp. íg. ikt. sz. n. 1950. július 13.
- 123 BFL. XXVI. 1005. 591/1948-Tört. Múz.
- 124 Rajnai, 1956, 187.
- 125 BFL. XXVI. 1005. 129/1949-Tört. Múz.
- 126 SzM, 1948-4, 157.

- 127 SzM, 1948-5, 197.
- 128 BFL. XXVI. 1005. 99/1949-Tört. Múz.
- 129 Uo.
- 130 SzM, 1947, 8. sz., 158.
- 131 Lásd VI. fejezet 91. végjegyzet
- 132 BFL. XXIII. 114. a. 171/31/1950-XI.
- 133 BFL. XXIII. 114. a. 171/31/1950-XI.
- 134 BFL. XXIII. 114. a. 171/71/1950-XI.
Az öt éves terv elkészítésekor a Fővárosi Képtár munkatársai még számíthattak a tervezett, új intézmény, a Magyar Nemzeti Galéria igényeinek figyelembevételére, ugyanis még 1950 első hónapjaiban is a Múcsarnok újjáépítése a tervezés szintjén állt.
- 135 Uo.
„A Múcsarnok épülete Budapest Főváros tulajdona [...] Ezt a helyiséget megfelelő tervek alapján emeletesre lehetne alakítani [...] A Szépművészeti Múzeummal szembenálló épület múzeumi negyed kialakítását segítené elő.”
- 136 A Károlyi-palota kiállítási tereiben a világitást például olyképpen kívánták korszerűsíteni, hogy az majd a Nemzeti Galéria szempontjai alapján kialakított Múcsarnok földszinti termeiben is felhasználható legyen.
- 137 BTM Adattára, ikt. sz. nélkül. A Fővárosi Képtár öt éves terve. Összesítés az 1951–54 évekre. Budapest, 1949. november 21. Összeállította: Végvári Lajos.
- 138 BFL. XXIII. 114. a. 171/36/1950-XI., 171/43/1950-XI., 171/151/1950-XI., 171/152/1950-XI., 171/208/1951-XI.
A kiállítások csekélyebb számát a Károlyi-palotában folyamatosan zajló építkezések is magyarázzák. 1950-ben az előcsarnok tükörtermének mennyezete készült leszakadni. Ennek kijavításával egy időben elkezdődött a világitás korszerűsítése. 1951-ben megsüllyedt a fölépcső.
- 139 BFL. XXIII. 114. 171/32/1950-XI. Szőnyi József Pogány Ö. Gábornak rövidúton.
- 140 BFL. XXIII. 114. 171/32/1950-XI. Pogány Ö. Gábor Szőnyi Józsefnek rövidúton.
- 141 BFL. XXIII. 114. 171/32/1950-XI. Szőnyi József Pogány Ö. Gábornak rövidúton.
- 142 BFL. 1420/M. dr. Pogány Ö. Gábor.
- 143 Az 1950. június 14-i keltezésű, 160/1950. minisztertanácsi rendelet 2. § 10. bekezdés e) pontja, és a 12. bekezdés c) pontja.
- 144 BFL. XXIII. 114. 162/159/1950-XI.
- 145 Uo.
- 146 BFL. XXIII. 114. 162/159/1950-XI. (A VKM ikt. száma: 1011/27/1950. eln. 3. sz.)
- 147 BFL. XXIII. 114. 171/169/1950-XI. levél melléklete ikt. sz. nélkül.
A VKM tudományos főosztályán folytatott tárgyalásról – 1950. augusztus 22-én – készült feljegyzés szerint a tárgyaláson a két érintett félén kívül jelent volt még Fülep Ferenc (MTA), Pogány Ö. Gábor és Csapka László (MMOK), valamint a Pénzügyminisztérium képviselője.
- 148 Uo.
A feljegyzés a) pontja.
- 149 Uo.
A feljegyzés d) pontja.
- 150 Az 1950. I. sz. törvényt, mely a tanácsrendszer kialakítására vonatkozott, az országgyűlés 1950. május 11-én fogadta el. A törvény lényegében teljes mértékben megszüntette az önkormányzati autonómiát, megerősítve a belügyminiszter hatáskörét.
- 151 Uo.
A feljegyzés b) pontja.
- 152 Uo.
A feljegyzés c) és e) pontjai.
- 153 BFL. XXIII. 114. 171/169/1950-XI. levél melléklete ikt. sz. nélkül. (A VKM levele: 1600-16/1950. VII. 4.)
- 154 BFL. XXIII. 114. 171/171/1950-XI. levél melléklete ikt. sz. nélkül. A Népművelési Minisztériumhoz írt feljegyzés tervezete.
- 155 Uo.
- 156 A tulajdonjogra vonatkozó megjegyzés feltehetőleg tájékoztatlanságból eredt, mivel a már említett törvényerejű rendelet (lásd: 131. oldal) intézkedett a tulajdonjog kérdésében. Egyetlen ügyiratban sem tértek vissza egyébként erre a témakörré.
- 157 BFL. XXIII. 114. 171/171/1950-XI.
- 158 BFL. XXIII. 102. a. 1950. szeptember 26-i VB-ülés szó szerinti jegyzőkönyve, 8. napirendi pont.
- 159 Ez a kijelentés ellentmondani látszik annak a ténynek, hogy a Népművelési Minisztérium már említett levele – lásd 157. végjegyzet – 1950. szeptember 6-i keltezésű, bár a levél lehet, hogy nem a minisztérium hivatalos állásfoglalásaként, hanem csak „háttér-információként” érkezett, mivel a Goda Gábor osztályvezetőnek címzett s Redő Ferenc által aláírt levelet a minisztériumban nem iktatták.
- 160 BFL. XXIII. 102. a. 1950. szeptember 26-i VB-ülés 439. sz. határozata.
- 161 BFL. XXIII. 102. a. 1950. szeptember 26-i VB-ülés 438. sz. határozata.

- 162 BFL. XXIII. 102. a. 1950. szeptember 26-i VB-ülés 440. sz. határozata.
- 163 BFL. XXIII. 114. 171/203/1950-IX/a. levél melléklete ikt. sz. nélkül.
- 164 Uo.
- 165 BFL. XXIII. 114. 171/203/1951-IX/a.
- 166 BFL. XXIII. 114. 171/203/2/1951-IX/a.
- 167 BFL. XXIII. 114. 171/203/3/1951-IX/a.
- 168 BTM Adattára, K. O. ia. ikt. sz. nélkül. 1951. február 10.
- 169 BTM Adattára, Kp. ig. ikt. sz. n. 1950. július 13.
- 170 BFL. XXIII. 114. 171/251/1951-XI.
- 171 BFL. XXIII. 114. 171/135/1950-XI.
- 172 BFL. XXIII. 114. 171/148/1950-IX/a.
- 173 BFL. XXIII. 114. 171/35/1950-XI.
- 174 BFL. XXIII. 114. 171/56/1950-XI., 171/142/1950-IX/a.
- 175 BFL. XXIII. 114. 171/130/1950-XI.
- 176 Lásd I. fejezet.
- 177 BFL. XXIII. 114. 171/130/1950-XI.
Jegyzőkönyv a Vásárlási Bizottság 1950. szeptember 25-i szemléjéről. Aláírták: Pap Gyula, Kmetty János, Berda Ernő, Studel (?) Tibor.
- 178 Vö. Aradi, 1976, 13.
- 179 BFL. XXIII. 114. Az 5280-46/1950. számú belügyminiszteri leirat ad 171/166/1950-IX/a.
- 180 BFL. XXIII. 114. 171/86/1950-XI.
- 181 BFL. XXIII. 114. 171/166/1950-IX/a.
- 182 Nem sikerült kellő magyarázatot találnom e rejtélyre. A Fővárosi Képtár saját iratanyagának ugyanis csak a töredékét őrzí a Magyar Nemzeti Galéria Adattára, elsősorban vételi felterjesztéseket, de ezek alapján is csak 1947-ig kísérelhető figyelemmel az intézmény tevékenysége. Értelemszerűen ezek az évek nincsenek képviselve a Budapesti Történeti Múzeum Adattárában sem. A lehetséges forráshely, a tanács iratanyaga, pedig selejtezés miatt nincs meg.
- 183 BFL. XXIII. 114. 171/194/1950-IX/a.
- 184 BFL. XXIII. 114. 171/2/1950-XI.
- 185 BFL. XXIII. 114. 171/211/1951-XI.
- 186 BFL. XXIII. 114. 171/253/1950-XI.
- 187 BFL. XXIII. 114. 171/114/1950-XI.
- 188 Fővárosi Képtár kiállításai XL., Száz magyar művész, Budapest, 1948. október.
A kép a katalógus 66. tételként szerepelt. Tévesen a Fővárosi Képtár tulajdonaként tüntették fel.
- 189 Uo.
- 190 BFL. XXIII. 114. 171/116-118/1950-XI.
- 191 Lásd VI. fejezet 133. oldal.
- 192 BFL. XXIII. 102. a. 1950. március 27-i, 1950. december 5-i, 1951. január 9-i VB-ülések jegyzőkönyvei.
- 193 BFL. XXIII. 102. a. 1950. augusztus 17-i VB-ülés jegyzőkönyve, 1207. sz. határozat.
A Képzőművészeti Albizottság tagjai: Kerényi Jenő, Domanovszky Endre, Teván Margit, Cserna István (a Rákosi Művek vasmunkása), Szendrei László (a Rákosi Művek vasmunkása), Kovács Miklós (a MÁVAG munkása), Hídvégi Antal (a MÁVAG munkása), Nagy Ferenc (az Eperjesi Ipari Vállalat munkása), Füzék Vilmos (a Dekorációs Vállalat asztalosa).
- 194 Uo.
- 195 BFL. XXIII. 114. 171/240/1951-XI.
- 196 BFL. XXIII. 114. 171/199/1950-IX/b.
- 197 BFL. XXIII. 114. 171/80/1950-XI.
- 198 BFL. XXIII. 114. 13389/1950-Fkpt. ad 171/80/1950-XI.
Végvári közlése szerint az Artex Nemzeti Vállalat 1950 áprilisában intézett felhívást az összes magyar múzeumhoz, hogy „a nyugati államokban történő valutaszerzés érdekében gyűjteményeik selejtjét adják át külföldi eladás céljaira”. Akkor a Fővárosi Képtár nem adott át műveket, míg az Országos Szépművészeti Múzeum 230 darab műtárgyát selejtezte le.
- 199 BFL. XXIII. 114. 171/80/2/1950-XI.
- 200 A korabeli szóhasználat megtévesztő lehet. Valójában egy alkalommal adtak 200-200 forintot.
- 201 BFL. XXIII. 114. 171/214/1951-XI.
Az ösztöndíjjal jutalmazott főiskolások: Szabó István, Balogh István, Kóthai Nándor, Pincsák József, Mazsaroff Miklós.
- 202 BFL. XXIII. 114. 171/247/1951-XI.
Az ösztöndíjjal jutalmazottak: Patay László (250 Ft), Csohány Kálmán (250 Ft), Simon Ferenc (250 Ft), Szabó Lajos (400 Ft) és Vigh Tamás (400 Ft).
- 203 A pályázati felhívás lappang.
- 204 A meghívott művészek névsora:
- 205 Cseh 1952-1, 433., BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 2-i ülésének szó szerinti jegyzőkönyve.

- 206 BFL. XXIII. 114. 13390/1950-Fkpt. ad 171/91/1950-XI.
- 207 A magyar festészet haladó hagyományai, Budapest, 1951.
- 208 BFL. XXIII. 114. 13390/1950-Fkpt. ad 171/91/1950-XI.
- 209 BFL. XXIII. 114. 171/91/1950-XI.
- 210 BFL. XXIII. 114. 171/293/1951-XI.
- 211 BFL. XXIII. 114. 863/41/1952-XI. 1. melléklete.
- 212 A kiállítás tagolása: Feudalizmus kora [Realisták a XVIII. században], Polgárosulás és reformkor [A francia forradalom és a Szentzövetség korszaka, Nemzeti festészet kialakulása, Az életkép kialakulása, A szabadságharc és az elnyomatás időszaka], A feudálkapitalizmus kora [Haladó történelmi festészet, A feudál-burzsoázia hivatalos művészei, Munkácsy Mihály, Munkácsy kortársai és tanítványai], Az imperializmus kora [A művészeti közéletből kivonult festők, A nyugati formalizmus betörése, A kritikai realizmus virágzása és hanyatlása, Proletárművészet a Horthy-korszakban].
- 213 1. Rabinovszky, 1952, 242–243.
2. Székely, 1952, 511–514.
- 214 Cseh, 1952-2, 528.
- 215 BFL. XXIII. 102. a. Budapest Főváros Tanács VB-ülésének jegyzőkönyve, 1950. szeptember 12. 5. pont.
- 216 BFL. XXIII. 114. 171/28/1950-XI.
- 217 SzM 1952-1, 5.
- 218 BFL. XXIII. 102. a. 1952. január 18-i VB-ülés jegyzőkönyve.
- 219 BFL. XXIII. 114. 171/193/1950-XI.
- 220 BFL. XXIII. 114. 171/28/1950-XI.
- 221 Végvári, 1950, 71.
- 222 BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 2-i ülésére készített előterjesztés.
- 223 SzM, 1951-10, p.481.
- 224 1. BFL. XXIII. 114. 171/236/1951-XI.
Végvári 1951. június 6-án kérte kinevezését. Ekkor már két éve részt vett a vándorkiállítások szervezésében.
2. BFL. XXIII. 114. 171/25261951-XI.
Dr. Székely Zoltán alkalmazása a Fővárosi Képtárban, önálló kutatóként.
- 225 BFL. XXIII. 114. 863/41/1952-XI.
A vizsgálatot a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya rendelte el, határidőül 1952. május 15-ét szabva. Külső szakértőként a MTA képviselőjében Vayer Lajos, az OSZM főigazgató-helyettese vett részt.
- 226 BFL. XXIII. 114. 863/41/1952-XI. 1. melléklete.
- 227 BFL. XXIII. 114. 863/41/1952-XI. 1–2. melléklete.
- 228 Kétségtelen, hogy a külső szakértői véleményt rögzítő jegyzőkönyv lappang. Ennek ellenére úgy vélem, hogy az összesített véleménynek is illenék szakmai problémákkal is foglalkozni.
- 229 BFL. XXIII. 114. 863/41/1952-XI. 2. melléklete.
- 230 BFL. XXIII. 114. 863/29/1952-XI.
A Népművelési Minisztérium 1952. február 8-án vette át a Múcsarnokot.
- 231 BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. évi október 2-i ülésének jegyzőkönyve.
Külön meghívottak: Francia Erzsébet (Budapesti Pártbizottság), Havas Lujza (Népművelési Minisztérium), Végvári Lajos (Fővárosi Képtár), Nagypál Margit (a VB hivatali szervezete részéről).
A VB-ülés témája a Fővárosi Képtár tevékenységének áttekintése.
- 232 A két intézmény közti egyezség megszületésének pontos időpontját nem sikerült megállapítanom. A már idézett VB-ülési jegyzőkönyv sem, s a később említésre kerülő Új Magyar Képtár intézménytörténete sem tartalmaz ennél pontosabb információt. Sajnos Végvári Lajossal folytatott telefonbeszélgetésem során sem sikerült érdemi információt kapnom.
- 233 Rajnai, 1956, 184.
- 234 BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 2-án hozott 1055. számú határozata.
- 235 BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 2-án hozott 1057. számú határozata.
- 236 BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 2-án hozott 1056. számú határozata.
- 237 BFL. XXIII. 102. a. A VB 1952. október 2-án hozott 1058. számú határozata.
- 238 BFL. XXIII. 114. 86/44/1953-XI.
- 239 Uo.
- 240 BFL. XXIII. 114. 86/44-2/1953-XI.
- 241 BFL. XXIII. 114. 86/44-2/1953-XI.
- 242 BFL. XXIII. 114. 86/44-4/1953-XI.
- 243 BFL. XXIII. 114. 3-1/83/1953-XI.
- 244 Szinyei Merse, 1993, 7.

FÜGGELÉK

F. 1. A Képzőművészeti Bizottmány működési programja

„... az albizottság indokolt javaslata alapján alulírt bizottmány kimondotta, miszerint az 1880. márczius 3-án 161/kgy. sz. a. kelt határozat 3-ik pontja alapján működését egyelőre 4 irányban kell kifejtenie, melyek következők:

1-ször. A képzőművészetek dírekt támogatása, a főváros céljaira szolgáló képzőművészeti munkák javaslatba hozása által, a közgyűlésileg évenként megszavazandó összegek felhasználása céljából,

2-szor. Figyelemmel kísérése a hazai képzőművészetek állapotának, constatálása az e téren felmerülő hiányoknak, rámutatás az intézkedést igénylő körülményekre, s ezek tekintetében javaslattétel,

3-szor. Az állandó bizottmány feladatának tekinti továbbá figyelemmel kísérni a főváros területén felállítandó szobrok, emlékművek, díszépületek stb. iránt hatóságok, egyesületek vagy magánosok által felszínre hozott eszméket. Indítványokat s azok mikénti kivitele és helyüknek kijelölése tárgyában véleményt nyilvánítani. A bizottmány feladatához tartozik a kezdeményezés e téren is és megjelölése annak, hogy a szobrokban nem épen gazdag fővárosunk területének mely pontjain és minő szobrok és emlékművek létesítendőek, hol állíttassék fel pl. Árpád emléke, Hunyadi Mátyás szobra, a honfoglalás tényének és hazánk ezer évi fennállásának megörökítése.

Kívánatos, hogy az ily szobrok vagy emlékművek helye előre állapíttassék meg, hogy azok elhelyezése tekintetében bizonyos rendszer, bizonyos összhang érvényesüljön, hogy midőn ily közmű létesítésének ideje bekövetkezik, ne akkor kelljen helyet keresni számára, de legyen az fentartva egy előre megjelölt célra, s a bizonyos dolgokra kiválóan alkalmas pont egy másutt is kellő hatással elhelyezhető közmű által ne foglaltassék el. Ennélfogva a bizottmány elvben kimondotta, hogy a főváros területe a fentebbi irányban tanulmányoztassék s erre, valamint megfelelő javaslattételre a fentebb is említett albizottságot felhívta.

4-szer. Végül a bizottmány feladatának tekinti: folytonos felügyeletet gyakorolni a főváros területén létesítendő, a képzőművészetek körébe vágó közművek, művészet és esztetika tekintetében minél helyesebb kivitele iránt.

A bizottság szükségesnek jelzé, hogy a fővárosi hatóság a saját területén szépítési tekintetekből is kritikát gyakoroljon s a mennyire lehetséges, akadályozza meg kirívó, szemsértő művek kontár kezek általi létesítését. Ezt pedig csak előzetes kritika által akadályozhatja meg, mi végből ismét szükséges, hogy minden ugy köz-, mint magánjellegű emlékmű, mely nyilvános területeken emelendő, már tervezetben előleges bírálat alá vétessék.”

A Fővárosi Képzőművészeti Bizottság jelentése tízéves működéséről (1880–1890)
Budapest, 1891, 71–73.

F. 2. Javaslata a „polgári arczképcsarnok” létesítése tárgyában

„Határozza el a t. közgyűlés, hogy:

Budapestben egy a főváros mindenkori főtanácskozási épületében elhelyezendő polgári arczképcsarnok létesíttessék, melyben a közügyek terén kiválóbb érdemeket szerzett bizottsági tagok arczképei helyezendők el.

E polgári arczképcsarnok lehetőleg a fővárosi közgyűlések tartására szolgáló terem közelében mindenki által könnyen megzemlélhető helyen állítandó fel, ez idő szerint a közgyűlés társalgó termében.

Abban a kiténtetésben, hogy arczképe e gyűjteménybe felvettessék, élő ember ne részesülhet. Sőt az illetőnek halála után is csak bizonyos idő lefolyása után lehet ez iránt indítványt tenni.

A felvétel iránti indítványt bárki teheti ugyan, ki a közgyűlésen indítványtételre egyáltalában jogosult, de a fölött rögtön határozni nem lehet, hanem az indítvány minden vita kizárásával, s legalább 3 hónap lefolyása után, valamelyik közgyűlés napi rendjére tűzendő ki.

A közgyűlés a napi rendre kitűzött indítvány fölött minden vita mellőzésével, titkos szavazás útján határoz.

A polgári arcképcsarnokba való felvétel csak akkor történhetik meg, ha arra legalább 100 közgyűlési tag szavazott.

Az arcképek egyenlő nagyságú, s egyforma keretekbe foglalt mellképek legyenek; természetes nagyság, kéz nélkül köttetvén ki. Továbbá minden egyes kép az illető nevével, s a megörökítés okának rövid jelzésével is ellátandó.

A közgyűlési határozat végrehajtásával a képzőművészeti bizottság bízatik meg.

A polgári arcképcsarnokba való felvétel nem akadályozza egyes kitűnőségeknek, országos érdemű férfiaknak kiváltképpen, az eddig szokásos módon: nagyobbszerű emlékjelleggel, életnagyságú, egész képmással, márványszoborral, sőt középületek homlokzatára, esetleg szabadterre állítandó monumentummal leendő megörökítését.”

Budapest Főváros Levéltára IV. 1403. sz. 23/1889-1990 cs. 8-889/főv. képzőműv. biz. sz.

A Képzőművészeti Bizottság 1889. március 6-án tartott ülésének jegyzőkönyve.

F. 3. Az 1884–85. évi budapesti látképpályázat Felhívás pályázatra

Budapest főváros tanácsa a főváros főleg beépített területének kiválóbb szebb pontjait olajfestményű távlati képekben s a sorozatot egyelőre 12 képben tervezve – megörökíteni szándékozván, pályadíjakat tűz ki és pedig egyet 500, egyet 300, és egyet 200 frttal oly színvázlatok bemutatására, melyek alapján a teljes nagy képek elkészíttetése iránt a megbízások kiadhatók lesznek. –

A feltételek a következők:

1.) A kitűzött díjakra csak Magyarországon született vagyis magyar művészek pályázhatnak legalább 60 centiméter széles olajszín vázlatokkal olyképp felfogva, hogy azok a másfél méter széles és egy méter magas méretben tervezett és egyenként 1200 frt, azaz ezezerkettőszáz forinttal díjazandó festmények (:végleges kidolgozás:) alapjául szolgálhassanak. –

2.) A felveendő pontok megválasztása a pályázó művészek szabad tetszésére bízatik.

3.) A díjak a viszonylagos legjelesebb, de e mellett határozott műbecsrel bíró pályaműveknek, s csak is az esetre fognak kiadatni, ha az illető művész legalább két színvázlatot küldött be. –

4.) A vázlatok a szerző tulajdonában maradnak. –

5.) A főváros fenntartja magának azon jogot, hogy a díjazástól függetlenül tehesse megrendelését, valamint a pályázó művész által választott pontok szabad felhasználását is. –

6.) A pályázat nyílt: ugyanazért névtelenül s a cím megadása nélkül beküldött pályaművek nem fognak figyelembe vétetni. –

7.) A pályaművek folyó 1884. évi október hó 1-ső napjáig Gerlóczy Károly alpolgármester úrhoz, mint a képzőművészeti állandó bizottmány elnökéhez (: Budapest, lipót-utcai városház, II. emelet 21.sz. a.) küldendők be. –

8.) A pályaművek felett bíráló választmány 9. tagból állandó, melynek két tagját az orsz. Magyar képzőművészeti társulat, két tagját a magyar mérnök és építész egyesület, öt tagját pedig a fővárosi képzőművészeti állandó bizottmány a saját kebeléből választandja meg.

Ezen bíráló választmány még a nyár folyamán fog megalakíttatni és tagjainak névsora legkésőbb augusztus végéig a hírlapokban leendő közzététel útján a pályázók tudomására fog hozatni.

Ezen választmány a pályaművek fölött folyó év október hó végéig – titkos szavazás útján tekintet nélkül a jelenlévők számára, viszonylagos többséggel dönt – s az általa oda ítélandó díjak 8. nap alatt a pályadíjnyertes művészek számára kiutalványoztatni fognak.

Ezek közlésével – általában, s lehetőleg a felhívás egy egy példányainak boríték alatt, saját címükre szóló megküldésével – egyenkint és különösen is – felhívtnak az összes – akár itt benn lakó, akár külföldön tartózkodó festő művész urak miszerint a magyar hazai festő művészetnek támogatása céljából különösen nagyérdékű és jelentőségű eme pályázaton minél több vázlat beküldésével részt venni szíveskedjenek. –

Budapest főváros tanácsának 1884. évi május hó 6-án tartott üléséből.

Kamer Mayer Károly s. k.
polgármester

24819
1884.-III. számhoz

In: Gábor Eszter: Az 1884–85. évi budapesti látképpályázat
Ars Hungarica, 1991. 2. sz., 198–199.

F. 4. Tanácsi határozat egy fővárosi múzeum létesítése iránt

11385
1886-VII. szám

T.

Gerlóczy Károly I. alpolgármester előterjesztése, egy fővárosi múzeum létesítése iránt.

H.

A tanács egy fővárosi múzeum felállítását szükségesnek tartván, e tekintetben javaslattal szándékozik járulni a közgyűlés elé. –

A létesítendő fővárosi múzeum célja volna, hogy abban összegyűjtessenek és szakszerűleg rendezve úgy az azt tanulmányozni óhajtoknak, mint a közönségnek hozzá férhetővé tétessenek, az oly tárgyak, melyek akár az ország történelmének a fővárossal szorosabban összefüggő egyes kiválóbb eseményeire, akár a főváros speciális helyi történetére vonatkoznak, vagy ilyeneknek emlékeit képezik. – Tehát érmek, pecsétek, okiratok, könyvek, képek, térképek, zászlók, fegyverek, bútordarabok és más oly használati tárgyak, melyek a fővárosban előfordult emlékezetesebb események alkalmával, vagy bármi tekintetben kiváló egyének által használtattak. – Továbbá az oly tárgyak is, melyek a főváros fokozatos fejlődését, s ennek mindenkor állapotát feltüntetni alkalmasak; milyenek a fővárosi köztintézeteknek és ezek berendezésének rajzai, esetleg mintái, a fővárosnak statisztikai és közigazgatási tárgyú kiadványai a különböző kiállításokra készített (sic!) tárgyak, az itt nyert oklevelek és érmek, stb. stb.

Hogy tehát a tanács javaslatának megtételekor tiszta képet terjeszthessen elő arról, mikép a különböző hivatalok és intézeteknél elszórva hány ily tárgy létezik: felkéretnek a polgármester úr, az alpolgármester és árvaszéki elnök urak, továbbá felhívtnak az összes tanácsi ügyosztályok, kerületi elöljáróságok a tisztii ügyészség, a tisztii főorvosi hivatal, a mérnöki hivatal, statisztikai hivatal, számvevőség, a tanácsi levéltári, iktató és kiadói hivatalok, a vízvezetési igazgatóság, gazdasági hivatal, az összes pénztárak, adószámveteli és adóbehajtási hivatalok, a vásárigazgatóság, a közttemetői igazgatóság, mértékhitelítési hivatal, közbiztonsági igazgatóság, a dologházi és szegényházi gondnokságok, a tűzoltói főparancsnokság, a rudasfürdői és Nádorfürdői gondnokságok, az árvaházak igazgatóságai, az összes kórházak igazgatóságai és gondnokai, s az összes községi iskolák igazgatói, illetve igazgató és vezető-tanítói, mikép a fennjelzett tárgyakról a./i. alatti minta szerint, kimutatást szerkesztve, e kimutatást f. évi december hó végéig a tanácshoz felelősség terhe alatt mutassák be. –

A/1 alatti minta egyöntetű kitöltése végett 2./ alatti útba igazításul egy kitöltött minta is csatoltatik; továbbá megjegyeztetik, hogy amennyiben a./ alatti minta a tárgyak bejelentésére elég nem volna, rövid útoni megkeresésre a tanácsi VII. ügyosztály a pótlólag még szükséges darabokat, átszolgáltatja valamint az is, hogy a minta egyes nevezetesebb tárgyak bővebb körülírását nem zárja ki.

Budapest főváros tanácsának 1887. október 20-án tartott üléséből.

11385
1886-VII. szám

Kamermayer Károly
polgármester

BFL. IV. 1407. b. 11385/1887/VII. sz.

F. 5. Pályázati hirdetés

Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága Budavárának 1849. évi május hó 21-én történt visszavívását nagyobb szabású történeti festményben megörökíteni szándékozván annak színes vázlatára a főváros tanácsa nyilvános pályázatot hirdet, a következő feltételek mellett:

1.

A pályázat nyílt s abban csak magyar honossággal bíró művészek vehetnek részt.

2.

A pályázó által benyújtandó színes vázlatnak nem a várostrom valamely mellékes jelentőségű részletét, hanem olyan jelenetet kell ábrázolnia, mely az esemény történeti jelentőségét és helyi vonatkozását jellemzően kidomborítja és kellő hatással fejezi ki.

3.

A kép színes vázlata a festmény tervezett területe egy kilencedrészének, (tehát a magasság és szélesség egy-egy harmadrészének) megfelelő nagyságban készíthető.

A pályázó vázlatának benyújtása alkalmával írásban tartozik a festmény végleges kiviteléért kívánt árat is meghatározni.

4.

A pályadíjak a következők:

első díj 5000 korona,
második díj 3000 korona,
harmadik díj 2000 korona.

Az első díjra csak oly mű tarthat igényt, melyet a bíráló bizottság kivitelre alkalmasnak talált.

5.

A nem díjazott pályázati munkák közül a bizottság bármelyiket megvételre ajánlhatja. A megvétel kérdésében a főváros tanácsa határoz.

6.

A díjazott, valamint az esetleg megvásárolt vázlatok a főváros kizárólagos tulajdonává lesznek.

A főváros részéről kivitelre el nem fogadott művek sokszorosítási joga a művészé marad. A kivitelre elfogadott mű csak a főváros engedélyével sokszorosítható.

7.

A képnek nagyban való kivitelére nézve a főváros szabad elhatározását feltétlenül fentartja mindazonáltal a kivittel a pályázó művészek közül azok meg nem bízhatók, a kiknek vázlatát a bíráló bizottság kivitelre alkalmasnak nem találta.

A kivittel való megbízás alkalmával lesz az ár is előzetes megegyezés alapján megállapítandó.

8.

A kitűzött pályadíjakat egy elnök és 8 tagból álló bíráló bizottság ítéli oda.

9.

A bíráló bizottság elnöke a fővárosi képzőművészeti bizottság elnöke [olvashatatlan] a bíráló bizottságnak tagja s egyszersmind helyettes elnöke.

A bíráló bizottság azonkívül a képzőművészeti bizottság 3 tagjából, és 4 más szakértőből áll, a kiket a fővárosi képzőművészeti bizottság javaslatára a székesfőváros tanácsa küld ki.

A bíráló bizottság akkép alakítandó, hogy tagjainak legalább fele része gyakorló művész legyen.

10.

Az esetben, ha a kiküldöttek közül bárki elhalálozás, avagy a bizottság elnökéhez intézett lemondás folytán időközben megszűnnék a bíráló bizottság tagja lenni, annak helyébe a tanács más tagot fog küldeni.

11.

A bíráló bizottság egyes tagjainak elhalálozása, avagy lemondása a bíráló bizottság munkálkodását meg nem akaszthatja kivéve, ha a tagok száma az elnökkel együtt négyre apadna, mely esetben a tárgyalások mindaddig felfüggesztendők, a míg a tanács a bizottságot megfelelő módon ki nem egészíti.

12.

A bíráló bizottság működését a pályázati határidő lejárta után azonnal megkezdí s három hónapon belül meghozza határozatát.

13.

A bíráló bizottság határozatképességéhez az elnökön kívül legalább 4 tag jelenléte szükséges.

Ha a bizottság tagjai kellő számban meg nem jelennek és e miatt a bizottság egymásután kéz ízben nem határozatképes, erről a tanácshoz azonnal jelentés teendő.

14.

A szavazás minden egyes díjra nézve és minden egyes pályamunka megvételére nézve külön-külön és pedig a díjak odaítélésre nézve titkosan, minden más esetben nyíltan ejtendő meg.

A bizottság minden egyes kérdésben a jelenlévők általános szótöbbségével határoz.

Az elnök mindazon kérdésekben, a melyek nyílt szavazással döntenek el, csak akkor szavaz, ha a szavazatok egyenlően oszlanak meg.

A díjak odaítélésénél a titkos szavazásban az elnök is részt vesz.

A bíráló bizottság a díjak odaítélése előtt nyílt szavazással határoz a felett, hogy egyáltalán van-e a pályázati művek között olyan, a mely a kivitelre alkalmas.

A második és harmadik díj odaítélése után a bíráló bizottság nyílt szavazással külön-külön határoz a felett, vajon a második és harmadik díjjal jutalmazott műveket kivitelre alkalmasnak tartja-e?

A mennyiben a bizottságban valamely díjra egyik pályázati mű sem nyerné meg a szavazatok általános többségét, s a szavazatok több mint két pályázati mű között oszlanának meg, mindenkor újabb szavazás ejtendő meg azon pályázati művek között, a melyek viszonylag a legtöbb szavazatot kapták.

Ha valamely díj odaítélésénél a szavazatok csupán két pályázati mű között és egyenlően oszlanak meg, úgy az illető díj, valamint a következő kisebb díj együttesen megosztandó és két pályázati mű között.

15.

A bíráló bizottság határozata végérvényes.

16.

A bíráló bizottság eljárásának befejezése után elnöke útján a főváros tanácsához jelentést tesz.

17.

A főváros tanácsa a bíráló bizottság jelentésének tudomásulvétele után intézkedik arra nézve, hogy a pályázati művek legalább 15 napon át alkalmas helyen nyilvánosan kiállítassanak, egyszersmind egy hónapon belül kiutalványozza a pályázati díjakat.

18.

A pályázati műveket a pályázó írásbeli nyilatkozatával együtt és a pályázó lakásának pontos megjelölése mellett a tanács közoktatási ügyosztályának hivatalos helyiségébe (IV. Városház u. 9. sz. központi városház

II. em. 230.) 1904. évi szeptember hó 15-ik napjának déli 12 órájáig az ügyosztályt vezető tanácsnok vagy helyetteséhez kell beküldeni.

A vidékről, vagy külföldről beküldött pályázati művekre nézve, a feladás ideje az irányadó. A feladást igazoló postai vagy vasúti okmányt a pályázó köteles kívánatra beküldeni.

BFL. IV. 1407. b. 112725/1903-VII.

A székesfőváros tanácsának 1903. évi június 25-én tartott üléséből.

F. 6. Hirdetmény

Budapest székesfőváros tanácsa az 1928. Évben kiegészíteni kívánja a székesfőváros külső képére vonatkozó festménygyűjteményét és pedig olyan képekkel, melyek a főváros fekvésének páratlan szépségeit, nemzetközi szempontból is figyelmet érdemlő részleteit, világvárosi képét ábrázolják, amellet alkalmasak arra, hogy külföldi képzőművészeti kiállításokon művészi kvalitásaikkal is felébbresszék az érdeklődést. Erre a célra legalább 6000 pengőt kíván fordítani és ezt az összeget azon a kiállításon óhajtja felhasználni, melyet a Városligeti Múcsarnokban f. évi június havában a pályaművekből rendez.

Számításba jöhet minden olyan festmény, mely tárgyat a fent körvonalazott körből merítette.

A megvásárlandó műveket a székesfőváros vásárlóbizottsága jelöli ki és ugyanő állapítja meg az egyes képek vételárát. A vásárlóbizottság fentartja magának azt a jogot, hogy a művészek által megjelölt árnál alacsonyabbat ajánljon fel. A vásárlóbizottság javaslatát a tanácshoz terjeszti be, melynek határozata végleges.

A képek méreteire vonatkozólag megjegyzi a tanács, hogy lehetőleg a szokásos nagyságú képeket kívánja figyelembe venni, már csak azért is, mert intenciói szerint ezek a képek külföldön is kiállításra kerülnek és így a rendesen nagyobb méretű képek szállítása nehézségeket okoz. Ez okból kívánatos a pasztell mellőzése is. Megjegyzi továbbá a tanács, hogy műemlékek és várostörténeti szempontból érdekes részletek ábrázolását csak abban az esetben tartja kívánatosnak, ha az ábrázolt tárgyak általános művészettörténeti szempontból érdeklődés felkeltésére alkalmasak. A székesfőváros környékének olyan ábrázolása, mely erre nem jellemző és a helyi kapcsolatot nem érezteti, hanem csupán egyszerű tájkép, figyelembe nem jöhet.

Nyomatékosan rámutat a tanács arra, hogy vásárlásainál a tárgyi vonatkozások elbírálása mellett elsősorban a festmények művészi értékeit és általános festői kvalitásait fogja mérlegelni, hogy a megvásárolt képek méltóképen reprezentálhassák festészetünk mai színvonalát.

A pályázaton résztvevő festményeket f. évi május 31-én kell a Múcsarnok titkári hivatalának beküldeni, megjelölve, hogy „a székesfőváros városképpályázatán kíván a mű résztvenni”. Kiállításra csak azok a művek kerülhetnek, melyeket a képzőművészeti vásárlóbizottság által kiküldött felvételi zsüri elfogad.

Felhívja a tanács a művészek figyelmét arra is, hogy a pályázat feltételeinek megfelelő műveket más kiállításokon is külön figyelemben fogja részesíteni anélkül, hogy a vásárlásra előírányzott összeget a kiállítás előtt felhasználhatná. A kiállítás megtartása után azonban, amennyiben a teljes összeget a vásárlások nem merítették ki, jogában áll a vásárlóbizottságnak más kiállításokon szereplő mű megvásárlását hozni javaslatba a kitűzött összeg terhére.

Budapest, 1928. március 1-én.

A székesfőváros tanácsa.

Fővárosi Közlöny, 1928., 14. sz., 532.

F. 7. Törvényhatósági tanácsi határozat a Fővárosi Képtár létesítésére
A törvényhatósági tanács 1932. november 10-i ülésének 893. számú határozata.

„A polgármester – Csánky Dénes múzeumi igazgató előterjesztése alapján – javasolja, határozza el a törvényhatósági tanács, hogy

1. a székesfőváros képtárát a székesfőváros meglévő anyagából a IV., Egyetem utca 6. szám alatti volt gróf Károlyi-palotában felállítja és a nagyközönség számára megnyitja;
2. a Képtár rendezésével Csánky Dénes múzeumi igazgatót bízza meg;
3. a Képtár céljaira egyelőre húsz elsőemeleti terem átalakítását, illetve helyreállítását rendeli el a jövő évi költségvetés XIV. fejezete, IV. címe, 2. Rovata, 4. Alrovatán a gróf Károlyi palota nagyobb átalakítására előírányzott 18.000 pengő terhére;
4. az épületet fokozatosan veszi igénybe több évre elosztott munkaterv útján, a rendelkezésre álló költségekhez képest és pedig először a gróf Károlyi-utcai szárnyat, azután az épület földszintjét;
5. a Kaplony-utcai tűzfal homlokzattá váló kiképzését is szükségesnek tartva, hívja fel a polgármestert, hogy a Kaplony-utcai homlokzat létesítése ügyében alkalmas időben tegyen az egész épület végleges felhasználási tervének bemutatásával kapcsolatosan javaslatot;
6. a Fővárosi Képtár ügykezelési és szervezeti szabályzatának elkészítését rendelje el;
7. mondja ki, hogy a Fővárosi Múzeum végleges és kielégítő elhelyezése ügyében is a polgármestertől részletes előterjesztést vár.”

Fővárosi Közlöny 1932, 49. sz., III6.

F. 8. A Fővárosi Képtár szerepe a tanácsok működésében

I.

Az 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról szóló rendelet 3. bekezdésének 27. §-ának 1. pontja szerint: A helyi tanácsok feladata különösen a helyi gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenység vezetése.

A tanácsok végrehajtóbizottságának osztályai feladatkörének meghatározásánál pontosan körül írja a törvényrendelet a népművelési osztály feladatait. Így többek között a Képtárak irányítása és ellenőrzése stb.

II.

Minden szocialista típusú kulturpolitikus számára megszűnt az a régi felfogás, hogy van állami és fővárosi kultúrpolitika. Ugyancsak nem lehet probléma az sem, hogy a közigazgatás átszervezésével kapcsolatban mely intézmény marad meg a fővárosnál és mi „megy át” az államhoz. Ez csupán a szocialista fejlődés szempontjából lehet érdekes probléma, de az ügyek intézése szempontjából nem. Ma már egy kultúrpolitikánk lehet, amit a demokratikus népköztársaságunk kormánya irányít, Pártunk vezetésével.

A tanácsok működése után mérhetjük fel igazán, hogy a tömegeknek milyen nagy irányító szerepük van minden területen, így a kultúrpolitikai területen is.

III.

A tanácsok megalakulása fogja meggyorsítani a kultúrforradalmunkat is. Kultúrforradalmunk jelentős állomása a szocialista realizmus megismertetése dolgozóink széles tömegével, sőt képzőművészeinkkel is. Eddigi eredményeinket nem tudtuk volna elérni a Szovjetunió segítségével, és példamutatása nélkül. Ez a példamutatás áll a képzőművészetekre is, mert a Szovjetunióban láthatjuk, hogy a művészek és a dolgozók szoros kapcsolata milyen hatalmas művészi fellendülést hoz létre. Viszont ott a képzőművész problémáit a munkapadnál és a műteremben oldják meg. Az új társadalmi életnek megfelelően átalakulás vár a magyar képzőművészeti életre is, és ennek a megoldását csak a dolgozók széles tömegeire támaszkodó tanácsrendszer útján győzhetjük le.

A Fővárosi Képtár a felszabadulás óta, fokozatosan mind jobban felismerte feladatát és vásárlásaival és kiállításaiival irányt mutatott az ország művészi életébe. Ez a munka többszörösen fokozódni fog a tanácsok megalakulásával. A Fővárosi Képtár a tanácsokra támaszkodva tudja tökéletesen betölteni hivatását és a tanácsnak is szüksége van a Képtárra, hogy irányítani és ellenőrizni tudta a dolgozók társadalmának művészetét, amelyhez szervesen kapcsolódik a haladó hagyományok ismeretének terjesztése is, nagyszerű értékeket őriz számunkra a XIX. sz. magyar realista művészete. Valamint milyen fontos politikailag átértékelve felhasználni a múlt hagyományait. A Fővárosi Képtár szerepe a munkapadtól a képzőművészek műtermén át a kiállító termekig terjed Budapest XXII. kerületében.

Ezt a szocialista munkatempót csak a tanácsrendszer támogatása alapján lehet megvalósítani.

A Fővárosi Képtár feladatköre ilyen alapon nem lehet azonos a múzeumokéval, miután a múzeumoknak nem lehet olyan eleven kapcsolata (már munkájuk elvontságánál fogva sem) az élő művészettel, mint a tanács irányítása alatt álló Képtárral. Szerény véleményünk szerint többek között a fenti szempontok miatt is helyezte demokratikus kormányzatunk a Képtár ellenőrzését a tanácsok ügykörébe.

IV.

Összegezve az eddig elmondottakat a Fővárosi Képtár eddig nem volt múzeumi jellegű intézménye a városnak, de különösen most a tanácsok megalakulása után kultúrpolitikai okokból fontos, hogy a Végrehajtóbizottság IX/b. népművelési osztályának a kultúrforradalom idején egy oly intézmény legyen birtokában, mint a Fővárosi Képtár.

Budapest dolgozóinak kulturális nevelő eszközei közé tartozik pl. Kiállítások rendezése a peremvárosokban, illetőleg peremkerületekben, kultúrházakban, klubokban és ugyan úgy a Képtárban is.

A Fővárosi Képtár képanyagának állandó kiegészítése miatt éppen a fenti indokok alapján a városi tanács az 1951. évi költségvetésében, közel 300.000 ft-ot fordít képvásárlásokra, illetőleg művészetpártolásra. Így tudjuk elérni azt, hogy állandó kapcsolatot teremtünk a dolgozókkal és a képzőművészekkel, mert a végrehajtóbizottság vásárlásai alapján megismertetjük a dolgozókkal a szocialista realizmus felé haladó művészeink legnagyobb alkotásait.

V.

Jellemzésül egy pár adatot közlünk a Végrehajtóbizottság IX/b. népművelési osztályának és a Fővárosi Képtárnak közös munkájáról, 1950-ben. A Fővárosi Képtár két nagy kiállítást rendezett, valamint 71 peremkerületi kiállítást. Itt a látogatók létszáma 170.000 volt. A Rákóczi úti kiállító helységünkben 9 kiállítást rendeztünk, és hetenként kétszer előadásokat és tárlatvezetéseket tartottunk. (Ez a peremkerületi kiállításokon is megtörtént.) A látogatók száma 39.000 volt. A fenti rendezvényeken kívül állandó kiállítást rendeztünk háromhetenként változó anyaggal a Rákosi Mátyás kultúrházban, a Vidám Parkban és a nyári idény alatt Nagybudapest üdülőhelyein.

1950-ben a tanácsrendszer alapján dolgozóink széles tömegével még jobban összeforrvá, valamint a Népművelési Minisztérium és a MMOK illetékes szerveinek szoros együttműködése folytán túl akarjuk szárnyalni, az eddig elért eredményeinket.

VI.

A Fővárosi Képtár 1951. évi munkaterve:

A Fővárosi Képtár feladata kettős, egyfelől az élő művészettel való kapcsolat elmélyítése, másfelől a haladó hagyományok bemutatása.

A képzőművészekkel való rendszeres kapcsolat úgy jön létre, hogy a Képtár és a Tanács művészetpolitikai képviselői rendszeresen meglátogatják a képzőművészeket, megtekintik alkotásaikat, foglalkoznak a művész problémáival, továbbá témákat és feladatokat adnak művészeknek. Ezáltal elérhető, hogy a tanács művészi vásárlásai rendszeres formát nyernek. Budapest város tanácsa ily módon kívánja a szocialista realizmus kialakulását elősegíteni a műtermekben történő vásárlásokkal pedig anyagát gyarapítani.

Ugyan így részt venne a tanács és a Képtár az egyre nagyobb számban lezajlott pályázatok előkészítésében.

A tervszerűen vásárolt anyagot a Képtár és élő képzőművészeti állagából kiegészítve legkorábban 1951. novemberében kiállítja egy állandó jellegű élő képzőművészeti kiállítás keretében. (amely évenként átrendezést nyer) Ez a kiállítás hézagpótló lenne a fővárosban, mert hiszen egy múzeum sem rendelkezik olyan nagy anyaggal, mint a Képtár 1951. őszére.

Nemcsak a dolgozók látják majd itt a szocialista építést tükröző alkotásokat, hanem a művészek is, akiknek fejlődését, problémáik tisztázódását egy ilyen kiállítás, nagymértékben elősegítené. Ez a kiállítás rendszeres tárlatvezetések segítségével, rendkívül fontos népművelői funkciót töltene be.

VII.

A haladó hagyományok kiállításain egy-egy művészettörténeti problémakört ölelnének fel. A polgári művészet-tudomány sok mestert elhallgatott, vagy élesen (sic!) állított be. A problémákat és a mesterséges elhomályosításokat, csak úgy tudjuk megoldani, ha a kérdéses művészek, vagy korszakok egész anyagát mutatjuk be. Ily módon lehetőséget adunk a szakembereknek, művészeknek s a dolgozó népnek, a helyes kiértékelésre.

1951-től kezdődően bemutatnánk Munkácsy iskolája c. kiállítást. (ez a kérdés egyike a leghomályosabb művészettörténeti fejezetnek, mert Munkácsy követőit már életükben elhallgattatták, mert ezek a művészek voltak azok, akik a fennálló kizsákmányoló rendszert kritizálták, leleplezték. A kiállítást kb. 15 teremben rendezné meg a Képtár.

Ezután következne a magyar festőművészet második nagy problémája, a nagybányai festészet kérdése. (A nagybányai festők a polgári művészet tudománya szerint az öncélú művészet – a művészetért elvet követték. Ez azonban csak részben igaz, mert a nagybányai művészek különösen működésük elején külön realista csoportot alkottak, mely nem hízelgett a fennálló rendszernek.

A Fővárosi Képtár másik fontos kiállítása lenne a Szegény parasztság festői c. kiállítás. Ez a kiállítás bemutatja azokat a mestereket, akik a fennálló rendszert bírálva megmutatták a paraszti élet, a szegény parasztok, zsellérek és kubikusok életét és szenvedését. Ezek a mesterek különösen helytelenül vannak beállítva.

Sor kerül majd a magyar tájkép festészet bemutatására, valamint a magyar Akadémikusok legjobbairól rendezett kiállításra is.

A fentiekén kívül a Fővárosi Képtár kiállításokat rendez Fényes Adolf termében (Rákóczi út 30.). Az élő művészek műveiből, továbbá egyes realisták alkotásaiból is. (Perlmutter, Gyárfás, Markó, Ligeti, Hollósi, Tornyai, Nagy István, Rudnai stb.).

A vándorkiállításokat, amely 1947. óta fokozódó ütemben folyik, még továbbfejlesztjük és azután nem csupán reprodukciókat, hanem a Fényes Adolf terem egyes kiállításait is elvisszük a dolgozók közé.

1950. okt. 30.

F. 9. A fővárosi képzőművészeti gyűjtemények katalógusai

1. Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek. Budapest, 1914.
2. Budapest Székesfőváros gróf Zichy Jenő Múzeumának katalógusa, Budapest, 1923. (Előszó: Sípőcz Jenő polgármester)
3. Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója, Budapest 1924. (Előszó: A Képzőművészeti Társulat Igazgatósága, visszatekintés: Sípőcz Jenő polgármester. A kiállítást rendezte: Komáromi Kacz Endre)
4. Budapest Székesfőváros közönségének képzőművészeti gyűjteményéből rendezett kiállítás tárgymutatója, Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1932.
5. Budapest Székesfőváros Képtárának katalógusa, Budapest, 1934.
6. A Székesfővárosi Képtár és Történeti Múzeum 1937/38. évi új szerzeményei (történeti anyag) kiállításának katalógusa, Budapest, Nemzeti Szalon Művészeti Egyesülete, 1939. (Nyitva: 1939. január 22-től február 5-ig. A történeti anyagot rendezte: Dr. Horváth Henrik. A Székesfővárosi Képtár anyagát rendezte: Kopp Jenő.)
7. A Székesfővárosi Képtár 1937/38. évi új szerzeményi kiállításának katalógusa II. rész, A XIX. század végétől napjainkig, Budapest, Nemzeti Szalon Művészeti Egyesülete, 1939. (Nyitva: 1939. május 28-tól június 4-ig. A kiállítást rendezte: dr. Kopp Jenő.)
8. A Székesfővárosi Képtár 1939–40. év új szerzeményei történeti anyagának kiállítása, Budapest, sokszorosított gépirat, 1940. (Előszó: dr. Kopp Jenő, BTM Újkori Könyvtára, ltsz.: 9959.)
9. A Székesfővárosi Képtár 1939–40. év új szerzeményeinek II. kiállítása, A XIX. sz. végétől napjainkig, Budapest, sokszorosított gépirat, 1941. (BTM Újkori Könyvtára, ltsz.: 9960.)

10. A Székesfővárosi Képtár jubileumi kiállítása 1933–1943, A MAGYAR MŰVÉSZET ÖTVEN ÉVE, Budapest, sokszorosított gépirat, 1944. (BTM Újkori Könyvtára, ltsz.: 9964.)
11. A Székesfővárosi Képtár „A MAGYAR GRAFIKA 150 ÉVE” kiállítása, Budapest, sokszorosított gépirat, 1943. (Előszó: dr. Kopp Jenő, BTM Újkori Könyvtára, ltsz.: 9961.)
12. Budapest Székesfővárosi Képtár 1945. évi I. kiállítása KÉPZŐMŰVÉSZETÜNK ÚJÍTÓI NAGYBÁNYÁTÓL NAPJAINKIG, Budapest, sokszorosított gépirat, 1945. (BTM Újkori Könyvtár, ltsz.: 9958.)
13. Budapest Székesfőváros Képtára kiállításai XXIX. FIATAL MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSEK, Budapest, 1946. (Előszó: dr. Kopp Jenő)
14. Budapest Székesfőváros Képtára kiállításai XXX. KÉPZŐMŰVÉSZETÜNK A FELSZABADULÁS ÓTA, ÚJ SZERZEMÉNYEK, Budapest, 1947 (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
15. Fővárosi Képtár kiállításai XXXI. SZÁZ MESTER, SZÁZ REMEKMŰ, Budapest, 1947. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
16. Fővárosi Képtár kiállításai XXXII. A MAGYAR GRAFIKA SZÁZ ÉVE A Dési Huber István kör rendezésében, Budapest, 1948. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
17. Fővárosi Képtár kiállításai XXXIII. DERKOVITS GYULA EMLÉKKIÁLLÍTÁSA, Budapest, 1948. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
18. Fővárosi Képtár kiállításai XXXIV. PAIZS-GOEBEL JENŐ (1896–1944), Budapest, 1948. (Előszó: Kállai Ernő)
19. Fővárosi Képtár kiállításai XXXV. A MAGYAR VALÓSÁG, Budapest, 1948. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
20. Fővárosi Képtár kiállításai XXXVI. A REFORMKOR MŰVÉSZETE, Budapest, 1948. (Előszó: Végvári Lajos)
21. Fővárosi Képtár kiállításai XXVIII. NAGY ISTVÁN 1873–1937, Budapest, 1948.
22. Fővárosi Képtár kiállításai XXXIX. BARABÁS MIKLÓS EMLÉKKIÁLLÍTÁS, Budapest, 1948. (Előszó: Végvári Lajos)
23. Fővárosi Képtár kiállításai XL. SZÁZ MAGYAR MŰVÉSZ, Budapest, 1948. (Előszó: dr. Fehér Zsuzsa)
24. Fővárosi Képtár kiállításai XLII. SZABADOS JENŐ 1913–1942, Budapest, 1949. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
25. Fővárosi Képtár kiállításai XLIII. MAGYAR OTTHONOK, Budapest, 1949. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
26. Fővárosi Képtár kiállításai SZILÁGYI JOLÁN gyűjteményes kiállítása, Budapest, 1949.
27. Fővárosi Képtár kiállításai XLVIII. EDVI ILLÉS ALADÁR FESTŐMŰVÉSZ GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSA, Fényes Adolf Terem, Budapest, 1950.
28. Fővárosi Képtár kiállításai GYÁRFÁS JENŐ EMLÉKKIÁLLÍTÁS, Budapest, 1950.
29. Fővárosi Képtár kiállításai LX. MARKÓ KÁROLY, id. EMLÉKKIÁLLÍTÁS, Budapest, 1951.
30. Fővárosi Képtár kiállításai A MAGYAR FESTÉSZET HALADÓ HAGYOMÁNYAI, Budapest, 1951.
31. Fővárosi Képtár kiállításai BENCZE LÁSZLÓ FESTŐMŰVÉSZ ÉS MAKRISZ AGAMEMNON GÖRÖG SZOBRÁSZMŰVÉSZ KIÁLLÍTÁSA, Budapest, 1951.
32. Fővárosi Képtár kiállításai CSÁKI-MARONYÁK JÓZSEF ÚJABB FESTMÉNYEINEK KIÁLLÍTÁSA, Budapest, 1951.
33. Fővárosi Képtár kiállításai ENDRE BÉLA EMLÉKKIÁLLÍTÁS, Budapest, 1951.
34. Fővárosi Képtár kiállításai EGRY JÓZSEF KOSSUTH-DÍJAS FESTŐMŰVÉSZ EMLÉKKIÁLLÍTÁSA, Budapest, 1952.
35. Fővárosi Képtár kiállításai ÉK SÁNDOR GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSA, Ernst Múzeum, Budapest, 1952.
36. Fővárosi Képtár kiállításai LXI. A RÁKOSI MÁTYÁS MŰVEK „KEMÉNY ALFRÉD” KÉPZŐMŰVÉSZETI TANFOLYAMÁNAK KIÁLLÍTÁSA, Budapest, 1951.
37. Kiállítás a Fővárosi Képtárban LENGYEL REALISTA FESTŐMŰVÉSZET, Budapest, 1951.
38. Fővárosi Képtár kiállításai RIPPL-RÓNAI JÓZSEF EMLÉKKIÁLLÍTÁSA, Budapest, 1952. (Előszó: Pogány Ö. Gábor)
39. Fővárosi Képtár kiállításai MADARÁSZ VIKTOR 1830–1917, Budapest, 1952. (Előszó: Székely Zoltán)
40. Fővárosi Képtár kiállításai MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ EMLÉKKIÁLLÍTÁS, Budapest, 1952.
41. Fővárosi Képtár kiállításai MÉSZÖLY GÉZA EMLÉKKIÁLLÍTÁS, Budapest, 1952.
42. Fővárosi Képtár THAN MÓR emlékkiállítás, Budapest, 1953.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Budapest Főváros Levéltára

BFL. Közgy. jkv	Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága, Közgyűlési jegyzőkönyvek
BFL. IV. 1403. m.	Budapest Székesfőváros Törvényhatóságának iratai, a Képzőművészeti Bizottmány iratai
BFL. IV. 1407. b.	Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Tanácsi ügyosztályok központi irattára
BFL. IV. 1409. c.	Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Polgármesteri ügyosztályok központi irattára
BFL. IV. 1413. n.	A költségvetés városgazdálkodási fejezetei
BFL. IV. 1503.	A Budapesti Székesfővárosi Múzeumok Központi Igazgatóságának iratai (1944–1947)
BFL. VIII. 1002.	Budapest Székesfővárosi Történeti Múzeum iratai
BFL. XXI. 508. c.	Polgármesteri ügyosztályok központi irattára
BFL. XXIII. 102. a.	Budapesti Fővárosi Tanács VB üléseinek jegyzőkönyve
BFL. XXIII. 114.	Budapesti Fővárosi Tanács VB Népművelési Osztályának iratai
BFL. XXVI. 1005.	Budapest Székesfőváros Történeti Múzeum iratai 1945–1949
BFL. 1420/M.	Budapest Székesfőváros Tanácsának gyűjteményes iratai, Tisztviselők és alkalmazottak nyilvántartási gyűjteménye

Budapesti Történeti Múzeum Adattára

Koi	Középkori Osztály iratanyaga
Közp. ig.	Központi Igazgatósági iratanyag
Roi	Régészeti Osztály iratanyaga
Kis. múz. Ia.	Kiscelli Múzeum iratanyaga

BTM Kiscelli Adattár

Wildner Ödön hagyatéka

Magyar Nemzeti Galéria Adattára

Kopp Jenő hagyatéka (20070/1978)

Fotóalbum a Fővárosi Képtár kiállításairól (21030/1981)

Interjú Kopp Jenővel (19134/1975. 3.)

A Fővárosi Képtár panaszkönyvei 1952–1956 (20553/1980)

A Fővárosi képtár vételi ügyiratai (23900/1977)

Magántulajdon

Kopp, 1972	Kopp Jenő 1972-ben magnetofonszalagra rögzített visszaemlékezése, dr. Kopp Mária tulajdona
-------------------	--

IRODALOMJEGYZÉK

Almanach, 1912	(Bányász László, Déry Béla, Margitay Ernő szerk.) A Nemzeti Szalon Almanachja (Képzőművészeti Lexikon), Budapest, Légrády testvérek nyomdája, 1912
Aradi, 1976	Aradi Nóra: Bevezetés [in: Kritikák és képek, Válogatás a magyar képzőművészet dokumentumaiból 1945–1975, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1976], 9–29.
Balogh–Izsák, 1977	Balogh Sándor–Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948), Budapest, Tankönyvkiadó, 1977
Bellák, 1995	Bellák Gábor: Benczúr Gyula: Budavár visszavétele [in (Imre Györgyi szerk., Nagy Ildikó sor. szerk.) Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1995/1), Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995] 380–381.
Budó Jusztin	Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873 óta, Budapest, k. n., 1933
Cennerné Wilhelmb, 1982	Cennerné Wilhelmb Gizella: Than Mór (1828–1899), Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1982
Csánki, 1910	Csánki Dénes: Külföldi városi múzeumokról, Városi Szemle, III. évf. (1910), 577–604.
B. Turchányi, 1947	B. Turchányi Erzsébet: Fiatal képzőművészek a Fővárosi Képtárban, Budapest, III. (1947), 1. sz., 31–32.
Bibó, 1984	Bibó István: Az egykori Károlyi-palota (Budapest, V. Károlyi u. 16.) építésének története, Építés-Építészettudomány, XVI. (1984), 1–2. sz., 195–248.
Budapest 1918–1945	(Gerevich László főszerk.) Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980
BSzK 1914	Budapest Székesfőváros művészeti tárgyainak katalógusa I. Képek, Budapest, k. n., 1914
Csánki, 1913	Csánki Dénes: Budapest Székesfőváros Múzeumának átépítési programja, 1913 (gépirat), Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye
Csánki, 1932	Csánki Dénes fővárosi múzeumi igazgató előterjesztése a Fővárosi Képtár és a gróf Károlyi palota hasznosítása ügyében, 1932 (különlenyomat), BTM Várostarténeti Osztály Adattára
Cseh, 1952-1	Cseh Miklós: A fővárosi képzőművészet eredménye, Szabad Művészet, VI. (1952), 9. sz., 433–436.
Cseh, 1952-2	Cseh Miklós: Pártosság és művészi színvonal, Szabad Művészet, VI. (1952), 11. sz., 526–528.
Deutschmann, 1987	Deutschmann, Wilhelm: Ein Überblick zur Geschichte des Historischen Museums der Stadt Wien [in Hundert Jahre Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, Museen der Stadt Wien, 1987], 15–31.
Dömötör, 1925	Dömötör István: A műpártoló Budapest, Magyar Művészet, I. (1925), 4. sz., 200–207.
Elek, 1925	Elek Artúr: A főváros Zichy-múzeuma, Magyar Művészet, I. (1925), 4. sz., 184–194.
Erdei, 1991	Erdei Gyöngyi: Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből (Budapest művelődéspolitikája), Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1991

F. Csanak, 1989	F. Csanak Dóra: Fülep Lajos az első világháború éveiben [in: Sub Minervae nationis praesidio, Budapest, az ELTE és az ELTE Művészettörténeti Tanszék, 1989] 224–231.
Fehér, 1949	Fehér Zsuzsa: A Fővárosi Képtár kiállításai (1947–1949), Tanulmányok Budapest múltjából, p.27–434.
Felek, 1914	Felek Géza: A művelődéstörténeti múzeum problémája és a Fővárosi Múzeum, Városi Szemle, VII. (1914), 1–2. sz. p. 42–99.
FK	Fővárosi Közlöny
Földes, 1997	Földes Emília: A fővárosi mecénatúra egy fejezete, Tanulmányok Budapest múltjából, XXVI. (1997), Budapest, 1997, p. 211–220.
Főváros, 1885	(Gerlóczy Károly, Szabó Károly szerk.) Országos Kiállítás Budapesten 1885-ben, Budapest Főváros Pavillonjának külön katalógusa a kiállított tárgyak rövid ismertetésével, Budapest, 1885
Főváros 1896	Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás Budapesten. Budapest Székes Főváros pavillonjában kiállított tárgyak jegyzéke, Budapest, 1896
FM 1907	A Budapesti Székesfővárosi Múzeum katalógusa, Budapest, k. n., 1907 [Előszó: dr. Kuzsinszky Bálint]
Gábor, 1884–85	Gábor Eszter: Az 1884–85. évi budapesti látképpályázat, Ars Hungarica, XIX. (1991), 2. sz., p. 193–206.
Gárdonyi, 1925	Gárdonyi Albert: Ötven esztendő Budapest Székesfőváros történetéből (1873–1923), Budapest, k. n., 1925
Genthon, 1945	Genthon István: A Székesfővárosi Képtár megnyitása, Budapest, I. (1945), 1. sz., p. 28.
Gergelyné Baktai, 1979	Gergely Attiláné, Baktai Julianna: Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat a művészeti élet irányító intézménye (1880–1900), Ars Hungarica VII. (1979), 2. sz., p. 283–309.
Goda, 1949	Népszava, 1949. május 8. Goda Gábor tanácsnok beszámolója a Főváros kultúrpolitikájáról. [in: (Gáspár Ferenc szerk.) Források Budapest történetéhez 1945–1950, Budapest Főváros Levéltára Forráskiadványai IV., Budapest, Budapest Főváros Levéltárának Kiadványa, 1973.]
Gúthy, 1904	Gúthy Imre: Fővárosi almanach, lexikon és útmutató 1904, Budapest, k. n., 1904
Gúthy, 1910–1912	Gúthy Imre: Fővárosi almanach, lexikon és útmutató 1910–1912, Budapest, k. n., 1912, (3. kiadás)
Gúthy, 1916–1918	Gúthy Imre: Fővárosi almanach, lexikon és útmutató 1916–1918, Budapest, Gúthy Imre, 1912
György–Pataki, 1990	György Péter–Pataki Gábor: Az Európai Iskola és az elvont művészek csoportja, Budapest, Corvina Kiadó, 1990
Jelentés, 1881	Budapest főváros törvényhatósági bizottságának Tekintetes közgyűléséhez jelentése a Fővárosi Képzőművészeti Állandó Bizottmánynak 1881-ik évi működéséről, Budapest, k. n., 1882
Jelentés, 1890	A Fővárosi Képzőművészeti Bizottság jelentése tíz éves működéséről (1880–1890), Budapest, k. n., 1891

Jelentés, 1926	Péczely (Pacher) Béla: A IX. ügyosztály jelentése az 1926. évi képzőművészeti vásárlásokról, Budapest, 1926 (gépirat), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény
Jeszenszky, 1948	Jeszenszky Sándor: Háborús műkincsveszteségünk, Magyar Művészet, 1948. 2. sz. p. 101–102.
Jeszenszky, 1951–52	Jeszenszky Sándor: A Fővárosi Képtár háborús veszteségeinek jegyzéke. Háborús műtárgyveszteség jegyzékek IV. füzet, Budapest, Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, 1951–1952
K. Végh, 1988	K. Végh Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum első fél évszázada (1887–1938), Pest-Budai Hírmondó 1., Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1988
K. Végh, 1997	K. Végh Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum működése (1935–1946), Tanulmányok Budapest múltjából, XXVI. (1997), Budapest, 1997
Kiállítási Kalauz	(Balogh Vilmos, Toldy Ferenc, Gelléri Mór szerk.) Kiállítási Kalauz, Budapest, k. n., 1885
Kopp, 1937	Kopp Jenő: Budapest Székesfőváros új szerzeményeinek kiállítása, Magyar Művészet, XIII. (1937.), 1. sz., p. 15–36.
Kopp, 1941	Kopp Jenő: Ismeretlen magyar festők a XIX. század első felében, Szépművészeti-füzetek 3., Budapest, k. n., 1941
Kopp, 1943	Kopp Jenő: A Fővárosi Képtár képei, Budapest, k. n., 1943
Kremmer, 1913	Kremmer Dezső: A felsőolaszországi városi múzeumok és a Székesfővárosi Múzeum, Különlenyomat a Városi Szemle VI. (1913.) 1–2. sz.
Kremmer, 1914	Kremmer Dezső: Városi fiókmúzeumok, Városi Szemle, VII. (1914) 3. sz., p. 198–219.
Kremmer, 1925	Kremmer Dezső: A Fővárosi Múzeum, Magyar Művészet, I. (1925), 4. sz., p. 195–196.
Lázár, 1914-1	Lázár Béla: br. Eötvös József művészetpolitikája, Művészet, XIII. (1914) 1. sz., p. 12–27.
Lázár, 1914/2	Lázár Béla: A Fővárosi Múzeum (Felek Gyéza dr. könyve), Művészet, XIII. (1914). p. 461–464.
Lenkei, 1957	Lenkei Andorné: A Budapesti Történeti Múzeum kialakulása, Tanulmányok Budapest múltjából, XII. (1957), Budapest, 1957, p.495–519.
Lukács, 1948	Lukács György: Művészet és valóság, Megnyitóbeszéd a Fővárosi Képtár „A magyar valóság” kiállításához, 1948. április 18-án, Szabad Művészet, II. (1948), 5. sz., p.182–185.
Lyka, 1910	Lyka Károly: A székesfőváros és a művészetek, Művészet, X. (1911) 11. sz., p. 363–368.
M-1914	Szerk.: A főváros művészetpártoló akciója, Művészet, XIII. évf. (1914) p. 400–401.
MK 20	Andrási Gábor–Pataki Gábor–Szücs György–Zwickl András: Magyar Képzőművészet a 20. században, Budapest, Corvina Kiadó, 1999
MM 1919–1945	(Kontha Sándor szerk.) Magyar Művészet 1919–1945, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985
Nagy	Nagy Lajos: A „Ferencz József koronázási jubileum-díj”, Budapest, (kézirat) é. n.

Pacher, 1928	Pacher Béla: Budapest székesfőváros vásárlásai az elmúlt két évben, Magyar Művészet, IV. (1928), 5. sz., p. 397–400.
Pacher, 1929	Pacher Béla: Budapest székesfőváros művészeti vásárlásai és rendelései az 1928-ik évben, Magyar Művészet, V. 81929), 6. sz., p. 356–360.
Pogány, 1949	Pogány Ö. Gábor: Válasz Rabinovszky Máriusznak, Szabad Művészet, III. (1949), 9–10. sz., p. 422.
Pogány–Végvári, 1949	Pogány Ö. Gábor és Végvári Lajos: A „Magyar Otthonok”-kiállítás tanulságai, Szabad Művészet, II. (1949), 11–12. sz., p. 471–473.
Rabinovszky, 1949	Rabinovszky Máriusz: Magyar otthonok (A Fővárosi Képtár állandó kiállítása), Szabad Művészet, III. (1949), 6. sz.
Rabinovszky, 1952	Rabinovszky Máriusz: Glossza, Szabad Művészet. VI. (1952), 5. sz., p. 242–243.
Rajnai, 1956	Rajnai Miklós: Az Új Magyar Képtár, [in: (szerk.: Pogány Ö. Gábor, Bacher Béla) A Szépművészeti Múzeum 1906–1956, Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1956] p. 164–191.
Remete, 1966	Dr. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1966
Rómer, 1869	Rómer Flóris: Előterjesztés az alakítandó városi múzeumokról, Századok, 1869, p. 192–193.
Sinkó, 1995-1	Sinkó Katalin: „A művészi siker anatómiája 1840–1900”, [in: Imre Györgyi szerk., Nagy Ildikó sor. szerk.: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1995/1), Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995] p. 15–47.
Sinkó, 1995-2	Sinkó Katalin: „Állami vásárlások” [in: Imre Györgyi szerk., Nagy Ildikó sor. szerk.: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1995/1), Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995] p. 367–368.
Sipos, 1890–1914	Sipos András: Várospolitikai és városigazgatás Budapesten 1890–1914 („Várostörténeti Tanulmányok”), h. n., Budapest Főváros Levéltára, é. n.
Szabó, 1910	Szabó Ervin: „Községi nyilvános könyvtár Budapesten”, Városi Szemle, III., 1910, p. 446–490.
Szabó, 1913	Szabó Ervin: „A városi múzeumok föladatai és a Fővárosi Múzeum”, Városi Szemle, VI., 1913, 4. sz. p. 305–352.
Székely, 1952	Székely Zoltán: Válasz Rabinovszky Máriusz glosszájára, Szabad Művészet, VI. (1952), 10. sz., p. 511–514.
Szerdahelyi, 1947	Szerdahelyi Sándor: Kiállítások, Szabad Művészet I. (1947), 11. sz., p. 212.
Szilágyi, 1906–1916	Szilágyi Hugó: Budapest újkora 1906–1906, Budapest, a „Pénzvilág” kiadása, 1916
Szinyei Merse, 1993	(Szinyei Merse Anna szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, Corvina Kiadó, 1993
SzM, 1947-8	Szerk.: Művészeti hírek, Szabad Művészet, I. (1947), 8. sz., p. 158.
SzM, 1948-4	Szerk.: Művészeti hírek, Szabad Művészet, II. (1948), 4. sz., p. 157.
SzM, 1948-5	Szerk.: Művészeti hírek, Szabad Művészet, II. (1948), 5. sz., p. 197.
SzM, 1949-k	Szerk.: Hírek, Szabad Művészet, III. (1949) különszám, p. 16.

SzM, 1949-5	Szerk.: Lapszemle, Szabad Művészet, III. (1949). 5. sz., p. 221.
SzM, 1951-10	Szerk.: Hírek, Szabad Művészet, V. (1951), 10. sz., p. 481.
SzM, 1952-1	Szerk.: Az 1951. év képzőművészeti munkájáról, Szabad Művészet, VI. (1952) I. sz., p. 2-5.
Vámos, 1970	Vámos Ferenc: Lajta Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970
Vargha, 1949-11/12	Vargha Balázs: Kiállítások, Szabad Művészet, III. (1949), 11-12. sz., p. 377-378.
Végvári, 1950	Végvári Lajos: Kiállítások, Szabad Művészet, IV. (1950), 1. sz., 67-72.

LEXIKONOK:

Magyar életrajzi lexikon (Kenyeres Ágnes főszerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981

Magyar életrajzi lexikon 1978-1991 (Kenyeres Ágnes főszerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó, é. n.

Magyar festők és grafikusok adattára (Seregélyi György szerk.), Szeged, 1988

Művészeti Lexikon (Zádor Anna és Genthon István főszerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965

A MECÉNÁS FŐVÁROS – A FŐVÁROSI KÉPTÁR

BUDAPEST GALÉRIA – FŐVÁROSI KÉPTÁR / KISCELLI MÚZEUM

2014. április 4 – augusztus 31.

Új Budapest Galéria. Budapest, Fővám tér 11–12. (Bálna)

Kurátor:

FITZ PÉTER és MATTYASOVSKY PÉTER

A katalógust szerkesztette:

FITZ PÉTER

Fordítás:

SZEGEDY-MASZÁK ZSUZSANNA

Fotó:

BAKOS ÁGNES, TIHANYI BENCE

Grafika:

ELN FERENC

Nyomdai munkák:

GMN REPRO

Felelős kiadó:

DR. FARBAKY PÉTER, a BTM főigazgatója

Fővárosi Képtár katalógusai 155.

Sorozatszerkesztő: FITZ PÉTER

ISSN 1416-4922

ISBN 978-615-5341-11-3

A katalógus megjelenését támogatták:

Fővárosi Önkormányzat

új budapest galéria
new budapest gallery

Budapesti
Tavaszi
Fesztivál

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

BUDAPEST

